

EGY KÜLFÖLDÖN ÚTAZÓ
MAGYARNAK
JÓ BARÁTJÁHOZ KÜLDETETT
LEVELEI.

GYŐRÖTT
STREIBIG JÓSEF' BETŐIVEL.

1793.

Non nobis solis nati sumus, ortusque nostri partem Patria vindicat, partem Amici. *Cicero de Officiis Libr. I. Cap. VII.*

Vagy jobbat nyomtass, Zoile, vagy ne morogj *Molnár.*

A Z O L V A S Ó H O Z

ÉDES FÖLDIM!

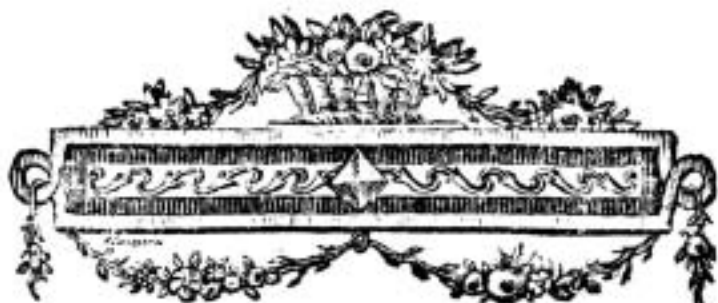
Ezen külföldi Leveleimet, vagy is Útazásimnak Le írását tsak azért teízem nyomtatás által közönségessé, mivel Barátimnak kívántam eleget tenni. Ezek mind addig békét nem hagytak, míglen meg nem fogadtam nékik: hogy mihent egybe ízedegetem, 's Levelekbe foglalom Útazásimban tett Jegyzéseimet, azonnal meg-felelek kívánságoknak. 'S noha jól tudom, hogy, a' ki a' Német vagy Frantzia nyelvet érti, az olyan könnyen el lehet ezen Leveleim nélkül, 's azon Országoknak, a' mellyekről írok Leveleimben, fokkal bővebb Leírásokra akadhat; mivel mind azon által az említett két nyelvet nem minden Magyar

érti, a' ki azonban, ha nem-is kíván útaz-
 ni, de fzeretné még-is valamennyire tudni
 a' külföldi Nemzetek', Országok', 's Vá-
 rafok' Állapotját; azon kívül mivel az e' fé-
 le Könyvek többnyire igen költségesek, mel-
 lyeknek meg fzerzések nem minden ember
 tól telik ki: ezekre való nézve magam-is
 úgy vélem, nem heába való dolgot téfzek,
 ha ezen Leveleimet közre botsátom. Hagyd
 legyen szabad egy Magyarnak is azt elő-
 hozni, a' mit két fzeme látott, 's két fü-
 le hallott. Ugyan is az Útazás, vagy is a'
 távúl való Országok' Látása még eddig igen
 ritka a' mi Nemzetünknel: kihez képest
 nem is tsodálhatni, hogy, nem tsak Ma-
 gyar nyelven eredetül írott, de még nyel-
 vünkre fordított Útazási Le írásunk fintsen.
 Az Útazás írók is, valamint a' Történet
 írók, többnyire részre hajlók fzohtak lenni:
 amint, tudni illik, e' vagy ama' Nemzet-
 nel vagy Városban fogadtattak 's meg be-
 tsültettek. Illyennek mutatta magát a' mi
 időnkben egyébként nagy eízü 's nagy ér-
 de-

demű *Archenholtz* Úr is: midőn az Angolyokat mindenben égis magasztalja; az Olaszokat pedig mód nélkül gyalázza. Én az én Útazásimban azt vettem észbe: hogy minden Nemzetben találkoznak jók és rosszak, tudósak és tudatlanok, igazak és hamisak, jámborok és gonoszak. Ha vallyon Olasz Országban több gaz ember találkozik-e mint Angoly Országban, előttem igen kétséges. Hogy pedig azóltától fogva, mióta ezen útamot tettem, a' Levelekben foglalt dolgok közül némellyek meg változtak, nem tagadhatni: úgy mint a' Párisi Baztily, mellynek a' nyoma sem látszik többé, 's több egyebek. Én mind azon által azokat mind úgy hagytam, a' mint akkori Útamban találtam. Ahoz képest reá kell mindég emlékezni, melly esztendőben íratott a' Levél, vagy-is inkább, melly esztendőben esett az Útazás. Végtére, hogy kinek kinek meg adjam a' magájét, tudodra adom azt is: hogy ezen Leveleimben egyben is másban is több féle Könyv-

nek vettem hasznát; mind azon által tsak azokban, a' miket rész szerínt tulajdon tapasztalásom által, rész szerínt hiteles emberek' bizonyítása után igazaknak találtam lenni. Ezt annyival is inkább meg vallhatom, mivel Romántzot vagy költeményt nem írtam. Magam pedig mennyire légyek hiteltre méltó, 's a' dologba bé látó; arról nem szólhatok: mivel magam bírása nem lehetek. Ám ez úgy is leg jobban fog Leveleimből ki tetfzeni. Élj jó egészségben.

ELSŐ ÚTAZÁS.

Az e'ső Útam vala Bétsből Grétznek Láboknak Tergyezdbe; onnan Görtznek, Udinének, Trevizónak, Velentzébe: azután Brentán Pádvába; onnan Vitsentzának, Verónának, Bresiának, Bergamónak Majlandba; annak utánna Lódinak, Kremónának Man'uaába; leg-ottan Gvafztallának, Parmának, Piatsentzának, Tortónának, Nóvinak Gyénuába; onnan Alessandriának Turínba; innen Majlandba; ismét Lódinak, Kremónának Mantuába; végre Verónának, Trientnek, Brixennek, Klagenfurtnak ismét visszfa Bétsbe. Történt pedig ezen Útam 1785 eszendőben.

A' POSTÁKNAK FEL JEGYZÉSE, mellyekén által mentem

Vegyed éfzre. Azoltától némelley más feles Postákból a' Tsáfzár ō Felsége két új Postát állított fel, külömben is egy kis változás történt

tént benne, a' mint ez meg tetűzik Bétsben újonnan ki botosított *Post und Reise Buch* nevű Könyvetskéből. Itt mind az által úgy vagynak ki téve, a' mint azokat Útamban találtam, 's egyfzer 's mind kéfz pézemmél ki is fizettem. A' Státziókat, vagy is a' Posta helyeket, úgy írtam ki, a' mint azok vagy Olafzok, vagy Németek; ki vévén a főebb Városakat, meilyeket egy kevefsé magyarofabban iparkodtam ki ejteni, mint hogy Leveleimben gyakorta kellett azokat emlegetnem.

		Posták	
Draskirchen	- - - - -	1½	Ostria
Német Újhely	- - - - -	1½	
Neunkirchen	- - - - -	1	
Schottwien	- - - - -	1	
Merzzuschlag	- - - - -	1	Stájer Oárfzág.
Krieglach	- - - - -	1	
Merzhoffen	- - - - -	1	
Bruck an der Muhr	- - - - -	1	
Redlstein	- - - - -	1	
Peggau	- - - - -	1	
Grétz	- - - - -	1½	
Lebring	- - - - -	1	
Kahlitorf	- - - - -	1	
		14½	1 hrú.

		előbbi	14 $\frac{1}{2}$	
Ehrnhaußen	- - - - -	1	} Stjer Orfzdg.	
Mahrburg	- - - - -	2		
Feistritz	- - - - -	1		
Gonowitz	- - - - -	1		
Tzilli	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$		
Frantz	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$		
St. Oswald	- - - - -	1	} Kraina.	
Podbets	- - - - -	1		
Laybach	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$		
Ober Leybach	- - - - -	1		
Laffe	- - - - -	1		
Adelsberg	- - - - -	1		
Prewald	- - - - -	1	} Krria	
Seffana	- - - - -	1		
Tergyezd	- - - - -	1		
Seffana	- - - - -	1		
Prewald	- - - - -	1	} Görzt Várm.	
Wippach	- - - - -	1		
Tschernitza	- - - - -	1		
Görzt	- - - - -	1		
Gradiska	- - - - -	1		
Nogaredo	- - - - -	1		
			<hr/>	39

	elébbi	39
Udine	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Cotroibo	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Portanon	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Sacile	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Conegliani	- - - - -	I
Treviso	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Mestre	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Veletze	- - - - -	I
Pádva	- - - - -	$3\frac{1}{2}$
La Slefica	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Vicenza	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Tore di Corfini	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Caldieri	- - - - -	I
Verona	- - - - -	I
Denzenzano	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Ponte S. Marco	- - - - -	I
Brescia	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Ospitaletto	- - - - -	I
Palazzuolo	- - - - -	$1\frac{1}{3}$
Cavernago	- - - - -	I
Bergamo	- - - - -	$2\frac{1}{2}$
Vapino	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Colombargo	- - - - -	I
Majland	- - - - -	$1\frac{1}{2}$

Veletzei Birtok:

Ofzt. Lomb.

		elébbi	73	
Melegnano	- - - - -	- -	$1\frac{1}{2}$	Ófria Lombárd.
Lodi	- - - - -	- -	$1\frac{1}{4}$	
Gafale	- - - - -	- -	$1\frac{1}{2}$	
Pizzigethone	- - - - -	- -	1	
Aqua negra	- - - - -	- -	1	
Cremona	- - - - -	- -	1	
Pieve	- - - - -	- -	1	
S. Pietro	- - - - -	- -	1	
Pozzolo	- - - - -	- -	$1\frac{1}{2}$	
Castelluchio	- - - - -	- -	$1\frac{1}{2}$	
Mantua	- - - - -	- -	1	Gvaft. Mod.
Borgoforte	- - - - -	- -	1	
Gvaftalla	- - - - -	- -	2	
Berfelo	- - - - -	- -	1	Párm. Pimont.
Parma	- - - - -	- -	2	
Borgo S. Donino	- - - - -	- -	2	
Fiorenzuola	- - - - -	- -	1	
Piazenza	- - - - -	- -	2	
S. Giovanni	- - - - -	- -	$1\frac{1}{8}$	
Broni	- - - - -	- -	2	
Voghera	- - - - -	- -	1	
Tortona	- - - - -	- -	1	
			<hr/>	
			$102\frac{1}{4}$	

		elébbi	102 $\frac{3}{4}$	
Nouvi	- - - - -		1 $\frac{1}{2}$	Gyénuai Birt.
Ottagio	- - - - -		1 $\frac{1}{2}$	
Campo Marone	- - - - -		2	
Genua	- - - - -		2	
Campo Marone	- - - - -		2	
Ottagio	- - - - -		2	
Nouvi	- - - - -		1 $\frac{1}{2}$	Piemont.
Aleffandria	- - - - -		1 $\frac{1}{2}$	
N. N.	- - - - -		1 $\frac{1}{2}$	
Cafale	- - - - -		1 $\frac{1}{2}$	
Crescentino	- - - - -		1	
Chivasco	- - - - -		1	
Settimo	- - - - -		1	Ariai. Lomb.
Turin	- - - - -		1	
Settimo	- - - - -		1	
Chivasco	- - - - -		1	
Sian	- - - - -		1	
S. Germano	- - - - -		1	
Vercelli	- - - - -		1	
Novarra	- - - - -		1	
Bofalora	- - - - -		1	
Sedrina	- - - - -		1	
Majland	- - - - -		1 $\frac{1}{2}$	
Melegnano	- - - - -		1 $\frac{1}{2}$	
			134 $\frac{3}{4}$	

	elébbi	134 $\frac{3}{4}$	
Lodi	- - - - -	1 $\frac{1}{4}$	Óriai Lombárd.
Cafale	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$	
Pizzigethone	- - - - -	1	
Aqua negra	- - - - -	1	
Cremona	- - - - -	1	
Pieve	- - - - -	1	
S. Pietro	- - - - -	1	
Pozzolo	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$	
Castelluchio	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$	
Mantua	- - - - -	1	Velentz. Birt.
Roverbella	- - - - -	1	
Villa franca	- - - - -	1	
Verona	- - - - -	1	
Volargina	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$	
Peri	- - - - -	1	Tírol Vármege.
Ala	- - - - -	1	
Roveredo	- - - - -	1	
Trient	- - - - -	2	
Wälfch Michel	- - - - -	1	
Neümarkt	- - - - -	1	
Brondfel	- - - - -	1	
Botzen	- - - - -	1	
Deutschen	- - - - -	1	
Kollman	- - - - -	1	
		101	Rri.

	előbbi						161	
Brixen	-	-	-	-	-	-	1	Tirol Vármegye
Vintel	-	-	-	-	-	-	1	
Bruneggen	-	-	-	-	-	-	1	
Niederdorf	-	-	-	-	-	-	1	
Sillian	-	-	-	-	-	-	1	
Mittevald	-	-	-	-	-	-	1	
Lientz	-	-	-	-	-	-	1	
Obertraburg	-	-	-	-	-	-	1	Korontály.
Greiffenburg	-	-	-	-	-	-	1	
Saxenburg	-	-	-	-	-	-	1	
Spittal	-	-	-	-	-	-	1	
Paternion	-	-	-	-	-	-	1	
Villach	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Velden	-	-	-	-	-	-	1	
Klagenfurt	-	-	-	-	-	-	1	
St. Veit	-	-	-	-	-	-	1	
Friefach	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Neumarkt	-	-	-	-	-	-	1	Stájer Ország.
Unzmarkt	-	-	-	-	-	-	1	
Judenburg	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Knittelfeld	-	-	-	-	-	-	1	
Kraubath	-	-	-	-	-	-	1	
Leoben	-	-	-	-	-	-	1	
Bruck	-	-	-	-	-	-	1	
							186 $\frac{1}{2}$	Merz-

		elébbi	186	$\frac{1}{2}$	
Merzhoffen	- - - - -		1		Stájer Orfz.
Krieglach	- - - - -		1		
Merzzuschlag	- - - - -		1		
Schottwien	- - - - -		1		Úria,
Neunkirchen	- - - - -		1		
Német Újhely	- - - - -		1		
Draskirchen	- - - - -		$1\frac{1}{2}$		
Béts	- - - - -		$1\frac{1}{2}$		
		Mindenestől	195	$\frac{1}{2}$	

I L E V É L

Gyeltzett — — —

Innen kezdem hozzád; édes Barátom, Útazásomnak Le írását, a' mint fogadtam. Óstriának a' Tartománya esméretes előtted: kihez képest tsak azt mondom röviden felőle, hogy, Hazánk' Földjén kívúl, a' Tsáfzár' Birtokában a' legfzebb 's legtermékenyebb Tartomány. Hogy nem rofz itt a' Parafzt embernek a' dolga, azt abból is ki hozhatod: hogy benne fekszik Béts a' Tsáfzárnak Székes helye, 's Fő Várafa. Ugyan is az Óstriai Parafzt itt mindenét jo áron el adhatja, 's a'hoz képest boldogabb a' Tsáfzár Tartományiban lakó minden egyéb Parafztnál. Mind azon által Bétsről, 's annak környékéről, fokkal bővebben, fogok néked írni, ha majd szerentséfen visszfa jövök Útam-ból. Első meg hálásom az Útban Német Új helyben vala a' Várafon kívúl közel a' Postához egy Vendégfogadóban. Ezen Város hajdan nagy erőségnek tartatott. Mátyás Királyunk tsak két holnapos ostromlással vehette meg; most mind az által nem adnék néki egy hetet. Az Uraság,

's e-

's egyéb előbb kelő emberek, a' kik itt laknak, többnyire olyanok; kik elégtelenek a' Bétsi költéshez. Hogy ha más nap itt mulattam volna, fzerettem volna magamnak meg mutattatni azon szomorú helyet: hol Zrínyinek és Frangyepánnak Leopold alatt 1671-dikben fejek vétetett: nem különben azon fogházat, mellyből Rákótz Ferentz Dragonyos ruhában, zab zsákot vivén a' vállán, 1703-dikban ki szökött. Hogy még azon estve a' Városba bé mentem, egy Vegdégfogadóba fordúltam bé, a' hol Komédiát játszottanak. De higyd el Barátom, hogy a' melly Komédiát egykor nálunk Sz. Endrén a' tsúrben látam játszatni, ezerszer különbb vala ennél a' Német Ujhelyinél. Ugyan itt is találkozáék egy gyáva Kasperli, ki a' közönséget mulatta ostoba feleletivel; mind azon által koránt sem olyan, mint a' Bétsi, vagy is a' Leopoldstádi Laros nevű Kasperli. De a' min leg inkább álmélkodtam, ez a' vala: hogy dolog tévő nap, egy olly kis Városban, illy nagy Palota, hol a' Játék tartatott, teliden tele lehetett. Az ide való Fejedelmi Vár a' Hadi Akadémiának által adatott: mellyben mostanság számos Ifjúság lakik, kik itten a' Tifztek által minden féle Hadi Tudományokra tanítatnak, 's valamint egyéb Katonák fegyverben is gyakoroltatnak. Más nap reggel arra az Ós-

triában híres Ujhelyi Pufztára juték, mellynek szélessége egy órányi, hosszúsága pedig több órányi. Ugyan is ez egy fővenyes kopár termékenytelen lapátz mező: a' mellyen mint hogy annak előtte femmi falu nem találkozik, tsak imént harmintz egynehány ezendők előtt az Uton fofztók, *Straffenrauber*, szörnyű dolgokat követtek el. Istenben boldogúlt Tsáfzárna Mária Terefia, hogy ennek elejét vehesse, számos föld népet hivatott ki Tirolból, 's igen szépen épült falut álltatott fel, a' melly is azon okból, *Theresienfeld*nek neveztetik. Tudnod kell, Barátom, hogy Bétstől egész *Schottwienig*, az az, mint egy öt Postát, merő téren menék egy jól tsinált töltékes úton; a' mellyel Óstria egyéb Tartományok felett méltán ditsekedhetik. De mihent ki jövék a' Schottwieni Vendégfogadó-ból a' melly Postaház is egyszer 's mind: leg ottan el álmélkodám rajta, hogy a' Posta kotsimba két ló helyett négy irgalmatlan nagy lovat látték bé fogva. Ugyan is azonnal egy foká tartó meredek nagy hegyet kellett másznom: mellynek a' neve Szimmering, 's melly Óstria Stájer Országától el-választja. A' határ választást a' hegy tetején vágott kőből készült Tzimerek jelentik: 's mihent azokat el értem, leg ottan las-

fan-

fanként le felé látztatott a' hegy hajlani, melly immár az említett Stájer Ország.

Ezen tartomány többnyire merő hegyekből 's völgyekből áll: mind azon által némelly helyeken gyönyörű, noha nem igen nagy, tér is található. A' bornak ugyan ez a' föld nem igen barátja, ki vévén a' Magyar Ország felé fekvő táját; de a' gabona, a' hol a' kősziklás hegyek nem ellenzik, bőven terem. A' vadja felettébb fok, és ugyan olyan, a' millyen egybütt, Tirolifon kívűl, az Ósztriai Tartományokban nem igen található: úgy mint havasi vagy is vad ketske, 's a' Tsászár madarainak minden féle neme, tudni illik *Auerbuhn*, *Birkbuhn*, *Prambuhn*, *Bergbuhn*, *Haselbuhn*, *Steinbuhn*, *Schneehuhn*, és a' veres foglyok. A' hegyek igen erdősek; mind azon által a' fenyő fának több féle nemein kívűl egyéb erdei fákat, úgy mint tölgyet, büköt, vagy gyertyánt nem igen láttam. Ugyan ezek a' hegyek vassal is felettébb bővelkednek mellynél jobbat az a'hoz értők Európában nem esmérnek. A' Stájer atzél is egyébnél fokkal jobb: 's azt tartják fokan, hogy a' leg drágább atzél áruk Angoly Országban tsupán Stájer atzelből készítettnek. A' Stájer kappanyoknak híreket alkalmasént hallottad már Bétsben: a' hol szókáfok a' *Kelnereknek* a' leg hitványabb kappanyt

panyt is annak nevezni: valamint a' pontyot, mellyek többnyire a' Morvai tavakból hozattat-
 nának oda, Duna' pontyának. Az ide való kappanyok
 a' hírnek valóban meg felelnek. A' Stájer köznép
 valóban dolgoz egy nép. A' fok féle műhely's kézi
 tsinálmány, *manufactura*, nagyon fogti az ide való
 köz népet. Mert itt a' hegyi patakoknak más
 hafznokat veszik az emberek, mint nálunk. E-
 zen paratok itt számtalan és mindenféle malmo-
 kat forgatnak: mellyekben hol defzka fűrészelte-
 tik, hol vas és réz lapíttatik, hol puska por,
 papiros, varró tű, 's több a' féle partéka készit-
 tetik. Ugyan is itt készül ama' fok fáról, kasza,
 fejsze, fűrő, kés, mindenféle vas, atzél, és réz
 áru: mellyeket nem csak az Ósztriai Tartomá-
 nyoktól felesen vesznek; hanem a' Tergyeze-
 di Rév parton 's a' Dunán is felettebb fokot k^é
 küldenek belőlök. Sohol annyi düledék régi vá-
 rokat nem szemlél az ember a' hegyeken mint
 itten: 's azt tartják okának lenni, hogy mért
 olly igen kevélyek a' Stájer Uraságok: mert va-
 lakinek illy pufzta vára vagyor, mind kis Ki-
 rálynak véli magát lenni. Első volt VI. Károly
 Tsáfzár, a' ki a' Szimmeringen által való útát
 jobb lárba állította: holott annak előtte felettebb
 terhes vala. Hogy tehát tellyesen el hagyám
 Szimmeringet, minek utánna fok zörgő malmok
 mel-

mellett el-mentem volna, el végre *Mertz-zuschlag* Mező Városba juték (ha még is mező Városnak lehet nevezni): melly a' Mertz' vize mellett egy völgyben fekszik a' hegyektől egészen körül véttetve. A' Város fallal vagyon bé kerítve, 's az épületei meg lehetősék. Itt láthatni immár az épületeken ama' Stájer módit, a' melly is abból áll: hogy tsak nem minden háznak elől tűzfala vagyon, 's a' ház héj felettéb magas és hegyes, a' tsatornák pedig az útfának közepére ki nyúlnak. A' Mertz vizében sok pisztráng fogatik: mellyeket itt a' Posta Vendégfogadóban mindég kaphatni, 's ugyan magam is jól laktam velek. Stájer, Krajna, Korontály, és Tirol Tartományokban a' Vendégfogadóban szolgáló Inafokat, *Kelmereket*, ne kerefs többé: mert itt azok helyett mindenütt Leányok vagynak, kik azt a' hivatalt tellyesítik, 's a' vendégeknak a' nehez-
telésre valóban kevesebb okot adnak. Ezen Leányok többnyire árva gyermekek, nagyobb részint szép ábrázatúak, 's tsinos maga viseletűek: kis kurta ködmönkében, mellynek a' hátúlja tsútsosan fel áll, forognak, futkosnak, 's a' Vendégek körül ferénykednek: hébe hóba szerentsére-is kapnak, az az, magát jól biró polgár vagy paraszt legényt nyernek férjeknek. Nem tudom, ha meg nem ütközöl-e benne, hogy

Mertzsuschlagot Mező Városnak neveztem; noha egy úttal azt is említettem, hogy fallal legyen bé kerítve, 's hegyek közt fekszik. Ugyan is a' Német *Marktfleck* nem jól tettetik ki Magyarúl *Mező Város* által. Csak olly helyeket kellenék *Mező Városoknak* nevezni, millyen Ketskemét, Gyöngyös, Vásárhely, 's t. a' f. Számtalan az ollyan *Marktfleck*, melly mezőségen nem fekszik, 's fallal legyen bé kerítve: az ilyenek Magyarúl inkább *Kerített* vagy *Kultsos Városok*. Mivel mind azon által, *per abusum*, a' szóval vízfza élve minden kisebb Várost, noha kerített, a' Magyarok csak *Mező Városnak* neveznek: a'hoz képest magam is színt' úgy élek ezen névvel. *Mertzsuschlag*tól mintegy négy Postányira fekszik *Bruck an der Mur*, vagy is inkább, ha szabad Magyarúl meg nevezni, *Mura' Múja*. Itt találni a' Stájer Ország leg nagyobb golyváfokat: 's ugyan itt szakad a' Mertz a' Murába. Murát, valamint nálunk, a' Vág' és Garam' vizét, talpak vagy is szál hajók járnak. Végre fok völgyön által kelvén Grétz' Városát értem, melly a' Mura' vize' partján építettett, 's a' Stájer Tartománynak mostani Fő Várafa: holott régenten Stájer vala az, melly most immár Óstriához tartozik. A' Stájerek Grétztzel igen kérkednek: mert ugyan is azt vitatják felőle, hogy a'

Tsá-

Tsáfzár' Várafai között ; Béts és Prága után ,
 valamint leg szebbik, szint' ugy leg népefebb is.
 A' mi a' szépséget illeti, magam is Stájer Tar-
 tományra nézve azt igen is szépnek találtam ; de
 a' ki Majland' vagy Brüzffel' Városát látta,
 Grétznek szépségét nem olly nagynak fogja talál-
 ni. A' mi pedig annak népefességét tekénti, azt
 ebben valamint Mayland, úgy Brüzffel is, fok-
 kal fellyül haladja. Ugyan is Grétznek 36 ezer-
 nél több népe nintsen, melly számát a' népnek
 magok a' Grétziek is úgy adják. Annyival in-
 kább tsudálhatni, hogy ezt *Kindermann* is, Stájer
 Tartománynak minapi Le írója, bé tette a' ma-
 ga Könyvébe : a' mi is nem egyebet jelent, ha-
 nem hogy a' Stájerek kevésé esmérék a' Külföl-
 det. Azont vítatja *Büschiug* Úr is az Ő Föld le-
 írásában, a' mit is hogy *Kindermann*tól vett lé-
 gyen, ki ki könnyen által látja. Mint hogy a'
 Váras több Dikaszteriomoknak széket ad, ez
 Grétzet nagyon segíti és népesíti. A' Jésuiták
 itten is, valamint minden egyéb Római Vallású
 's Óftriai Fő Várafokban, egy roppant templom-
 mal bírtak : 's az *Universitás* is, valamint a' Bé-
 tsi, Prágai, 's Nagy Szombati az Ő kezekben
 vala. Ezen Templom mellett találkozik II. Fer-
 dinánd Tsáfzárnak, ama' Protestánsok' Ostorá-
 nak, Mauzoleuma : mellyet az Ő épülete és kép-

faragó munkái miatt méltó meg látni. A' Váras mellett egy kősziklás hegyen áll a' Vár: melly valamint *Spielberg* Morvában, *Kuffstein* Tirolban Munkáts és a' Budai Tsonka torony Magyar Országban, a' nevezetesebb Raboknak mind eddig tartalékjok vala. Itt ült fogva hajdan Zrínyi Boldizsár, ama' Zrínyi Péternek a' Fia, kinek Német Újhelyben 1761-dikben feje vétetett. Itt raboskodott a' mi időnkben Pétsi István is, ide küldetvén Mária Teresiától az *Ó Pia Meditatio* nevű Írása miatt.

II. L E V É L.

Tergyezen — — —

Barátom, ezen Levelemet az Ádriai Tengernek széléről vedzed tőlem, mellynek itten *Golfo di Trieste* a' neve: 's adja az Isten olly egészségben találjon, a' millyenben magam vagyok. Grétzet el hagyván mint egy három Postát téren jártam; de mikor *Ebrnbausen* felé értem, legottan hegyekre találtam. *Mabrburg'* tája hasonló képen síkot mutat; a' melly mind azon által nem meszfe terjed. Grétzből Lábokig a' következő apró

ró Várafokon mentem által, úgy mint *Ebrnhausen*, *Mabrburg'*, *Feistriz'*, *Gonowiz'* és *Tzilli* Városain. *Ebrnhausen* az ó düledék Várával a' Mura mellett fekszik a' hegynek oldalán. *Mabrburg*, melly a' többit fellyül haladja, a' Dráva mellett áll, a' mellyen itt egy híd vagyon. *Feistriz*, mellyet az oda való Bömhétzek Bifztritzának neveznek, az ó Várával együtt Gróf Attemshez tartozik. *Gonowiz* a' szomszéd Szajtzi Kartuziánusoké vala, kik nem rég el-törültettek. *Tzilli*, és az említett *Mabrburg* Fejedelmi Városkák, az az tsuffán az Ország' Fejedelméhez tartoznak. Mind az öt meg nevezett Várust nagyobbára Bömhétzek, *Wenden*, *Windischen*, lakják: kiket a' Hazánkbeli Tót nyelvet tudó, 's a' Horvát, és a' Tsch könnyen meg érthet. Az ó Tót nyelvek mind azon által felettébb fok Német szókkal bővelkedik: mellyeket a' közöttök lakó Németektől költsönöztek, valamint a' közöttünk lakó Tótjaink mí tőlünk. Ezen Bömhétzeket, 's a' Karjniaikat, *Craner*, az ó eredetekre nézve valóban tsak azon egy Tótféle Nemzetnek nézhetni: 's egyéb külömbség nem is találkozik közöttök; hanem hogy a' szó ejtésben valamivel külömböznek egymástól. Mihent el hagytam *Gonowitzot*, leg ottan egy ifzonyú nagy hegyet kellett máfznom, melly *Szimmeringnél* fokkal me-

redekebb. Ugyan azon időben oda jutta a' Szorgalmatos Szekér is, *Diligence*, 's a' mit eddig soba nem láttam, azt tűntette fzemembe. Mert a' hat izmos lovakon kívül még 24 ökör vala benne bé fogva. Az én ketsimba, noha felettebb könnyű vala, 's egy bőr zsáknál és egy ládánál egyéb nem találkozik rajta, még is a' két ló mellé négy ökröt kellett, *forspontúl*, előfogásúl vennem; külömben a' Posta Mester az ő lovait nem akará oda adni. Ő Kegyelme Szombathe-lyi Magyarfi vala: kit az Özvegy Posta Mesterné, minek utánna ő ott a' Postán egy ideig *Expeditor* hivatalt vívelt vólna, meg fzerete, 's férjének választa. A' Krajna' Fő Várasa Lábok, mellyet a' Bömhétzek 's a' Kajnaiak *Lublaninak* neveznek, az Olaszok pedig *Lubiánának*, hasonló nevű folyó vize mellett fekszik, melly a' Váras ketté osztja. A' Vára, melly egy erdős kis hegyen épült, nem fokat ér. Sok régi Romai írású köveket szemlélni itten: 's azt tartják a' Tudósok, hogy, a' hol most Lábok fekszik, ott a' Római időben *Aemona* állott. A' mostani Váras is magában meg nem vetendő, 's Krajnára nézve elég ékes; Grétztzel mind azon által fel nem tehet; 's amint nekem látzik, igen szomoru Váras. A' külső Várasnak egyik részét, *Craccou*, Krakkónak, a' másikat pedig, *Tirnan*, Tir-

Tirnának nevezik a' Lábokiak. Valaki ezen Bétsből Grétz Lábok által való Tergyezdí út járja azt fogja tapasztalni: hogy mennél távolabb esik Béts Várasától, annál szomorúabb Tartományra talál. Mert ugyan is hogy Óstriát el hagyja Szimmeringgel, 's a' Stájer földet éri; leg ottan szegényebb környékbe jut: 's hogy ismét a' Stájer földet ott hagyja, 's Krajnába bétér; még annál is fokkal szegényebb Tartományba lép: még végtére Tergyezd felé olly földre akad, mellynél nyomorútlabb 's termékenytelebb alig lehet a' világon. Az egész környék csak nem tsupa kopasz köszikla: 's ha néhutt valami kevés agyak találkozik is, az többnyire olly piros, hogy festék gyanánt élhet az ember véle. A' Krajnai Vendégfogadók talám a' Lengyel Vendégfogadóknál is rozabbak: mert bennük többnyire rozúl sült kenyéرنél evésre nem kaphatni egyebet. A' Posta lovakkal járók olly szereztséfék azonban, hogy néhutt akadnak olly Posta Mesterekre, kik pénzért az étel' dolgában kézfek szolgálni. Én mind azon által annak, a' ki Lábokból Tergyezdre megyen, inkább azt javaslanám: hogy Lábokból mind addig ki ne induljon, míg a' szekerét kenyérral, borral, és petsenyével meg nem rakja. Szimmering és a' Gonovitzi hegy után következik a' harmadik jó

magas hegy *Planina* mellett. Itt is forspontot kell venni, a' melly is ökrökből áll : külömben a' Postán nem adnak lovat. E' tájon, úgy mint *Planina* mellett, az Úton fosztók a' Posta Szekeret, vagy is a' Dilizsántzot, már két ízben fel verék : 's valóban az egész környék vad Ország. Ugyan itt *Planina* táján, hogy éjjel az erdőn által mentem, 's a' kotsimban a' Pajtáformmal el aludtam, egyfzer 's mind mint egy éjfélkor valami nagy ordításra fel ébredtem. Ámbár az egész környék havas vala, 's nappal jó formán fagyott is ; estve mind azon által olly köd véve minket körül, hogy elől, hátul, 's körülöttünk semmit se láthattunk. A' kotsink körül való kutyaforma ordításra mind azt véltük Pajtáformmal, hogy valamelly faluba utáznánk. A' Posta legény kérde bennünket, ha halljuk-e a' musika szót? Mi válaszolánk néki: hogy igen-is halljuk, 's mit akarna vele? Erre mond a' legény: hogy vigyázzunk magunkra: mert tsak nem régtörtént volna, hogy egy kotsiban el aludt Posta legénynek a' nyakába ugrék a' farkas, széllel mara 's fel falá a' szegényt : 's azért ha fegyverünk volna, készen tartanók. Akkor vevők leg előszőr észre : hogy az ordítók nem ebek hanem farkasok, 's magunk nem faluban, hanem egy mezőre terjedő nagy erdőben vólnánk. A' lovak
szün-

szüntelen ptrüszfegettek, az ordítás újult: a'hoz képest mi se vettük már a' dolgot tréfára: mert az ordítók követni látszattak bennünket: 's a' kotsítól nem valának mefszzebbre hűsz lépésnyinél, noha a' köd miatt nem láthattuk őket. Az egy pár meg töltött pisztolyinkat kezünkbe vevők, holott a' lovak egyfzer 's mind meg állottanak 's tovább femmi féle verésre fem akarának megindúlni, mint hogy a' farkasok az útat el állották. Akkor ezembe juta, a' mit régen gyermek koromban hallottam. Fel állék tehát a' kotsimban, 's az atzélommal a' kováról, valamint lehetett, fizikrákat hánytam. Leg ottan ki tértek az útból a' farkasok, 's tőlünk bútsút vettek. A' Krajnai vad Ország a' Tergyezdi hegyig el tart. De minek utánna a' magas hegyről le tér az ember a' Városba, azonnal más klimát veszzen észre, 's Olasz Orzágnak áldott egét érzi. Mert mivel annak előtte Stájer' és Krajna' Tartományáiban a' hideget bundáinkkal alig győzhet-tük; Tergyezden valóságos kellemetes őfzi vagy tavafzi időt találánk a' télnek közepettén: úgy meg vídúlt lelkünk, 's ez annyira víszfa hozá kedvünket, hogy úgy örültünk neki mint fetske a' tavafznak. Tergyezd, vagy *Triefzt*, mellynek Krajnai nyelven *Terfzty* vagy is *Tzfzty* a' neve, a' melly is annyit tesz mint *Nád*, Ádriai Ten-

Tengernek pártján épült egy Város: mellynek már régtől fogva Püspöke és Káptalana vagyon. A' Város magában két féle, úgy mint a' Régi és az Új Város. A' Régi szűk, rendetlen, 's többnyire a' Várbeli hegy' oldalán épült. Az Új ellenben a' téren, szép, egyenes, széles és tiszta útszakkal, magas és ékes házakkal jeleskedik. Egy középszerű hegyen a' Város felett fekszik a' Vár: mellyben az öreg Templom találkozik, holott fok régiséget láthat az ember. A' Várból a' Tengerre való ki látás felettébb gyönyörű: mert nem csak számos Velentzei szigeteket szemlélhetni a' Tengeren, hanem egyszer 's mind a' Tenger' szélén fekvő Istriai hegyeket is. A Várost kétféle, az az, nagyobb és kisebb, *Canalis*, Víz árok hasítja, mellyekben mindenféle Nemzetségek' hajóikat szüntelen láthatni: a' mellyek ott vagy meg rakatnak árukkal: vagy másfunnan hozatott áruikat ki szállítják: vagy egy korig pihennek, 's ki jobbítottatnak. Ünnepeken 's Vasárnapokon, minden hajó a' maga Hazája' Tzímérével ékes selyem zászlóját az ó fa épületének orráról ki dugja: 's így, a' ki az Országok' Tzimereiket esméri, leg ottan tudja azt-is, mellyik hajó mellyik Nemzetséghez tartozik. Minden kereskedő Nemzetségnek vagyon itten tulajdon *Consulja*, kinek a' Földije' ügyes dolgát

magára kelletik vállalnia. Valamelly hajók Levantból, vagy más gyanús részekről, úgy mint Ásiából, és Áfrikából ide érkeznek: azok valamennyien az áruikkal embereikkel mind addig a' kontumátzban tartatnak, míg a' szabott időt ki állják. Miólta Tergyezd *Porto Franco* Szabad Révpartnak ki hirdettetett, azólta a' Váras valamint az Ő népének számában, úgy az épületekben is igen fel vevé magát. Most a' nép' száma 16 ezernek mondatik. Több fele műhelyek és kézi tsinálmányok találkoznak itten, úgy mint nád méz' vagy is tsukor', rozsólis', bárfony', vitorla vászon', hajó poráz', fajánsz', szappan', viafz gyertya', 's egyéb árúk' számára. A' Tergyezdi Révpártról többnyire ezen árúk vitteinek ki a' külföldekre, úgy mint, atzél és vas szerfszámok, üveg árúk, gabona, gyólts, vászon, gyapjú, dohány, hamu zsír, posztó, barom, bőr, méz, viafz, 's a' t. Imezek hozatnak pedig bé a' külföldekről, úgy mint, gyapot vagy is pamuk, felyem, teve szőr, kordován, kávé, narants, tzitrom, füge, mandola, mindenféle fűszerfzám, festék fa, 's tsukor nád, Ugyan is a' Tergyezdi Révpart Velentzének nagy kárára vagyon. Az *Ostriga*, *Austern*, narants, tzitrom, 's egyéb Olafz Országi gyümölts feletébb ótsó itten. Orsztriganak a' száfsát tizen

öt garaffal fizettem: 's a' leg szebb édes narantsnak a' hármát egy garaffal. Itt tsak nem minden ablaknak fa táblái vagynak, hogy az üveg a' fzel erejét el álhassa. 'S valóban olly rettentetes szelet tapasztaltam itt mulattomban, a' millyet még eddig életemben nem vettem észre. Ezen fzel' okának, egy részről a' tengert, 's más részről a' nagy hegyeket vélném lenni. Ugyan hitelre méltó több emberektől is hallottam, hogy Tergyezd és Szenofszets között leg-inkább és leg hatalmasabban tapasztalhatni ezt a' szelet, mellyet az ide valók *Búrának* neveznek. Illyen idő tájban se gyalog, se lovas, se szekeres innen oda, vagy onnan ide, szerentsétlenség nélkül által nem mehet. A' nyári sütő meleget olly ifzonyúnak mondják itt, hogy Szitziliában se lehet forróbb meleg. A' való, hogy Tergyezd mint egy katlanban fekszik: mert egy részről a' tenger, más részről pedig a' magas hegyek veszik körül. Itt immár az Olafz nyelv az uralkodó; 's az előbb kelők nem is akarnak Németül beszélni. Ugyan magammal történt, hogy a' mikor, egyfzer bizonyos ide való nevezetes Pénzváltónak a' Fiát, kinek ajánlott valék, korán reggel meg látogattam volna, még az ajtónál hallottam, miként tréfálgodék Németül a' hajfodrójával. Azonban, hogy a' szobába bé léptem,

tem, engem' Olaszúl köszöntött: 's noha leg ottan mentettem magamat, hogy igen rosz Olaszvólnék, Ő még sem hajtott az én szavamra, hanem mind tsak Olaszúl darált tovább-is.

III. L E V É L.

Velentzében. — — —

Azt tartják fokban, hogy az emberi leg mérészebb igyekezetek közé tartozik Velentzének a' tenger közepettén való fel állttatása. Én ezt igen is meg engedem, kivált ha a' mostani Velentzét szemlélem. Mind azon által azt tartom még is felöle, hogy ennek is az Ő kezdete igen apró vala, 's tsak lassan lassan vált Világ' Tsodájává: hozzá adván azt is egyszer 's mind, hogy annak első rakói meg sem álmodták annak jövendőjét, 's koránt sem szándékoztak illy híres Várást állttani: mint hogy erre tsak a' szükség 's a' félelem kényszeríté Őket: 's így Velentzének is, mint tsak nem minden egyéb nagy dolgoknak a' világon, tsupán a' vak *fatum* vagy is szerentse szolgált. Mert midőn Etele, ama' régi Magyaroknak az Ő Fejedelmök, Akviléját ostrommal meg vette, 's tövéből fel forgatta, az el széllyedett

Várasiak, nem tudván mihez kezdeni, 's Etele előtt hová rejtezni, az Ádriai Tengerben fekvő *Rialto* nevű kis szigetre költöztek által, 's ottan telepedtek le. De hogy először arról adjak neked számot, mint esett Velentze felé való útam, ihol kevés szókkal elődbe terjesztem. Noha ugyan fel tettem magamban, hogy Tergyezd-ből Velentzébe a' tengeren megyek, 's egy kis tengeri hajózást fogok próbálni; mind azon által a' szüntelen való ellenkező szelek, ámbátor két hajón is helyet fogadtattam magamnak, ezen tengeren való járást meg nem engedték tennem. Hozzá járúlt az is, hogy tsak nem ki ki a' szárazon való járást javaslá Velentzébe, azt állítván, hogy, ámbár költségesebb volna is, azonban még is sokkal biztosabb és kellemetesebb. Mert noha jó széllel Tergyezdből 24 óra alatt Velentzébe érhetni, de gyakran meg történik még is, hogy tsak harmad 's negyed napra lehet ott az ember a' tengeren. Kihez képest a' földi útat választám: 's ámbár Tergyezdből *Croce* 's *Janina* által két postával rövidebb lett volna az útam Görtzre; mind azon által bizonyos okból *Prewald*nak 's *Wippach*nak utaztam. Mihent a' Tergyezd felett való nagy hegyre fel értem, azonnal szükségem volt ismét a' bundámra, 's ez mint egy két Postáig tartott, úgy mint Prewaldig.

Hogy

Hogy ismét a' Préwald után való meredek hegyről le ereszkedém, azonnal a' valóságos Olasz eget újra éreztem. Ugyan is amint Préwaldról, melly még Krajnához tartozik, a' Görtzi Vármegyébe botsátkozik le az ember, úgy tetfzik, mintha Sziberiából lépne által Olasz Országba. A' Görtz Vármegye szép és termékeny Tartományka. Mert nem csak borra' és gabonával bővelkedik, hanem mindenféle gyümöltstsel is. Maga Görtz, mellyet a' Krajnaiak *Goritzának* neveznek, rendes egy Város. A' Vára szint olly erdős kis hegyen fekszik, valamint Láboké. A' Város' környékében jó borok, 's nagy és szép gesztenyék teremnek. Hajdan a' Görtzi Vármegyének az ő tulajdon Fejedelmei valának. A' köz népe többnyire Krajnai-tótúl, a' polgárság pedig nagyobbára Olaszúl beszéll. Gradiska a' Lifontzó víz mellett egy erős fallal kerített Város, melly, valamint hajdan, úgy most is a' szomszéd Görtztzel egy Urat esmér. Nogarédó ezen az úton Velentze felé a' végső helység Tsáfszárunk' Birtokában, vagy is vég határ a' Tsáfszári és a' Velentzei tartományok között. Itt a' Tsáfszári Tisztviselő, amint a' kotsimhoz érkezett, tőlem egyebet nem kívánt, hanem csak azt kérdé, ki legyek. Minek utánna nevemet 's karakteremet neki meg jelentettem, 's egyetemben

ben meg kérdettem volna, ha kívánja e' látni Menedék Levelemet, *Passusomat*, ő Kegyelme a' válafzommal meg elégedett. Nogarédón a' köz nép Olafzúl szól immár, noha talám az anyai nyelve Krajnai. Itt tehát bé juték a' Velentzei Birtokba, mellyet az Olafzok *Friulinak*, 's a' Németek *Friaulnak* hívnak, a' Rómaiaknál pedig *Forum Julii* vólt a' neve. A' földje felettébb termékeny, de a' lakofok lustáknak mondatnak lenni. A' bora 's egyéb gyümöltse jó 's bőven terem. A' hegyekből le hempelygő egynéhány folyók, úgy mint *Pieve*, *Taliamentó*, 's a' t. febefen mosák az Országot: 's mivel gyakorta meg áradnak, a' Tartományt tele hordják kövétstsel és fővénnyel. Ezeken a' révek igen nyomorúttak, úgy hogy a' külföldi félelemmel telik meg rajtok. A' révnek ki szabott bére noha talám nem nagy; de az Olafz, mihent külföldit veszen észre, hármasan is meg veszi rajta, 's azon kívül a' *di bona manút*, vagy is a' borra valót meg kívánja: mellyel, ha többet is kap, meg nem elégszik, hanem mind azt mondja, *Signore questo e poco*, azon iparkodván, hogy az idegen még egynéhány szoldót veszen oda néki. Az első Velentzei Város, mellyre az útamban akadtam, *Udine* vala. Ez Friaulnak FŐ Várafá, 's valóban jól épült elég népes Város. Annak várában lakik

kik a', *Gouverneur*, Kormányzó: a' ki mindég egy Velentzei Nemes. Érfek is lakik azon kívül a' Városban, ki alatt számos Püspökök mondatnak lenni. Udine utánn *Portanon*, *Portus Naonis*, következett útamban, egy kis városka a' Nontselló víz mellett, a' mellyet, noha mostanság Velentzéhez tartozik, az Óstria Ház még is a' titulusában vífel. *Sacille* 's *Conigliano* két nem nagy, de elég népes és jól épült Váraskák. Itt immár mindenütt', valahol az idegen meg állapodik, akár templomnál, akár piatzon, posta vagy vendég fogadó háznál, leg ottan, mihent észre vefzik, sereg gyermekek 's egyéb henyélő gyülevézf nép ötet 's a' kotsiját körül fogják: némellyek közülök merő szemmel tsodálják az idegent: mások azon vagynak, miként tsiphefsék el valamijét: a' többiek a' szüntelen való koldulással úntatják; a' mi is az idegent igen el idegeníti Olafz Országtól. 'S ez immár itten tsak nem mindenütt meg vagon. A' vendégfogadók nem roszak ugyan, a' szolgálat is benne meg lehetős; de bezzeg a' Kelnerek is az idegennel meg adatják magoknak a' fáradságok' árát. A' bútsúvételkor elő jönnek a' *di bona manúval*, 's akár mennyit ád is az ember nekik, még sem elég soha, hanem mind többet kívánnak; 's ha pedig kevés, a' mit nyernek, gyakorta gorombás-

báskodnak is érte. Ugyan is itt a' borra való kötelesség. fziint' úgy vagyon a' Posta legényekkel is. Söt Olafz Országban, ha az idegen tsak azt kérdi is az útfzán egy valakitől, merre kell menni e' vagy ama' piatznak vagy templomnak, leg ottan a' tudósítás után az Olafz a' *di bona manát* vagy is borra való meg kéri az idegentől; 's ha semmit sem kap, morgolódik. A' vendég fogadókban itten fehér népet nem igen látni: mert az ágyokat a' Kelnerek vetik. A' konyhákban is tsak nem mindenütt szakáts vagyon, 's a' tál mosást is többnyire férjfiak teszik. 'S ugyan ezt mondják okának, az Olafzok közül mért kapnak fokban olly annyira a' férjfi gyermekeken. *Udine, Portanon, Sacille, 's Conigliano*, után *Treviso* Várasát értem, melly a' *Sille* és *Piavesella* vizek mellett fekszik. A' Váras magában meg lehető, fok szép háza vagyon, és számos népefség lakja. Mi szükség felett való fok templom találtatik az Olafz Várafokban, azt innmár itt is észre vehetni: mert, amint a' Posta mestertől értettem, tsak ezen középfszerű várasban is 35 templom és kápolna számláltatik. Mihent az ember a' várasból ki jő, leg ottan kezdődik ama' gyönyörűséges Mezei Lakás *Campagna di Mestre*: a' melly is nem más, hanem *Treviso*tól fogva egész *Mestréig*, melly egy postányi já-

járó föld, az Ország' útja' mind a' két felének fok pompás kastélyokkal, 's azok mellett való költséges kertekkel való bé töltése: mellyekben a' Velentzei Nemesség szokta a' nyári 's az őfzi. időt tölteni. Nyári éjtfzakákon a' hold világnál látogatják egymást az Uraságok, muzsikával fel 's alá sétálnak, 's idejeket vígan töltek. Az inafaik többnyire muzsika tudók. Hogy Mefztrébe értem, a' melly egy kis városka, azonnal el hagytam a' Postát, 's egy gondolat fogadtam fel, mellybe a' Tárfozzmal 's portékámmal bele ültem. Ugyan is tudnod kell, hogy Bétsből egész Mefztréig Külön-Postán jöttem; mind azon által fel tettem magamban, hogy Olafz Országban a' Postát, nem annyira az ára miatt, mint meg eléghetetlen emberei miatt, el kerülöm. Midőn tehát a' gondolán mint egy óráig a' folyó vizen le hajóztam volna, végre a' Lagúnába értem: a' melly is álló 's nem igen mély tengeri víz, kihez képest a' nagyobb hajók nem is járhatják. A' Lagúnán való hajózás színt annyi ideig tartott, mint a' folyó vizen. Itt egyszeribe három embert láttunk egy gondolán a' mí gondolánkba tsáklyaikkal bele ragafzkodni, kiknek minden külső tekintetek minthogy előttem *bandít* formának látszatott, én azonnal a' pisztolyomat ragadtam meg köpönyegem alatt; de minek után-

na a' gondolásinktól meg értettem volna, hogy Ők a' látogatás' váltságát kívánnák, az az, a' portékánk meg nézését egy két liráért abba hagynák: oda veték nekik két petitzát, vagy is két márjást. Ezeket alig ráztuk le nyakunkról, azonnal ismét mások ragafzkodtak gondolánkba, 's újra kívánták tőlünk a' váltságot, 's egyetemben fenyegettek bennünket, hogy másként el nem botsátanak, 's minket estvélig magoknál tartóztatnak. Vallyon mit lehetett egyebet tennünk, hanem magunkat ismét váltanunk. Ezek immár három petitza alól el nem akartak bennünket hagyni. Bútsút vévén tőlök, alig hajózáink egy két lövésnyit, ismét mások akadtak belénk, 's contribútzióba kívántak venni. Itt immár annyira meg neheztettem, hogy alig tudtam magamat mértékelni: 's azonnal meg szállítám a' gondolásokat, hogy, mihent el végeztem dolgomat a' *Dogánán*, a' Fő vámon, tüstént a' 'Tsászfár' Követjéhez vigyenek, a' ki is mostanában Báró *Preyner*; 's a' pénz kívánóknak pedig azt felelém, hogy nekik egy szoldót sem adok, hanem ha akarják a' ládámat által nézni, azonnal fel nyitom nekik. Láván tehát Ő kegyelmek, hogy tőlem semmit sem nyernek, engem kedvetlenül el hagytak. Ezen rendetlenség Velentzének valóban szégyenére lehet, melly egyébképen a' politzia'

dol-

dolgában az Olafz várafok között nem utolsó. Nem is tudhattam meg bizonyosan, ha ezen látogatási váltás kívánok valóban a' Felsőbbségtől rendeltettek-e, nem-e, a' látogatásra, *zum vísitiven*. Mert Velentzében némellyek az mondák, hogy valóban a' Közönség, *Respublica*, rendelí őket arra; mások ellenben azt válafzolák, hogy a' Közönség semmit se tud felőlök, 's hogy tsak holmi gaz emberek, kik a' gondoláfokkal egyet értenek, 's velek a' zsákmányt fel osztják; 's leg inkább az idegeneket szeretik, kik őket nem esmérik.

IV. L E V É L.

Velentzében — — —

Midőn Velentzét az ember először pillántja meg a' Lagunáról, úgy tetszik, mintha a' város az ő tornyaival 's épületeivel lassan lassan bújnék ki a' tenger' közepéből, és szabadon úfznék a' tengeren. Minek utánna a' Dogánán el végeztem dolgomat, a' melly is nem állott másból, hanem hogy a' nevemet, karakteremet, hazámat, 's a' veendő szálláfomat bé írák, a' héján, hogy a' Társon' nevét, a' ki addig a' gondolán kinn

maradt, kívánták volna tudni: a' száláfomra vittem magamat, melyet *Scudo di Frantzia* nevű vendégfogadóban válafztottam. Itt a' minket szolgáló Kelnerünk Német legény, de még az Olafzoknál is hamifabb lelkű fi. Azt tartom, ő kegyelme ki tsapatott Német Országból: ugyan is az egyik füle hibázik. A' szobámnak ablakaiból¹ való ki látásom igen gyönyörű, mint hogy épen a' nagy kanálisra szolgálnak, a' melly is alattok vagyon. Azon szüntelen új és új hajókat szemlélek jönni: némellyekről hordják a' pörtékát, és ismét máfokra hurtzolják; ollyikról halásznak. 'S így az ablakomban is kellemetesen el tölthettem az időt, ha máskülömben el untam a' járást. Mert meg kell vallanom, hogy gondolán a' vízen járni mulátságos; de én mind azon által inkább gyalog járok a' földön, 's ott állapodom meg, a' hol mit szemlélni kívánok. Itt az egész városban kotsit vagy lovat nem lát az ember, hanem a' helyett támétalan fok hajót és gondolát, vagy is fedeles tsónakot. A' nagy kanális két felé osztja a' várast. A' kanálisfokon való hajózás által mindenhová el juthatni a' Városban, melly végre a' gondolák szolgálnak: a' mellyeknek mind azon által szomorú látzfatjok vagyon: mivel mindenike vagy feketére festett, vagy fekete pofztóval vagyon bé borítva, 's az

által

által a' halottas szekérhez hasonlít. A' kanálifokon 500 nagyobb és kisebb kő hidak mondatnak lenni. Ezek közt leg nagyobbik a' *Ponte Rialto*, melly a' város közepén a' nagy kanális felett fekszik, a' melly is itt leg keskenyebb, 's csak 40 lépésnyi szélességű. A' híd egyetlen egy bolt hajtású, 's egészen nagy négy szegletű símíttatlan Istria márvány darabokból áll: 's amint mondatik, 250 ezer aranyába telt a' közönségnek. Két forral boltok vagynak rajta, 's három útszát tefznek, mellyek közül a' közép útsza a' leg szélesebb. Lehet ugyan a' városban mindehová gyalog is el járni; mind azon által az útszák igen szűkek, 's a' négy szegletű kövek, mellyekkel ki vagynak rakva, kivált esős időben, felettébb sűkók: a' sok apró hidák is az ő garaditsaikkal terhesek. A' Szent Márk' Piatza olly hely, mellynek mása az ő nemében nem találkozik Európában. Ezen Piatz a' Városnak az ő leg főbb díze, 's az ő valóságos képe szeglet mértékű, *Winkelmass*. Mind szép, mind rút időben a' Velentzcieknek sétálásra szolgál. Mert minthogy a' Piatz körül az épületek alatt körűs körül mefszve futó folyosó, *Gang*, találkozik: a' hoz képest, ha esik is a' Piatz' közepén, a' folyosón az épületek alatt szárazon sétálhatni. Ezen Piatz nem csak az ő szépsége és nagysága

miatt nevezetes, hanem az által is, hogy az egész Piatz a' tengeren fekszik. Ha valakitől hallanád, hogy ezen Piatz alatt hajón járhatni, vallyon el hinnéd e? A' ki látja, annak el kell hinni. Az egész Piatz boltokon fekszik, a' mellyek magok közt még annyi járást engednek, hogy ezen tsodát meg vizsgálhatni. A' Piatznak egyik részén áll a' Szent Márk' temploma, melly régi, roppant, 's mózesi munkával ki rákott Szentegyház. Az ő falainak külső és belső része márvánnyal vagyon ki rakva, 's a' templomnak aranyban, ezüstben, 's drága kövekben való kintse igen nevezetes. Ezen kints a' Lóré-tomi után a' leg gazdagabbnak tartatik Olafz Országban. Ezen fenki sem kételkedhetik, valaki azon arany 's ezüst edényekből való sokaságot, ama' gyöngyökből 's gyémántokból álló rakásokat meg látja, a' mellyek itt néki meg mutatódnak. De a' mi illeti ama' híres pergament Kézírást, a' melly Szent Márk' Evangyéliomát foglalja magában, 's ugyan Szent Márktól mondatik íratottnak is lenni: úgy nem külömben ama' vért, melly Krifztusnak egy képéből folyt ki: az után a' kínszenvedési fzeget: ama' kést, mellyel Krifztus evett a' vég vatsorán: a' szent koronából való tövést: a' nyak vasat, mellyben az Üdvezítő ostoroztatott: a' Boldog Afzfzony' köntö-

tösét: a' mi illeti, mondom, mind ezen ereklyéket, ki ki azt tarthatja felőlök, a' mi néki tetfzik. Ellenben bizonyofsá tehetlek iránta, hogy a' Hertzegi Szarvas Sipka, *Corno Ducale*, melly a' Dózsénak fejét szokta ékesíteni, 's melly hasonlóképen ezen kintshez tartozik, nem a' leg utolsó darabja ezen drágaságoknak; leg alább egy meg betsülhetetlen vörös brilliant tündöklik rajta. A' templomnak leg főbb ajtaja feltett látszatnak ama' négy régi értz lovak, mellyek 1206-dikban Konstantzinapolyból hozatattak ide, 's az öntő mesterségben remek munkának tartatnak. Ezen réz lovakat ama' híres Lizippus önté; 's Tiridátes, Örmény Országi Király, Néró Tsászárnak ajándékozá: a' ki is azokat az ő győzedelmi kupujára helyezteté. Idő múlva Nagy Konstantín Bizantzba vivé magával, a' honnét az utánn az említett esztendőben a' Velentzeiek, midőn Konstantzinapolyt fosztani segítették, Velentzébe hozák. A' templom előtt állanak veres réz lábakan három ifzonyú magas árbotzfák, a' mellyekről innep napokon szelyem zászlók szoktak lebegni, 's a' régi Velentzének három jobbágy országát jelentik, úgy mint Kandiát, Ródost, és Tziprost. A' templom' fedele ólomból áll. Ezen templom mellett fekszik a' *Palazzo Ducale*, az az, a' Dózsé' vagy is

a' Hertzeg' Palotája. Ez hasonlóképen roppant régi márvány épület, 's annak a' garáditsain pitvarain olly nagy a' tisztátalanság, hogy a' húgynak bűzét alig tűrhetni el. Ezen nagy épületben nem csak a' Dózse lakik, hanem a' Fő Tanátskozások is benne tartatnak. A' szobáknak az Ő ékecségek többnyire írott képekből áll, a' mellyek a' leg nevezetefebb Kép íróktól készíttetek. Az épületben találkozik egy kis fegyver ház is, a' mellyben a' puskák jó számmal szüntelen töltve vagynak, hogy a' Dózse 's a' Nemesség szükségben, ha ne talántán a' köznép támadást indítana, magát azonnal védelmezhesse. A' fegyver minden három hónapban újra meg töltetik. Az orofzlány fejek, mellyek az épületben imitt amott bé tsináltattak, arra szolgálnak: hogy ha valaki valami pártütést vagy egyéb titkot bé akar jelenteni, 's isméretlen kíván még is maradni, az orofzlánynak tátott torkába tzedülát vetheffen bé. Az orofzlány fejek mellett ezt olvasni: *Denunzie Segrete*. A' belől alá tett fiókoknak a' kültsaik az *Inquisitorok'* kezeikben vagynak: kiknek az az Ő kötelefségek, hogy a' dolgot volta képen meg vizsgálják, 's meg ítéljék, mennyire adhatni hitelt a' bé jelentésnek. Ezen épületben a' Nagy Tanátsnak a' Palotája, *il Consiglio Grande*, fő képen méltó látásra, valamint

az ō nagysága, szint úgy az írott képek miatt, a' mellyeken le vagynak festve Velentzének legnevezetesebb történetei. A' Dózséknak is az ō képeik, a' kik eddig kormányozták a' Közönséget, forral mind itt függnek. Az egyetlen egy kép, melly itt hibázik, *Falieri* Dózsének a' képe, kinek a' helyét egy üres kép ráma foglalja, a' mellybe tsupán fekete posztó vonatott illy fenn írással: *Locus Marini Falieri decapitati*. Ezen Dózsé, mivel a' Tanátstól bizonyos fiatal Nemesről, ki az ō szép Hitvese után törekedett, illendő elég tételt nem nyerhetett; az által akarta magát a' Tanátson meg bofzólni. hogy támadást szándékozott ellene indítani. Azonban egyik az öfzve esküdtek közül el árulá ōtet, 's a' szerentsétlen Dózsét, 80 ezrtendős korában, még azon a' napen, hamarább mint sem négy órája telt volna el perének, ki hallgaták, meg ítélek, 's a' Márk' Piatzán a' két öfzlop között fejét vevék. Még e' mái napig is minden ezrtendőben az öfzve esküvésnek ezen szerentsés ki nyilatkoztatása miatt Protzeszfizio 's nyilván való Hálá adás tartatik, melly által a' Dózsé Uraknak üdvösleges intés adatik, hogy magokra figyelmezzenek. Ezen épület is, valamint a' templom, ólommal vagyon bé fedve. Az épületnek azon a' részén, melly a' *Rio di Palazzo* kanálist éri,

éri, vas rostélyokkal jól el rekesztett fetét tömlőtök találkoznak. Az alsó folyosó, vagy is a' boltos járó a' Márk' Piatza felé, 's az által ellenben való járó az új Prokurátziák alatt, *Brólyiónak* neveztetik: 's itten a' Nemesek napjában bizonyos órákban sétálnak, melly idő alatt a' Velentzeiek közül, a' ki nem Velentzei Nemes, fenki nem mér oda jönni; mind azon által a' külföldit, a' ki a' szokást nem tudja, el nem kergetik onnan. A' Márk' Piatzát, melly ezen két épület 's a' járó között találkozik, napkeleti gránitból való két oszlopok ékesítik: mellyeknek az egyikén Márknak értzből való orofzlánya fekszik: a' másikon pedig Sz. Tódornak márványból való álló képe látfszatik. Azon hely, melly ezen két oszlopok között találkozik, a' gonofz tévőknek nyilvánvaló ítéltetésekre szolgál: 's ugyan az említett Dózse Falierinek is a' feje itt véttetett, kihez képest a' Nemesek közül fenki sem megy által ezen két oszlopok között. A' Brólyió mellett egy fegyveres gálya fekszik szüntelen, hogy véletlen szükségben az épületet oltalmazhassa. A' Hertzegi Házuak által ellenében az új Prokurátziáknak a' Háza találkozik: a' melly egy gyönyörű épület, 's a' Márk' Piatzának az egyik részét egészen el foglalja, 's mellyben a' Könyvestár és a' Régiségek' Kabinétje vagyon. A'

Köny-

Könyvestárt nem annyira a' nyomtatott Könyvek fokasága, mint a' számos Görög Kézírások téfzik nevezetefsé: a' Régiségek' Kabinétje pedig a' leg szebb Görög márvány Szoboroknak (Álló képeknek) jeles gyűjteményével bír; mellyek között főképen nevezetes Jupiternek hattyú képe alatt Lédával való fzerelmeskedése. Ugyan itt láttam Etelénknek (Atilánknak) az Ő arany sisakját is: mellyet, ha igaz, a' mit a' Velentzeiek hirdetnek felőle, Akviléja alatt el ejtett a' fejéről. Az új Prokurátziák' Házát éri a' régi Prokurátziák' Háza, a' melly is a' Márk' Piatzát egész a' Sz. Gyéminian' templomáig bé tölti. Ezen Prokurátziák onnan neveztetnek így, mivel a' Márk' templomának Prokatori benne laknak, melly tisztség Velentzében az elsők közül való. Az új Prokurátziák' Házának által ellenébe szemléltetik egy szabadon álló 's négy szegletű magas torony, mellynek a' fél járása úgy vagon el rendelve, hogy lóháton lehetne rajta fel 's alá nyargalni. Ezen toronyból a' várasra, tengerre, 's a' szárazra való ki látás ki mondhatatlan gyönyörű. Az új Prokurátziák' Háza' végében vagon a' Pénzverő ház, Zecca, mellynek bé menetelén két Őriásnak a' Szobora látszik. De a' mi leg nevetesebb Velentzében, 's a' mi egy idegennek a' szemeit valóban magára vonhatja, az ama' vi-

lág szerte híres Velentzei Arfzenál az : melly a' maga kerületében harmadfél Olafz mértföldet foglal, egészen vízzel, fallal, 's tizenkét toronnyal vagyon bé kerítve, 's új várást képzél számos épületeivel, és a' mellyben minden kézfén tartatik, valami egy hadi hajós sereghez 's földi armádiához szükséges. Találkozik itten egy fegyverház, a' melly is minden féle fegyverrel meg vagyon rakva: roppant magazinumok a' vas árúk, álgjuk', mozsarak', golyobifok', puskapor', fálétrom', kénkő', tsepű', vitorla vászon', pórázok', istrángok', 's egyebek' számára: mindenféle műhely, úgy mint a' kötéljártók', sálétrom főzők', átsok', 's kovátsok' munkáira: egy öntőház, egynehány hajót építő helyek, 's több a' féle. Ugyan ott állanak a' Közönségnek az ő hadi hajói 's gályái a' Butzentaauruffal együtt. A' szüntelen való munkások itt mint egy ezer öt százig találkoznak: szüntelen itt tartózkodnak, 's többnyire itt is születetnek. Két *Nobili*, vagy is Velentzei Nemefek, kiknek a' nevek *Padroni del' Arfenale*, gondot viselnek ezen Arfzenálra. Annak kapuja előtt két külömböző nagyságú Oroszlány fekszik, a' mellyek Görög Országból hozattattak ide, 's a' nagyobbik leg szebb Párosi márványból való. Ezen Arfzenálnak az ő jó karon való tartáfa esztendőnként öt száz tallérjában telik a' Közönségnek.

V. L E V É L.

Velentzében — — —

Noha a' város és a' száraz föld, *terra ferma*, közt találkozó és ött Olasz mértföldnyi széles Lagúna a' nagy hajókra nézve nem elég mély: mind azon által a' gondos Közönség még sem engedti azt száraz földdé lenni; mint hogy annyira se fagy bé soha, hogy egy hadi sereg el ne meheszen rajta. A' tenger' részéről is hasonlóképén nehéz a' városhoz férkezni, 's onnan vagyón, hogy a' tengernek bátorságos és hajózható tája bé vert karókkal meg jegyeztetett: a' mellyek azonban, miént valami ellenséges hajós sereg közelítene, azonnal ki vágattathatnak. Azon kívül amaz olly bőven meg rakatott Arzenálból is kevés idő alatt nevezetes számú gályák és hadi hajók készülhetnek el a' kikelésre. Mind ezekből elég világosan ki tetszik, hogy ezen városnak se vizen se szárazon nints olly könnyen mit félnie, 's minden bástyák' és kerítés' híján is elég erős. A' halak is, a' mellyek itt a' házaknak kapuikból és ablakaikból fogattathatnak, az éhség ellen valóságos segítő eszközül szolgálhatnak; mert Velentzénél a' tenger mindenféle halakkal felettébb bővelkedik. A' hajózható Kanálifok, mel-

Iyek a' fenyves halmok és motsáros tsekélyek közt útat nyitnak a' várashoz, a' sártól és ifzap-tól, mellyet a' tenger' áradása magával hoz, nagy költséggel tiszttatnak ki, 's nyitva tartatnak. Ugyan a' tengernek ezen áradása a' vizet, ama' rész szerínt keskeny és középszerű, rész szerínt elég széles kanálifokban is, mellyek a' Várost helyvel közzel által hasítják, szüntelen való moz-dulásban tartja: mind azon által az elsőket még sem tiszthíthatja ki elegendőképen, 's ahoz ké-pest nyárban elég bűdössek. A' város számlál ma-gában Sz. Márknak Pátriarkai Templomán kívül 71 egyéb Templomokat, 12 Apátúrságot 's Per-jelséget, *Abbatias et Prioratus*, 60 Barát és Apá-tza Monostort, 23 Ispotályt, 18 Imádkozó házat, 40 Lelki Gyülekezetet az Ő tulajdon Kápolnáival, mellyek közt hat találkozik olyan, mellyeknek a' nevek *Scuole grande*, 53 piatzot, 165 márvány és 23 réz kép ofzlopot. A' Görögöknek vagyon itt az Ő vallásoknak nyilván való szabad köve-tése az Ő templomokban, és egy Érfekjek. Az Örményeknek is hasonlóképen vagyon itt tem-plomok és Érfekjek az Ő vallásoknak szabad gya-korlásával. A' templomok és klastromok tele vagynak a' leg híresebb Képiróknak az Ő munká-ikkal, mellyekről egy különös le írás vagyon ki nyomtatva. Vagyon a' Városban két Képiró Aka-dé.

démia is. A' Várást gondolán két óra alatt meg lehet kerülni. Némellyek a' Váras' népe' számát 200 ezer lélekből mondják állani; de azok nyilván a' *Murano és la Giudecca* Szigetek' lakosaikat, nem külömben a' hajókon találkozó népet is felvetik. Mások mind azon által, kik azon lakosokat talám fel nem veszik, úgy vélekednek; hogy még fársáng alatt is alig találkozik itten 200 ezer embernél több. Én egy *Katsits* nevű, Dalmátziából eredett, Velentzei Kapitánytól, kivel fzerentsém akadt barátságba lépnem, 's kinek emberséges voltát soha el nem felejttem, azt hallottam; hogy Velentzének mostani népe' száma 170 ezernél többet nem tesz; 's ez a' Velentzei szolgálatban immár 18 esztendő-t töltött; 's magát Velentzét is voltaképen esméri. A' Váras' Lakosai négyféléiek: úgy mint *Nobili*, vagy is a' Velentzei Nemesek; *Cittadini*, vagy is a' Polgárok, kik közé számláltatnak a' Prókátorok, Orvosok, Kereskedők; *Habitanti*, vagy is a' Mester emberek; 's *Gondolieri* vagy is a' Gondolások, Hajósok. Az élet a' Városban nem drága, mert a' Velentzei Olasz Tartományok igen termékenyek, az eledel a' Városba minden felől bőven hordatik; mind azon által a' Vendégfogadóban itt is, valamint másutt, derekafan megfizettetik magokat. Minthogy itt a' forrásoknak

rofz vizek vagyon, ahoz képest tsak nem minden háznak tulajdon, *tziszternája*, eső víz kutja vagyon, mellybe az eső víz a' ház' héjáról le tsurog, 's fővény által ki tisztítottatik. Azonban a' Brentából is, melly egy szomszéd folyó, a' Várasba fok víz hordatik, 's a' tziszternákba takarítottatik. Az ide való mulatságok között leg híresebb a' *Carneval*, vagy is a' fársáng; mind azon által mióta a' játék keményen meg tiltatott, meg tiltatott pedig 1774-dikben, azolta az Idegenek ide már nem igen gyülekeznek. A' tiltásnak leg főbb oka vala, hogy a' játék által sok nevezetes Velentzei Nemes Ház végső szegénységre juta: nem külömben hogy a' játék miatt alattomban fok ember életét veszté. Az álortza, és az álruha, nem tsak fársángban, hanem egyébkor is szabad itten: 's a' Gondolából alig léptem portékámmal a' Vendégfogadóba, már is mindenféle Velentzei köpönyegekkal 's *dominókkal* ott termettek némellyek körültem, 's azokkal kúráltak. A' Karakter álruha mind azon által tsak fársángban szabad. A' Várasnak mostan hét Teátrumi vagynak, mellyek közül a' Sz. Benedek Teátroma a' leg híresebb; most mind azon által benne nem játszanak. Azokon többnyire merő *Opera Buffák* játszottatnak, 's mihent az *Opera* el végződik, azonnal ismét a' *Ballét* kezdődik.

Abban mind a' két nembéli Tantzosokat jóknak találtam; de az Énekesek között egy *Virtuosóra* fem akadtam. Többnyire mindenik Teátrum az egész farsángra csak két Operát válaft, mellyeket szüntelen elő ad egymás után: kihez képest a' *Rondót* és az *Ariákat* az Olaszok úgy megtanúlják, hogy az Énekesek után folyvást énekelik. Szokásban vagon itten, hogy a' férjfi, a' ki *Dámát* vezet magával a' játék házba, egyfzer 's mind a' zsebét is az ide való nagy gesztenyékkel, vagy szép fris körtvélyekkel tele hozza: 's a' Velentzei jó hang meg kívánja, hogy a' játéknak minden nyiláfa' végén az ő Dámájának az olyan jószágot hámozottan a' szájába dugja. A' Márk' Piatzán szüntelen találhatni mindenféle Alakofokat, Tántzofokat, Jósolókat, Mesézókat, Énekeseket, Muzsikáfokat, Szapora költöket, Szemfényvefztőket, 's Kurittyolókat. A' Szapora Költök, *Improvísatori*, azok: kik *ex tempore*, azon álló helyben, valamit az ember elejekbe ad, arról verseket öntenek. A' minap, hogy a' Márk' Piatzán egy kávé ház előtt ültem, előmbe jött egy Énekes az ő lantjával, 's mivel azonnal idegennek esmért, kérdi vála tőlem, mi nemzetség vólnék: én néki meg mondtam, hogy Magyar vagyok; leg ottan egy keserves notát kezde pengetni a' lantján, 's mellette Rákó-

tziról énekelni, a' mellyen én el tsodálkoztam. De a' mi leg tsodálatosabb neme a' Kurittyolónak, *Sarlatányoknak*, *Charlatani*, kiket itt talál-
lék, a' Meséknek 's a' gyilkos Történeteknek az Elő hozóik, mellyeket az Olafzok igen szeretnek hallgatni. Ezen rongyos és fél meztelen Kama-
fzok válogatott szavakkal ezer féle szomorú 's ret-
tenetes tsoda dolgokat emlegetnek. Mindenik Mese tsak addig tart, míg a' Beszédesnek tetszik, A' köz nép fül hegygyel, 's nagy figyelmezőssel hallgatja a' történetet: mozdulatlanul 's tátott szájjal áll itt, alig bátorkodik lehelni, 's a' hallgatással épen jól nem lakhatik. Gyakran a' Nemesek is a' csoportot meg szaporítják. 'S ha még a' kerület nem egész, a' Kurittyoló az elsőt, a' ki szemébe tűnik, illy forma szókkal meg állítja: hallja az Úr! nagy Uram! hallja az Úr! ez egy ifzonyú dolog, rend kívül való tsoda dolog, szörnyű történet, soha nem hallatott Istória! Erre azután, mint ördögtől meg szállott, úgy kezd kiáltani, hogy a' szájja tajtékzik bele; 's ez által sok hallgatót gyűjt öszve, a' hóján hogy a' körül állóktól valamit kívánna, miglen egyszerre valami érzékeny helynél el ejti a' kalapját, Ugyan ez az Ő aratásának az ideje: mert a' meg illetőtött hallgatók leg ottan egynehány szoldót vetnek neki beléje. A' leg ártatlanabb multságok

közé tartoznak itten az *Oratoriumok*, vagy is a' Templomokban tartatni szokott Muzsikák 's Éneklések. Én azonban a' mulatságot a' templommal nem tudom öfzve szerkesztetni: 's tsodálom a' bigót Olafzokat, hogy hogy eshettek ezen gondolatra, hogy a' mulatságot a' templomban rendeljék. Ez ilyen Muzsika és Éneklés a' *del Incu-rabli*, 's *della Pieta* Ispotályosok' Templomaikban tartatik: mellyekben az Éneklők és a' Muzsikálók mind a'hoz tanúlt szegény árva Leánykák. Nem különben ilyen Muzsikát és Éneklést hallék a' *S. Giovanni e Paolo* 's a' *S. Lazaro di Mendicanti* Ispotalyosok' templomaikban. A' rendetlen mulatságok közé tartoznak itt főképen az Öröm leányok, *Freude Mädchen*, *Lust Mädchen*. Ezek itt a' Kormányozás', *Regierung*, védelme alatt ré-goltától szabadon üzik dolgaikat. Ugyan is Ve-lentze régtől fogva híres tölök. Azon közben, hogy Londonban, Párisban, és Bétsben annak előtte üldöztettek, itt a' Felsőbbség' oltalma alatt szüntelen szabadon valának. Ezen szerentsétlen Leányok itten többnyire magoktól az Ő Anyjai-iktól adátnak el még kisdéd korokban. Ezek a' Nótárius' jelenlétében, a' Kurafiakkal, 's Kerítőkkel, vagy is a' Szüzefség' árofaival valóságos i-rott alkuba lépnek, melly által magokat arra kö-telezik, hogy Leányokat miht Szüzet ki szabott

bizonyos időre ki tett fömmának le tétéle után oda engedik. A' Szűzefség' ára hol nagyobb, hol kisebb, valamint tudni illik szép vagy rút a' Leányka. Mennél szebb, annál drágább, 's valamint azoktól hallottam, kik ezt az ide való vásárt esméri, hatvan aranyon alól meg nem kaphatni. Ezen alkuban szokás szerint a' szüléknek szegénységek hozattatik elő, 's ezen indító ok emlittetik, hogy ez által a' Leánynak Jegypénz *Aussteuer*, szereztetett, hogy mennél előbb betűletesen meheffen férjhez; de ez tsak pufzta ürügy, mert a' szülék a' pénzt magoknak tartják meg, 's a' Leányka a' bordélyba megyen. Ezen Leánykák itt többnyire olly áhítatosok, hogy héten által egy napot rendelnek magoknak, mellynek minden jövedelmét Misékre szánják, mellyeket a' más világon való szegény lelkekért szolgáltatnak. Ugyan azon nap, valaki az Ó jó akaratjokat venni akarja, az a' rendes taksán kívül kéntelenítetik még valamit reá adni, mivel, úgy mond, a' szegény lelkekért dolgoznak; 's ha ki kételkedik benne, leg ottan a' szolgáltatott Misékről egy zsinórra fel fűzött tzedulat mutatnak elő. Találkoznak itten, noha kevesebb számmal, olyak is, kik a' Római *Flórá*t, 's a' Párisi *Ninon Lanklót* tefzik. Ezek tsupán a' Nemesektől 's a' gazdag Jövevényektől szoktak látogat-

gattatni. Ki bérlik nagyobb részét a' háznak a' mellyben laknak, tárfaságokat tartanak magoknál, számos tseléddel bírnak, 's az Ő szobáik olly finom ízzel vagynak ki ékesítve, hogy akármelly Hertzeg Afzszony el lakhatnék bennük. Mind azon férjfiak meg fordúlnak nálok, valakik itten a' galanteriát követik, 's erfzényekben bízhatnak. Mind azon által az Ő mostani számok az előbbiekhez képest igen tsekély, 's ma hónap, az idegeneknek ki maradások miatt, tsak a' hírek lesz fenn. Ezen Leányoknak nagyobb feregét tsak az éhség kinfzeríti ezen életre. Olly szabadon mehet itt kiki hozzájuk, mint a' leg bortsületesebb házba: 's ha az idegen kérdozi, hogy hol laknak, azonnal találkozik ollyan a' köz nép közül, a' ki az idegent szívesen el vezet. Estve felé, egészen fel fedezett mellyel, két gyertya közé, az ablajokba helyheztetik magokat, 's az idegeneket, kik reájok függesztik szemeiket, nyájas szavakkal magokhoz édesgetik. *Maria Formosa*, *San Severo*, és *Corte Colonna* környéke tele vagyon az illyen Leányokkal. Hogy egykor a' Sz. Márk' Piatzáról haza menék, egyik közülök a' felső szegésből énekelve így szólott hazzám az ablakjáról; *Veni, Forestiere! veni il mio Cuore, io ti diro, che sta Amore.* Az az: **Jere fel, Idegen! jere fel, én Szívem, én néked**
 meg

meg mondom, mi a' Szerelem. De én erre így válaszoltam: *io non voglio sapere*, 's azzal el mentem. Azonban az ide való Politzia még sem rozsz: 's olly bátran élhet itten az ember, valamint Bétsben, vagy Párisban. Nem is hallatik itt olly könnyen valami gyilkosság, vagy erőszak tétéh. A' Papok, Barátok, 's az Apátságok szabadok itt mindennel. Al ortzáfan szint' úgy járnak, 's a' Teatromokat, sőt a' gyanus helyeket is, szint' úgy látogatják, valamint a' többiek. Ugyan is egy Római Vallású Országban sints az Egyházi Személyeknek olly szabad életek, mint itten. Valának ugyan immár olly buzgó Patriarkák, kik a' Papi Rendet itt is szorosabb korlátba akarták fogni; azonban a' Közönség mindég ellent állott, attól tartván, ne talán a' Papi Rend az által nagyobb tekintetbe jöjjön a' köz népnél, 's a' Pápa is azután nagyobb hatalmat nyerjen a' Közönségen. A' Velentzeieknek köz mondások: *Siamo Veneziani, e poi Christiani*, Mi előbb vagyunk Velentzeiek, azután Keresztények.

VI. L E V É L.

Velentzében — — —

EZ a' Posványok' közepében épült, 's az ő nemében egyetlen egy Város, minden bástyák nél-

kül

kül, a' leg erőfebb a' világon; 's tsak nem minden ellent állás nélkül győzhetetlen. Ez törvényt ofztott immár fok meg győzetett nemzetteknek, a' héján, hogy maga az ofstromtól tsak félhetett volna is: a' héján, hogy valaha más Urai az Ő Szerzőin, 's más Előljárói ugyan ezeknek Maradékain kívül lettek volna. Eredetének ártatlansága, támadásának okai, az Ő tsodálatos öfzve alkotása, első törvényjeiknek együgyűségek, az Ő bátorsága a' leg nagyobb háborúk alatt, az Ő függetlensége járom alá zárt száz egyéb népek között, kormányoztatáfa' módjának változtatása: egyéb aránt kemény törvénye, de a' melly a' mulatságokban tellyes szabadságot enged: egy olly Fejedelem, kinek minden tisztelete meg vagyon, de a' kinek épen femmi hatalma fintsen: egy ollyan nép, melly a' maga árnyékától is tart, de még is a' leg nagyobb nyugalomban él; mind ezekkel Velente igen bő tárgyat nyújthat egy Világi Bóltsnek az elmélkedésre. Ugyan ez az a' Város a' világon, melly valamennyi Európai Városak közöt leg méltóbb arra, hogy egy fügét mutató Komáromi Szüzet állítson a' Város' Tornyára, mint hogy 1300 efzdők által meg tartotta szüzességét. Ez ama' Világ' Tsodája, mellyről Szannazár Költő amaz esmértes versekkel éneklett, a' mellyek ezen gon-

dolattal végeződnek: Rómát emberek rakták; Velentzét Istenek: *Illam homines dicet, hanc possiffe Deos*: A' való azonban, hogy Velentzének mostani hatalma a' régihez képest csak árnyék: mind azon által még most is nevezetes. Ugyan is három Országot bírt hajdan Velentze, mellyeken most immár a' Török uralkodik; úgy mint Kandiát, Tziprost, és Ródost. Ezeken kívül fok Várafa vala a' Nápolyi, Római, 's Majlandi Tartományokban, mellyeket hasonló képen oda vefzett. Annak elő menetelét a' Kereskedés és a' Szabadság szerzé; de a' midőn az első úgy mint a' Kereskedés, a' Jó Reménységnek Fok hegye alatt való Hajózás által, és azon Törvény által; hogy a' Nemesnek nem szabad kereskedni, igen meg hanyatlott: annak Hatalma is észre vehető képen meg gyengült. Mert minek előtte a' Portugallok a' mágnes tőnek segítségé által az új útat fel találták volna a' tengeren a' Napkeleti Indiában, azon minden Napkeleti Kereskedés a' Velentzeiknek vala kezekben. Ők a' Napkeleti árukat Alekszandriából hordák, a' hová a' vörös tengeren és Suetz által jövének Napkeletről. Mostanság az ő minden Kereskedések posztóból, főképen iskarlátból, selyem árukból, tükör üvegekből, arany 's ezüst pafzományból, Bresiai fegyverből, gabonából, riskásából, 's kalárisból áll.

áll. A' Bankót ők találták fel először, 's ugyan a' Velentzei Bankó szolgált példaúl a' többinek. Velentze' Kormányozásának a' módja arisztokratáé, mint hogy minden hatalom a' Nemességnek vagyon kezében, melly mint egy 1500 főből áll. A' Dózse közöttök a' Kormányos, mind azon által az ő hatalma nem nagyobb, mint akármelley egyéb Tanátsbélié. Ő a' Tanátskozásokban az Elölülő. Az ő neve fel veretik ugyan a' pénzre; de nem az ő képe, vagy tüzere. Olvastatik az ő neve a' Parantsolatoknak is homlokokán, noha a' Parantsolatokban nintsen egyéb része, hanem hogy azokat közönségesekké teszi. Halálig bírja méltóságát; de a' közönség le teheti őtet az ő beteges, öreg, vagy tehetetlen volta miatt. Az ő Hertzégi Jövedelme tsak 12 ezer Velentzei Tallér: kihez képest a' többit az ő fáját jövedelméből kelletik ki pótolnia. Ugyan is immár a' Hertzégi Méltóság egynéhány Nemesi Házát végső szegénységre hozta. Büntetés alatt vagyon meg tiltva, hogy a' Dózsét senki se nevezze ilyen képen, *Monsignore*, vagy *Monsieur*. hanem tsak tsupán *Messer lo Doge*, az az, Dózse Uram, Többnyire így írják le őtet: hogy Ruhájára 's az Országgra nézve Király, Hatalmára nézve Tanátsbéli, Fogoly a' Városban, 's azon kívül tsak *privatus* magános Ember. A' Dózse

hatalma hajdan fokkal különb vala, még a' köznépnek a' kormányozásban része vala; de hogy *Gvadenigo* Dózse alatt a' Nemesség a' köznépet ettől meg fosztá, leg ottan a' Dozse' tehetségét is öszve szorítá, 's minden hatalmat magának tulajdoníta. A' mostani Dózse *Paolo Rainerio*, Rajner Pál, egy immár nagyon koros Úr; de a' ki igen nyájas Úri embernek látszik. A' Nemeseknek az ő öltözetek egy hofzfú, fekete, 's elől prémes, földig érő ruha. Övvel övedzik magukat által, mellynek mint egy három újni a' szélessége, 's ezüsttel vagyon ki verve. Szörnyű nagy vendég hajok miatt kéntelenek süveg helyet való hofzfú fipkáikat hónjok alatt hordozni. Mind azon által a' mennyiben azoknak hasznokat nem vehetik a' fejeken, annyival egyébként élnek velek; mert valamit öszve vesznek a' vásáron, mind beléjek vetik. A' szegényebbek közzülök a' zöldséget, sőt a' kenyeret 's a' húst is benne hordják haza. Ugyan is a' játék fok nevezetes Velentzei Nemes Házakat meg szegényítte, mellyek most tsupán szavok' el adásából élődnek. Én hogy elejentén ezen hofzfú fekete ruhás, és irgalmatlan vendég hajú Nemeseket széllyel futkosni láttam a' Városban, el felejtván a' mit rólok hallottam 's olvastam, mind Orvosoknak néztem. Valamennyi Velentzei Nemes,

ha

ha száz forinttal fe bír, mind Excellentziás Úr, *Eccellenza*. A' Közönség a' maga Jobbágyit nem igen szoktatja a' hadi munkára. Mert noha leg alább 25 ezer embert tarthatna, most mind azon által békeség' idejében alig bír 6 ezerrel, kik többnyire a' vég helyeken fekszenek. A' Hadi Népnak az Ő Vezére szüntelen külföldi híres Gyenerális, kinek azonban két Tanátsbéli rendeltek az oldala mellé, kiknek hírók nélkül semmit sem tehet. A' Katonái nagyobbadára Dalmátziai Horvátok, bátor, izmos, hív, és ütközetre való emberek. A' ruhájok csak nem mindenben olyan, mint a' Magyar gyalogoké, úgy mint Magyar nadrág, bakants, és kabát. A' Tisztjeik a' Parádán színt' úgy Magyar nadrágot viselnek, toppányt, kabátot, 's a' fejeken kalpagot. Vagynak a' Közönségnek Hufzárjai is, kik a' ruházatban hasonlóképen meg egyeznek a' mieinkkel. A' Velentzei Dalmátziát hajdan a' mi Magyar Királyaink bírták; de a' midőn a' Magyarok Zsigmond Királyok' helyébe a' Nápolyi Lászlót akarák Királyoknak tenni, és Zsigmond ki veré Lászlót az Országból: László el adá Dalmátziát a' Velentzeieknek, 's a' pénzzel Országába takarodék, a' Velentzeiek pedig azolta békeséggel birják; ki vévén, hogy egy részét kéntelenek valának a' Törököknek oda engedni. A' Tenger-

nek Áldozó Tsötörtökön arany Gyűrű által tartatni szokott El jegyzése onnan veszi eredetét: hogy , mivel egykor Velentze III. Sándor Pápanak pártját fogta Fridrik Tsáfzár ellen , a' Pápa a' Közönségnek hozzája való jó akaratját azzal jutalmazá meg, hogy a' Közönségnek egy arany Gyűrűt küldött ajándékban; mellyel az Ádriai Tengert magának el jegyezze, 's a' rajta való hatalmat magának tulajdonítsa. Mások azonban régiebbnek állatják ezt az ünneplést, 's maga a' Közönség is szüntelen tagadja, hogy ezt valaha a' Pápától vette volna. Hogy azonban ezen ajándék a' Pápától származhatott, példánk ebben Amerikának a' Pápától való oda ajándékozása a' Spanyol Koronának; a' mellyhez szint' annyi igazsága lehetett a' Római Szent Széknek, mint az Ádriai Tengerhez. Mind azon által a' Tenger' El jegyzése mostan Velentzében tsak pufzta tzeremónia, 's a' népnek mulatsága, mert az Ádriai Tengert többen bírják immár, 's a' Pápa' adományai mostani időben nem nyomnak fokot. Velentzének ezen Jegyese tsak addig vala hív, míg a' Portugallok az új utat fel nem találák; de annak utánna ezerszer is el követte hívtelenségét. Oda engedé magát a' Frantzoknak, az Angolyoknak, 's a' Hollandoknak, kik azóltától fogva kedvök szerént bánnak véle. Mondják, hogy egy

bizo-

bizonyos Szultán azzal fenyegette volna a' Dózsát: hogy majd a' tengerbe vetteti Feleségéhez, hogy egyfzer véghez is vigye el jegyzését. Az igaz, hogy Velentzében igen szabadon élhet az ember, míg a' kormányozás felől való beczédbe nem erezkedik, melly iránt itt szüntelen való hallgatásban kell lenni: mert itt majd öly veszedelmes azt dítserni, mint gyalázni. Például lehet a' következő történet. Bizonyos Gyénuai Képfaragó itt egykor két Frantztzal versengett; kik a' Tanátsot rútol gyalázták, a' mellyet Ő azonban, amint tőle ki telte, mindenképen védelmezett. Más nap azonnal fel hívattatott a' Tanátsba, *Capi della Quarantia Criminale*, 's meg kérdeztetett; ha vollyon azt a' két émbert, kikkel tegnap annyit vetekedett, meg fogná-e esmérni. Ezen kérdésre a' jámbor meg ijedett, 's refzketve válafozt: hogy Ő a' maga' részéről semmit se szóllt volna, a' mí a' Közönség' ditséretére nem lett volna. Erre meg hagyattatott nékie, hogy a' szomszéd szobába lépjen, a' hol ama' két Frantzt holtan és fel akasztva találá. Akkor immár azt vélte a' szegény, hogy Ő is el veszett. Azonban ismét a' Tanátsbélieknek elejekbe vittetett, kik itt néki keményen illy letzkét adának: máskor dugd bé a' szádat, 's tudd meg azt, hogy a' Közönség illy Védelmezőkre,

mint te vagy, még nem szorúlt. Tsodálkozásra méltó Velentzében, hogy a' tengeren szüntelen úfzó annyi ezer gondola közül soha egy sem merül el. Az ilyen történet példa nélkül való. Ezt mondják okának lenni; hogy ezen gondolások az ő mesterségeket igen jól értik, 's magában a' tsónakok is úgy vólnának készítve, hogy nem egy könnyen fordúlhatnának fel. Akár mint legyen a' dolog, de még is tsodálatos. Ugy is valamennyi nagy Vizek' Partján fekvő kereskedő Városokban az ilyen fzerentsétlenségek csak nem mindennapiak; ellenben Velentzében, melly a' tenger' közepettén fekszik, 's a' hol a' Lakosok életöknek nagy részét a' vizen töltik, ezekről éppen semmit sem hallani. Tsodálhatni azt is, hogy, ámbár ama' szörnyű fok hid mind karfa nélkül vagyon, még is mind az által soha sem hallani, hogy valaki a' tengerbe halt vólna. Az igaz, hogy az ide valók, valamint a' többi Olafzok is, a' réfzegeskedést éppen nem követik: mellytől mind az által, az én vélekedésem fzerint, tsupán a' fősvénység tartóztatja őket, és az ide való bornak kevés ereje. Vagynak itt immár koros emberek, kik az ő egész életökben lovat nem láttak. Ez ilyen emberek, kik soha Velentzén kívül nem valának, nem képezhetik magoknak jó formán a' kotsikat, szekereket, ker-

eket, erdőket, 's ezer más dolgokat. Valamire teként itt az ember az útfzákön, mindenfelől a' fok gyümöltset 's egyéb éledelt szemléhet. A' gyümöltset itt font számra árúlják, valamint nálunk a' tehénhúst. A' Velentzei Mézfárféknek, valamint nagyságára, szint úgy tisztaságára nézve, párját nem igen találni: az épülete olyan, mint egy Templom, 's valóban méltó a' meg látásra. A' tehénhús most itten mind Magyar barmokból való, mellyek többnyire Tergyezd által hozatnak ide. Mert, minthogy Fiúme által a' marha több ideig vagyon a' tengeren, 's igen meg szokott fogyni, azon okra nézve inkább Tergyezden szállítatik a' hajókba, noha a' szárazon való hofzfzabb úttal. A' ki a' halakat szereti, az ide jöjjön; mert itt valóban válogathat benne, 's az árok is épen nem nagy. De egyfzer 's mind a' temérdek fok halnak a' búze is mindenütt követi az embert. A' szegénység jobbára az úgy neveztetett *polentából* élődik: a' melly is nem egyéb, hanem a' Török búza, vagy is a' kukoritza lisztből tsinált sűrű káfa, melly az útfzákön széllyel árúttatik, 's úgy néz ki, mint a' sárga viafz, 's abból, a' kinek tetfzik, szoldó számra vágnak. A' sült difznó tököt is bőven találni, mellyből szint' úgy szoldó számra kaphatni: nem külömben bizonyos

frittole nevű dió olajjal tsinált fánkot is; mind a' ketteje az ide való köz embernek kedves fatjã. Ezeken kívül fok tsúnyaságot lát itt az ember árútatni: úgy mint, *baromfi'* vérét bizonyos kis korsókban, mindenféle hálnak a' bélét, fehér, fekete, sárga, és kék kolbászokat, 's t. a' félét. A' kávéházakban itt fehér kávé nem igen szokás inni: 's valaki *parantsolja*, üveg pohárban szolgálnak véle. A' *Jegest*, *Gefromes*, 's a' nádmézből való mindenféle süteményt itt mesterül készíttik, és mivel az ide valók, valamint a' többi Olaszok, az írós vajon kívül egyéb vajjal nem élnek, 's az olajok, mellyel jobbára vaj helyett bánnak, jó és fris: e'hez képest a' vendégfogadóban való étel itt fokkal jobb ízű, mint a' mi Latzi konyháinkban, *Traktérházainkban*, a' hol többnyire régi és szagos olvasztott vajjal, *Schmaltz*, készíttik az étkeket.

VII. L E V É L.

Velenzében — — —

Barátom! ha azt hallod mondatni, hogy *Velenz*e a' tengerben épült, ezt bizvást el hiheted. Ugyan is, nem a' víz felett való föld színen, hanem magában a' tengerben helyezettettek a' házaknak talp köveik, 's maga a' *Váras* az *ő egész* ke-

területében a' tengerral véttetik körül. A' Várasnak ezen tsodálatos fekvése még több egyéb tsodálatos dolgokat szerez. Mert itt kanálisok az útfák, gondolák a' kotsik, 's hajók a' terhes szekerek. Azt vélhetné valaki, hogy az állatoknak bizonyos nemek, melly egyébként szolgál az embernek, itt tellyefséggel ki irtatott: mert itt sem lovakat, sem öszvéreket, sem szamarakat nem láthatni. A' Váras magában egész tömpölyeg, kerengő, tsiga biga, *labyrinthus*. Ugyan is az idegennek fokáig kelletik benne laknia, míg az egyik útfából a' másikba való gyalog járást meg tanulhaffa. Mert nintsenek sem az útfák meg jegyezve, sem a' házakban számat nem találni: a' mi is olyan egy Várasban, melly többet foglal magában más fél száz ezer léleknél, a' Politziának valóságos vétké; éjjel mind az által, a' mi is igen ritka Olasz Országban, lámpásokkal meg világosíttatik. A' nagy kanálison való éjjeli hajózás is a' multságok közé tartozik itten. A' gondolák, mellyek ezerenként járnak egymást kereftül, néző játékot mutatnak, 's kedveznek a' galanteriáknak, szerezmeskedéseknek. A' Velentzei Dámák azt az erőszakot, melly alatt még a' múlt században éltek, mostan már le tették: 's a' Férjfiak is a' féltést jobbára abba hagyták. Ritkán lépnek a' gondolába Afzszonyaikkal. Ha

a' Férjfiaknak Kazinóik vagynak, a' Márk' Piatzi Kávés házak felett való kis szobák, *Caffini*: vagynak a' Dámáknak is faját Kazinóik. Az ide való Kávés házak a' mieinktől felekben különböznek. Azoknak itt egy közönséges szalájok vagyon, 's ezen kívül sok különös kis szobáik, mellyekben ketten ketten, al ruháfan, vagy a' nélkül a' vatsorát együtt vehetik. Ezek mind a' két nemre becsületesek, 's e' miatt itt a' rágalmazástól senki sem fél. Hifzed - e, Barátom! hogy ezen felettébb való szabadság, mellyet az ál ruha 's ál ortza szerez, a' jó erköltsöt 's a' jámborságot itten meg nem vesztí? Ugyan ezen éjjeli vizen való sétálás' alkalmatofságával hallhatni a' Velentzei köznépnek éneklését is. A' gondolások, 's a' partokon álló köz nép, hol Ariofztó' 's Tafzfó' szép verseit, hol Velentzének versekben foglalt történeteit egymást váltva éneklék, valamint hajdan Atenában szokta a' Görög köznép Homér' verseit danolni. A' rend kívül való multságok közé tartozik a' *Regata*. Ez tsak akkor szokott adódni, mikor valamely uralkodó Házból való Fejedelmi Személy meg látogatja Velentzét. Ezen multság abból áll: hogy a' nagy kanálifon mintegy harmintz dereglye öfzve gyűl, 's ezek a' tárgy felé, a' *Pante Rialto* felé, versent eveznek, 's a' habokat ifzonyú

gyor-

gyorfasággal hasítják, és a' melly három dereglye először jut oda, azok jutalmat nyernek. Azonban ezt a' mulatságot leg inkább a' nézők tezik jelefsé. Mert valaki itten látni vagy láttatni kíván, a' bizonyosan akkorra itt mind meg jelenik. Ezen alkalmatofsággal a' nagy kanálisra szolgáló ablakok hét, nyóltz, 's tíz aranyért szoktak ki béreltetni. Akkor a' Dámák az altánakon 's az ablakokon olly fényesen jelennek meg, hogy az ember őket Szultán Afzfzonyoknak vélné. Ezen meg ütköznek fokban, kik a' mostani Velentzét esmérik: mivel számos Európai Fő Váras Velentzét gazdagságban fokkal fellyül múlja. Mind azon által, ha ki arra emlékezik, hogy Velentze hajdan a' leg gazdagabb Európai Váras vala: 's hogy az egész napkeleti kereskedést egyedül ő bírta: az meg szűnik azonnal tsodálkozni. Add hozzá, hogy a' Velentzeiek, midőn Konstantzianápolyt meg vették, a' Görög Tsáfzár' házat is jó formán ki pufztították. Tudnod kell pedig azt is, hogy a' gyöngyök, 's a' drága kövek azon Házakból, a' mellyek velek bírnak, soha ki nem vittetnek. Szüntelen fiúról fiúra maradnak, az az, *fidei commissura* fekszik rajtok. A' Velentzei Közönség már 1300 ezftendőktől fogva fenn áll, 's még eddig nem vólt a' világon egy olly soká tartó Közönség. Régiebb Nemefséget a' Ve-

lentzeinél fehatt a' világon fel nem talál az ember, ki vévén a' Konfützius maradéki Nemességét Sinában. A' régi Házakból való Nemesek, *delle Case vecchie*, tizenkét 's tizenhárom száz ezteidei Nemességgel bírnak. Az ő magok hanyása (mert ez a' Nemességnél mindenütt találkozik) meg nem elégzik azzal; hanem még azal is emelkedik: hogy ők az ő eredeteket többnyire a' régi Rómának valamellyik híres Vitézétől származtatják, *Helden, Heroe*. A' három Venetzei *Inquisitorok*nak (ezek nem a' Vallásbéli *Inquisitorok* hanem a' Közönségnek belső dolgaira ügyelő *Inquisitorok*, *Staat's Inquisitoren*) olly nagy a' hatalmuk: hogy ha azoknak ítélet tételek valamiben meg egyez, az a' ármí légyen, ha szinte a' Dózsának élete' vesztéte is, annak azonnal véghez kellett vitetnie. Ők mind azon által nem annyira rettenetesek a' Közönségnek, mint a' Nemességnek. A' Sz. Márk' Prokátorai kilentzen vagynak, 's ez egy olly méltóság, mellynek a' Közönségben mása nem igen vagyon. A' Sz. Márk' temploma' kintsét őrzik, a' testámentomokat végbe vittetik, az árva'knak és az özvegyeknek tatorok és védelmezőjök. A' többi közönséges Prokátorok, kik szint úgy, mint másutt, a' *Cliensek'* Peresek' ügyeiket magokra vállalják, 's per folyás által űzik, itt is számosan

találkoznak. Ezek az Ő panaszait, nagy lármával, fzemek', fzájok'; 's kezek' különös forgásával terjesztik az ÍtéLő Bíráknak elejekbe. A' Dó-zse, amint már említettem, femmi elsőséggel fem bír a' hatalomban, mind azon által fokot képzel még is. Ha mikor gálában jelenik meg, az az, a' Hertzegi Szarvas süveggel, 's egy arannyal ki varrott hofzfú zubonban, gazdagon bé fzegett nyóltz felyem záfzlók vittetnek előtte; de egyéb test őrzői épen nintsenek. Ő a' Tanátsban az Elöl ülő; de a' fzava tsak egy. Az Ő nevét olvashatni minden Velentzei penz' nemén; de fem a' képét nem láthatni rajtok, fem pedig a' tzímerét. Valamennyi parantsolatok mind így kezdődnek: *A' Felséges Fejedelem mindnyájoknak tudtára adja*; 's ebből nyilván ki tetfzik, hogy Ő tsupán tsak ki hírdeti a' Közönség' Végzéfeit: a' mellynek hatalmában vagy onótet azonnal le tenni, mihent vénsége, beregsége, vagy tchetetlensége miatt dolgaihoz elégtelennek találja a' Közönség. Az egész Jövedelme mint egy 12 ezer tallér, 's a' Közönség' pénzéhez épen nem nyullhat. Ha ollykor a' várasból ki akar rándúlni, arra való engedelmének kelletik lennie. A' Tábornak vezérlésétől épen ki vagy on rekefztve, ne talám valami nyert győzedelem utánn hatalmasabbá lenne. A' Közönség olly figyelmetes

reá,

reá, hogy nekie a' Közönségben valami párt útést támasztani tellyefséggel lehetetlen. Az Ő fiai, testvérjei, 's unokái, valameddig Ő él, minden nagyobb tífztségektől ki vagynak zárva. Ugyan is tsak nem lehetetlen, hogy valamelly Dózse a' FŐ hatalmat magáévá teheffe. Az Ő Palotája, *il Palazzo Ducale*, szüntelen tele vagyon kémeikkel. A' Tízsek' Tanátsától, *il Consiglio de Deci*, körül vagyon véve: kik azon házban laknak, 's ítélő széket tartanak. Az *Inquisitorok* bé jelentés nélkül is, akármelly órában, éjjel és nappal előtte meg jelenhetnek: alvásában reá rohanhatnak, mindenét, még a' zsebét is ki keresgélhetik, törvényesen ki kérdezhetik, 's ha vétkesnek találják, mint egy két óra alatt a' fejét is vettethetik. Illyen képen bántak ezen Bírák 1355 - dikben *Falieri* Dózséval, hi a' Tanáts ellen bizonyos meg gyaláztatása miatt öszve szövetezett. A' Szála, mellyben a' Dózse az Ő Szarvas Süvegével meg koronáztatik, szinte azon Szála, mellyben halála után holtan ki tettetik; 's a' FŐ Leveles tífzt a' Koronáztatáskor soha el nem mulatja, hogy Őtet az Ő befzédében ezen szomorú jövendőre reá ne emlékeztesse: midőn elejébe teszi, hogy Őtet ugyan itt valaha, vagy áldani, vagy gyalázní fogják. Ha adófságokat hágy maga után, a' Közönség meg nem fizet érte.

te. Nem csak a' koronáztatás' költségét kelletik magának meg fizetnie; hanem ezen fellyül még azt is meg kívánják tőle, hogy temetése' költségét előre le tegye.

VIII. L E V É L.

Velentzében — — —

A' Politikusok hol ezt hol amazt gyalázzák a' Velentzei Közönségnek Szertartásaiban. Én mind az által azt tartom, hogy annak szeglet köve jól vagyon vetve: mint hogy mind ez ideig olly fok száznak olly nagy változásait meg tudta győzni. Egy Ország, egy Közönség se tartott még olly foká, ha Sinát ki veszfűk. A' 13-dik században igyekezett magát a' szárazon ki terjeszteni: 's amint kívánta, úgy történt. Mind azon által azt állítják fokban, hogy fokkal szerentsébb lett volna Velentze, ha nem látott volna egyebet a' tengernél. Hajó serege, 's Kereskedése az ő régi virágjában meg maradott volna, 's talám most a' Fő tengernek, *Archipeligusnak*, valamennyi szigeteit mind ő bírná. A' Velentzei Túredelem a' Vallás' dolgában régtől fogva híres; 's noha találkozik Velentzében is a' Vallásbéli *Inquisitionnak* Sz. Tifztsége, de annak hatalma igen tsekély. Ugyan is három Világi Tan-

náts-

nátsbéliek széket ülnek benne, 's a' Sz. Széket; amint illik, zabolában tartják: A' Közönség felettébb figyelmetes mindenre, valami Rómát illeti, avagy onnan Velentzébe érkezik: El nem felejtí foha ama' Kambrai öfzve szövetkezést, *ligát*, melly ellene mint egy kerefzteš hadja vala a' 'Tsáfzárnak, a' Frantz, és a' Spanyol Királynak, 's mellynek a' Pápa vala szerzöje. A' Közönség Romába foha sem küld Követül Papot, hanem mindég Világít. Attól tart; hogy a' Pap Papi Méltóságok által könnyen meg vesztegetödhetik: A' Római Követet ugyan el szenvedí magánál; de annak itt magát figyelmetesebben kellettí viselnie, mint egyébütt. A' Velentzei Érsek Pátriárka egyfzer 's mind; de Kardinállá foha sem lehet. A' külföldi Követeknek Velentzében szüntelen való magánofságban kellettí élnick. Nintsen egyéb tárfaságok, mint tsak magok között. Ha valami idegen a' Követnél tartóztatja magát, vagy ha gyakorta véttetik észre nála bé fordulni; leg ottan ki ki el vonja magát tőle. Ugyan a' Közönség szüntelen arra vigyáz, hogy mindent el távoztathasson magától, a' mi kárára lehet: Egy Uralkodó vagy egy Közönség se bánha'ik lágyabban a' maga jobbágyaival, mint Velentze: 's ebben *Archenbolz* ismét, valamint sok egyebekben, midőn ellenkezöt beszéll, igazat nem beszéll.

Mert

Mert itt nem tsak a' leg szegényebb Polgár, a' ki mesterséget vagy kereskedést üz, tekintetben 's betsületben vagyon: hanem a' szárazon lévő Jobbágyok is, a'miben tsak lehet; meg kémeltetnek. Főképen az adó igen tűrhető. A' Közönség az Ő lágy bánáfa által magához édesgeti őket, meg győzöttetve lévén abban, hogy a' nép' szívetete főkkal állandóbb uralkodást szerez, mint a' várak' erőfsége, vagy a' tábornak nagy volta. 'S ebben példát vett akkor, a' mikor a' Kambriai Liga által egynehány tartományai elvették tőle. Mert el fogatott jobbágyai nem tsak nagy kívánsággal ohajtották az Ő régi Uraikat: hanem azonnal, mihent módjok adatott, ismét vízfőza fordultak örömmel uralkodások alá. Ha a' Nemesek, úgy mint Kormányozói, *Gouverneurs* kegyetlenül kívánnának velek bántni, minden bizonnal szapora fegedelmet nyernének Velentzéből. Az Ország' *Inquisitori*, a' mint mondám, a' köznépre nézve épen nem rettenetesek, hanem tsak a' Nemefségre nézve, A' Marki, Gróf, és Báró titulus, melly egyébűtt olly közönséges, 's mellyet olly tékozló képen szoktak némelly Fejedelmek ösztáni, hogy annál inkább magokhoz koptsolhafsák jobbágyaikat, 's a' melly nékiek semmi egyébbe nem telik, hanem egynehány betű alá írásba, ez, mondám, Velentzében nem

találkozik. A' Velentzei Nemesek, *Nobili Veneziani*, egy féle szabadsággal bírnak; mind azon által a' Velentzei Tartományoknak Nemesseikkel öfzve ne elegyítsd őket. Ezek a' Tartományokból való Nemesek Velentzében nintsenek nagy tekintetben, semmi tífztségre sem hághatnak, 's a' Közönségben semmi szavok lintsen. A' Velentzei Nemeseknek szüntelen Velentzében kell lakniok. Meg vagyon nekiek tiltva, hogy semmi féle titulust, rendet, vagy fizetést fel ne vegyenek semmi külső Hatalomtól: 's mihent ezt által hágja valaki, azonnal idegennek tartatik a' Közönségben. A' Velentzei Dámák vagy is Afzfonyok többnyire kartsú és szép termetűek, 's az Ő fekete tafota ruhájok igen jól áll rajtuk. Igen beszédefek, 's az idegent kedvesen látják. Az Ő képek felettébb finom, tsak hogy többnyire halavány, melly szín itten valóban a' módi szín. A' ki egy kevésbé pirosabb, az, a' mikor templomba vagy teátromba mégyen, kéz akartva bé hinti haj porral az ortzáját, tsak hogy halaványabbnak tefsék. Most nagy szabadságban élnek, holott az előtt igen keményen tartattak. A' féltés most itt szám kivette vagyon; 's ha még is ollyankor itt vagy amott ki mutatja magát, bizonyosan nem a' hitves miatt, hanem az ágyas miatt történik. A' szép s' nagy árú Írott ké-

képeknek Velentzében nagy a' fokaságok, nem csak a' templomokban 's klastromokban, hanem magános házakban is. Ugyan is Velentze fok jeles Képfróval kérkedett, úgy mint Titziánna, Tintorettel, Palmával, Ritstszivel, Bafzfánóval, 's Verónai Pállal. Ezen drága írott képeknek fokaságok, mellyet az ember itt szemlél, olly forma meg telést szerez, a' millyent szoktunk a' nagy vendégségek után érezni. Én valóban meg untam már a' nézést. A' többi között nekem főképen öt kép tetűzött meg nagyon, 's kívánám, hogy magad is, ha egyszer ide vete-medel, azokat meg keresnéd. Az első a' *Santa Maria Maggiore'* templomában az özön víznek az írott képe Bafzfánótól. Ezen a' képen az emberi nemnek ki irtása olly eleven festékkal ábrázoltatik, hogy a' lelket mélyen illeti. A' másik a' Sz. Márk' Palotájában függ, 's a' Velentzeieknek, *Zara, Jadra, Zádornak* meg vételénél vólt hartzolásokat adja elő. Ez Tintoretnek tso-dálkozásra méltó darabja. Ezen a' hartzolók olly elevenen vagynak le festve, hogy mint egy mozogni látszatnak. A' harmadikát 's negyedikét fel találhatni Barberigo' Palotájában, mellyet Titzián' Iskolájának neveznek. Az egyikén a' Vé-nus láttatik az Ő éjjeli asztalkájánál, a' ki valóban valamennyi Isteneknek a' fejeiket öszve keverhet-

te: a' másikán a' bűnein sáfránkozó Magdolna! És ez o mi szép, mi illetődést szerző! Vallyon meg mondhatnád-e nekem, mi okból festik mindnyájan a' Képirók ezt a' Magdolnát meg téréseinek kezdetén, még a' mikor a' fok böjtölés főványá 's holt elevenné nem tette? Mit ítélsz? ezen nyomorúlt állapotban a' testi fanyargatást nem jobban prédikálhatná-e az Evagyéliom szerínt. Az ötödik, melly hasonló képen az említett Sz. Márk' Palotájában találkozik, Európának elragadtatása, 's Verónai Páltól származik. Ezen a' figurák olly mesterül vagynak helyheztetve, a' festékek olly elevenséggel, 's minden olly felséggel, hogy ki nem mondhatni. A' Bika az elragadott Leánynak a' lábait nyalogatja. Mit tartalmaz ezen rendes *Adiáról*? Végre még egy tréfás és tsodálatos Protzeszfiót említek néked, mellynek mását Velentzén kívül nem láthatni, 's mellynek a' Szerzői Domonkos Szerzetesi. Először egy fereg gyerkötzékét felelhetni, kik olly szépek, 's olly jól termettek, valamint tsak fel találhatók, a' kik egyszer 's mind az Angyalokat 's a' Szenteket képzelik. A' fiatal szép leánykáknak hasonló száma leg ottan következik, kik a' Szent Szűzeket ábrázolják. 'S ki ki közülök azt a' nevet víveli, a' melly Szentnek a' helyét foglalja. Ezen gyönyörű leánykák között

néhány fiatal és tsintalan gyerkőtzék szüntelen futkosnak, kik ördögöknek vagynak fel öltözve, 's kiknek az a' hivataljok: hogy leg tréfásabb 's leg tsúfosabb helyheztetések által, a' millyeneket tsak ki gondolhatnak, a' fiatal leánykákat az Ó áhítatofságokban háborgathafsák, 's ha lehet, nevetségre indithafsák. Mi több, úgy mondják, hogy ollykor olly mérész ördögötskék is találkoznak közöttök, a' kik hol e' hol ama' szabadságot tulajdonítanak magoknak, melly elégséges volna ezen Szűzeknek az Ó fzemérmeket meg nyughatatlanítani. Ezen gyáva gyermek játéknak ez a' tzelja: hogy ez által elő állttatik azoknak a' Sz. Szűzeknek állhatatos bátorságok, kik tellyes életekben ellent állottak az ördög' kísértésének. Minek utánna ezen új Testámentomi Amazonok már által mentek, azonnal az ó Taftamentomi Amazonok is hafonló számmal érkeznek: a' kiket többnyire olly betsületes menyetskék ábrázolnak, kik az Ó tisztefséges magok viselése mellett még el nem vefztették tellyefséggel az Ifjúságnak szépségét. Utánnok vittetik nagy tzeremóniával egy nyitott széken egy fiatal és igen szép menyetske: ki egy istápot tart a' kezében, 's koronát visel a' fején, 's a' másik kezéről egy igen nagy Olvasó függ, mellynek a' fzei olly öregek, mint

egy Olafz dió. Mind ezen jelekből könnyen el találod, hogy ezen személy a' Boldog Afzfonyt képezi.

IX. L E V É L.

Pádovában — — —

Mint hogy fel tettem magamban, hogy Olafz Országban, ha tsak lehet, a' Postát a' fok galiba 's boszszúság miatt el kerülöm : a'hoz képest Velentzében egy *Vetturinót* fogadtam, a' ki egész Majlandig vinne bennünket. Ezen Kotsisok tsak nem minden Olafz Városban találtatnak, 's a' külföldiek, kik pénzeket kéméllik, vagy a' Posta legényekkel nem akarnak bajlódni, az utazásban nagyobb részint ezekkel élnek. Az Ő kotsijok többnyire tsak két kerekű, mellyet az Olafzok *Szédinek* neveznek. Az útban naponként hat hét Német mértföldet hagynak hátra, 's az utazók többnyire az úti költés iránt is meg álkufznak velek. Ha ki ezt abban hagyja, bizonyos lehet benne, hogy az egész útban, valamint a' kotsisnak, szint' úgy annak lovaira való költését is meg fizeti. Azonban, hogy a' vendéglés meg lehetős, 's a' vezető az utazóhoz hajlandóbb legyen, szükség, hogy, az ember borra valót igéren az útnak végen, mellyet az Ő maga viselése.

séhez képest nagyobbítani vagy kisebbíteni lehet. De hogy a' Kotsisunkhoz vízfőz térjek, annak az ő lovai szokás szerint Pádvában valának, kihez képest egy gondolát fogadott számunkra, mellyen a' Lagúnából a' Brentába hajózánk, 's a' Brentán azután egész Pádváig. Ez a' Brenta' vizén való járás felettébb gyönyörű, kivált tavaszkor, és őszben. Azon szüntelen feks hajó járkal fel 's alá, mellyeken többnyire az Uraságok, majd a' Kastélyaikból Velentzébe, majd ismét Velentzéből Kastélyaikba vittetik magokat. A' folyó víznek mind a' két partján, hol szép kastélyokat 's kerteket, hol népes 's jól épült falukat, hol ismét termékeny szántó földeket 's réteket szemlélhetni. A' faluk között nevezetesek: Dóló, Mira, Sztra, és Noventa; a' Kastélyok között pedig: a' Tróniaké Dólóban: a' Pizániaké Sztrában, melly a' Brenta' partjain épült minden kastélyok közül a' leg ékesebb: 's a' Giovanelliaké Noventában. Ezen kastélyok többnyire Palládionak 's az ő Tanítványainak az ő munkáik. Ennél szebben mivel, 's fényesebb mezei épületekkel meg rakott tartományt az ember nem szemlélhet: 's ez a' Velentzeieknek ama' második lakások, mellynek a' neve *Campagna di Brenta*. Pádva valóban egy régi 's roppant Város, melly mind azon által, nagyságához ké-

pest igen néptelen. A' Váras Virgyil szerínt helyebb viheti eredetét Rómánal, ki is Anténort, Trójai Király' testvérét, állítja Szerzőjének, midőn az Illiriumi tengerbe jutván ki szállot a' part-ra, 's népével le telededett. *Urbem Patavi sedesque locavit Teucrorum.* De, ha nem is építette Antenor, bizonyos még is, hogy ez egy igen régi Váras, 's a' leg régiebb időtől fogva szüntelen nevezetes hely vala. A' Váras' környéke termékeny és gyönyörű; de az útfái szükek, 's kövekkel rőszül vagnak ki rakva. Vagyon a' Várasnak egy Püspöke, 26 Temploma, 25 Barát és Apátza Monostora, 's 16 Ispotálya. Tsak nem minden ház alatt bóltos folyosó vagyon: a' melly is a' mint esős időben az útfán járokra nézve derék partéka, úgy ellenben a' házaknak minden ékeségöket el veszi, 's azt okozza hogy az útfza' közepe a' sártól fohasse tisztítatik ki. Az ide való templomok közt leg nevezetesebb a' Minoritáknak Sz. Antal' temploma valamint az épületre és a' számos bútsú járokra nézve, kik ezen Pádvai Szenthez minden felől gyülekeznek, színt' úgy belső kintseire, 's emlékeztetőire, *monumenta*, de leg inkább azon kápolnára nézve, mellyben fekszik a' Szent Test. Fő képen méltók itt látásra Sz. Antalnak ama' Pízai Miklóstól márványon nagy mesterséggel ki vésett története, melyek

lyek közt a' halaknak való prédikállása is szemléltetik. Ezen Szentnek a' kintse, a' mint mondják, fellyül mülja fokkal a' Prágai Szent Jánosét, 's a' Nápolyi Szent Januariusét. Őtet itt közönségesen tsak Szentnek nevezik, *il Santo*, 's Június' havában, a' mikor esik neve' napja, annyi itt a' temérdek nép, hogy tsak nem a' Velentzében egybe gyülő Áldozó Tsötörtöki fokasághoz hasonlít. Pádva külömben igen szomorú hely, mind azon által akkor az egész város mozdulásba hozatik, 's bizonyos Protzefzfzió tartatik, mellynek mását az ő nemében nem igen találni a' fényességre való nézve. De talám azt kérde, vallyon az Úr' napját miként ülik a' Pádvaiak? Azonban ők erre ezt felelik: a' mi Szentünknek az ünnepe a' mi leg nagyobb ünnepünk, ő a' mi minden reménységünk. Erre nézve vés-ték ezt márványra a' Pádvaiak: *quos non exaudit Deus, exaudit Antonius*: Kiket Isten meg nem hallgat, meg hallgatja Antal. A' koldusok, kik itten az utzákon széllel koldúlnak, az embert, nem az Isten' nevében, hanem a' Sz. Antal' nevében kéri. Az ő tiszteletére egy vásár is tartatik akkor, mellyre a' Velentzei Alakosok, Tán, tzosok, Szemfényvefztők, 's Néző játékosok számosan gyülekeznek. Ugyan akkor egy más után Maskarádák, Sétálások, Néző játékok, 's minden

den féle Multságok is tartatnak, 's a' kereskedést nagyon meg indítják a' Városban: azonban a' vásár' végével az is azonnal meg szűnik. A' Templom előtt egy szép rezes Szobor látfzik, melyet a' Közönség *Gattamelata* nevű Hadi Vezérének állttatott fel. A' Sz. Justina' márvány Temploma is felettébb gyönyörű, 's az Olafz Országi leg szebb Templomoknak az egyike. Az Ereklék között ott mondatnak Ienni Lúkás Evangyélistának, 's Mátyás Apostolnak a' tetei. A' Templom Benedek' Szerzeteseihez tartozik, kiknek az ő roppant Monostorokban egy híres Könyves tár találkozik. Ezen templom előtt egy szép nagy Piatz vagon, melly annak előtte *Campus Martiusnak* neveztetett, most pedig *Prato della Valle* a' neve. Ezen piatz nintsen kövekkel ki rakva, 's ahoz képest egéfszen zöld, 's tsupán barom vásárnak szolgál. Az ide való Universitás hajdan igen híres vala, 's a' Balonyai-val az elsőség felett foká vetekedett, most mind azon által igen el hanyatlott. Azt második Fridrik Tsáfzár állttá fel, hogy a' Bolonyait meg rontsa. Erre az Universitásra, valamint szinte a' Bolónyaira is, szokták hajdan az előbb kelő Magyarok az ő fiaikat küldeni. Itt tanúlt a' mí Deákúl ékefen szólló Történet írónk is Istvánfi Miklós. Az Universitás fűvéfz kertje szép és fok

rit-

ritka füvekkel gazdag; de a' Természetiék' 's Mester remekék' Gyűjteménye, *Naturalien und Kunst Sammlung*, nem igen fokot ér. Mondják, hogy hajdan a' Deákok' száma fel ment szinte nyoltz ezerre; most mind azon által hat száznál többen nintsenek, 's azok is jobbára Velentzeiek. Ama' temérdek Deákságot hajdan, a' Közönség úgy tekintette, mint a' Várost birtokában Őriző katonaságot. Valának is érte halhatatlan szabadságaik; de bezzeg pajkosabb Deákok fe találkoztak a' Pádvaiaknál. Az Universitas' Épülete, *il Palazzo degli Studi*, egy nagyságos Épület, mellynek több udvara vagyon, 's egy dupla ofzlopos folyosója. Ezen Universitáson valaki a' szokott próbákat, *Examina*, ki állja, legyen az Római, Protestáns, Görög, Zsido, vagy Török hitben, az a' Doctori Gráditsot, mind el érheti; 's ebben a' Pádvai Universitas el üt régtől fogva minden egyéb Keresztény Universitasoktól. Tsoda dolog az is, hogy, holott Padvában a' Deák *Classicus Auctorok*, úgy mint, Ovid, Horátz, Katull, Martziál, 's a' többiek, immár eynéhány ízben ki nyomtattattak, ám-bátor az Ifjúság' szamára, *ad usum Studiosae Juventutis*, itt még is nem olly formán bántak velük, mint egyéb Római Vallású Városokban, hogy ki hagytak volna belőlök számos verseket.

a' mellyek egy kevesfé tsintalabbaknak látszatnak. De egyfzer 's mind tudnod kell azt is, hogy a' Jesovitáknak ezen Universitásba kevés influxusok vala; külömben az Universitás minden bizoznyal a' Tolerantziát soha se vátte vóna olly mezfze. Ennek az a' következése, hogy az Olafzok még fiatal korokban meg esmérkednek *in theoria* a' szerelem' dolgaival, 's nem igen rohanak utánnok: mint szinte a' kép írás' és faragás' mefztelenségivel is; mellyeket mí mind eddig búja, fajtalan, és katzér képeknek nevezünk, 's a' mellyeken annyival inkább kapnak ifjaink, menél inkább el tiltatnak tőlök. *Nitimur in vetitum.* Az Olafzok ebben ollyanok, mint a' vad emberek az ő mefztelenségekre nézve, a' mellyről el fordítja nekik szemeiket a' szokásnak hatalma. Sok híres Író született hajdan Pádvában, kik között leg nevezetesebb a' Római Történeteknek ama' híres Írója, *Titus Livius.* A' Váras' kereskedése, a' mint mondám, nem fokát nyom; mind azon által az ide való posztók Olafz Országban a' leg jobbaknak tartatnak: 's a' harisnyák is, a' mellyeket itt tsilnálnak, ditsértetnek. A' Pádvai térség igen szép és termékeny: 's a' közel fekvő hegyeken jó bor és olaj terem. Pádva mindég nevezetes Váras vala; de a' gyakorta való tüzek által igen el pufztítottatott. A' Zsidók kü-

Iőnőfen laknak itten a' Várasnak egyik részében. Pádva 1405-dikben vetette magát a' Velentzeiek alá. A' Velentzei Közönség nem hífszen a' Pádvai Nemefségnek, kihez képest ellene mindenben a' köznépnek fogja partját. Ugyan azon Közönség a' Pádvai Várással keményebben bánik, mint akár melly más Várasával: 's ezt mondják okának lenni, hogy Pádva hajdan fok bofszfúságot tett Velentzének. A' Fő Bíró Pádvában *Podesta*, a' ki is mindég egy meg élemedett Velentzei Nemes. A' Váras' Háza mellett lakik egy nagy Épületben, *Palazzó del Podesta*, 's mint egy fegítő társúl egy Kapitánya vagyon, *il Capitano*, ki valamint a' Váras' strázáira, fziint úgy a' katonaságra, 's a' nyilván való bátorságra vígyáz. A' Váras' népe' száma 45 ezer embert teszen.

X. L E V É L.

Bresiában — — —

A' Vitsentzai Vármegye fziint' olly termékeny, mint a' Pádvai. Gabonát, bort, és olajt bőven hoz, 's azon kívül fok selymet nevel, melly többnyire Vitsentzában dolgoztatik fel. A' selyem bogaraknak számokra fok szederjfékat láthatni itten, 's a' selyem' számára fok vízi malmot, melyekbe fonállá tettetik. Maga Vitsentza elég

nagy

nagy 's jól épült Város. Számlál magában 13 Templomot, 31 Barát és Apátza Monostort, 11 gazdag Ispotályt, 's mint egy 30 ezer lelket. Vagyon azon kívül egy Püspöke 's Káptalana. Atila hajdan ezt is el pufztítá. Az Épületei között leg nevezetesebb az Olímpiái Teátrum, melyet Palládio épített, ki is Vitsenzában született. Ezen Remek épület a' régi Görög 's Római Teátrumok' formájára állíttatott fel egy ide való Tárfaság költségén; most mind azon által ritkán szolgál a' Néző játéokra, hanem többnyire a' Vásárok' alkalmatosságával tartatni szokott bátra. A' Város' Háza, nem különben az előtte való Píatz az ő két magas Oszlopaival, ezen híres Építő Mesternek a' Munkái: úgy színte az egy börtömhajtású Szent Mihály' hídja, és egyéb fok ropant Úri Ház, a' mellyeknek építések által azonban a' Fámiliák, kik bennnek laknak, többnyire el szegényedtek, 's meg romlottak. Ezen Város önként alá veté magát Velentzének, 's ahoz képest a' Közönségtől is igen szelíden és lágyon kormányoztatik. Verona' Vármegye is hasonlóképen igen termékeny tartomány, melly minden féle jó gyümöltstsel bővelkedik, úgy mint almával, körtvélyyel, szilvával, baratzkkal, fügével, mandolával, 's gesztenyével. Nem különben bora, olaja, 's gabonája is bőven terem. Itt

immár a' szóló vefsző mindenütt olly módon neveltetik, mint Virgyilban találjuk le írva. A' szilfával, mellyet által ölel, őszve foglaltatván, annak ágaival nőszik. Ollykor tsupán egy szilfáról is egynehány putton szólot szedhetni. Ezen szilfák alatt pedig rész szerént gabona terem, rész szerént pedig rétek találkoznak. A' Gárdai Tó, *Lago di Garda*, hofszában hét mértföldnyi, mellynek sok a' hala. Ezen Tó igen háborús, a' mit is bizonyított immár nem tsak Virgyil, hanem a' magam' két szeme is nyilván tapasztalt. Mert hogy a' partján útaztam, épen szeles idő vala, 's három vitorlás hajót úgy láttam rajta hanyattatni, hogy minden szempillantásban fel fordulásokat véltem. A' Verónai vidék meg adá magát Velentzének 1405-dikben. Verona nagy és régi Város, mellynek régi módra épült három kastélya vagyon, mellyeknek ketteje a' hegyen, harmadika pedig, melly mint egy *tzitadella*, fellegvár, a' téren áll. Az Ets, vagy is az Olaszok szerént az Adige, folyó vize, keresztül folyik a' Várason, a' mellyen itten még kő híd vagyon. A' Város' leg szebb útszája a' *Curso*, melly valóban elég hofszú, 's derék útsza, 's mellynek a' végén a' Kastély látszik. A' Város' népének mostani száma 57 ezernek mondatik; de annak előtte sokkal nagyobb vala. Vagyon egy Püs-
pö-

pöke, ki, valamint a' Pádvai 's a' Vitsentzai, az Udinei Érsektől függ. Vagyon azon kívül a' Várasnak 48 Temploma, 41 Barát és Apátza Monostora, 's 18 Ispitálya. A' Benedekieknek Sz. György' Temploma a' leg szebbik. Az épületek és hidak többnyire mind márványból valók: sőt a' házak alatt való bóltos folyosóknak a' rakások is, *stratum*, tsupa márvány, melly a' Várasnak szomszédságában fejtetik. Az épületek között leg ékesebb ama' tudós Munkái által híres *Scipio Maffei'* háza. Ezen Várasban sok híres Író született, úgy mint, *Catullus*, *Aemilius Macer*, *Cornelius Nepos*, az öregebbik *Plinius*, *Vitruvius*, és *Fracastor*, kiknek Szobraikat egy piatzon a' Váras' Háza előtt szemlélhetni. Verónai Pál is, ama' híres Kép író itt született, 's Munkái közül fokát találhatni itten. A' Várasnak az ő leg nevezetesebb régisége az úgy nevezett *Arena*, vagy is ama' híres Római Ámfiteatrom a' *Bra* nevű piatzon. Ez Maffei szerínt 22184 embert foglalhatott magában. Hibázik immár a' felső szegéfe, 's a' kőpadokon is meg látfszik, hogy a' régiek helyébe újak helyheztettek; mind azon által fokban azt tartják még is felele, hogy valamennyi Római Ámfiteatromok közül e' találkoznék még a' leg jobb karban. Méltó itt meg látni azokat a' fetét tartalékokat,

's tömlőtzőket: mellyekben nem tsak a' vadak; hanem, a' mint mondatik, az első Kerefztények is tartattak, míg a' vadak elejébe hányattak az Ámfiteátrom' közepén, Mind azon által az Olafznak itt fints mit hinni: mert, mint hogy ezen tömlőtzők az épület alatt pintzék gyanánt találkoznak; az idegent pénzesnek fajdítván, könnyen ott szúrhatnák. Ezen épület tojás formájú, 's nagyon hafonlót, a' mint mondják, a' Római Kolizeumhoz. Midőn a' mostani Tsáfzár, II. Józeff, Veronában vala, a' Váras' Kormányozójától a' Bika ütközethez hivattaték, melly ebben az épületben szokott tartatni. A' Tsáfzár már annak előtte láta az Ámfiteátromot, kihez képest valami szokatlanról nem is álmodott. Azonban, hogy a' belső Római garáditson fel hágott, legottan egy nyilásra az Ő helyére jutott, 's egyszer 's mind ezen szoros környékben mintegy 22 ezer embert pillantott meg, kik az Ámfiteátromot tetőtől talpig bé töltötték, 's legottan öröm kiáltással tapfolának néki. Mondják, hogy a' Tsáfzár akkor ennyi népnek véletlen látásán egészen el bámúlt. A' Várasnak leg nagyobb Piatza az úgy neveztetett *Piazza d' Armi*: ezen szemlélhetni ama' gyönyörűséges márvány Szobrot; melly a' Velentzei Közönséget jelenti. Közel a' Várasához vagyon még egy szép Piatz, melly *Cam-*

*pus Martius*nak neveztetik, 's tsupán a' Vásárookra szolgál. A' Váras kereskedése meg nem vetendő, mert a' Lakosi szorgalmatofak, 's a' gyapjú, felyem, és bőr árúkbán fokát készítenek: azon kívül váfzonnal, borral, olajjal, 's annak gyümöltkével nagyon kereskednek. A' Verónai keftyük is híresek. A' Váras 1405-dikben jutott a' Velentzeicknek kezekbe. A' Nemesség és a' Köznép itt foá öfzve nem férhet: és mivel a' Velentzei Közönség fzúntelen azon vagon, mként alázhaffa meg, és le tapodhaffa a' Verónai Nemességet, mint fzínte a' Pádvaít; mindenkör a' Köznépnek fogja pártját a' Nemesség ellen. Ugyan is a' Közönség keményen bánik ezen két Váráffal. Pádván mint egy bozfzút áll, mért hogy annyi bajt és galibát fzerzett nékie, minek elötte birtokába esett. Verónával pedig azért bánik keményebben, mert Veróna inkább kívánna az Óstriaí Házhöz tartozni, mellynek tartományyaival határos, 's Velentze' igáját fzeretné nyakáról le rázni. Verónában, a' hol a' Tudományok meg betsúltetnek, találkozik a' többi között egy Múzeum is, mellyben régi Etrúriaí, *Punicus* vagy is Kartágóbéli Fenítziaí, Egyiptomi, Görög, és Deák nyelvben való Fel írások 's emlékeztetők, *Inscriptiones et Monumenta*, szemléltetnek és olvastatnak. Ezek mind bé vagnak

egy falba tsinálva. Hihetetlen dolog, mennyi ember ölettetik itt meg alattomban tsak egy esztendőn által: 's ez annál inkább méltó tsodálkozás-ra: hogy, noha Velentzében tsak nem négyszer annyi ember találkozik, még sem hallani ott semmi a' félét. Ugyan is ezen gyilkofságok itten többnyire onnan erednek; hogy, mivel az Olafz az ő természetfe szerínt úgy is nagyon tüzes, 's haragra hamar ingereltethető; azon kívül felettébb bofszfút állani kívánó: itt a' módját is könnyen ejheti az el szökésnek. Mert nem tsak a' Mantuai tartomány közel esik, hanem a' Tirol vármegye is nints igen távúl. *Peschiera* a' Gárdiai tó mellett egy kis erőtség azon a' helyen, a' hol Mentzó vize a' tóból ki folyik. Ugyan e' tájon jelent meg hajdan Leó Pápa Etele, *Atila*, előtt: kit az ő ékefen szöllása és ajándéki által arra bírt, hogy a' Római úttól el állott. *Denzezzano* nagy és szép Mező Váras a' Gárdai tó partján. Bora és hala bőven vagyon. A' Bresiai Vármegye is színt' olly termékeny, mint a' Pádvai, Vitsentzai, 's Verónai. A' rétek itt némelly esztendőben négyszer is kaszáltatnak. Kivált a' legelők igen áldottak, 's ezen okból a' tehenek is derekasak. Itt tsinálják rész szerént azt a' fajtot, mely a' Pármai fajtnak neve alatt árúztatik, noha talám nagyobb részét Lódiban készítik! A' Bresiaiak

nem csak len magból, hanem még törkölyből is olajt fajtolnak. A' felyem mivelést is nagyon űzik. Az ide való bornak arany ízine vagyon, 's igen kedves ízű bor. Bresia egy nagy, népes, kerített, 's jól épült Váras a' Gartza vize mellett. Egy erős vára vagyon, mellyet *Mirabellának* neveznek, 's a' honnan a' ki látás felettébb gyönyörű. A' Várasnak Püspöke is vagyon, ki a' Majlandi Érsektől függ. A' népe' száma 40 ezernek tartatik. Több féle műhelyei vagynak, úgy mint kés', kard', 's mindenféle fegyver' számára. A' Bresiaiak fok felymet tsinálnak fonállá, 's a' papirost bőven készíttik. Vagynak azon kívül a' Várasban, 's a' Váras kívül egynehány fűrézf malmok, réz és vas hámorok, 's t. a' f. Ugyan itt a' Templomokban, és az Uraságoknál fok derek Kép írásra akadhatni. Az öreg Templom szép épület, mellyet az ide való Püspök *Quirini*, ki annak előtte Barát vala, 's az utánn Kardinállá lett, tulajdon költségén építtetett fel: melly okra nézve a' Váras az Ő mely képét, *Brustbild*, a' Templomra helyezteté. Ezen Templomban találkozik a' többi Erekyék között egy kék színű 's által látható Kereszt: mellyet a' Bresiaiak *Oriofiammának* neveznek, 's azon Keresztnek tartják, melly, a' mint mondják, a' levegőben jelent meg Nagy Konstantínnak. Nem különben

itt mutatódik ennek a' Tsáfszárnak a' zászlója is, ama' híres *labarum*. De mennyire legyenek hűteltre méltók ezen Ereklék, ki ki könnyen által láthatja. A' Váras' Háza derék épület, 's Palládiótól származik: régenten Vulkán' Temploma vala. A' Püspök' Palotája mellett egy nyilván való Könyvesház találkozik, mellyet hafonlóképen az említett Kardinál a' maga költségén állttatott fel, 's minden Könyveivel a' Várasnak oda ajándékozott. Ezen jó teteménynek emlékezetére a' Váras a' Kardinálnak márvány mely képét a' Könyvesház' bé menetelébe helyheztette. Az öreg Templomon kívül vagyon a' Várasnak még 18 Temploma, 27 Barát és Apátza Monostora, 's egy nagy Ispotálya. Ezen Várással szint' úgy, valamint Vitsentzával, lágyan 's kegyesen bánik a' Közönség. A' Váras 1426-dikban veté magát Velentzének alája. 1769-dikben a' villám bé ütött a' Puska por' tornyába, 's ez által mint egy 200 épület széllyel hányatott, 's két ezer ember megöletett.

XI. L E V É L.

Majlandban — — —

Valamint Bergamóba értem, 's a' vendégfogadóban szállást vettem, leg ottan értésemre esett,

hogy a' múlt éjjel egy ember szinte azon vendég-
 fogadó' kapuja alatt, a' mellyben szállottam, ál-
 tal fúratott, egy másik pedig rútol meg febe-
 sítettet. Én tehát azonnal tudakoztam, mi ok-
 ból történt légyen a' gyilkosság: 's feleletül nyer-
 tem, hogy azon két személyek utazók valának,
 valamint magam: 's a' mennyire ki tetfzik leve-
 leikből, két gazdag Német allföldi Kereskedők-
 nek a' fiaik voltak. Ezek egynehány nap előtt
 ide érvén, az esti sétálás közben meg esmérked-
 tek egy bizonyos szép személlyel, a' ki egy Ne-
 mesnek a' Házi Mátkája vagy is Ágyasa vala.
 A' Nemes, ki immár több embert küldetett ki
 a' világból a' gyilkosokkal, Őket azonnal meg-
 lefette, 's ugyan tsak tegnap érte tárgyát. De
 hogy számot ne kellésék rólok adnia, leg ottan
 Svajtzba illantott el kedvesével, 's ott fog mind
 addig tartózkodni, míg meg szünik tettének a'
 híre. Ezen emberi nemzet' gyalázatjára az Ola-
 fczok által szokásba vétetett fúrogratás, *cultellada*,
 melly Verónában, Bressiában, 's Bergamóban gya-
 korta meg történik; de mind azon által sehott
 se gyakrabban mint Nápolyban 's Gyénuában; az
 én ítéletem szerínt leg hamarább írtatnék ki: ha
 először a' gyilkos a' Templomokban és Klastro-
 mokban femmi pártfogást se reménylhetne: 's má-
 fodfzor, ha az olly gyilkosnak, a' mikor ki végez-

tetik, a' gyónás, 's a' Papi kísérés és vígafztalás tellyefséggel meg tagadtatnék. Ugyan is már Bressia, de leg inkább Bergamo körül, az ember az úton foha finsz bátorságban: itt ki ki fegyveresen és puskásan jár, még magok a' parasztok is, ha az eké után mennek, vállaikon hordozzák puskájokat. Bergamó' Vidéke már nem olly termékeny, mind azon által Bergamo körül még meg lehetős. Vagyon olaja, bora, és vafa. Az ide való gyapjúnak nagy a' kelete. Maga Bergamo egy hegyen fekszik, 's elég erős Váras. Annak leg híresebb épülete a' *la Feria*, vagy is a' Vásárház, melly vágott kövekből való ropant épület, mellyben 500 kálmár bóltnál több vagyon, 's nyárban vásárkor, a' mint mondják, igen fzeinbe tűnik. Az ide való Püspök, valamint a' Bressiai, a' Majlandi Érsek alatt vagyon, 's kilentz ezer tallér jövedelemmel bír. Az öreg Templomban 25 Sz. Testek mondatnak tartatni. A' Váras számlál magában 14 Templomot, 's 24 Barát 's Apátza Monostort. Többi között, Sz. Sándor' Temploma a' szépségről, és Sz. Grátáé a' gazdagságról nevezetesek. A' Várasnak népe' száma mint egy 30 ezer ember. A' lakosi nagyon kereskednek gyapjúval, iskárláttal, tafotákkal, 's fonállá tett felyemmel. Bergamo 1447-ben adá meg magát a' Közönségnek. Ezen Vá-

rassal Velentze igen lágyan bánik, valamint szinte Bresiával is. Mert, minthogy ezen két Város a' Fő Várostól távolabb esik, 's mind a'kettőt nyughatatlan, vakmerő, 's meg általkodott emberek lakják, attól tart a' Közönség; ne talám a' keményebb kormányozás miatt el-pártúljanak. A' Bergamóiak születt haramiak, 's gyakorta csoportosan taláztatnak az Ország' útján a' tiltott árukkal. A' Majlandi tartomány egy a' leg jobbak leg termékenyebbek közül Olafz Országban. Ugyan is csak nem minden féle gabonát bőven hoz, és az aratás után a' földek rendszerint Török búzával vettetnek bé. Azon kívül felettébb fok rist is hoz a' tartomány; de a' mellynek termesztése a' levegőt igen meg rontja, mint hogy annak földjein csak nem szüntelen kell a' poshadt víznek állani. A' legelő mezei igen áldottak, főképen Lódi körül, a' hol ama' híres fajtot készítenek jobbára, melly mostan hamisan nevezetik Pármainak. A' rétek rendszerint háromszor, sőt, ha meg nedvesíttetnek, négyszer is kaszáztatnak. Vagynak azon kívül a' tartománynak jó borai, csak hogy, valamint egyéb Olafz borok, nem állandók: kihez képest kéntelen ki ki új borral élni. A' földi és fán termő gyümölcse fok féle, 's igen jó. Szederjfaból a' felyem művelés miatt itt egész erdőkre találni. Vagynak

nak a' hegyekben néhány vas és réz bányák is. Nem különben márvány is található a' Kómai tó mellett, 's egyébütt. A' tartomány valóban népes, és jól vagyon kí mivelve: és mint hogy minden felől fok folyókkal és kanálifokkal által hasítottatik, a' kereskedésre is igen alkalmas; a' melly is magában nem alávaló, mert a' Majlandiak fok posztót és gyóltst tsinálnak. A' selyem is nálok bőven készül, 's minden féle képen, úgy mint nyersen, fonalazottan, 's ki mivelve hordatik ki a' tartományból. Ezen selyem' ára esztendőnként két milliom tallérra betsültetik. A' fok féle matériák 's tafoták, a' mellyek belőle készülnek, többnyire ki nem vittetnek, hanem egyedül az otthoniaknak számokra maradnak meg; ellenben a' Majlandi finom selyem harisnyák, keftyük, és keftykenyők bőven hordatnak ki a' külföldekre. Ezeken kívül az igaz és hamis pafzomány, az arany és ezüst hímvarrás, a' mesterről tsinált virágok, a' minden féle atzél, kristály, 's egyéb kövi munka fok kezeket forgat Majlandban. Hiteles emberektől hallám, hogy a' tartomány csak fajtért, gyapjúért, selyemért, baroméért, 's gabonáért esztendőnként négy milliom talléron fellyül véfzen bé. Mivel tehát a' Majlandi tartomány olly igen bő és termékeny: ahoz képest nem is tsodálhatni, hogy ezen föld ele-

jétől fogva a' Fejedelmeket öfzve vefztő alma gyanánt vala. Ugyan is minck utánna a' *Viskontiak*, annak az Ő otthoni Fejedelmei, ki halának, tsak nem szüntelen változtak az Urai. Mert hol Spanyolok, hol Frantzok, 's hol Németek bírák a' tartományt. 'S mint hogy az is való dolog, hogy minden jobbágy nemzetben, vagy akarja vagy sem, a' Fejedelemnek 's a' rájta uralkodó nemzetségnek szokásai és erköltsei idővel meg látfnak: a' mint ennek a' mí nemzetünk is valóságos példája: ugyan ezen okból a' Majlandiak is igen meg különböztetik magokat a' többi Olaszoktól. Ugyan is a' különbféle uralkodó nemzetségnek az erköltsei a' lakosoknak erköltseikben nagy változást tettek. Mire nézve találhatni itten Spanyol, Frantz, és Német szokásokat, módikat, 's erköltsöket. A' tartomány' bőségéhez képest a' Fejedelem' jövedelme is nevezetes. Majland' és Mantua' tartománya 1770-dikben bé hozott az Ő Fejedelmének közel három milliom forintot. Majland vagy is Milánó, a' tartománynak az Ő Fő Városa, iszonyú nagy Váras; a' melly mind az által nagyságához képest, valamint szinte Pádva, nem elegendő képen népes: mert annak az egész népe' száma 133 ezernél nem téfzen többet. Régenten sokkal népesebb vala: mert annak az Ő egykori népe' száma

tsak

tsak nem 300 ezerig ment fel. Vagyon egy hat bátyás felleg vára, tztadellája: melly a' Várust mint egy zabolában tartja, 's egyfzer'smind az ellenségtől is védi. A' fok papiros ablakok a' külömben magában igen jól épült Várust nagyon rúttják. A' Váras számlál 22 kaput, 61 Templomot, 93 Barát és Apátza Monostort (*), az egyéb lelki Gyülekezeteken és Ispotályokon kívül. A' Nemessége számos, és jól bírja magát: az élet módjában-is nagy itt a' szabadság. Vagyon a' Várasnak egy Érseke, ki alatt fok egyéb Püspök található. Az öreg Templom' nagysága miatt, a' mellyben mind azon által a' Római Sz. Péter' Templomát utól nem éri, az után a' témérdek márvány miatt, a' mellyet úgy szóllván el-tékozlottak rajta, igen nevezetes. Ugyan is közel négy ezer márvány Szobra vagyon, 's valamennyi mind szépen kézfűlt, tsak hogy fzetlenül helyheztetett. Ezek közül az a' Szobor be-tsűttetik leg többre, melly Sz. Bertalant nyúzottan állítja elő, úgy hogy a' bőre le függ a' vállairól. Vagynak mind azon által, kiknek jobban tetszik az Ádám' és Éva' Szobra. Azok az 52 Ofzlopok, mellyek a' Templom' bóltját tartják, 's

(*) Ezen Monostorok közül azóltá egynehány ki wro-sítottett.

mellyek közül egynehányat három ember alig ölelhet által, merő vágott márványból valók: a' mellyel itt, a' mint már említém, a' Templomnak külső és belső ékességére valóban tékozlóképen bántak; de ebben a' tartományban bőven talál-
tatik, noha a' símitása elég drága. Ezen Tem-
plomon már 1386-diuktól fogva szüntelen dolgoz-
nak; de, amint észre vehetni, soha végét nem
érik, nem is akarják érni: mint hogy az épület
folytatására fok pénz vagyon rendelve, és még
több váratik idővel. Ezen Templomnak ez az
ő leg főbb gántsá, hogy egy kevéssé fetét, a'
mi is az ablakok' üvegén való kép írásoktól szár-
mazik. A' kintse ezen Templomnak nevezetes.
Boromeus Sz. Károly, néhai Kardinál, 's Maj-
landi Érsek fekszik itt egy tsak nem meg be-
tsülhetetlen kristály és ezüst koporsóban: 's a'
Tefte minden esztendőben Novembernek 4-dik
napján ki tettetik tiszteletre. Ő a' Majlandiak-
nak az ő Pátrónusok, vagy is Mennyei Szószól-
lójok. Életében fok jót tselkedett a' szegények-
kel, 's külömb féle sferzeményeket hagyott maga
után. Mivel ideje korán halálozott meg, az
egész Majland kesergette. A' halottnak a' híre,
a' Várasbélieknek könyörgéseik, az ő fő rendű
familiája, mellynek a' kintse alkalmasént nem
kémélltetett, mind ezek a' Római Sz. Széket ar-

ra bírák; hogy a' régtől fogva bé vett szokástól most az egyfzer el állana, melly szerínt akármi Szentnek a' Kanonizáltatása tsak 50 ezrtendőök után szokott történni. Ez ekkor 30 ezrtendőök után meg esett. A' Szentnek az Anyja, egy immár meg élemedett Afzfzonyság, élt még: 's olyan egy örömben részeshülhetett, mellyet még soha egy Keresztény Afzfzonyság sem ért meg: mert ugyan is szemlélhette, hogy az ő fáját édes fiát minden templomban tisztelik, 's annak képe előtt térdet hajtanak. Az Érsek' Palotája nagy épület, 's több féle szép kép írásokat foglal magában. A' Szent Sándor' Temploma egy a' Várasnak leg szebb Templomai közül, valamint a' márványból faragott munkái miatt, színt úgy a' kép írások, aranyozások, és a' gipszből való munkák miatt. Ezen kívül vagynak a' Várasnak még több szép Templomai. A' Sz. Ambrus' Temploma egy régi épület, 's a' Szentjének Testével bír. Az Ambrus' Kollégyiomának egy híres Könyvestárja vagyon: mellyben 60 ezer nyomtatott Könyveken kívül még 15 ezer Kézírások találkoznak. Vagyon azon kívül ezen Kollégyiomnak egy egész kintse Kép írásokban, és Szobrokban, Régi Pénzekben, Természetiekben, 's Remek munkákban. A' Könyvestárra olly gond viseltetik, mellyről egyébütt semmit sem hallani. Ugyan is

az Átok *ipso facto* ki vagyon mindenikre mondván, valaki valamit el tsípni bátorkodnék belőle: 's ez egy Fenírásban olvastatik, mellyet az idegeneknek azonnal meg mutatnak, midőn bé vezetnek. A' nagy Ispotály valóban Fejedelmi épület, 's áldott Szerzeménye Sfortzia Ferentz Hertzegnek. Ott nem tsak a' betegek, hanem a' talált gyermekek is bé fogadtatnak. Mondják, hogy az Ispotálynak esztendőbéli jövedelme reá megy 100 ezer tállerra. Ezen Ispotálynak a' Váras előtt való tzintereme egy négy szegletre vitt és bé fedett folyosóból való épület, mellynek a' közepét szép gyep foglalja, 's a' gyepnek a' közepét ismét egy Szent egy ház. A' holtakat, nem a' gyepvel borított földbe, hanem a' folyosó alatt való tsínos kriptákba temetik. A' folyosón az ember kedvére sétálhat, 's a' kripták' ablakai a' mező felé vagynak. El nem hiheted, melly nagy kedvet ád ez a' halálhoz. Vagynak Majlandnak ezen kívül még más Ispotályai is.

XII. L E V É L.

Majlandban — — —

A' világi épületek között nevezetes a' Kormányozásnak az Öreg Templom mellett álló Háza: mellyben szokás szerint a' Kormányozó lakik.

Nem

Nem különben a' Váras' Háza, melly előtt II. Fülep Királynak ló háton ülő Szobra áll. Úgy szinte a' Várasnak Játék néző Háza, melly a' Parmaival 's a' Nápolyival a' leg nagyobbnak tartatik Olafz Országban. Ezen Teatromnak egyéb hibája nintsen; hanem hogy nagysága miatt nem igen érthetni az Énekeseeknek szavokat: kihez képest a' Parmaival fel nem tehet. Az Uraságoknak Lózsiaik olly nagyok, hogy inkább szobáknak neveztetethetnének: azon kívül valamennyi mind Hertzegi módra vagyon drága kárpitokkal, világítókkal, tükrökkel, és párna székekkel, az ő Tulajdonosaiknak ízők szerint ki ékesítve. Melly különbözőség a' szemet igen gyönyörködteti. Ezen Lózsikban az ide való Uraságok többnyire kártyáznak, 's a' Nézőjátéokra nem igen vigyáznak. Minden Lózsának egy *kabinetje*, vagy oldal szobátskája, sőt ollyiknak kettő is vagyon. Ugyan is itt nagy gondjok vólt az Uraságoknak minden szükségre és alkalmatosságra: mert itt nem csak az ajtók bé tsukatathatnak, hanem még a' teatrom felé való ablakok is, a' mikor tetfzik, bé tettethetnek, vagy leg alább a' kárpitokkal bé húzatathatnak. Hátúl a' teatromban két palota vagyon, mellyekben a' Fáró 's Biribits szabadon játszatik. Az egyik palota az Uraságoknak szolgál, a' másika pedig a' Polgároknak. Meg tsalat-

latkozik *Archenholz*, midőn *Velentzéröl* beszéllvén azt állítja, hogy egész *Olafz* országban a' játék meg tiltatott: mert itt ugyan mind eddig még szabadok véle. A' *Majlandi Operát* 's *Ballétot* tsupán a' *Fáró* tartja fenn: 's ha egyfzer ezen játék meg tiltatik, leg ottan az *Operával* a' *Ballét* is ki marad, vagy leg alább holmi gyülevézf *Énekesekből* 's *Tántzosokból* fog állani. Mostanság egy derék *Énekese* vagyon ezen teátrumnak a' *Castrat* herélt *Pagiarottiban*. Azon kívül két olly *Énekesnéje* vagyon, kiknek párjokra nem mindenütt akadhatni. Ezek *Madám Bandi* és *Santgalli*. Ezeknek gyakorta kiáltatik a' *Fuora*. Az *Olafzok* a' *Játékosokat* a' *Frantziáknál* vagy *Németeknél* jobban bátorítják. Nem tsak kezekkel tapsolnak nékik, hanem fenn szóval is kiáltanak: *brava Bandi*, *brava Santgalli*, *che viva Pagiarotti*. A' *Nézők* között itt szint' annyi *Papot* láthatni, mint *Világít*: mert az *Olafzok* abban meg nem botránkoznak. A' *Játék* ház' nagyságát onnan gondolhatod el: hogy, midőn a' múlt heten, nem tudom, mi nevű *Opera* játszatott, a' játzfó helyen ötven valóságos lovas meg jelent. Valamint *Nápolyból* *Heréltek*, *Strafzburgból* *Komornák*, 's *Lajptzignál* *Tanítók* szoktak hozattatni: szint' úgy hozattatnak *Majlandból* a' *kengyel futók*. Ők *Majlandot* az ő fő *Oskolák*

jok-

joknak tartják, 's ugyan többnyire onnan is hívattnak ki valamint Olasz Országának egyéb Városaiba, színt' úgy Német Országának is déli részeibe. Az Ő fizetések itt igen tsekély: 's ezen okból fok Uraság itten hármat, négyet, sőt ötöt is tart közülök. Az Ő leg főbb dolgok abból áll, hogy szép napokon estve felé az Ő Uraságait a' *Corsóba* kísérik, egy olly sétáló helyre, hol a' Nemesség tsak nem mindennap egybe gyűl, de nem a' sétálás' kedvéért, hanem a' hintókban való magok fel 's alá vittetéséért. Az ezen hintókban sétálóknak, tsak ez az Ő minden tárgyak, hogy másokat lássanak, vagy is inkább hogy másoktól láttassanak. *Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsi.* A' Dámák a' hintókból soha ki nem szállanak; hanem a' Gavallér olykor a' szomszéd hintóba való Dámának az ablakába beszélés' kedvéért fel lép: 's ezen tsömört szerző mulatság találkozik Olasz országban minden nagyobb Városban. A' Majlandi Nemesség a' mezei életet szereti: kihez képest nyárban és őszben többnyire az Ő szép mezei jószágán mulat a' Kastélyokban. Ezekben mint hogy mind apró szobák találkoznak, mellyek a' látogató jó Barátoknak szolgálnak, ezen okra nézve *kapuzinák*knak hivattatnak. Nagyobb részint abban a' szép környezetben állanak, mellynek a' neve *monte di Bri-*

azza. Majlandnak a' forsa úgy hozta magával, hogy szüntelen változtassa az Urait. A' külömbféle Uralkodóknak erköltseik és szokásaik, a' mint már említém, alkalmasént meg esmérfszenek annak lakosain: a'hoz képest a' Majlandiak fokban el is ütnek a' többi Olafzoktól. Ezen Váras, melly némelleyek fzerínt Rómának fel épülése után 395-dikben építtetett a' Gallusoktól; noha azóltától negyven egynehányszor ostromoltatott, hufzan egynehányszor bé vétetett, 's négyfzer tsak nem egészen el pufztított (a' mi is utólfzor 1162-dikben történt), 's több egyéb inségek alá vettetett; még is mind azon által mindég helyre hozattatott. A' Várasnak fok féle Mester emberei 's Kézi tsilálmányai vagynak, a' mellyeket említetem immár. Majland az Ő fekvése miatt árúk' le tevő helye Svajtzra, 's Német, Frantz, és Olafz országokra nézve: 's az árúknak egy országból más országba való széllyel küldetések leg nagyobb része fok ide való Házak' kereskedésének. A' Várasnak két kánálisa vagyon, a' mellyeken *Adda* és *Teffino* folyókba juthatni, 's a' mellyek a' Várasnak nagy hafznára vagynak. A' Majland körül való falusi fehér nép a' mí fehér népünkkel igen meg egyez az öltözetben. A' kontyot, kar peretzeket, 's egyéb Magyar leányi ruhát 's háj fodorítást itt színt' úgy fel talál-

lálhatod. Én el hitettem magammal, hogy ezen leányi és afzfzonyi öltözet és tzifra fok egyéb Olafz fzkással hajdan innen hozatott bé Hazánkba, minek utánna a' mi Eleink a' Kristus' hitét fel vették volna. Az ő Tanítóik a' Kereszténységben többnyire Olafz és Tót Barátok valának: kik minden képen azon voltak, hogy Őket egészen más néppé tchefsék. Majland Olafz Országának a' leg fzebb, leg nagyobb, 's a' leg vígabb Várasai közül való. Főképen a' ritkaságokat látni kívánó Utazó talál itt mindenféle partékát, melly az ő tellyes figyelmét valóban meg érdemli. Majlandot, valamint szinte Akviléját, Vitsentzát, 's több más Olafz országi Várust a' mi Etelénk hajdan egészen el pufztitá. A' régi Krónikák azt beszélik, hogy, mikor Etele ezen Várust ostrommal meg vette, 's bizonyos Palotában egy képen a' Római Tsáfzart Tsáfzári székben le festve látta, kinek a' lábai előtt a' Szittyai Fejedelmek le borúlva valának; azonnal egymás képet festete a' Kép íróval, mellyen a' Római Tsáfzart maga előtt íratá le egy zsákkal a' vállán. Hogy Etelének ezen képe jobban meg egyezett az igazsággal, az abból nyilván ki tetfzik: mert az akkori Római Tsáfzár *Theodosius* Etelénknek valóban adót fizetett. Ebben bizonyságunk nekünk Priskus az

említett Tsáfzárnak Eteléhez küldetett Követe. A' tztadellának a' kapuján II. Fülep Spanyol Királynak emlékezetére egy fenn írás látfszatik, melly a' többi között például szólhat, hogy mennyire lehet a' fenn írásoknak hinni. A' fenn írás így szól: *Philippus II. Catholicus, Maximus, Defensor Fidei, Potens, Iustus, et Clemens.* Ezen Fejedelem, a' ki koldúsokká tette a' maga jobbágyait, igazságtalanúl foglalta el egész Portugall Országot, Frantz Országban az úgy neveztetett *Ligát* szerzette, tulajdon fiát és feleségét meg ölte, 's Német al földön jobbágyainak vérekből patakokat indított; ez a' Fejedelem még is igaznak és kegyesnek neveztetik ezen fenn írásban. De mit tsodáljuk ezt! A' le nyomtatott Róma is hányszor nem állított a' Tyrannusoknak Szobrokat? Azonban olly idő fordúlt ismét, hogy azokat le rontá, ha egyszer oda valának a' kegyetlenke 'ök. A' Majlandi Fársáng egy héttel mindég tovább tart, mint egyébütt: a'hoz képest a' jövevények is számosan meg keresik. Karátsontól egész Böjtig itt a' Világiak feregesen látogatják az Apátzák' Klastromaikat: hogy a' rofítélyok által a' komédiákat nézhessék. A' fiatal Apátzák által öltöznek itt Kolbász *Jan-tsiba*, Tarka Paliba, 's Lifztes Petibe, *Hanfz-vurstba*, *Harlekinba*, 's *Pierotba*: 's gyakorta ezen

íze-

személyeket jobban játsszák a' Valóságos Komédiásoknál. A' Barátok is az Ő Klástromaikban szint' úgy adnak nyilván néző játékokat, 's olykor a' kedveskedésben annyira mennek, hogy be jönnek a' Városba is, 's elő adják ott is játékjaikat. A' Majlandiak, ha valamely komédiás személy meg tetfzik nekik, az Ő kedvöket azzal szokták ki nyilatkoztatni: hogy azon személy' számára verseket készítenek vagy készíttetnek, 's azokat a' Játéknak vége felé a' Teátromban felölről széllyel hányák. Ezzel meg kell itt a' Játékosoknak elégedni: mert a' Majlandiaknak nints kedvök az Angoly szokást követni, kik az Ő meg elégedéseket azzal jelentik, hogy, nem verseket, hanem ginékkal meg telt erfzényt vetnek oda a' Teátromba. A' Majlandi Érsek többnyire mindég Kardinál: 's az valóban jegyzésre méltó, hogy a' Majlandi Érsekek közül a' Szentek közé már harmintz ötön számláltattak a' Római Pápáktól. A' Templom annyi itt, hogy egy útfza sintsen, mellyben leg alább egy kápolna ne találkoznék. Ezekben temérdek a' fok drága Írott kép: úgy hogy inkább Írott képeket gyűjtő házhoz hasonlítanak, mint Szent egy házhoz. Ezen képek között a' Boldog Afzfony' képe olly bőven szemléltetik, hogy úgy szóllván el únja az ember a' látását. Egy fiatal és szép Menyetske az Mag.

zatjával, a' ki anyjára mosolyog, egy külömben fanyarú vallásban, ezen tekintet, mondám, meg bájolt minden Kép írókat. A' Sz. Bernát' Templomában szép márvány táblán egy különös fenn írást olvastam. Én mind' eddig úgy hittem többi Római vallású Társaimmal: hogy a' Lelkek Imádság által ki szabadúlhatnak a' Tifztítóból. Mivel mind azon által az élet' könyvét nem olvashatni, a' ki szabott időt sem tudhatni. A' fenn írás így szól: *Altare privilegiato in perpetuo, dove si libera un' Anima del Purgatorio ad ogni Messa*: az az: Örökre privilégiazott Oltár, a' hol minden Misére egy Lélek szabadúl ki a' Tifztítóból. 'S ez a'hoz a' Tudósításhoz hasonlít, mellyet már több Olasz Templomokban olvastam: *Oggi si cava un' Anima del Purgatorio*: az az: Ma egy Lélek szabadúl ki a' Tifztítóból. Hajdan, a' mikor még a' Pápáknak lelki hatalmok a' Tsáfároknak világi hatalmokkal öfzve nem férhetett, Majland olly szerentsétlen vala: hogy *Barbarossa* Fridrik Tsáfár ezen Várust csak nem tőből fel forgatá: mivel a' többi Városoknak a' Tsáfár ellen való pártütésben nem csak példát ada, hanem azon kívül annak hitvese ellen is a' leg nagyobb grombasággal vala. Midőn tudni illik ezen Fejedelem Afzfony egykor Majlandba jöve, a' Majlandiak ezen Tsáfárnét egy szamárra tiltették, az ortzá-
já-

jával a' farka felé fordították, 's így! hordozták fel 's alá a' Várasban. Ugyan ezen alkalmatossággal mindnyájokat meg ölték, valakik a' Tsáfszárral tartottak. Ez a' Tsáfszárt természet szerint olly igen meg sértette: hogy ő a' Várust meg szállá, 's kényszeríté magát meg adni. Azonnal meg hagyá a' Majlandiaknak, hogy hátra kötözött kezekkel azon szamárnak, a' mellyen a' Tsáfszárné ült, farka alatt fekvő fügékből vegyenek fel egyet a' fogaikkal, 's azzal a' gyülekezethez forduljanak ezt mondván, *ihol a' füge*. Ezen meg alázó büntetéssel meg nem elégedett Fridrik; hanem még az egész Várust is le rontatta, 's azt a' helyet, a'hol annak előtt állott, fel szántatta, 's azt végtére a' gyalázatnak és a' nép' meg alázásának emlékezetére sóval bé hintette. Mondják, hogy még most is nagyobb bofszút nem tehet az ember egy magát reá tartó Majlandinak, mint ha ezt mondja neki: *ecco la fico*, *ihol a' füge*. A' Váras' népének mostani száma 130 ezret téfzen.

XIII. L E V É L.

Mantuában — — —

Uti Társamnak beteges volta miatt Majlandból útamat nem Turínnak 's Gyénuának, a' mint

akartam, hanem Mantuának kellett vennem, hogy Béts felé annál közelebb lehessen véle. Azonban fel tettem azt is magamban, hogy, ha a' Társam itten jobban léfzen, Olafz országot még nem olly hamar hagyom el. Majlandból olly derék út vífzen Melenyánóba, vagy is Marinyánóba, mert mind a' két féle képen neveztetik, és íratik, hogy Olafz országban még eddig nem találtam mását. Ezen Mező Váras az Ő Kastélyával a' Lambró' vize mellett fekszik. Itt győzedelmeskedtek a' Frantzok 1515-dikben az Ő I. Ferentz Királyok alatt a' Svajtzereken. Lódi egy elég nagy Váras az Adda' vize mellett fekszik az Ő Várával. Vagyon Püspöke, 19 Temploma, 's 26 Barát és Apátza Monostora. Itt készül többnyire az a' fajt, a' mellyet nálunk a' fűszerfámosok a' Pármai fajtnak a' neve alatt árúlnak: nem külömben még egy más igen jó fajt is, mellyet az Olafzok *Stracchinónak* neveznek. Készíttenek itten hamis Portzellánt is; de a' melly a' Holitsinál fokkal alább való. A' Váras' népének mostani száma mint egy 17 ezer lélek. Mutatódik itt a' Jövevényeknek a' többi között azon ház, azon szoba, 's azon ágy is: mellyben I. Ferentz Frantz Király, ki egy ide való szép és ifjú Pék Menyetskébe belé szeretett, az úgy neveztetett Frantz betegséget kapta, a' melly ötöt

vég-

végre a' sírba tafzítá. Ezen ház , mellyben mái napig is egy Pék lakik, egy fzeglet ház azon a' piatzen , melly az Öreg Templomhoz közel esik. A' Váras' határa és vidéke igen termékeny. *Pizzigetbone* egy erősség az Adda' vize' partján. I. Ferentz Frantz Országí Király itt tartatott fogva, a' midón V. Károly Tsáfzárnak rabságába került. Kremóna fallal kerített, szépen épült, jó nagy Váras: egy erős vára vagyon, mellyet az ide valók Sz. Kereftnek neveznek. A' Váras közel fekszik a' Pó' vizéhez, *Pádusboz*, a' mellyen itt egy hid vagyon. Szép széles és egyenes útfzái és piatzai vagynak. Vagyon egy Püspöke, ki a' Majlandi Érsektől függ. Az Öreg Templom szép épület. Közel hozzá áll a' piatzen egy igen magas torony, mellyből a' ki látás igen szép lehet. Az Öreg Templomon kívül vagyon itt még 44 egyéb Templom, 43 Bárát és Apátza Monostor, 's mindenestől 45 ezer ember. A' Tsáfzáriak 1702-dikban véletlenül ütöttek itt a' Frantzokra, 's egynehány Frantz Gyeneralist rabúl vittek el innen. De nem fokban múlt, hogy nem olly formán járt itt Eugeniús is. *Pozzolo* egy kis kerített Váras egy várral; a' mellytől egy különös Hertzegség vefzi a' nevét. A' Mantuai tartományt a' Pó' vizén kívül még egynehány folyó mossa, úgy mint Olyió, Mentzó, Szekkia,

's a' többi. A' földje gabonát, kendert, és gyümölcstöt bőven hoz. Bora is nagyon és jó lovai. Mantua a' Tartománynak Fő Városa; egy tó fekszik közepett, melyet a' Mentzó' vize szerez, 's a' mellyben számtalan vad rétzét és szártsát láthatni. Ezen tónak a' kerülete 20 Olafz mértföldnyi. A' Várost két felé osztja a' víz, 's azon álló hat hid kapsolja ismét öszve. Nyár' közepén, mikor a' tó meg apad, és poshadni kezd a' víz, Mantuának levegő ege nem igen egészséges: melly okra nézve annak gazdagabb lakosi akkor többnyire a' mezőre mennek ki. Vagyon a' Várasnak egy tztadellája is; mind azon által Mantuát inkább a' természet erősíti, mint sem a' mesterség. A' Váras magában jó nagy; többnyire széles, egyenes, és hofzfú útfaakkal, helyesen rakott kő házakkal, szép piatzokkal, és templomokkal bír. Vagyon tulajdon Püspöke is. Az Öreg Templomon kívül találkoznak itt még 23 egyéb Templomok, 's 32 Barát és Apátza Monostorok. Vagyon itt a' Zsidóknak is különös Várasok, kik egynehány ezerből mondatnak állani. Mantua felettébb régi Váras, 's Róma' épülésekor immár fenn állott. Ezen Váras' népének előbbeni száma, a' katonaságon kívül, minl egy 50 ezer vala; de ezen században, minekutánna meg szűnt az Udvar ezen Várasban

lenni, a' Váras igen meg fogyott népében, 's most tsak 28 ezernek mondatik lenni. Az Öreg Templom kívül és belől ékes, és nagy mesterektől készült fok írott képeket foglal magában. A' Sibillák le vagynak festve a' Templom' falain, 's azoknak a' születendő Kristusról való jövendöléseik mellettek olvastatnak. Itt szemléltetik Verónai Pálnak ama' híres írott képe, a' Szent Antalnak kísértetése, több egyéb nevezetes írott képekkel. Ezen Templom ama' híres *Iulius Romanus*nak ábrázolása fzerint építettet fel. Az Ereklýekre nézve leg híresebb itten Sz. András' Temploma: mint hogy annak egy föld alatt való, és 16 Oltárral meg rakatott Bóltjában mondatik a' Kristus' Vére fenn tartatni, a' melly is esztendőnként egyfzer elő mutattatik. Longyí-nusnak is a' Tefte itt mondatik lenni, ki Kristus' oldalát meg nyitá dárdájával, és el fogott Vérért Mantuába hozá. De ez mind az áhítatos Mesékhez tartozik inkább. A' Szürke Barátoknak, vagy is a' Ferentzieknek, egy olly ékes Templomok és Könyvestárok vagyon itt, a' milyennel talám sehott sem bírnak. A' Sz. Egyed' Templomában látfsatik ama' híres Tafzszó Költőnek a' sírja. A' régi Hertzegi Vár, noha hajdani forma, de azonban még is roppant nagy épület. Ezen Várnak írott képeket foglaló régi

Hertzei Galleriája 1630-dikban, midőn a' Tsá-
száriak erőszakos kézzel meg vették a' Várust,
a' katonáktól ki üresítették: és most, valamint
a' többi része, pufzta és üres. Azonban a' Vár
Kápolnája bír még is egy Ereklýékből, arany és
ezüst edényekből, koronákból, szobrokból, 's
több egyéb oltári készületekből álló kintstsel,
A' Várasnak felyem 's más kézi tsinálmányai, és
minden kereskedése, a' mellyek annak előtte igen
virágzottak benne, most egészen oda vagynak.
Ugyan is valameddig a' Gonzága Ház bírta a'
Mantuai Tartományt, a' mi is mint egy 400 ez-
tendeig tarthatott, mind addig ezen Tartomány
Olafz országnak leg virágzóbb tartományai közé
számláltathatott. Ezen Fejedelmi Ház a' jelen
való századnak elején olly szerentsétlen vala:
hogy a' Frantz Királlyal alkuba lépett, mellynél
fogva bizonyos somma pénzért négy ezer Fran-
tzokból álló Garnizont engedett Mantuába. Mi-
vel azonban a' Tsáfzár szerentsésebb és hatalma-
sabb vala, a' Mantuai Tartományt el foglalá, 's
a' Hertzeget Gonzága Károlyt onnan ki kergeté.
Ezen Hertzeg az utánn kevés idő múlva magta-
lanúl hala meg Velentzében. Mind azon által
egy oldal ágból, lineából, való Gonzága Her-
tzeget tegnap láttam a' Templomban 's az útfán:
a' ki is egy immár koros és igen áhítatos Úri

Ember. Öltözetében nem különbözteti magát egyéb Polgároktól: igen alázatosnak mutatja magát, 's a' leg szegényebb embert is vízfza közfönti. Ezt látván eszembe juta: *honores mutant mores*. Ki tudja, ha ez az Úr jobb szerentse' szárnyain vittetett vólna, most millyen kegyetlen Fejedelem lenne. Mert ugyan is tsak a' nevelés, testünk' állapotja, *temperament*, de leg inkább az alkalmatosság, vagy is a' környűl állások tesznek minket olyanokká, a' mitsodásak vagyunk. Ennek a' mí Udvarunktól penziója jár; mind azon által a' szomorúság vólta képen le nagyon festve az Ő ábrázatján. Ezen Házból származott ama' Jézsovita Alojzius, kit a' Jézsovíták például ajánlottak az ifjúságnak. A' Várashoz közel fekvő Hertzegi Vár, *il Palazzo di Tbe*, hajdan egy igen szép és fényes épület vala. Ezen Vár a' T betűtől neveztetik így, mert az épület' külső formája a' T betűhöz hasonlított. Ez is *Iulius Románus*nak ábrázolása szerínt épült fel: a ki is ezen Várban tölté életének jobb részét. Ő itt sok drága képeket íra, a' mellyeket itt még most is meg láthatni. Illyenek Faetonnak le esése, Psikkének történetei, Iupiternek az Óriásokon való győzedelme, Horátziusoknak viaskodások 's több egyebek. Ezen nagy Mester Mantuában született, 's ugyan itt 1546-dikban meg is

is holt, 's a' Szervitáknál temettetett el. Közel Mantuához vagyon egy falu, mellynek most *Pietola* a' neve, 's hajdan *Andes* vala. Ezen falu Virgyilnak, ama' Római Nagy Költőnek, az ő születése' helyének tartatik. Az atyja, a' mint mondják, fazekas vala. Itt a' Gonzága Házból való Mantuai Hertzegek ezen halhatatlan Költőnek emlékezetére egy Kastélyt építettek, mellynek a' neve *La Virgiliana*; de ez az épület ezen századnak az elején való háborús időben feletébb el pufztított.

XIV. L E V É L.

Piatsentzában — — —

Minek utánna a' Társam helyre jött betegségéből Mantuában, azonnal további útunkat Parmán és Piatsentzán által Gyénuába tökélttük el. Az első nevezetesebb Helység, mellyet útunkban értünk, Burgoforte vala, fallal bé kerített Váras, mellynél a' Pó' vizén mentünk által. Pó' vize Olasz országnak leg nagyobb folyó vize. Az utánn Gvafztallába jöttünk, egy középfszerű Várasba, a' melly mind azon által Burgoforténél többet ér. A' Várasnak vára is vagyon, 's attól veszi a' Hertzeg is az ő nevezését. Ezen Hertzegségnek az előtt tulajdon Hertzegi valának;
de

de minek utánna ezen fázadban ki haltak volna, azt először a' meg holt Tsáfszárné Mária Terésia foglalta el, az utánn a' Parmai Hertzegnek engedte által, a' ki mái napig is tsendesen bírja. Ugyan ezen Város mellett a' Frantzok 1734-dikben győzedelmeskedtek a' Tsáfszáriakon. Mi közel esnek gyakran a' határok Olafz országban, ki tetfzik tsak abból is: hogy, ámbár Veronából Pármáig tsak kilentz a' Posta, még is négy féle Fejedelmet illető Tartományon megyen az ember által: úgy mint, Velentzein, Ústriaian, Modenain, és Pármain. Ezen Tartományokban mindenütt külömbféle a' pénz' neme, a' mi is az idegenre való nézve felettébb hajos, és veszteséggel járó. A' többi között Olafz országot leg-hafznosabban járhatja meg az idegen Florentzai, Velentzei, és Körmötzi aranyokkal. Gvasztalla utánn Berselló következett, Modenai Hertzegséghez tartozó középszerű egy Váraska, a' honnan Pármáig még két Posta vagyon. Maga Párma jókora és népes egy Város. Egy szép lapá-tzon fekszik a' Párma' vize mellett. A' báftyái ugyan nem érnek fokot; de napkelet felől egy derék tzitedellája vagyon. Az útfzái hofzszak és fzelesek, 's az épületei nem alá valók. A' leg fzebb útfza a' Posta útfza. A' Hertzegi Vár a' tzitadellával egy híd által öfzve vagyon foglalva,

va, a' melly is egészen három Udvarból áll. Az ide való régi híres Galleriát, melly nagy áru frottképekkel, régiségekkel, 's egyéb drágaságokkal rakva vala, *Don Carlos*, vagy is Károly, a' mostani Spanyol Király, midőn Pármai Hertzegeből Nápolyi Királlyá lett, magával vitte által Pármából Nápolyba. A' mostani Galleria fokkal alább való ugyan az előbbeninél, mind azon által bővelkedik még is Korrégyiótól 's egyéb híres Kép íróktól készült fok Munkákkal. A' többi között leg nevezetesebb a' Korrégyiótól írott Sz. Familia: mellyhez Sz. Magdolnát és Sz. Jéronimot azon egy képre hozzá írta a' Képiró. Ezen írott kép minden némű szépséggel bír. A' kis Jézus Magdolna' hajával játszik: a' kinek is szívét el foglaló mosolygása tsodálatos képen ellenkezik ama' Szentnek kemény ortzájával. De talám kérdezed is tőlem, vallyon Sz. Jéronim mit tsinál ezen a' képen? mivel ki ki tudja, hogy Ő Szentsége a' Szent Familiánál fokkal később lakta e' világot. Azonban emlékezz Horátnak ama' Versére: *Pictoribus atque Poetis Quidlibet augendi semper fuit aequa potestas.* A' Várasnak leg nevezetesebb épülete ama' nagy Teátrum, vagy is Játék néző ház, melly 1618-dikban építetett fel. Az egész épület fél tojás kereksgű, 's Római Amfiteátrum forma. Nagyságára nézve

a' leg nagyobb Teátrumnak tartatik fokaktól, nem csak Olafz országban, hanem még egész Európában is: mind azon által még is jól hallani benne a' Játzókat a' leg távolabb való szegletben is. A' hangnak még mind eddig előttünk esmeretlen törvényei nem vezethették ezen Teátrumnak Építő Mesterét: kihez képest azt tarthatni felőle, hogy ezt csak véletlen 's mind ekkoráig észre nem véttetett ok szerzette. Ezen Játék házban mint egy 15 ezer Néző könnyen el fér, mindent láthat és hallhat, 's kényére ülhet. Mind azon által mint egy ötven egynehány esztendeje már, hogy femmi játék sem tartatott benne. Ennek az az oka, hogy ezen roppant házban adandó játéokra rend kívül való nagy költség kívánatik. A' melly Játékok szemléltetnek most itt, azok a' mellette épült kis Teátrumban adatnak elő A' Várasnak vagyon egy Püspöke, a' ki a' Bolónyai Érsekhez tartozik. Az Öreg Templomon kívül, mellynek bóltját Korrégyió írta ki gyönyörűen, vagynak még itt 5 Kollégyiomos, és 30 egyéb Templomok, 40 Barát és Apátza Monastorok. Az Öreg Templom mellett áll a' *Batisterio*, vagy is a' Kerefztelő ház. Ezen kerekded régi nagy épület kívülről egészen márvánnyal vagyon ki rakva: 's valamelly gyermek a' Várasban, vagy a' Várason kívül két mértföldnyire szü-

letik, mind itt kerefteltetik meg. A' Pármai Templomokban sok derék Írott képeket találhatni Korrégiótól 's az Ő Társaitól, és Tanítványaitól. Az említett Öreg Templomnak ki írottolt báltján, melly, a' mint mondtam, Korrégiótól származik, szemlélni a' Jó Erkölsöket leányi képekben le ábrázolva. Ezen Képeknek az Ő gyönyörű és ékes vóltok talám jobban illenek egy Hertzegi Palotába, mint egy Szent egy házba. Mondják, hogy Korrégió ezen munkával szerzette halálát. Mert, midőn a' Kanonokok a' meg alkudt pénzből nem tsak többetskét törtek vólna le néki, hanem azon kívül még réz pénzzel is fizetté. vólna ki: ezt Korrégió olly igen szívére vette, hogy azonnal le feküdt bújában, 's fel se kelt többé. A' Várasnak leg szebb Temploma a' *Medinna della Steccata*. A' Tsuklyás Barátok', Kaputzinusok', Templomokban látzatnak a' Farnézi Hertzegi Háznak a' Sírjai. A' felyem harisnya itt bőven kézfíttetik, 's többnyire tsupán tsak felyem az, a' mi innen ki vittetik a' külföldre. Pármának a' levegő ege régtől fogva igen egéfszésesnek tartatik. Ezen Várossal az elsőségért szüntelen vetekedik Piátsentza. A' Várasnak népe' száma 40 ezernek mondatik lenni. A' *Giardino* nevű régi Hertzegi Vár, melly a' Váras' falát éri, egy szép kerttel bír, a' mellytől

től vette nevét. Ezen kertben látszatik szomorú Agrippinának ama' híres Szobra. E' kert alatt 1734-dikben a' Frantzok a' Tsászfáriakat, kiket akkor Gróf *Mercy* vezetete, rúttól meg verék. Maga Gróf *Mercy* mint egy nyóltz ezer emberével el esett. A' Pármai Udvar többnyire Kolornóban tartózkodik, melly egy Hertzegi Vár a' Párma' vize mellett két órányi meszfzeségre a' Várástól. Ezen épület, nem annyira szépségéről, mint gyönyörű fekvéséről méltó emlékezetre. A' Tsászfáriak 1734-dikben valamint a' Várat, szint' úgy a' kertet is el pufztíták. A' kertben fok régi Szobor szemléltetik, a' mellyek próba kőből valók. *Piatsentza*, Deákúl *Placentia*, Frantzúl *Plaisance*, egy nagy, de igen néptelen Város, egy igen szép és termékeny környékben, a' melly tekintetre való nézve meg érdemli a' nevét. A' Pó vizéhez közel esik. A' bástyái nem érnek ugyan fokot; de a' tztadellája valamivel jobb. Az útfzái szélesek, hofzfzak, és egyenesek; de leg inkább a' fő útfzája, *stradone*, egy derék útfza. Ezen útfza, mellynek mind a' két oldalát II roppant Monostor tölti bé, a' gyalog 's hintókban való sétálásra szolgál. Nem külömben a' Város' bástyái is, a' mellyek szép öreg fákkal vagynak bé ültetve, derék sétálást engednek. A' Város' Püspöke a' Bolónyai Érsektől függ. Az Öreg Templomon

kivül vagyon egy Kollégyiomos, és 50 egyéb Temploma, 's 16 Barát és Apátza Monostora. Az Agoston' Barátinak az Ő Templomok a' leg-szebbeknek tartatik. A' Sekrestyéjében egy Remek munka látszik, melly Krisztusnak fel feszítettését adja elő, 's egy esméretlen Mestertől egyetlen egy fából készítettett: a' ki is a' fok lovas és gyalog képeket a' leg tökéletesebb kelet, *proportio*, szerínt faragta ki belőle. A' Mezei Boldog Afzfzony' Temploma, *Santa Maria Campagna*, hasonlóképen a' Várasnak leg szebb Templomai közül való, főképen kép írásai miatt. A' Hertzegi Vár egy nagy épület, kívülről mind azon által nem igen szép; de, a' mint mondják, belőlől szép szobái vagynak. A' Piatzon az Öreg Templom és a' Váras' Háza előtt két lóháton ülő derék réz Szobrok állanak, a' mellyek az ide való Farnéze Házból eredett két régi Hertzeget ábrázolnak. A' Várasnak egy Universitása is vagyon, Piatsentza, a' mint már mondám, Pármával az elsőség felett régtől fogva vetekedik. A' népe' száma tsak 14 ezernek mondatik lenni: kik között 2 ezer Papi Személy számláltatik. Ezen Váras mellett kezdődik ama' híres Római út *Via Aemilia*, 's egész az Adriai Tenger' partjáig Riminiig viszen. A' Pármai és Piatsentzai Tartomány szüntelen egy Urat esmért. Ezen két Hertzeg-

tzégségnek a' földje valóban igen termékeny föld, 's a' többi között bort, olajt, gesztenyét, 's pi-tyókát *földi almát* bőven hoz. Legelő mezei, 's a' barom' tenyészése, nem alá valók, kiváltké-
pen Piatsentza körül. Mert az oda való réteket bizonyos patakokból, a' mellyek zsíros iszapot víznak magokkal, el lehet öntetni. De a' Pár-
mai fajt még sem itt készítették többé: hanem Ló-
diban, Bresiában, Trinóban, 's Bolonyában. A'
juhok itt finom gyapjat adnak, a' felyem is bő-
ven műveltetik. A' Pármai Hertzegnek ezen két
Tartományiból a' jövedelme mint egy más fél
milliom forint. Nem meszfe Piatsentzától Ma-
tsineszfzo mellett láthatni ama' régi Római Vá-
rasnak Velléjának dűledékeit: a' melly is, a'
mint mondatik, hajdan a' föld indulás által, vagy
is inkább, a' mint mások állítják, egy hegynek
le szakadása által lett oda. A' fok tsontokból,
pénzekből, szobrokból, 's egyéb eszközökből,
a' mellyek ott talaltatnak, azt hozzák ki a' Tu-
dósok: hogy a' lakosokat minden kintseikkel vé-
letlenül lépte ott a' szerentsétlenség, 's elevenen
temette el, vagy is öszve zúzta. Mások ismét
azt tartják, hogy, mivel ott gyakran el olvadt
értzre akadhatni, inkább a' földi tűznek, mint
más valaminek, lehet a' Váras' el vesztét tulaj-
donítani. Ugyan is semmiféle Könyvekben sem

adatik valami tudósítás, hogy, melly időben, 's millyen képen történt ezen romlás: mind azon által, a' mint a' talált pénzekből 's eszközökből észre vehetni, Nagy Konstantin Tsáfzár' ideje után kelletett történnie. Az Íróknak ezen Váras' romlásának idejéről való tellyes hallgatások tudatlan századra mutat, mellyben az emberek jobban értettek a' fegyverhez, mint sem az író tollhoz: 's ugyan illy századok valának a' Nagy Konstantin után való egynehány századok. A' köszikláknak darabjaik, mellyekkel ezen hajdani Várasnak az Ő maradványai húsz és egynehány nyomnyira bé vagynak borítva, a' vizsgálást felettébb terhessé tefzik: 's ha végre nagy munka után ezen nagy köszikla darabok ki is mozdítatnak helyökből, a' nyereség a' munka' bérét meg nem fizeti: mert valami ott taláztatik, mind apró darabokra vagyon öfzve törve. A' mi engem' illet, én ezen romlást a' tűznek vagy is vulkánnak nem tulajdoníthatom. Mert a' hol valami váras vulkánal boríttatik el, ott fok eszköz és portéka egészen meg marad: valamint ezt Herkulanum és Pompéja bizonyítják. De itt a' mi csak taláztatik, az mind vagy öfzve vagyon törve, vagy a' mélységbe bé verve. Ahoz képest a' Váras' el veszésének előbb említett oka hitelesebb előttem, turdi illik, a' fél hegynek, melly

melly alatt a' Váras feküdt, véletlen le szakadása. A' Váras' végső romlásának ezen oka annyi-
val is bizonyosabb; hogy még most is minden
esztendőben darabok szakadnak le ezen hegy-
ből, mikor állhatatos esők után egészen meg
lágyúl a' föld. Egy illy en történet érte 1761-dik-
ben Pitsinifzkó' faluját Nápoly országban közel
*Monte Cassinó*hoz. A' lakosok előre vették észre
a' veszedelmet, 's odébb lódúltak. Meg lehet,
hogy Velléja' lakosinak is illy szerentséjek le-
hetett; ha még is szerentsének nevezhetjük éle-
tünket, minek utánna mindenünket el vesztettük.

XV. L E V É L.

Gyénuában — — —

Piatsentzát el hagyván kevés idő alatt a' Szard
ország, *Szardiniái*, Király' Tartományába érkez-
tem, mely annak előtte a' Majlandi Hertzegség-
hez tartozott. Ugyan is tudnod kell, hogy Má-
ria Terésia a' Majlandi Hertzegségnek nagy ré-
szét oda engedé a' Turíni Udvarnak. Ezen Tar-
tomány is olly szép, és termékeny, valamint a'
többi Tartományai Lombárdiának. Az útamban
több apró Várasokon mentem által, melyeknek
a' neveiket immár el felejtettem, ki vévén a'
Voghérát és Tortónát: mely utolsó mellett a'

Turáni Király egy hegyen szinte most egy erős Várat építtet. Tartónán alól egy igen gonofz Skrivia nevű folyó vizen mentem keresztül a' kotsimmal, 's kevésben múlt, hogy a' víz kotsinkkal együtt el nem ragadott bennünket. Az után, hogy még is szerentsésen mentem által, *Castellnuovo*t a' Skaivia' partján jobb felől hagyván, mind addig sététben utaztam, míg Novi' Városába nem jöttem. Ez immár Gyénuai Város, melly több Gyénuai Nemeseknek nagy Házaikat foglalja magában, a' mellyekben Ők az őszi napokat szokták tölteni. A' Vásárok, a' mellyek itt ezten-dőként négyfzer tartatnak, nevezetesek. Ugyan is a' Levanti árúk, mellyeket a' Gyénuaiak Lombardiába küldenek, mind itt tétetnek le. Ezen árúk a' nagy és magas hegyek miatt a' Gyénuai partokról mind őszyérekén szoktak ide hordatni, melly meg terhelt őszyéreket Novitól Gyénua felé az úton szüntelen elő találhatni. A' Vár, melly a' Várust őrzi, az ő fekvése miatt valóban erős. Hogy más nap ki jövék a' Várasból, azonnal hegyekbe kellett mennem, mellyekben még eddig nem utaztam Olafz országban. Ezen hegyek már mindenütt a' tengerig érnek, 's az út keresztül és széllyel vízen rajtok. Az út' oldalain imitt amott olly mélységek 's meredekék találkoznak, hogy, ha az ember le tekint, a' ha-
ja'

ja' szála fel áll ijedtében. Valóban nem félénk embernek való ez a' Bokettán által Gyénua felé való utazás: mert az elő hozatott meredekek a' leg bátrabb emberben is ifzonyodást szereznek: főképen mint hogy több helyen az út a' meredektől el válafztó karfák is hibáznak. Más az, hogy a' Gyénuai Birtokban a' Bandit 's az Utonföfztó, *Strassenrauber*, épen nem újság. Ezen Boketta nem más, hanem a' nagy köfziklás hegyeknek a' lántza, mellyeken ama' Lombardiából Gyénuaába vezető nagy út megyen. A' leg magasabb hegynek az Ő felettébb meredek tetején egy keskeny út vagyon, holott három ember alig mehet együtt: 's ugyan ezen Pafsus tulajdonképen Bokettának neveztetik. Annak védelmezésére három sántzok fozolgnak, 's azt valójában Gyénua' Kultsának lehet híni. Ugyan ezen Passus' el foglalása 1746-dikban a' Tsáfzáriaknak utat nyitott Gyénuaához. Minek utánna a' *Campo Marone* nevű helységet el hagytuk, leg ottan a' hegyeknek oldalakon, 's a' fzőlő hegyek közt, mindenfelől roppant Kastélyokat vettünk észre, a' mellyek minket Uraiknak gazdag vóltokról tudósítottak. Egéfsz Olasz országban fozorgalmatosabb köznépét nem talál az ember a' Gyénuai-nál: a' minek is nem egyéb az oka, hanem tsupán a' termékenytelen köfziklás tartomány, a'

melly is mostoha természetével különbözik valamennyi fzfomszéd tartományoktól. Gyakran látam az útfélen öt hat gyerkötzt állani, mindegyikének a' hónja alatt egy kosár, 's a' jobb kezében egy kis seprő vala: ezek, mihent lovaink el hullogetták tztromaikat, azonnal gyorsan oda futottak, hogy a' kosaraikba fel szedhessék. Ugyan is a' trágyának sehatt sints talám nagyobb betse, mint itt. A' Gyénuaiak a' leg magasabb kősziklákra földet hordanak, 's azokat erőszakkal teszik termékenyekké. Midőn a' Boketta felől a' Várashoz közelít az ember, először is az *Arena* nevű Külső várast éri, melly szebben épült fok első rendbéli Várasoknál is. Bal felől válogatott Paloták 's Felházak állanak: jobb felől pedig a' Révpartot, vagy is a' Kikötő helyt szemlélhetni, a' melly is valóban egy szép és nagy, de nem igen bátorságos Révpart. Gyénua rész szerínt a' tenger' partján lapátzon, rész szerínt pedig mint egy amfiteátrum' módjára hátúl a' hegyen fekszik. Ezen Váras, ki mondhatatlan, mi gyönyörűen tűnik azoknak szemeikbe, a' kik a' tengeren jönek feléje. A' szárazon érkezők ezen látásban tsak felében részesülnek, 's abban is tsupán akkor, a' mikor a' világító tornyot el érik. A' Váras a' száraz részen két fallal vétett körül, mellyek közül a' külső, vagy is a' nem régi

régi fal, a' hegyen rakatott, 's a' világító torony-
nál a' tengernél kezdődik, végeződik pedig a'
Bizányó folyó víznek a' tengerbe való bé szaka-
dásánál. A' Váras kerítése 12 Olafz mértföldet
tészzen, 's ha ki körül akarja nyargalni, az mint
egy három órát tölt el bele. A' Várasnak több-
nyire szűk, kurta, és görbe útfzái vagynak;
mind azon által az Ő két útfzájának, mellyeknek
a' nevek *Strada novi* és *Strada Balbi*, a' mi az épü-
leteknek szépségeket és fényességeket illeti, a'
világon talám nintsen párjok. Mind a' két útfza
tele vagyon roppant Palotákkal, mellyeknek mind-
egyike Királyi Lakásúl szolgálhatna. Illyen a'
Dória' Palotája, melly, gyönyörű fekvéséről, 's
a' nagy árú ingó kékzűletekről felettébb nevezé-
tes. Ezen Palotában Dória három uralkodó Fe-
jedelmet meg vendégele: úgy mint I. Ferentzet,
V. Károlyt, 's a' VII. Kelement. Az afztal, a
mellynél ettek, még most is meg vagyon emlé-
kezetül. Illyenek a' *Pallavicini*, *Leycari*, *Carre-*
ga, 's a' többieknek az Ő Palotáik: a' mellyek-
nek második szegésökből egyenesen ki léphetni
a' narantsos kertekbe, a' mellyek egy magasan
fel épült fal' felébe helyheztettek. Illyen a' Bal-
bi útfzában a' *Durazzo*, 's a' *Balbiak*nak az Ő két
Palotáik, el hallgatván a' többieket. A' Váras-
nak egyéb épületei nagyobbadára bé vagynak

festve. Többnyire szépek, magasak, 's a' héjok olly lapos, hogy sétálhatni, sőt egéfsz kerteket is találhatni rajtok. *Il Palazzo della Signoria*, mellyben a' Dózse lakik, tsak nem a' Váras' közepét foglalja, 's egy régi nagy épület. Az Udvarában fehér márványból való két Szobrok látszatnak, mellyek a' két Dóriának emeltettek fel. Az András' szobrán ezeket olvashatni: *Andreae Doria, quod rempublicam diutius oppressam pristinam in Libertatem vindicaverit, Patri proinde Patriae appellata, Senatus Genuensis immortalis memor beneficium viventi posuit.* Ezen nagy Ember, minek utánna ki szabadította Hazáját az iga alól, magát könnyen Fejedelemmé tehetne volna. De a' helyett, hogy Hazáját újabb iga alá vetette volna, inkább az Arisztokratziát hozá bé, a' melly mái napig is fenn vagon. Ebben az épületben vagon ama' két Palota, mellyekben a' kis és a' nagyobb Tanáts gyülekezik egybe. A' nagy Palota a' Hazafiaknak követésre szolgáló példákat mutatja. Ezek mindegyig Bajnokok és híres Emberek, kik itt a' márvány által fel elevenedtek. Egyike a' Hazáját éhségben segíté, másika háborúban védelmezó, harmadika tanátstsal gyámoltá. Az ő számok valóban nem kitsiny. Ezen épületben vagon a' fegyver ház is, melly 34 ezer embernek elegendő. A' többi között szemléltetik

tik itten a' Dória' fegyvere, a' mellyen ezen szó
 vagon ki metszve, *libertas*, a' melly szónak az
 értelme a' Gyénuaiaknak bátor szívét adott alát-
 ta. Nem külömben egy pais is mutatódik itt,
 mellyen 120 pifstoly tsövet találni, 's a' mellyet
 egy bizonyos ember azért készített magának:
 hogy a' Dózsét valamennyi Tanátsbéliekkel együtt
 a' gyülekezetben, úgy szólván, egy lövéssel
 mind le löhesse. Ezeken kívül találkozik itt 33
 fegyver öltözet, a' mellyeket, a' mint mondják,
 ama' híres Gyénuai Amazonok viseltek, kik a'
 13-dik században a' kereftes háborúban valának
 a' szent földön. Mellettek függ a' Pápának per-
 gamenen írott levele is, *breve*, a' mellyben Őket
 nagyon magasztalja Ő Szentsége: hogy házi gond-
 jokat ('s talám jó erköltseiket is) ezen szent
 háborúnál alább betsülték. Az egész Városban
 32 Templom, 's 69 Barát és Apátza Monostor
 találkozik. A' *dell Annonciata* nevű Templom a'
 leg szebb 's leg gazdagabb Temploma a' Város-
 nak. Ha ki a' Szartzánai Piatzról ama' hegyen
 fekvő Karinyáni Boldog Afzfzony' gazdag Tem-
 plomába megyen: annak egy tsodálásra méltó kő
 hídon kelletik által mennie, melly két hegyet,
 vagy is magasságot kapsol öfzve, a' mellyeket
 hajdan egy mély völgy választott el egymástól.
 Három nagy és egy kitsiny bálthajtáson áll: 90
 nyom-

nyomni a' magassága, 15 lépésnyi a' szélessége, és 170 lépésnyi a' hofzfza. Alatta öt 's hat fze-gésű magas Házak állanak. A' Gyénuai többi Templomok is valóban szépek és fényések: a' minek is főképen a' Gyénua körül bőven talál-kozó márvány az oka; mind azon által a' tzi-frá-zattal 's meg aranyozással felettébb vagynak meg terhelve. Az *Albergo* nevű Ispotály igen derék Szerzemény. Az *Arena* nevű Külső Város egy szépen épült Város, mellyben fok szép kerti Pa-loták állanak. Mellette 's a' Révpart mellett áll egy meg erősített kősziklán a' Világító Torony, mellynek 366 garaditsnyi a' magassága. A' Rév-part jó nagy ugyan, de a' déli fzelektől igen bán-tatik. A' Városnak népe' száma 80 ezernek tar-tatik lenni. Az ide való Politzia némelly dolgok-ban többet ér; mint akármelly egyéb Olasz or-szági Városban. A' Gyénuai Számos Lotteria, *Zahlen Lotterie*, például szolgált az Európában a' köz jónak nagy ártalmára fel állítottott többi Lot-teriáknak. Gyénua az Olaszoktól többnyire *la superbának* neveztetik; mind azon által ezen ke-vély nevet tsak ama' két útfza, úgy mint *Strada Novi*, és *Strada Balbi* érdemli meg valójában. A' többi útfza mind szűk, görbe, és kurta: 's a' fzekerek ezen útfzakba bé nem férhetnek. Gyé-nuának méltó oka vagyon a' meg bánásra, hogy

Livornót, melly annak előtte csak egy tsekély egéfszegtelen Váraska vala, Szartzánóért oda engedte a' Toskánai Udvarnak. Livornónak az ő kereskedése, 's az ő szabad Révpartja, a' mellyen szüntelen láthatni minden kereskedő Nemzetségeknek a' hajóikat, ki mondhatatlan kárára vagyon a' Gyénuai Kereskedésnek. És ez nyilván ki mutatja, hogy a' Toskánai Hertzeg, I. Kosmus, a' ki a' tserét tette, tovább látott a' Gyénuaiaknál, Ugyan is Livornó Gyénuára nézve az, sőt még több, a' mi Tergyezd Velentzére nézve. Egy motsárok közepettén fekvő helység, a' mellynek minden épületei csak egynehány halász gunyhók valának, mint egy két száz esztendő alatt igen derék Révparttá, 's 50 ezer emberrel meg szállott virágzó Várassá lett. Olasz országnak e' most a' leg főbbik Révpartja. De hogy Gyénuára visszfa térjek, a' többi között, Barátom! az ide való telet kívánnám Hazámnak. Ezt itt most Karátsonkor egyébként nem érezni, hanem hogy némelly gyümölsős fákról le hullottak a' levelek. Az olajfák szint' olly zöldek mint egyébkor. A' narantsfák a' kertekben még most is tele vagynak gyümölsstsel. A' napok, ha nem esik, többnyire olly melegek, mint nálunk Septembernek elején.

XVI. L E V É L.

Gyénuaiban — — —

A' Gyénuai Birtok nagyobb résznyire merő hegy és völgy; de a' hegyek tellyességgel fáttalanok, 's többnyire kősziklások és termékenytelenek. Erre nézve a' Gyénuaiak a' gabonát nagyobbadára Lombárdiából, Nápolyból, és Sitziliából kén-
 tenítettnek magoknak meg szerezni. Az ide va-
 ló köz népek az ő kősziklás, hegyes, és szá-
 raz földjének művelésében való szorgalmatossága
 felettébb nagy; a'hoz képest itt egész észrendön
 által leg jobb és leg szebb zöldségeket kaphatni.
 Gyénuaának a' boron kívül mindenféle gyümöltse,
 úgy mint tzitroma, narantsa, fügéje, 's mando-
 lája bőven vagyon. Számos szederjái fok selyem
 bogarat táplálnak; de a' mivelte selyme még sem
 elegendő kézi tsinálmányaiba. Spétzia körül va-
 ló olajfái igen jó olajt adnak. Sóval is bővelke-
 dik a' Tartomány. Mind azon által emlékezetre
 méltó dolog ez: hogy a' Közönségnek tenger' part-
 ja tellyességgel szükölködik halak nélkül. Első
 szempillantással is azonnal észre veheti az em-
 ber, hogy ez a' Tartomány valóban népes. A'
 Közönségnek az ő minden népe 400 ezerig va-
 lónak mondatik lenni. Gyénuaának az ő úgy ne-
 veztetett Sz. *Inquisitió*ja színt' úgy meg vagyon,

valamint Velentzének; mind azon által ennek is a' hatalma tsak olyan, mint Velentzében. A' Gyénuai kézi tsinálmányok most immár nem olly híresek, mint annak előtte valának. A' mi itten most készíttetik, a' között leg jobb a' bársony, *sammot*, mellyet feketét sehatt olly szépet nem tsinálnak mint itten. Azon kívül készíttének itten mindenféle selyem matériát, harisnyát, 's pántlikákat; a' mellyekhez mind azon által a' selymet nagyobbára Piemontból hozattatják. A' Gyénuaiaknak az ő egyéb árúik ezek: arany és ezüst pafzomány, keftyű, tsipke, papiros, fzappan, olaj, gyümölts, gomba, 's tészta tsfk. Ezen árúkkal az ide valók jó kereskedést űznek, kiváltképen Spanyol országgal. Mind azon által a' mostani Gyénuai kereskedés semmi a' régihez képest. Ennek a' többi között a' kézi tsinálmányoknak más országokban való szaporodások, a' Gyénuai árúknak drágaságok, és a' Révpartnak nem elég bátorságos volta az oka. A' Tudományoknak, 's a' Szabad Mesterségeknek itt nem igen nagy divatjok vogyon; de a' helyett a' kereskedést, 's a' kártya játékot az ide valók igen jól értik. Gyénua hajdan Liguriának Városa vala. Két ízben, úgy mint először a' Kártágóbéli-ektől, másodszor a' Longobárdoktól egészen elpusztíttatott, 's mind annyiszor újra fel építette.

tett. Minek utánna szabaddá tette magát, a' kereskedés által hová tovább mind inkább hatalmasabbá lett. A' Korzika szigetet, Szárdiniának és Szirziliának egy részét hatalmába keríté. Azon kívül a' fekete tengeren, 's annak minden révpartjain főképen uralkodék, 's Krimet is meg szállá Olafz népével. Ugyan a' tengeren való uralkodásért húzomos háborút tartott Velentzével; mind azon által ezen háború által nagyon elgyengült. Végre nem bírhatván magát, Frantz Országának védelme alá folyamodott; de ez legottan olly keményen kezdett rajta uralkodni, hogy utóljára el sem tűrhette. Gyakorta, de heában iparkodott a' szabadság utánn, míg végtére ama' nagy Tengeri Bajnok Dória András 1528-dikban ki ragadá Hazáját a' Frantz iga alól, 's azt annak tökéletes szabadságába helyeztette. Rettenetes ostromlást kellett Gyénuának a' Frantzoktól szenvedni 1684-dikben, és magára kemény kötésekét vállalni, tsak hogy nagyobb szerentsétlenségtől meg menekedhessék a' Közönség. A' kötések között e' vala a' leg nevezetesebb; hogy a' Dózse még más négy Tanátsbéivel személye szerint kéntelenítették a' Király előtt Verzfályban meg jelenni, 's őtet megkövetni. Ezen Frantz Király vala akkor ama' ditsőség szomjúhozó és hatalmas Fejedelem a' XIV. Lajos: Gyé-

nuának pedig akkori Dózséja *Imperiali*. A' mint egy valaki azt kérdezé Verzfályban ezen Dózsétól: hogy vallyon mi látszatnék ott néki leg ritkábbnak, és tsodálkozásra leg méltóbbnak: erre azt felelé, hogy ő néki leg tsodálatosabbnak tetszik az ő Verzfályban való jelenléte. A' Közönség ezen Században is fok szerentsétlenséget ére: mert nem tsak hogy Korzika le rázá magáról a' Gyénuai igát, hanem még az Óstriaiaiktól is nagyon szorongattaték. Az utólsónak e' vala az oka. VI. Károly Császár 1713-dikban a' Finále nevű tartományt oda engedé a' Gyénuai Közönségnek. Azonban hogy Mária Terésia 1746-dikban a' Vormátziai Trakta alá írta magát, minden jussát, mellyel a' Finále tartományra nézve bírhatott, a' Szárdiniai Királynak által engedé. Erre az említett Király a' tartományt leg ottan a' kezéhez kíváná venni; de a' Közönség oda nem engedé, 's Frantz, Spanyol, és Nápoly országgal szövetségbe botsátkozék. Ezen szövetség a' Közönségnek nagy veszedelmet készíte: mert nem tsak a' Szárdiniai Királlyal kellett hartzólnia; hanem azon fellyül az Angolyokat, 's az Óstriaiaikat is a' nyakára hozá. Az Angolyoknak az ő hadi hajóik leg ottan többféle Városait álgyúzták: az Óstriaiaik pedig, minek utánna a' Bokettát elfoglalák, magát Gyénuát is bé vevék. Azonban

Bottának, az Óftriai Hadi Vezérnek, a' Gyénuai Köznépvel való kemény bánása tselekedte: hogy ezen Köznép ifzonyú támaszt indított; a' mellynek a' volt a' vége, hogy: z Óftriaiak kéntelenek valának a' Várust el hagyni. Gyénua, melly az Ő kintseit, az Ő szép feregét, az Ő nyereségeit, 's az Ő egész nagyságát, több századok által tsupán a' kereskedésnek köszönhetette, ment azon Gothusi meg előzőtt bal ítélettől, *praeiudicium*-tól, hogy a' kereskedés a' Nemességre nézve illetlen. A' Gyénuai Nemesek a' kereskedés üzést nem szégyenlik: mert ki vévén a' Dória és Spinola Házakat, a' többi tsak nem mindegyig kereskedik. Ugyan is nem régen a' Kambiaziak, *Cambiasi*, valának a' leg nagyobb Kereskedők Gyénuaiban. A' Nemességnek szabad bársony, felyem, és posztó fabrikákat fel álltani, vámokat ki bérleni, és részt venni a' kereskedő hajókban; de egyéb polgári kenyér keresés, és mesterség üzés tellyességgel meg vagyon nekik tiltva. A' való, hogy a' Közönség most magában igen szegény; mind azon által annak Nemeseinél és Polgárainál fok pénz találkozik. A' Közönségnek uralkodása' módja arisztokrátziai. A' Dózse, vagy is a' Hertzeg minden két ezrtendő múlva választatik, 's a' választandónak 50 ezrtendősnek keletik lennie: a' volt Dózse pedig tsak

tök 10 ezredé múlva választatik ismét azon méltóságra. Az ő fejére ennek előtte Korzika miatt Korona tétetett, 's a' kezébe Királyi Istap adatott. A' titulusa *Serenita*, de az uralkodás után csak *Excellenza*, valamint a' többi Tanátsbéliké: 's a' lakása Hitvesével 's gyermekeivel együtt a' Közönség' Palotájában vagyon. Az ő ruhája egy hofzfú meg színű selyem vagy bársony köntös, 's a' fején egy vörös négy szegletű sipkát visel, a' melly is fellyül egy kevéssé hegyes, és selyem függőlékkal végződik. Test őrző serege 200 Svajtzerből áll. Helybenhagyása nélkül semmi leg kisebb dolog se mehet véghez, 's a' Tanátsnak végzései se lehetnek törvényesekké. Ő szokta a' Tanátsnak a' fontosabb dolgokat elő hozni, a' külföldi Követeket meg hallgatni, 's minden Kollégyiomokat őszve hínni. Valamennyi Rendelések mind az ő nevében adatnak ki. Uralkodásának egész ideje alatt a' Palotából ki nem mehet a' Tanátsnak híre nélkül. A' Dózse után a' Gubernátoroknak 's Prokátoroknak két Kollégyiomaik foglalják magokban a' Közönségnek leg főbb Embereit, 's ezek mint egy Tanátsosai a' Dózsénak. Ezen Gubernátorok a' Dózséval együtt teszik a' Közönségnek fő Kollégyiomát, vagy is az úgy neveztetett Szinyoriát, *Signoria*, Uralkodást. A' Közönségnek az ő rend

szerint való jövedelme nem téfzen többet egy milliom tallérnál, vagy is mások szerint két milliom Rénes forintnál. A' Gyénuai Sz. György' Bankója régtől fogva nevezetes; mind azon által a' Közönséggel együtt már fok veszedelmen ment által. A' Közönség békeség' idejében nem fokott többet három ezer verbovált 's regulázott katonánál tartani; de ezen kívül, ha a' szükség úgy hozza magával, mint egy 20 ezer fegyver viselő embert állíthat elő. Gyénua lovasokat nem tart, a' kik egy olyan országban, mellynek annyi a' hegye, úgy is hafzontalanok vólnának. A' Közönség' hajó ferege pedig, a' melly annak előtte a' Szeretsenyeken, Píziaikon, Velentzeiken, Spanyolokon, és Törökökön olly gyakran győzedelmeskedett: 's a' melly a' Közönséget egy ideig Szárdiniának, Maltának, Majorkának, Minorkának, Kandiának, Tziprosnak, 's a' föld közti tengeren 's *archipelaguson* való több egyéb szigeteknek 's helyeknek, sőt a' fekete tengernek, 's a' mellette fekvő Krimnek is Urává tette: ezen hajó fereg, mondom, most négy gályára 's egynehány fegyveres bárkára szállott le, a' mellyek egyébre nem szolgálnak, hanem csak a' Sztiziliából való gabona hordásra, 's ollykor nyári időben a' fő rendű Gyénuai Dámáknak mulatságul a' tengerre való vittetésekre. Gyénua, va-

lamint

lamint szinte Velentze is, a' Keresztes Háborúból, *Kreuzziigen*, hafznot tudott hajtani, 's valamint vizen, úgy szárazon is ki terjesztette magát. De minek utánna a' Velentzeiekkal 's Pizaiakkal való hofzfas háborúi által magát nagyon meg gyengítette, kéntelen vala végre Frantz Országánál keresni oltalmát. A' Gyénuai Nemesek, Grófok, Hertzegek, 's Márk grófok lehetnek; a' mit Velentze a' maga Nemeseinek meg nem enged. Gyénua abban nagyon vétett, hogy Polgárainak, kik a' kereskedés által meg gazdagodtak, engedelmet adott, hogy a' külföldeken jószágokat vehessenek magoknak. Ez által le kötelezte Polgárait a' külső Fejedelmekhez. A' Gyénuai Nemesek nagyobb részint, úgy szólván, Jobbágyai a' Nápolyi Királynak azon nagy jószágok miatt, a' mellyeket annak országában szereztek magoknak. Ugyan is a' Közönség méltán tarthat attól, hogy a' különös hafzon meg ne győzze nálok a' Közönség' hafznát. Velentze ebben is okosabb Gyénuánál: mert ez a' Velentzei Nemességnek meg vagyon títva. A' mi a' Közönségnek nem válik betsületére, ez az, hogy a' Fő Városban a' kenyérnek, bornak, olajnak, 's a' fának *monopoliumot*, tsak egy kézre, egy társaságra való kereskedést, állítottak fel. Ezekkel tsak maga a' Közönség kereskedik, 's a'hoz képest e-

gyebekre nézve tilalmasok. E' miatt a' monopolum miatt a' jóféle bor és olaj, melly a' tartományban terem, a' külföldekre vitetik ki, 's a' rofza a' Fő Városban felettébb drágán árúltatik. Az öltözetben való *luxusnak* fény üzésnek itt háttár vagy on vetve: mert a' gyöngy, gyémánt, 's a' drága tsipke az Afzfonyoknak meg vagy on tiltva, a' Férjfiaknak is tsak a' fekete ruha engedtetett meg. Gyénua a' régi Római időkben nem igen derék város lehetett: ugyan is itt a' régiségekből felettébb keveset találhatni. A' dolgoknak az Ő rend szerínt való folyamotjok után nem kell azt várni: hogy egy kereskedő Városban a' Tudományok 's a' Tíztefséges Szabad Mesterságok virágozzanak. Szüntelen a' kereskedés után való gond el véfzen minden időt ezeknek gyakorlásoktól. Gyénuának mind eddig se Beszédefei, se Költői, se Képirói, se Képfaragói nem valának, kik valami nevet érdemlettek volna. A' szép darabok, mellyekkel bővelkedik, mind idegenek. Mind azon által tudnod kell, hogy Gyénua másféle nevetes embereket mutat hat elő: többi között Kolombót, *Kolumbust*, ki az új világ' fel találásával olly nagy lármát szerzett. A' Gyénuaiak ugyan, valamint szinte a' Velentzeiek, épen nem *bigót*, áhitatofságban nem babonás emberek. Még is mind azon által, hogy

egy

egykor a' Tárfsommal egy bólt előtt állottam, 's az Oltári Szentséget beteghez vitték el mellettünk, a' mellyet fok ember követett: egy a' kérésőök közül, tsak azért, hogy le nem térdepeletünk, noha kalapunkat le vettük 's veszteg lettünk, fenn szóval így szállított meg minket: *Signori questo e Sacramento.* A' Gyénuaiaknak az Ő közönséges nyelvek tellyefséggel romlott Olafz nyelv; de a' jobb tárfaságokban itt a' Frantzot bőven hallhatni. Korzikának el vesztését Gyénua valóban érzi: mert azólta, hogy ezt a' fizigetet a' Frantzok foglalák el, minden eledel kétferte drágább a' Városban. A' Gyénuaiak felől nem jól szállanak a' többi Olafzok, 's egy régi köz mondás vagyon felölök, mellyet azoknak szomszédjaik szüntelen emlegetnek, úgy mint *bal nélkül való tengertől, fa nélkül való hegyektől, ember ég nélkül való férjfiaktól, szemérem nélkül való aszfzonyoktól ments meg Urat minket.* Mind azon által ezen köz mondás ki fogást enged, 's az nem lenne igaz bíró, a' ki e' szerint akarna minden Gyénuairól itélni: ámbátor az is igaz, hogy az ilyen közmondásokban többnyire valóság fekszik. Mert az ugyan tsak való, hogy a' Gyénuaiak, valamint szorgalmatosabbak, szint úgy hamifabbak is a' többi Olafzoknál.

XVII. LEVÉL.

Turinban — — —

E indulván Gyénuából ismét a' Bokettán kerestül az előbbi úton jártam egész Novi' Várasáig. A' Bokettán, a' melly is tele van hóval, olly szörnyű hideget tapasztaltam, hogy a' Svajtzi vagy a' Tátra hegyeken nagyobb nem lehet. De minekutánna Noviba értem, ismét az Olasz klímát égnei tartományát vettem észre. Itten a' szüntelen való esőzés miatt három napig mulattam; 's minek utánna Aleffandria felé el indultam, az útat olly igen meg romlottnak találtam, hogy tsak nem kétségbe estem. A' folyó vizek, a' mellyekre széllyel itt is amott is akadtam az útambam, annyira meg áradtak, hogy több helyett veszedelemben forogtam rajtok. Aleffandria, mellyet az Olaszok *della Paglia*, vagy is szalmás Aleffandriának neveznek, középszerű város a' Tanaró' vize partján. Kerestt nevét Sándor Pápától vette, vezeték nevét pedig onnan, hogy ott fa helyett tsak szalmával tüzelnek. Ezen Váras is az Ő vidékével a' Majlandi Hertzegséghez tartozott, most mind azon által a' Turini Királyt esmérj Urának. A' Várasnak Püspöke vagyon, 's az Öreg Templomon kívül még más 14 Temploma, 's 17 Barát és Apátza Monostora.

A'

A' nép' száma mint egy 12 ezer benne. A' Tanaró' vizének túlsó partján egy derék tztadellája vagyon, mellyban számos a' Turíni Király' Garnizonja, várt Őrző katonasága. Más nap Cafale' Várasán mentem által, melly a' Pó' vize mellett fekszik. A' környéke ezen Várasnak igen termékeny, 's a' Váras immár a' Montferáti Hertzegséghez tartozik, a' mellynek is a' Fő Várasa. Vagyon ennek is Püspöke, a' ki is a' Majlandi Érsektől függ. Az Őreg Templomon kívül vagyon itt még 3 egyéb Templom, 's 9 Barát és Apátza Monostor. A' Váras az Ő várával régenten sokkal erősebb vala, 's többföri ostromlást szenvedé. Ezután *Crescentino* és *Chivasco* két apró kerített Várafokon mentem keresztül: mind a' kettő a' Pó' vizének partján épült, 's hasonló képen a' Montferáti Hertzegséghez tartozik. Ezen Pó' vize, mellyet a' régi Római Költők *Eridanus*nak neveztek 's gyakorta emlegetnek, egy nagy hegyből ered, mellynek a' neve *Vízó*: 's elejentén olly sebese folyik, mint nálunk a' Vág' vize, míg végre a' térségen meg lassodik: a' hol körülötte Faetonnak nyárfákká változott Húgai szerentsétlen Bátyjoknak le esésén firánkoznak. Ezen a' vizen fok helyen mentem már keresztül, úgy mint Kremónánál, Borgoforténál, Piatsentzánál, Aleffandriánál, Kazalénál, és Turínnál. A'

régi Rómaiak ezt a folyók Királyának hívták. Jól is mondták Olafz Országra nézve, mert ugyan ennek a leg nagyobb folyó vize is ez, melly végtére hét ággal szakad bé az Ádriai Tengerbe. Midőn meg árad, a mi is gyakran megtörténik, sok károkat okoz a lakosoknak; 's még fokkal többet okozna, ha ezek régtől fogva azon nem dolgoznának, hogy gátokkal az árkában tartóztatásák meg. Mint hogy fok ifzapot hord magával, az árka lassanként egészen meg telik: kihez képest a lakosok olly magafán kénytelenítetnek a gátokat építeni, hogy némelly helyeken harmintz nyomnyival is magafabban folyik a partjai között, mint sem a szomszéd tartománynak a földje fekszik. Turin, melly Piemontnak Fő Városa, 's a Szárdinai Királynak lakó helye, a Pó vize mellett fekszik, a mellybe itt a Dóre vize szakad bé. A vidéke felettébb gyönyörű, mert a közel lévő dombok és hegyek rakva vagynak kastélyokkal 's klastromokkal. A Város jól vagyon meg erősítve, 's a bástyákról való ki látás igen gyönyörű. A nép száma 77 ezernek mondatik lenni. Az új városnak szép egyenes, és széles útfái vagynak: mellyek között az új útfza, 's a Pó útfza a leg nevezetefebbek. Amaz egy hofszú útfza, 's többnyire négy széles házakból áll, 's a Sz. Károly piatzán me-

gyen által; ime' pedig többnyire három szegésű házakat foglal magában, mellyek alatt mindennütt bóltos folyosók vagynak, a' hol leg rozszabb időben is szárazon sétálhatni. A' Sz. Károly piatza egy nagy szép piatz. A' házak többnyire három, négy, 's öt szegésűek; ezeket mind azon által igen rúttíják a' fok papíros ablakok. A' Királyi Palota külömben tsak egy régi 's egyűgyű épület; de annak szobái, tornáztai 's folyosói rakva vagynak válogatott írott képekkel, tükörökkel, régi melly képékkkel, és szobrokkal, *Brustbilder und Bildsäulen*. Az árkívomban láthatni ama' híres Egyiptomi Ísis' tábláját, a' melly is vörös részből készült hofszas négy szegletű asztal, 's minden féle hieroglifi képeket ezüstben mutat. A' Királyi Könyvestár, valamint szinte a' mellette való régi portékák' *kabinétjek* is, záros szobájok, méltók a' látásra. A' Királyi Palotával fok egyéb nagy épületek vagynak öfzve kaptsolva, úgy mint ama' nagy gyönyörű Opera vagy is Énekesház, a' melly is a' maga nemében valóban remekmunka: az Udvar' Árkívoma, a' Királyi Könynyomtató műhely 's t. a' féle. A' Fegyverház új és jól rendbe szedetett. Találkozik benne egy Értzek' és Ásványok' Gyűjteménye, egy Értz válafztó műhely, *Laboratorium chymicum*, egy kis Bányász Könyves tár, 's egy Algyú öntő ház.

A' Szavóji Hertzegnek, vagy is a' Korona Örökösének a' Palotája derék és szép épület. Nem különben a' Karinyáni Fejedelemnek is a' Palotája egyik nevezetesebb épülete a' Várasnak. Az Ó várasnak az útfzái görbék ugyan és szűkek; mind azon által benne is fok jó épületet szemlélhetni. A' Várasnak Érseke vagyon, ki alatt egynehány Püspök találkozik. Az Öreg Templom mellett áll a' Királyi Kápolna, a' melly is belőlről egészen márvánnyal ki rakott egy épület. Ebben tartatik az úgy neveztetett Sz. Veréjték ruha, a' melly is egy fekete márvány oltár felett egy márvány edényben fekszik. Vagyon a' Várasnak az Öreg Templomon kívül még 43 egyéb Temploma, 28 Barát és Apátza Monostora. Nem különben 3 Szegény háza 's Ispótálya, valamint szinte egy Dolgozó vagy is Erköltsháza, mellyben fok ielyem dolgoztatik öszve. Az Universitásnak egy négy szegletű nagy épülete vagyon, 's belől dupla bóltos folyosója, mellynek a' falába fok régi Görög és Deák Felírások, *Inscriptiones*, *Inscriften*, vagynak bé helyeztetve. Ezek többnyire a' régi Római *Coloniá*-nak, *Industriá*-nak, Új ülésnek, Meg telepedésnek, Szorgalomnak dűledékei alól fzedettettek fel, a' mellyeken most közel Turínhoz egy nyomorúlt falu áll. Az Universitásnak Könyvestára

bír mint egy 40 ezer nyomtatott Könyvvel, azon kívül fok Görög, Deák, Zsidó, Frantz, és Olafz Kéz írással. Ugyan azon Univerſitás bír egy nevezetes régi pénz' és természetiek' gyűjteményével is. A' Várasiaknak életek' módja egészen Párisi. A' többi Olafzoktól fokban el ütnek, 's valamint a' Frantz nyelvet, úgy a' Frantz szokásokat is igen szeretik. Az Új Kapu 's a' Sufai Kapu között való Tzitadella a' Várasnak hatalmas oltalma. Ebben a' Föld alatt való boltok négyfzer vagynak egymás hegyébe helyheztetve. Magában öt szegletű, 's közel fekszik a' Váras-hoz, a' melly még azon kívül is meg vagyon erősítve. Egy Várust se találtam még eddig melly tisztább volna Turínnál. Az ide való útszaknak tisztaságok főképen egy patak által szereztetik: melly a' Dóra vizéből vittetett bé a' Várasba 's az árkokból ki viszi a' tisztátalanságot, melly végre a' zsilipek, *Schleiffen*, minden éjjel fel nyitattatnak. Izen patak ugyan akkor is, mikor valahol tűz támad a' Várasban, igen hasznos szolgálatot teszen. A' nyers felyem Turín' kereskedésének, valamint a' Majlandénak, az ő leg nagyobb ága. A' felyem harisnyák, mellyek Turínban készülnek sokkal jobbak és tartósabbak az egyébütt készülteknél. A' Turíni Király a' leg nagyobb hatalom Olafz Országban. Az ő

Katonasága, melly mintegy 25 ezret tehet, többet ér minden egyéb Olafz Katonaságnál: 's az Országá rakva vagyon erős várakkal és kerített városokkal. Ezen Katonaságnak a' száma bár melly kitsiny légyen is, még is mint egy 70 Gyenerálifa vagyon. Magában Szárdiniának Szigete a' Királyi Tárházba igen keveset hoz bé: mint hogy annak kitsiny jövedelme alig elégséges a' Királynak ott találkozó Polgár és Katona Tisztjeinek számokra. Tsak nem hasonló ebben Szardiniához a' Szávoj Ország is. Kihez képest minden a' Piemonti Hertzegségtől függ. Erre nézve el lehet mondani, hogy itt a' Hertzeg tartja fenn a' Királyt. A' Királynak Piemontból való jövedelme mint egy öt milliom tallért téfzen: 's annak népe' száma közel 150 ezer emberből áll. A' Piemonti köznép örülhet annak, hogy az Ő Nagyjai 's Nemesei a' jószágaikon tartózkodnak. Ugyan által is látja a' Piemonti Nemeség, hogy Ő illy móddal leg jobb hafznát veheti jószágának. Ezen okból Turínban nem lát az ember annyi henyélő Tékozlókat, mint egyéb Fő városokban, annyi Hertzeg, Gróf, Báró, Püspök, Apátur, Kamarás, és Tanátsos Urakat: kik az Ő pénze-
ket, mellyet a' jószágaikból szednek, az Udvarnál könnyen el költik. Erre itt a' Királytól különös engedelmet kelletik kérni, a' mellynek meg
nye-

nyerése nem olly igen könnyű. Az én szállásom itt egy nagy vendégfogadóban vagyon, mellynek a' tüzimere és nevezete: *a' fej nélkül való jó aszfzony*. Ez által a' furtsa vendégfogadós nyilván azt akarta jelenteni, hogy mi ritka teremtmény legyen a' jó aszfzony. A' mostani Turíni Király nagy gazda, 's a' mellett nagy *politikus*, ország-lás értő. A' külföldiek Őtet többnyire Olasz Burgusnak nevezik, annyira hasonlított a' Burgus Fridrikhez. A' való, hogy az időnek színt' úgy tudta hasznát venni, mint Fridrik: a' mi által jóval meg is szaporította hatalmát.

XVIII. L E V É L.

Turínban — — —

Turín körül a' Királynak több féle mulató várai vagynak, úgy mint *la Veneria, Valentin, Montecalieri, Rivori, Stupinigi, la Superga*, 's *la Vigna di Madama Reale*. Ezek mind szép nyári épületek, 's a' mellették való kertek valóban Királyiak. *La Veneria* a' Turíni Királynak leg főbb mulató Vára. Egy órányira esik a' Várástól, 's még most is szép és új. Az ő nagy kertjének nem igen találni párját. Az épülete hasonló képen Királyi: de főképen a' Vár' Kápolnája szép és gyönyörű. A' *Valentin* vára fél fertály órányira

vagyon a' Várastól, 's a' Pó' vize mellett fekszik az új kapu előtt. Meg láthatni ott az Univerzitásnak fűvész kertjét is, melly külföldi és ritka nyötvényekkel bővelkedik. A' Vár mellett egy gyönyörű sétáló hely külömb külömb féle fáknak szép lugasaikkal jeleskedik, a' melly is felettebb tífztán tartatik, 's apró kanálisokkal vagyon körül véve. Vasárnapokon és Ünnepeken tömve vagyon a' fok emberekkel: 's valami tsak szép és ékes Turinban, azt mind itt találhatni fel egy tsumóban. *Montecalieri* a' Pó' vize' partján egy dombon épült, 's nem a' legutolsó mulató helye a' Királynak. *Stupinigi*, melly más fél órányira fekszik Turíntól, tulajdonképén Királyi Vadászvár. A' vár és a' kert jól vagyon helyheztetve: de a' mi leg inkább tűnik az idegenek szemébe, az, az *al fresco* a' falnak nyersében mesterül ki frott közép szála. Itt tartatik a' Királynak a' szarvas vadászatra való, *ekipásiája*, kényülete: nem külömben az Ó Iovai és ebei; a' mellyeknek, a' mint mondatik, egész Európában nintsen párjok. *La Superga* nem egyéb, hanem a' Boldog Afzfzonymnak egy igen magas hegyen épült fényes Temploma, mellynek fel építtetése ifzonyú nagy munkát és költséget szerezhetett. Ezt az épületet egy fogadás okozta, mellyet Viktor Amedeus Király 1706-dikban teve: midőn a' Frantzok az

ő lakó helyét Turínt ostromlották. Az épület' magasságában hat szegésű, hofzfűkás négy szegletre terjed, mellynek az egyik keskeny oldalát az elő hozatott gazdag Templom tölti bé, 's annak a' leg főbbik ajtaja felett ezeket olvashatni. *Virginí Genitrici Victor Amadeus Sardiniae Rex Bello Gallico vocit, pulsís Hostibus exstruxit, dedicavitque.* Ezen Templom alatt temettetnek most a' Királyi Fámiliából valók. *La Vigna de Madama Reale, La Vigne de la Reine,* Magyarúl a' Királyné Szőlője, egy kis Királyi épület a' Pó' vizén túl egy hegynek az oldalán: a' honnan felettebb gyönyörű ki látás vagyon az egész térségre, az az, a' Turín' Várasára, 's a' Pó' vizének le folytára. A' Várasnak alsó szálája igen szépen vagyon *al fresco* nyersében ki írva, 's a' szobáknak ingó készületeik olyanok, a' millyenek egyedül a' Királyi szobákba illyenek, Deákúl *Pedemontium*, onnan vette az ő nevét, mivel hogy azoknak a' hegyeknek vagy is havasoknak a' tövén vagy talpán, *ad pedem montium*, fekszik: mellyek a' Frantz és Szávoj Országot Olasz Orzágtól el választják. A' régi Lombárdiának egy része: 's Frantz és Szávoj Orzággal, a' Majlandi 's Montferáti Herzséggel, a' Gyénuai Közönséggel, 's a' földközi Tengerrel határos. Ámbátor részint hegyes, mind azon által termékeny még is. Főképen a'

társág sok gabonát termeszt, mellyből a' fomszéd tartományokba is fokat ki viznek. A' Török búza is itt bőven terem, a' mellyből süti a' köznép az ő kenyerét, 's a' mellyet fok jobb házakban is szokás a' rozs liszttel öfzve keverni. A' szalmájával tüzelnek, a' torzsájával pedig a' szőlő útakat jobbítják. A' tartománynak vagyon bora, olaja, tiztroma, narantsa, almája, mandolája, fügéje, 's gesztenyéje. A' szarvas gomba, *Trüffel*, olly bőven terem itt, hogy Piemontot valóban annak az ő hazájának nevezhetni. Találkozik ott fekete, fehér, és vörös szarvas gomba 's ollykor olly nagyságú, hogy egy darabja 13 's 14 fontot is nyom. Itt sok Paraszt csak azzal keresi kenyerét, hogy ezen gombát szagló kuttyájának vezérlése után a' földből ki ássa. A' barom tenyésztés is nem alá való, mert a' legelőök felettébb kövérek. A' szederjének számos volta tselektzi, hogy a' felyem művelés sok pénzt takarít a' tartományba: 's az ide való felyem a' legfinomabb 's leg erősebb felyemnek tartatik Olaszországban. Ollyik Paraszt egy egész mázsát többet is ad el szentendőnként belőle: értsed a' fontatlan felyemből: 's minden fontért kap leg alább 25 szút, vagy is szoldót. Azonban a' finom felyemnek fontja közönségesen egy Lujdór. Piemont valóban szép egy Ország, 's Turintól egész

gész Koniig olly gyönyörű a tartomány, hogy egész Európában kell mását keresni. Piemont' termékenysége ezt a Közmondást szerzette: *Si l'Italie étoit un mouton, le Piemont en seroit le roignon*: az az: Ha Olaszország kos volna, Piemont lenne annak a veséje. A' hegyei arannyal, ezüsttel, és vassal bírnak. A' Rokhelemon' hegye, melly Fertiere's Novalesse között fekszik, az Olasz hegyek között a' legmagasabbnak tartatik. Ugyan is egy egész nap kívántatik, hogy az ember fel mázhaffon reája. Ha tisztá a' levegő, gyönyörű ki látás vagyon róla Majland és Velente felé. Ha ki a' puskáját ki süti rajta, a' durrantása csak olyan, mint mikor egy száraz ágot tör az ember. Mondják, hogy hajdan a' Jupiter' képe állott rajta: most mind azon által a' Boldog Afzszony' Szobra vagyon helyében, mellynél minden esztendőben, Augustusnak 5-dik napján Mise szolgáltatik, a' mellyre mint egy ezer ember gyülekezik öszve a' szomszédságból; ámbár még akkor is szélteban jegen és havan kelletik utazniok, 's legalább egy éjt a' hegyen tölteniek: kihez képest ki ki pakróztot vagy legalább köpönyeget viszen magával, hogy el győzhesse a' hideget. A' Vizó' hegye, mellyből, a' mint mondám, a' Pó' vize ered, hasonlóképen Európának a' legmagasabb hegyei közül való. Éz az

a' hegy, mellyen által tette Hannibal azt az esméretes és tsoda által kelést; mások mind azon által Tzénis' hegyét nézik azon hegynek. A' kősziklákon kereftül vágott út mint egy két óranyi, 's egészen fetét. A' Piemontiak hamis, furtsa, 's ébredt embereknek tartatnak, ki vévén az Aofzta körül való hegybéli lakosokat, kiket a' többiek-től az Ő nagy golyváig meg különböztetnek, 's a' mellyeket szint' úgy szemlélni az Ő lovai-kon, kutyáikon, 's egyéb állatjaikon. Az Ország' Nemesei a' Szávoji Nemesekhez hasonlók, az az, felette szegények. A' Piemonti nyelv a' Frantz nyelvvel igen öfzve vagyon keverve. Piemontnak fő kereskedése felyemben 's kenderben áll: főképen a' felyme igen ki hordatik Angoly és Frantz Országba: a' honnan ismét fok posztó és gyapjú harisnya hozatik bé Piemontba, valamint szintén Svajtzból a' gyólt. A' Piemonti kereskedés azért nem jöhet nagy virágzásba: mért hogy a' külföldi árúk felettébb nagy vámmal vagynak meg terhelve, 's a' külföldi pénznek az Ő betse igen el vész Piemontban. Nem régen ez előtt annyira meg ritkúltak a' szederjék, hogy a' Piemonti fabrikák kéntelenek va'ának a' szükséges felymet a' Majlandi 's Velentzei tartományokból hozatni. De hogy virágjába jöjjön a' kereskedésnek ezen ága, a' Király erőszakos útat

választott: nagy adót vetett a' jószágokra, azonban meg ígérte e' mellett, hogy a' szederj fáknak számkhoz képest, mellyeket ki ki a' szántó földje körül ültetne, 's a' felyemnek mennyiségéhez képest, mellyet kiki elő mutatna, az adóból elfogna engedni. Erre a' tartományt tele ülteték szederj fákkal, 's a' felymet az olta olly bőven mivelik, hogy a' külföldökről sok pénzt hoznak bé Piemontba. A' Turíni Udvar immár régtől fogva híres az országlás' és gazdaság értéséről. A' Piemontiak, valamint szinte az ő szomszédjaik a' Gyénuaiak, a' tudományoknak és a' tiszteftéges mesterségeknak nem kedvellők. Az ő képrők és képfaragók fel nem tehetnek a' többi Olafz országi nevezetes mesterekkel; ellenben egész Európában ők tartatnak a' leg jobb kártya játszóknak. Mint hogy az ide való Nemesfég igen szegény, 's nintsen tellyefséggel a' tudományokhoz is igen kedve: ezen okból tsak nem minden Nemes Ifjú Katona szolgálatban keresi fzerentséjét. Igen ritka ember találkozik közöttök, a' ki az Olafz és Frantz nyelv mellett egyéb nyelvet is értene. A' többi közt ez is hozzá tartozik a' Piemontiaknak *karakterek*hez külömböztető jelekhez: hogy ők a' Frantzoknak nagy tiszteftők és tsodlők; ellenben a' Gyénuaiaknak az ő esküdt ellenségeik, 's minden egyéb Olafzokat

meg vetnek, a' kik is a' költsönt hafonló képen vízfza fizetik. A' Piemontiak Olafz Gaskóniaknak tartatnak. Felettébb kérkedékenyek, 's a' többi Olafzoknál még babonásabbak. Azonban a' való még is, hogy Piemont a' többi Olafz tartományoknál nagyobb virágzásban vagon. Tsak magán az Angolyok efsztendõnként két fáz ezer Sterling font ára felymet vízfnek ki ezen tartományból, 's többnyire kéz pénzül: mint hogy itt a' külföldi árúknak olly nagy a' vámok, hogy tsak nem tiltott árúknak tarthatni. Ugyan is ha egyfzer az Angolyok másutt jobb vásárlását lehetnék fel a' felyemnek: a' bizonyos, hogy a' Piemonti kereskedés nem tsak halálos sebet nyerne, hanem a' tartománynak minden virágzása is azzonnal oda lenne,

XIX. L E V É L.

Majlandban — — —

Egy idõtõl fogva egész Lombárdiában közönségesé kezd lenni az a' szokás: hogy minden szántó föld és rét vízzel meg telt árokkal 's eleven sövényvel véttetik körül, a' mellyben helyel közzel nagy fák is, úgy mint szil és nyár fák, vagynak el ültetve. A' való, hogy ezzel az Útazóknak az útról való minden ki látások el

vét-

véttetik ; azonban a' rétek és a' szántó földek ugyan ezzel meg mentetnek a' szárazságtól 's az áradástól is: e' mellett ez a' szokás még azt a' hafznot is hozza magával , hogy ki ki az ő tulajdona körül annyi fát és rőzsét talál, a' mennyire szüksége lehet. A' mi több, bizonyosan hallottam azt is, hogy ezen a' tájon ezekkel a' fakkal, 's leg inkább nyárfakkal, a' házafságok igen meg könnyítetnek , 's meg szaporodnak. Mert mihent valamely gazdának leánykája születik, azonnal egynehány száz fátskát ültet el: 's a' mire a' leányka az ő tizenhatodik esztendejét el éri, mindenik nyárfá, melly szint' annyi esztendőös, meg éri az ő tizenhat *Piemonti líráját*, fontját következő képen minden nyárfá öfzveséggel nevezetes jegypénzt szerez a' leánykának. Turíntól bútsút vévén, ezen a' mezfsze terjedő térségen egy öfzlophoz érkeztem, mellyen egy vas roftély alatt három emberi fejet vettem észre, 's olly értelmű fenn írást olvastam: hogy szinte ezen a' helyen három gonofz emberek meg ölték Gróf Maratztzánit. A' gonofzságnak ilyen emlékeztetői, *Monumenta, Denckmäler*, a' mellyek itt gyakorla látszatnak az úton, az Útazónak képzelésében szomorú gondolatokat szereznek, 's méltán nyughatatlanságot okoznak. Ugyan is ez előtt nem régen a' Turíni Király' Kurítját, ki Udvara' ne-

vében bizonyos drágaságokat vitt magával, szinte ezen az úton fel verték, mindenétől meg fosztották, magát is annyira meg febesítették, hogy fél holtan találtatott. Ezen útamban Vertzelli' 's Novara' Várasain mentem kerefztül. Vertzelli jól épült 's kerített Váras a' Sefia' vize' partján. A' Várasnak Püspöke vagyon, 's két Öreg Templo- ma, mellyek az elsőség felett szüntelen veteked- nek. Azon kívül bír a' Váras 2 Apátúrsággal, 2 Perjelséggel, 3 Prépostsággal, 's 19 Barát és Apátza Monsttorral: nem külömben 3 Szegényház- zal, 5 Ispotállyal, 's mint egy 20 ezer lakossal. A' Váras' Tsontháza, mellyben a' Holtaknak Tsontjaik gyűjtetnek öfzve, olyan mint egy Ká- polna. Ebben a' kaponyák szép forban vagynak öfzve rakva, 's valóban úgy néz ki, mint a' ter- mézetiek' gyűjteményök, *Collectio Naturalium*. A' Kápolnának falairól kések, handsárok, és hegyes- török függenek, mellyeken hol kevesebb hol több már a' rozsa. Az idevalóktól úgy értettem: hogy, ha két rozsa barát vagy is ellenség öfzve békül, estve a' kápolnához jönnek, egymást meg ölelik, 's tökéletes meg békéllés' jeléül a' fegyvert, a' mellynek az Ő boszszújok' eszközeül kellettett volna szolgálni, a' Tsontházba bé ve- tik. A' sfrásó más nap oda érkezvén azt a' föld- ről fel veszi, 's jó példa végett a' falra fel ag- gat-

gatja. Illyen tsontházak, a' mint hallottam, e' tájon minden Várasnál találkoznak. Novara tsak nem hasonló Váras Vertzellihez a' Gonya' vize' mellett. A' Várasnak bástyái és egy régi Kastélya vagyon. Azon kívül Pilsböke is vagyon, 's az Öreg Templomon kívül még 17 egyéb Temploma, 18 Barát és Apátza Monostora. A' Váras körül sok ris terem. Hogy Buffalórába érkeztem, a' melly is a' Majlandi Birtokban első Tsázfári helység: a' vámon azonnal meg kérdettek, ha valami tilos vagy vám alá való portékát nem hozok-e magammal a' küldföldről. Erre minek utánna egy nemmel feleltem volna, a' ládámat leg ottan három petséttel petsételék bé, 's meg engedék tovább Majland felé utaznom. Majlandot XI-dik 's XII-dik Levelemben le írtam már, kihez képest most nints mit egyebet elő hoznom, hanem hogy hajdan Majlandban az egyik kapun egy felettébb szép menyetskének a' szobra igen búja állásban szemléltetett: a' ki a' Várasnak bizonyos meg szállatáfakor anya szült mefztelen a' Váras' falára ki állott, hogy az ostromlóknak figyelmeket magára vonhassa: 's azonban az ostromalatt valók a' Várasnak más részén dühös ki rohanást tettek, a' melly is épen olly szerentséfen esett, a' mint ez a' hazáját szerető menyetske óhajtotta. A' Váras annak emlékezetére egy szob-

rot emeltete fel, a' melly is ezen illetlen állásban mind addig fenn állott, míg azt onnan Sz. Boroméus Károly el nem vettette. Azon kívül emlegettetik Majlandban egy vélt áhítatos és Istenfélő Vilhelminának az ő története, kinek a' sírja a' Jövevényeknek még most is mutatódik Sz. Vilhelmina' pintzjének neve alatt. Ezen Afzfony külső képen igen példás életet viselt: ki, minek utánna értékének nagyobb részét Keresztényi irgalmas tselekedetekben el költötte volna, a' magános életre egy föld alatt való *grottát* barlangot választott magának, hogy ott áhítosságában ne háborgattathassék. A' midőn ő ezen barlangban vala, senki se botsáttatott bé: 's az ő szentségének a' híre, mellyet ezen képmutató szerze magának, annyi erőt vett; hogy tsak a pufzta gondolat is, magát ezen magánosságba bé furni, istentelenségnek, ha nem épen szentség törésnek, tartatott volna. Azok, a' kiknek a' bé járást meg engedé 's tanítárait osztogató, soha együtt egyfzerre, hanem tsak egyenként botsáttattak bé: 's az ő áhítatosságai, mellyekhez tsak fiatal személyeket erefzte bé, rend szerínt éjfélkor kezdődtek. A' választottak, nem más-ként, hanem köpönyeg vagy fátyol alatt jöhettek oda: 's istentelenség' jeléül vólt volna, ha ki azoknak, a' kik a' barlangból ki jöttek, utánnok

ment

ment volna, vagy azon igyekezett volna, hogy ki nyomozhassa őket, hogy kik legyenek. Végre az Afzfony meg hala, 's egézf Majland ötet Szentnek tartá. Mind a' két nemen lévő tanítványai annak utánna is ki szabott bizonyos órákban öszve gyülekeztek, hogy az Ő Sz. Szerzőjöknek, *Fundatricis*, *Stifterin*, hamvait tisztelhefsék, és fzikott ahítatofságokat folytathafsák. Már azt is el tökélették magokban, hogy annak egy Kápofnát építtének a' barlang felett. Azon közben, hogy Ők ezen szándékkal valának, bizonyos Majlandi Ifjú meg házasodék egy Személlyel, a' ki ezen Sz. Vilhelminának az Ő Tanítványai közül vala. A' fiatal férj, a' ki igen szerette hitvesét, tsodálkozott 's neheztelt rajta, hogy hitvese minden hétben egy bizonyos napon azon órában hagyáná el, midön ideje vala az ágyba menni, 's ilyenképen kénteleníttetnék örömet a' felesége' ahítatofságának fel áldozni. Ő tehát bé jelenté magát a' gyülekezetnél, hogy ne terheltetnének ötet is a' társaságba bé venni; de valahányszor ezért esedeze, mind annyiszor pufzta válafzfal igazíttaték el. Egy éjjel, midön a' hitvese el menetelekor a' fátyolai közül egyikét ott hagyta volna a' szobában, a' férje afzfony ruhába öltözködik, a' fátyolt magára veszi, 's így egyenesen a' szerzetes gyülekezet felé megyen, kopog az

ajtón, és szerentséfen bé bortsattatik. Itt egy homályos szegletbe meg húzza magát, a' hennan a' héján, hogy észre vevődött volna, az egész társaságot lassanként egybe gyűlni szemlélé. Azzonnal el kezdődtek a' tzeremóniák, 's egyszer'smind látja szemeivel, hogy az Ó hitvese ebben a' bordély forma fajtalanságnak ülésében a' választott atyafiaknak jó számok között forral egy kézről más kézbe kerül. Azonban egy szót se szól, hanem az útalatos kurva ülésnek a' végét tsendesen el várja, korábban is haza érkezik hitvesénél, de semmit se szól neki. Mind azon által más nap leg ottan a' Felsőbbség' elejébe mégyen, 's a' dolgot vóltaképen fel adja: mire az egész kép mutató bandát el fogaták, 's tömlőtze zárták. Ennek a' vala a' következése, hogy a' Felsőbbség Vilhelmina Afzfzonynak holt testét ki áfátá 's a' még el nem rothadott részét a' hóhér által nyilván meg égetteté. Tsak nem egy szóval mind azt vallják az idegenek, kik Olasz Országot meg járták, hogy Olasz Országban sehiott se éltek jobban, 's az idejeket se töltötték kedvesebben, mint Majlandban. E' pedig főképen onnon származik: mert itt ki ki bátorságban élhet, minden féle mulatságot fel találhat, 's az élet egyéb Olasz Orzági Városokhoz képest éppen nem drága. Ezekhez járúl az is, hogy a'

Mai-

Majlandi fő és közép rendű nép fokkal barátságosabb a' többi Olaszoknál, 's maga hasznát mindenben annyira nem keresi, mint egyéb Olaszok.

XX. LEVÉL.

Mantuában — — —

Valaki utazni kíván Olasz Országban, 's nem akarja pénzét minden ok nélkül el vesztegetni: annak többszöri tapasztalásimból egybe fzedetett ezen egynehány tanátsimat adom. Először, hogy, ha lehet, Posta levakat az utazásra ne vegyen. Mert ezek Olasz Országban nem csak sokkal drágábbak, mint nálunk, hanem miattok még mérgeződni is többször kell az embernek. A' Posta mesterek, ha az idegennek az Országban való Fő Posta Tifztségtől levele nintsen, úgy fizettetik magokat véle, a' mint, akarják. A' Posta legényeket pedig meg elégíteni még annál is bajosabb. Mert, hogy az igazat ki mondjam, soha éltemben gorombább és hamisabb állatot nem tapasztaltam egy Olasz országi Posta legénynél. A' leg tsendesebb 's leg jobb embernek is fel kell indulni ezen embereknek szemtelenégeken és daraboságokon. Add hozzá, hogy az idegen nem tudja, kihez forduljon, hogy őket bé vádolhassa, 's rólok elég tételt szolgáltatathasson ma-

gának. Hogy pedig az idegen maga tegyen rólok magának igazságot, az veszedelmes volna: mert még annyival is vakmerőbbek volnának; azon kívül űk a' kést is úgy tudják forgatni, mint az ostort. Ha pedig az Uroknak, vagy is a' Posta mestereknek, panaszolkodik az ember: ez csak annyit tesz, minha a' fűlnek füllana. Akár mennyit ad az ember nekik, soha sem elég. Mert ha többet ad az ember, annak bőkezűségében bizakodván, mind addig úntatják tovább is, még újra kapnak valamit. Ha pedig nem fok, a' mit kapnak, azonnal gorombáskodnak, 's ha lehet, meg is bozszúlják, az az, valamiben kárt tesznek az idegennek. A' kéz pénzét egyenesen a' markokba nyújtani nem tanácsos: mert leg ottan egy vagy két petitzát félre dugnak belőle, 's a' többivel vizsza jönnek azt állítván, hogy az Idegen a' pénzt nem jól számította, 's nem volna elegendő. Kihez képest leg jobb nekik a' pénzt az asztalra fel olvasni. De ha bár ki is elégítette már az ember a' Posta legényt: a' pénz követésnek koránt fints még vége. Mert mindenik Posta háznál találkozik egy iftálló, *Stallknecht*, a' ki az idegennek a' kocsiját egy iftráanggal meg köti, 's annak meg oldozásáért borra valót kíván. Ismét egy más kerül elő, a' héján, hogy kívántatnék, a' ki a' kerekeket

ket önti le vízzel, 's ezért ez is színt' úgy fizetést kér. A' kotsi kenő gyermek azon kívül várja a' fizetést, a' ki is hasonlóképen kevéffel meg nem elégszik. Nints tehát egyéb mód bene, hanem hogy az idegen vagy femmit se adjon, 's ezeket az embereket azonnal az első közelítéskor magától vízfza tafzítsa; vagy az ő kívánságoknak eleget tegyen. De ámbár valaki az utólsót tefzi is, még fints belőle az a' hafzna, hogy meg menekedjék ezektől a' szemtelenektől; sőt azzal Őket még inkább húzza a' maga nyakára. Ahoz képest fok Útazókat láttam, a' kik minék utánna ezt az embertelenkedést többfzör tapafztalták volna magokon, a' Postát el hagyák, 's inkább béres kotsist fogadának fel magoknak, kit Olafz országban Vetturinónak neveznek, tsak hogy ezen fzetlenségektől meg szabadúlhaffanak. Ezeknek többnyire két kerekű kotsijok vagyon, űk Szédinek nevezik, mellybe egy pár lovat vagy öfzvért fognak bé, 's napjában hét nyoltz mértföldet meg járnak. De hogy az idegen a' vendégfogadókban a' kotsis' költését meg ne fizeffe; 's a' kelnerekkel a' borra való miatt ne bajoskodjék; nem külömben a' réveken és vámonkon a' *triplát* hármasát meg ne adja, egy szóval, hogy minden bajtól meg menekedjék: a' vetturinóval úgy alkudjék meg, hogy mind a' vendég-

foga-

gadóban való költést, mind a' kelnerék' borra valójokat, mind pedig a' réveken való fizetést magára vállalja. Akkor mind egyikét bizvást hozzá igazíthatja 's eleget nevetet rajta, hogy miként kelletik miatta a' szegény vetturinónak hol egyikkel hol a' másikkal vetekednie. Mind azon által ötöt meg nem fizettethetik annyira, mint az idegent: mert ő a' pajtáraitól legottan ki tudakozza a' rév' adóját, 's a' kelnerék is csak annyit nyernek tőle, a' mennyinél kevesebbet nem nyerhetnek. Az idegen a' vetturinóval kétféle afztalt adathat magának, úgy mint a' Gavallérok', vagy pedig a' Kereskedők' afztalát. Az utóbbit a' kerek afztalnál kaphatni, *tavola rotonda, table ronde*: hol a' vendégek együtt esznek, 's az utól étken kívül öt hat tál étket kapnak. A' másik tanátsom az, hogy olyan Olafz országi Városokban, mellyekben az Útazó egy ideig mulatni kíván, azonnal, mihent meg érkezik, 's ha lehet, míg a' kotsiról le nem száll, a' szoba 's az afztal iránt a' kelnerrel, kinek az Olafzoknál *il Cameriere* a' neve, előre meg alkudjék, külömben a' kelner ugyan csak meg fizetteti magát az idegennel, 's ezt is nem egyszer tapasztaltam magamon. Az Olafz országi vendégfogadók nem annyira roszak, csak hogy feletébb drágán kell benne mindent meg fizetni. Ugyan

is

is az Olafznak örül a' lelke, ha az idegent ki
 főzthetja pénzéből. Ez leg inkább az Angolyok-
 kal esik meg, kiket mindnyájokat az Olafz gyü-
 levész nép milliommokkal bírónak tart, 's kinek a'
 hoz képest mindennek az árát jól fel szabja. *Brav-*
vi Inglese, úgy mond az Olafz, *habeno molti beza-*
zi. A' harmadik tanátsom pedig a' következő:
 hogy az idegen Olafz országba fémmi féle ezüst
 pénzt ne hozzon magával. Az idegennek, ki
 Olafz országban utazik, nem kevés bajt szerez
 a' pénznek fok féle vólta: mellynél nem kevés
 kárt vallhat, ha el mulatja azt jókor 's annak il-
 lendő helyén fel váltani. A' pénznek leg jára-
 tosb neme, a' melly mellett leg kevesebb baja
 lehet az embernek, a' Florentzai, Velentzei, 's
 a' Kőrmötzi aranyok. A' Gyénuai 's Piemonti
 pénztől nem olly könnyen szabadúl fel az idegen
 nevezetes kára nélkül. A' régi Lujdorokkal is
 elő mehet az ember: azonban jobb még is, ha
 ki leg ottan, mihent bé lép Olafz országba, a-
 zokat Florentzai vagy Velentzei aranyokon fel
 válthatja: mint sem ha a' váltással addig késik,
 míg reá szorúl, 's a' mikor a' hamis Olafzok azo-
 kat tsak annyiban veszik el, a' mennyiben ked-
 vök tartja. A' fő rendű 's gazdagabb Utazókra
 nézve nints jobb, mint ha az Anya Várasból
hites levelet hoznak magokkal, *Credit Brief*, 's azt

minden azon főebb Várasra igazíttatják, a' hol egy ideig mulatni kívánnak. Tsak arra kelletik vigyázniok, hogy minden tartományban annyi ezüst pénzt szerezzenek magoknak, a' mennyire szükségök vagyon. Mert mint hogy a' szerzett ezüst pénznek nintsen egyébütt kelete, ha ki többet szerez magának, végre fel nem szabadúlhat tőle, 's a' szerzett pénz olyan mint az elveszett pénz. Mantuat hasonlóképen le írtam már a' XIII-dik Levelemben, 's egyebet nints mit említenem felőle, hanem hogy Majland után az Óstria Lombardiában a' leg főbb Váras Kremónával, de most fokkal néptelenebb még is Kremónánál. Ugyan is Mantuának mostani népe' száma alig teszen 28 ezret. Azonban úgy szoktak a' rezidentziás vagy is székes Várasak járni, a' mellyek elvesztik Udvarokat, ha az Ország idegen Úr alá esik, a' ki másutt lakik. Így járt nálunk a' mi régi híres Budánk, és Székes Várunk: azok fe bírnak már népöknek régi számával: az első mind azon által mostani Urunk alatt ismét népesül, de a' másik népének régi számát soha fe reményli többé. Külömben Mantua elég szép 's jól épült Váras, tsak hogy a' népre tekintve igen puszta. Nem meszfeze Mantuától Kafztilyóne Váraskában egy ugró kútat szemlélhetni, mellynek közepéből egy tökéletes szépségű

gú Leánynak márvány szobra emelkedik egy fenn írással: a' mellyből észre vehetni, hogy ezen Leányka inkább a' halált választá, hogy sem meg gyaláztatta volna magát. Egy Ifjú, a' ki halálra szerete beléje, épen készülőben vala, hogy el veszi: azonban rendelen kívánságától el ragadtatván, fel tette magában; hogy, minek előtte meg esküdteti magát, kívánságának eleget tétet vele. Az új Lukrétzia nem engede néki. Ő tehát erőszakosan akará meg győzni, de semmit le vihetett végbe, míg végre vele küszködven, haragból e; félelemből e; vagy dühösségből, nem tudatik, a' szegény Leányt ott helyben meg ölé. Ezen tisztá erköltsű Leánynak az ellenkezése okozta, hogy ezen Szobor tettetett itt néki.

XXI. L E V É L.

Klagenfurtban — — —

Az, a' mit most érzek, hová tovább mind jobban hiteti el velem: hogy az embernek e' világon nem kis dolgot ad az önnön magával való meg egyezhetés. Hazámnak távúlléte, 's Társaimnak ott hagyások, már régtől terhesé tette útazásomat; most mind azon által, midőn már kevés napok múlva végét kellettük érnem, sajnálom: hogy tovább nem tarthat útazásom. Veronát

nát le írtam már X-dik Levelemben, 's ugyan azért nem is emlétem. Roverédó a' Lénó' vize mellett egy népes Város. Vára is vagyon, és 5 Klastroma. A' Városban fok felymet dolgoznak öfzve, a' mellyel itt a' lakosoknak nevezetes kereskedések vagyon. Itt a' fehérnépnek a' fokott főkötő helyett tsodálatos vifelete vagyon, a' melly is nem egyéb, hanem fekete tsipkékből való három szegletű kalap forma főkötő. Trient az Ets' vize mellett feshik. Az épületei meg lehetők. A' Püspök' vára roppant épület, de régi formájú; mind azon által márvánnyal és festésekkel bővelkedik. Az Öreg Templomon kívül vagyon a' Városnak még egynéhány Temploma, 's 12 Monostora. A' Tartomány noha immár Tirolhoz tartozik, még is mind azon által az ő Püspökét esméri Országoló Urának. Trientnek, azt tartom, soha sem vólt jobb dolga, 's nem is lesz, mint mikor a' XVI-dik században az Egyházi Közönséges Gyűlés benne tartatott. Maga a' Tirolis Vármegye, vagy is Tartomány, *Comitatus Tirolis*, rakva vagyon hegyekkel, kihez képest tsak szűk útakon juthatni beléje. Ezen hegyek részint termékenyek, az az, ki vévén a' tetejeket, a' mellyek szüntelen hóval vagynak bé fedve, gabonát hoznak, úgy, hogy nem tsak a' leg szebb erdőket, mellyekben külömb külömb-

lőmbféle vadakat találhatni, hanem fok jó szántó földet is szemlélhetni rajtok: részint pedig, a' hol merő kősziklából állanak, többnyire bányákkal jeleskednek. A' Tartomány fok féle és jó gyümöltstsel bővelkedik, úgy mint válogatott almával, körtvélyel, szilvával, gesztenyével, 's mandolával: nem külömben pinyólivall, melly egy bizonyos fenyőfa' nemének a' gyülmöltse. Ez igen egészségesnek mondatik lenni, a' mellyből, valamint madolából, tejet is készíthetni. A' Tartomány' bora, főképen a' vörös, nem rozsz; csak hogy, valamint az Olasz borok, édeske. Találkoznak itt a' drága köveknek is többféle nemeik, úgy mint, gyémánt, rubint, smaragd, gránát, ametist, ágát, 's karniol. Vagynak a' Tartománynak *Hall'* Várafa mellett tulajdon só aknái, mellyekből a' viz kí meríttetik, 's abból só főzetik, a' melly is azután Tirol, Krajna, Korontály, Stájer, és Óitria Tertományiban szálllyal vittetik. Nem külömben vagynak ezüst, réz, vas, és ón bányái is, mellyekből az értzen kívül fok kénkövet, timsót, kóboltot, piskoltzok, kénesót, 's gálitzkövet szoktak ezftendőnként nyerni. Tirol szint' úgy, valamint a' Stájer Tartomány, rakva vagyon vas és réz hámarokkal, darót malmokkal, és sárga réz műhelyekkel. Tirolnak a' fő vize In, melly Pafzszavnál szakad

bé a' Dunába, 's mellyen a' só szállíttatik le Óstriába. A' másik vize Ets, melly, minek utánna a' Velentzei Birtokba bé jut, 's Veronát által folyja, végre az Ádriai tengerbe szakad. Egyéb-ként Tirol el nem tarthatná a' maga népét, ha azok nem keresnék egyébütt is kenyeröket kereskedéssel, 's kézi művekkel. A' Lakosok egyedül a' Római Vallást követik, 's abban legkifebb változást sem szenvedhetnek. A' Tartománynak népe többnyire Német, ki vévén Olasz ország felé való táját, 's a' Gárdai Tónak Környékét a' hol többnyire Olaszok laknak. Hogy a' Tartomány, a' mennyivel magafabban fekszik, annyival hidegebb; az immár régen tudva vagon. A' mint az ember a' Velentze Birtokot Veronán túl el hagyja, leg ottan szüntelen hegynek utazik, míg végre Bótzen és Brikfzen körül annyira érkezik, hogy Olasz országhoz képest egynehány száz ölnyivel magafabban lakik: 's ez mind addig el tart, míglen Szimmeringgel ismét Óstriába bé nem jut. Ehez képest Krajna, Korontály, és Stájer, de leg főképen Tirol olly hideg Tartomány, hogy a' hidege a' hitelt fellyül mülja, 's hat hónapig tsak nem egy húzomban tart. Azonban Tirolnak Olasz ország felé való tája fokkal melegebb, a' hol is főképen terem annak fellyebb elő hozatott fok szép gyümöltse. Bo-

tzen

tzen, Olafzúl *Bolzano*, nagy és népes Mező Váras. Az Ajszak vize' partján fekszik. A' kereskedése nevezetes, 's a' négy vásárai hírefek. Az Olafz és Német kereskedők itt váltják jobbára az Ő árúikat. De a' Várasnak ezen kereskedése fokot szenvedett az ólta, miólta a' külföldi árúk meg tiltattak az Ostriai Tartományokban. A' Várasnak Öreg Templomán kívül vagon még öt egyéb Temploma és Monostora. *Brixen* hasonlóképen az Ajszak' vize mellett fekszik. Vagon Püspöke, 's Káptalanja, valamint Trientnek. A' Püspök' vára nem rosz épület. Az Öreg Templomon kívül vagon még hét egyéb Temploma, 's három Monostora. Bruneggen és Lientz két kitsin Várafak. Hogy Óber traburgba érkeztem, a' melly is az első Posta a' Korontály Tartományban, leg ottan a' vámon az árú látok, *visitátorok*, a' ládámat 's bőr zsákomat által keresték: a' melyekben mint hogy semmi meg tiltottat nem találtak, leg ottan kezemhez engedték. Mind azon által a' leg szebb Majlandi tsinált virágokkal meg rakott nagy iskátulámat meg tartóztaták, azt adván válafzúl, hogy a' Majlandi, vagy is Óstriai Olafz árúk Passus nélkül meg vólnának tiltva; azonban mihent én Majlandból a' Passust meg szerezném magamnak, azonnal a' harmintz bokrétám, *baquetem*, a' kezemhez adatnék, vagy a'

Delizsántson oda küldetnék utánnam, a' hová akarnám. Ezen gyönyörű Olafz virágimnak le tartóztatáfokat annyival is inkább fajnálom, mint hogy azokkal ígéretem szerínt Hazám néhány Leányainak kedveskedni akartam. A' Paffus' megnyerése nálom lehetetlen dolog: mivel én Majlandba többé vízfza nem megyek: azután ezen virágokat nem egy két bóltban, hanem vagy hétben fzedegettem ki. Valóban bizonyofsá tehetlek felölök, hogy akármi Hertzeg Afzfzony megjelenhetett volna velek. Korontály többnyire hegyes és erdős. A' hegyei jó vafat és ólmot nyújtanak. De a' bora, a' melly mind azon által úgy is kevés terem, semmit sem ér. A' népe részínt Német, részínt Tót. Ezeknek az ő Német nevek *Wenden*, vagy is *Windiscben*, 's a' Krajnaiakkal, *Kránere*ekkel azon egy eredetűek. *Villak* és *Velden* két apró Várafak. *Klagenfurt* a' Tartománynak Fő Várafá, a' *Glan*' vizéhez közel fekszik, 's a' Tartományra tekintve elég rendes és szép Váras. Hat Temploma vagyon, 's három Klastroma: nem külömben egy derék Pofztó fabrikája. Találkozik a' Várasban egy Árva ház is, mellyben szüntelen 300. katona gyermek tartatik, kik gyapiat, gyapottat, és lent tanulnak fonnj. Egyebet *Klagenfurt*ban emlékezetre

mél-

méltót nem találtam, nem is hallottam. Következő Levelemet már Bétsből fogod venni.

XXII. L E V É L.

Bétsben — — —

Klagenfurtot el hagyván, Júdenburgig a' következő apró Várafokon mentem által, úgy mint Szant Fajton, Frizákon, Najmorkon, 's Untzmorkon, *St. Veit, Friesach, Neumarkt, Unzmarkt.* Szant Fajt a' Glan' vize mellett fekszik, 's hajdan Fő Várasa vala Korontálynak. De minek utánna tűz és fegyver által meg romlott volna, ezen helyet Klagenfurtnak kénytelenítetett engedni. Hat Temploma vagyon, 's egy Szürke Barátok' Monostora. A' fő piatzán egy fehér márványból való kútja vagyon tsupán egy darabból, mellynek a' kerülete öt ölnyi lehet, 's valóságos Római Régiség. Frizáknak egy Vára vagyon, egy Kollegiomos Temploma, egy Domonkosiak' Klastroma, 's egy Német Rendbéli Kommentúrája. Maga a' Váras a' Szaltzburgi Érfekhez tartozik. Najmork, melly immár Stájer tartományhoz való, kitsiny Váraska: valamint szintén Untzmork is, mellynek *Fürst Swartzenberg* a' Földes Ura. Ezen Várasnak az ő valóságos neve nem *Unzmarkt*, hanem, a' mint a' régi Levelkekből ki tet-

szik, *Hundsmarkt*, az az, Ebek' Vásárhelye; 's ha az idegennek itt kedve volna öfzve vesztüni, vagy verekedni, annak tsak így kellenék a' Várost valamellyik kortsmában a' köznép előtt nevezni. *Judenburg*, melly, valamint néppel, úgy épületekkel is fellyül múlja az említett négy Várasokat, a' Mura' partján fekszik. Ez felső *Stáviának* Stájer Országának a' Fő Várasa, 's valóban régi, Váras. Vagyon egy Barát és egy Apátza Monostora: nem külömben egy Vára, mellyben a' Fő hertzei Háznak egy oldal ága, *lineája*, lakott hajdan. *Knittelfeld* és *Leoben* hasonlóképen, valamint *Judenburg*, két Fejedelmi Várasok, 's a' Mura mellett fekszenek; de *Judenburg*nál kifebbek. Valamint ebben, úgy szinte *Leobenben* is ez előtt a' Jezsovítáknak Kollégiumok és Oskolájok vala. *Leobenben* még egyéb két Monostor található, 's a' Váras jó kereskedést üz vassal. *Brukkot* 's *Mertztsuslágot* említettem már Útazásomnak I. Levelében. Maga a' Stájer Tartomány napkelet felől Magyar országot éri, napnyugot felől *Korontályt* és *Szaltzburgot*, délről *Krajnát*, 's éjzakraól *Óstriát*. A' Tartománynak azon része, melly éjzakra felé fekszik, vagy is *Óstriával* határos, felső Stájer morknak neveztetik. Ezen tájnak fok magas és merdek hegyei vagynak, mellyek között *Gréming*

tar-

tartatik leg magafabbnak. Sok helyen a' leg magafab hegynek minden része miveltek: sőt a' tetején házakat láthatni, mellyekben emberek laknak. Ezek ollykor télben, ha fokáig havazik, hónaponként vagynak bé tsukva, 's mint egy bé fogva; de egyébként is ritkán hagyják el a' magafságokat. Meg szokják a' hideget 's a' meleget egy aránt fzenvedni, 's mivel a' hegy' oldalát szántó vassal fel nem szánthatják, többnyire ásogatják vagy fel kapálgatják, 's a' trágyát kofarakban hordják fel a' hátokon. Gyakorta a' magas hegynek tetején merő kősziklák közt egy kis darab földet veszen az ember észre, melly szorgalmatosán vagyon mivelve, és sövényel körül véttetve. Búzát felső Stájer Országban nem igen vetnek, 's azt többnyire Magyar Országból szerzik meg magoknak. Ellenben a' lent igen mivelik, a' melly is itt hofszú és valóban finom. Vadja ezen Tartománynak untig vagyon, a' mint már említettem. A' Stájer föld jó baromtenyésző föld, 's minden féle jó gyümöltse vagyon. A' vas bányái fokat érnek, mert finom vasat adnak. A' mint híre vagyon, már ezer ezrtendőktől fogva mivelteknek, 's még most is szüntelen gazdagok. A' Tartománynak az ő fő vizei Mura és Ens. Mind a' kettő Szaltzburg' Tartományából folyik, 's az első Magyar Országban

Lég-

Légrádnál szakad bé a' Drávába, a' másik pedig Óstriában a' Dunába. Az alsó Stájer Országának kevesebb a' hegye, s' több a' lapátza a' felsőnél. A' földje mindenféle gabonát bőven hoz, de még sem elegendőt a' népére nézve. A' Tartománynak több féle hév és savanyú vize vagyon, melyek között a' Rohitsi víz főképen esméretes. A' Német Stájereknek goromba Német nyelvek vagyon. A' Tót Stájerek, *Wenden*, *Windischen*, leg inkább Tzili' táját lakják, noha a' faluk Lá-boktól fogva tsak nem egész Grétzig itt is ugyan belölök állanak. A' Tartomány úgy kormányoztatik, mint Óstria. Az Ország' Rendjei a' Fő Papokból, Fő Urakból, Nemesekből, 's Fejedelmi Várasokból állanak: *Praelaten*, *Herrn*, *Rittern*, *und landesfürstlichen Städten*. A' Tartománynak minden renden való népe tsupán a' Római Vallást követi. Stájer országnak tulajdon Püspöke vagyon, a' ki is a' Szekkávi Püspök. Az Ifjúságnak oktatására szolgál a' Grétzi Universitas. De hogy engem valaki meg ne támadjon érte, hogy a' Stájer Tartományt gyakran Stájer Országnak neveztem, szükségesnek látom, hogy kevés szókkal elő adjam mentségemet. Ez ebből áll, hogy a' Magyarok nem tsak az olyan Tartományt nevezik Országnak, mellynek Királya vagyon, *Regnum*, *Königreich*: hanem gyakran az

ollyan Tartományt is, mellynek az Ura nem Király, hanem hol Tsáfzár, hol Hertzeg, vagy Fejedelem. Így neveztetik Török ország, Orosz ország, Erdély ország, Morva ország, Tatar ország, 's t. a' f. Ideje immár, hogy Óstriáról említsek valamit, a' mellybe Szimmering' hegyén léptem ismét bé. Óstria igen boldog Tartomány: mert nem tsak minden némű gyümöltse, bora, gabonája, barma, 's vadja vagyon; hanem mind ezeket egyfzer'smind jó áron el is adhatja. Az Óstria-i bornak kevés tüze vagyon, kihez képest a' Magyar vagy Rénesi borhoz épen nem hasonlíthat. A' bor magában ugyan meg lehetős, sőt, ha egynehány efsztendőkig tartatik, igen is jó; mind azon által, a' ki erősebb borokhoz, úgy mint Magyar, Frantz, vagy Német országi más borokhoz szokott, az az Óstria-i borokat lágyaknak 's egyfzer'smind savanyuaknak találja. Az Óstria-i bornak az Ő természeti színe zöld, 's kevés idő múlva iható. A' Tartomány' leg jobb borainak tartatnak a' Grintzingi, Brunnii, Bizámbergi, Mavreri, Gumpoltzkirchi, Mödlingi 's Nufzdorfi, borok. Ezek hegyi boroknak neveztetnek, *Gebirg Veine*, 's 20 és 30 efsztendeig is el tartatják magokat; ellenben a' Duna' bora, *Dunau Vein*, tsak igen kevés ideig állhat, mivel leg ottan etzetté válik. Ámbátor Óstria, a' mint

mondám, gabonával, barommal, vaddal, és halal bővelkedik is, mind azon által még sem annyival, hogy Bétsre tekintve elégséges lehetne. E félét tehát rész szerint Tseh, Morva, és Stájer országból, rész szerint pedig és főképen Magyar országból szokott venni. A Magyarok e mellett az eladás mellett igen nyernének; ha csak más részről a felettébb nagy vámok a nyereségeket nem kitsinyítenék. A Tartomány főképen Bétshez közel, rakva vagyon minden féle fábrikákkal, úgy mint posztó, kattun, tzajg, kraditur, atlatz, tafota, plus, felyem és gyapjú harisnyák, arany és ezüst pafzomány, atzél és réz árúk, zseb órák, fzelentzék, tükrök, portzellán, 's minden féle galantériás árúk' számára. Ezeknek egy részök a Dunán le felé Magyar 's Török országba, más részök pedig Tergyezd által a külföldekre vittetik ki. Az Óstria fábrikák csak azolta kezdenek virágzásba jönni, miolta a külföldi árúk meg tiltattak: 's az Óstria Hazafiak olly reménységben vagynak felölök, hogy jövőendőben, ha bár a külföldieket el nem érik is, leg alább fokkal oltsóbb, 's a mostaniaknál tekkéletesebb árúkat fognak nyújtani.

XXIII. L E V É L.

Bétsben — — —

A' mint meg ígérttem néked, hogy mihent visszafra érkezem Bétsbe, azonnal bővebben fognék írni ezen Várasról, a' mellynek a' mi Nemzetünkre már régtől fogva annyi az *influxusa* bé folyása: ihol most töltöm bé fogadófomat. Béts, az Óstriai Monarkianak ezen FŐ Várasa, noha a' mi annak nagyságát és népefségét illeti, fel nem tehet Londonnal vagy Páriffal; mind azon által, a' mi a' jó rendtartást 's az óltsóságot illeti, az Európai első Várasok közül való. Valami az ételt 's az italt közel éri, az illy nagy Várasra tekintve mind óltsó; a' többi mind azon által drágább valamivel; de ezt is tsak a' vám teszi drágává. Bétsnek környéke igen termékeny a' gyümölcs, bor, és gabona, dolgában. A' Várasnak napkelet és éjtszak felől lapátza, *síkos tére*, vagyon: napnyugot felé Kallenberg fekszik: 's dél felé ama' hofzfzan terjedő domb huzzódik, mellyet Bétsi hegynek hívnak. Ezen domról Béts Várasa leg jobban tűnik szembe. A' belső Várasban taval mind öfzeséggel 1310 ház vala, mellyekben 52053 ember találkozik. A' Várasnak 8 kapui vagynak, 117 nagy és kis útfzái, mellyeknek neveik a' fzeglet házakan fel vagynak

(172),

írva, 's a' mellyek 1704-diktől fogva mind lámpafokkal szoktak meg világosíttatni. A' 8 nagyobb 's 14 kisebb Piatzok közt emlékezetre méltóbbak, 1) A' Hof, melly leg szebb 's leg nagyobb a' többi közt, 's a' mellyen két kút között egy gazdag értz emlékeztető vagyon fel álltva, mellyet I. Lipót Tsáfszár 1667-dikben a' Boldog Afzfzony fzeplötelen Fogantatásának emlékezetére készíttetett. A' többi közt a' Várasban e' még a' leg jobb 's a' leg szebb sétáló hely 2) A' Vár' vagy is a' Burg' Piatza, hol a' Várta, az Ör, szokott állani. 3) A' József Piatza, hol az Udvari Könyves ház, és Báró Fries' háza külömbözteti magát. 4) A' Najmork, a' mellyen, szobrokkal fel ékesíttetett ónból való kút vagyon. 5) A' Frájung, melly a' leg rendetlenebb Piatz. 6) A' Gráben, mellyen két szép ugró kutakon kívül a' Szent Háromságnak 1693-dikban el készült márvány szobra tündöklök, mellynek 66 nyomni a' magafsága. Ezen Piatzon szokott most leg inkább tartatni a' sétálás, 's itt lesik többnyire az estvéli vadászok a' két lábú Özeket. 7) A' Hohenmork, a' mellyen a' Szűz Mária és József El jegyzésének márvány szobra állíttatott fel 1732-dikben, 's ezen kívül két kútak találkoznak. A' fok Templomok és Klastromok, mellyek mellett többnyire kertek, 's tágos udvarok találkoznak;

nak; noha egynehány már el törültetett belölök, 's a' köz hafzonra fordítottatott, vagy pedig annak kertjében 's udvarában házak építettettek; tsak nem hatod részét foglalják el a' Várasnak. Ugyan innen vagyon, hogy Bétsben olly kevés ház találkozik, noha nagyobbára valamennyi mind 3, 4, és 5 szegésű, vágott és sütött kőből való, 's többnyire jól és erősen épült. A' Tsáfszár' Vára, melly a' Várasnak egyik szegletében fekszik, kívülről ugyan nem igen ékes régi épület, belőlről mind azon által szép és felséges. A' Várnak három Piatza, és az úgy neveztetet Controlor Ganggal négy szegése vagyon. Az Udvari Kintses Kamara, *Schatzkammer*, a' melly is világra és szentségesre ofztatik; nem külömben a' Remek munkák', 'Természetiek', Medályok', 's Régi Pénz' *Kabinetje* Kamarája, mind itt találkozik. Mindjárt a' Vár, vagy is a' Burg mellett vagyon a' Nyargaló, *die Reitschul*, és ama' nagy és gazdag Tsáfszari Könyvesház, melly a' fok és derék nyomtatott Könyvekre és Kézíráfokra nézve a' Római 's Párisi Könyvesházakkal vetekedik, sőt azokat a' nyomtatott Könyvekre tekintvén fellyül is múlja. Ezen Könyvesház, valamint a' Vindhági Könyvesház is kinek kinek a' véle való élésre mindennap nyitva vagyon. A' Várasnak leg híresebb épületei ime-

zek: a' Tsázfári Pénzverő ház, *Müntzhaus*, a' Fejedelem Lichtenstein, Strahlenberg, Lobkovitz, Battyáni, Efzterházi, 's egyebeknek házaik: a' Tseh, Magyar, 's Hadi Tanács Kantzellária' háza. Nemkülömben Trattnernek is az Udvari Könyvnyomtatósna a' háza a' Graben Piatzon emlékezetes arról: hogy annak lakó bérből való efztendőbéli jövedelme 36 ezer forintra megyen; holott fok egész Uraságok, *Dominia*, *Herrschaften*, elő nem mutathatják ezt a' fommát. Ugyan ezen házban szüntelen közel 600 ember lakik. Az is jegyzésre méltó, hogy ezen Trattner nevű Könyvnyomtatós, ki most ezzel a' roppant házzal bír, 's efztendőnként mintegy 300 ezer forintot forogtat az emberek között, harmintz egynehány efztendők előtt Magyar országból Bétsbe, mint szegény Könyvnyomtatós Legény, hátán hozta mindenét: 's tettében meg mutatta, mit nem tehet a' mái világban is a' szorgalmatosság és igyekezet. A' Várasnak nagyobb épületei közé tartozik a' *Mehlgruben* is, melly házban minden vasárnap, az Adventen 's Bójtön kívül, muzsika szokott lenni: alatta és előtte a' föld alatt való bóltokban lifzt tartatik. Ezt a' Házat, a' mint értettem, az ifjú Apafi építette fel, minek utánna oda hagyta volna Erdélyt, 's halálával

lával a' Várasnak testálta. Az Universitas bővelkedik fok ritkaságokkal, egy derék tsillagnézó toronnyal, fokféle testbontzó eszközökkel, és egy könyvestárral. II. Ferdinand Tsáfzár az Universitas 1622-dikben adta által á' Jézovítáknak. Most immár minden Tudomány Németül taníttatik benne, 's a' Tanulóknak fizetni kell a' Tánítójokat. A' mi a' Szép Mesterségeket illeti, találkozik Bétsben Rézmetfő, Képiró, Képfaragó, és Értz véső Oskola. A' Várasnak Érseke vagyon, a' ki egyszer'smind a' Római Birodalomnak Fejedelme is. A' Káptalan 5 Prélátból, 's 13 Kanonokból szokott állani, 's nagy jövedelme vagyon. A' Szent Istváni Fő Szent egyház régl homályos épület merő vágott kőből, kívülről mindenféle szobros képeknek mesterséges munkáikkal vagyon ki tzifrázva, 's annak nyóltz szegletű nagyobb tornyának $434 \frac{1}{2}$ Óftriai nyomnyi a' magassága. Azon toronyban függ egy nagy harang, mellyet I. József Tsáfzár a' Törököktől nyert álgyúkból öntetett, a' melly is 10 nyomnál magasabb, kerületében pedig 32 nyomnyi, és 2 hüvelyknyi, 's a' neheze a' szíven kívül 354 mázsát nyom. Maga pedig a' szíve 13 mázsás 's 28 fontos. Ugyan ezen toronyban egy magasabb helyen függ egy más kitsiny, igen hangos harang, mellyet min-

dennap kétfzer egy egy óráig rengetnek, úgy mint korán reggel és este felé. Ezt a' harangot a' Bétsick barna haragnak híják, *Braunglöckel*; de fokaknak ítéletek szerínt inkább nőfzés haranyjának nevezhetnék, *Ebeglöckel*: mert feletébb fok fzületett Bétsi ezen hangos haragnak köfzönheti az Ő létét. Azon közben, hogy ezen harangot korán reggel rengetni kezdik, a' férj vagy a' menyetske fel ébred: leg ottan a' fel ébredett fél az aluvót ferkenti, az imádkozásra inti: az utánn a' következik, a' mi kötelességek: arra ismét egyet alfzanak, 's fel kelvén mind a' ketten meg elégedve látnak dolgaihoz. A' férj az Ő tífztjébe, bóltjába, vagy műhelyébe megyen, 's a' menyetske pedig az öltözködéshez fog, vagy még egyfzer — — — az imádkozáshoz. Az említett Szent István' Templomában találkoznak ama' drága nagy oltáron kívűl, melly 25487 forintba telt, 37 oldal oltárok, a' mellyek jobbára márványból valók. Az Egyházi Reformatzió utánn tsak a' nagy és két oldal Oltárnál szolgáltatik a' Mise. Ezek utánn méltók itt a' látásra: a' régi Fő herczegeknek temető boltjok, a' mellybe III. Ferdinand Tsáfzártól fogva a' Fő hertzegei Házból való Személyeknek tsak a' belső részek hozattnak bé. IV. Fridrik Tsáfzárnak ama' drága

már-

márvány sírja, melly, a' mint a' híre vagyon, 40 ezer aranyokba telt: az után Ógyen' (*Eugenius*) Szávoji Hertzegnek ama' femmivel fem alább való sírja, 's egyéb ritkaságok. Fenn vagyon még Bétsben mintegy 26 Klastrom. A' Bétsi Világi és Szerzetes Papoknak a' fázamok mindenestül most 2139 fejet téfzen. Bétsben a' következő Dikasztériomok vagynak: *Reichshofrath*; *Obersterhof und Staatskanzley in auswärtigen Geschäften*; *die vereinigte Böhmisch-Oesterreich. Hofkanzley*; *Hofkammer und Ministerial Banco Deputation*; *Oberste Justitz Stelle*; *Hofkammer in Münz und Bergwesen*; *Hof Rechnungskammer*; *Hof Kriegsrath*; *Hungarische Siebenb. Hofkanzley*; *Niederländische Kanzley*; *Ræstifications Hofcommission*; *Geistliche Hofcommission*; *Mildensstiftungs Hofcommission*; *General Erbland Postamt*; *Niederöster. Landtafel*, 's még több egyéb. A' Várasnak Hóftátjai, vagy is Külső Várasa fokkal nagyobb a' Belső Várasnál. A' Külső Várasbantaval 4068 házak, és 156989 emberek találkoztak. A' Línea, melly a' Külső Várust keríti bé, 's mind a' két felől egész Leopoldtádig 1704-dikben a' Magyar Kurutzság ellen ásatott fel. Valaki ezen Líneán ki vagy bé fordúl, minden lótól 3 krajtzárt köteles le tenni. A' Külső Várasban is találkoznak fok olly felházak, mellyek a' Belső Várasnak akármelley píatzán is

el állhatnának. Többi közt jegyzésre méltó, hogy a' Bétsi házak, leg inkább pedig a' Belső Városban, olly erősen vagynak építve, hogy akármi álgyúzást is el győzhetnek. Nyárban a' Külső Városban többnyire a' frisebb levegő miatt az Uraságok tartózkodnak. A' Külső Városnak Részei között valamint leg nagyobb, úgy szinte leg szebb is leg vígabb is a' Leopoldstad: a' melly is nagyobb a' Belső Városnál, de gyakorta ki vagyon a' víz áradásnak téve. A' Belső Várost leg közelebb éri, a' Dunának egy szigetén fekszik, 's annak előtte Zsidó Városnak neveztetett; 'c'e minek utánna Leopold Császár onnan a' Zsidókat 1670-dikben ki kergette volna, ő tőle neveztetett Leopoldstadnak. Itt vagynak azon két mulató helyek, mellyeknek egyikét Szízetkertnek, Augarten, a' másikat pedig Pródernek hívják. Az első ama' régi 's 1683-dikban a' Törökök által el rontatott Császári Favorita mellett fekszik, mellyet II. József Császár ki szépített, egész a' Dunáig ki terjesztett, 's 1775-dikben a' nyilván való mulatságnak fel szentelt. Azt mondják, hogy első fel nyitásakor 20 ezer embernél több jelent meg benne: egyébkor is; főképen ünnep és vasárnapokon, ezereket lehet számlálni: 's kinek kinek bé lehet térni, ki vívén azokat, kik liberatiát viselnek. A' Próder,

vagy

vagy is a' Tsáfsári vadaskert, nagy fákkal bé nőtt fejedelmi sziget. Tsordánként hevernek itt a' Duna' partján a' szarvasok, 's 1764-diktől fogva, midőn II. József Tsáfsár egész nyáron által kinek kinek, személy válogatás nélkül, akár gyalog, akár lóháton, akár szekérral, a' Próderba való bé járást meg engedte, már olly mulató helyé lett: hogy abban mintegy 60 bor és kávésház található, mellyekben minden ki gongolhatóval pénzért kéfzek szolgálni. Itt adja Stüver is az ő tüzi munkáját, *Feuerwerck*; a' hová való bėjárasnak az ő szokott fizetése 20 krajtzár. Ezen tüzi munka olly néző játék, mellyel, Bétset kí vévén, egy Európai Váras fém bír. Rend fzerint ott lehet akkor az egész Szép Világot egyben gyűlve szemlélni. A' többit a' jövő Levéllel.

XXIV. L E V É L.

Bétiben — — —

A' Szigeti Kertnek által ellenében, a' Dunának túlsó partján, fekszik Roszfzáv: mellyben található Lichtenstein Fejedelemnek a'na' fényes háza egy drága 's válogatott képírásoknak gyűjteményökkel. Valamint Leopoldstadban, úgy Roszfzávban is, a' Duna' partján sok nyil-

ván való ferdők építtettek, 's a' hideg Dunna ferdés most itt módi kúra. Roszszávbán vagyon a' Portzellán Fabrika is, a' hol igaz Portzellán kézfíttetik, melly külső szépségében a' Százf vagy is a' Majzeni Portzellánnak nem igen enged, belső jóságában pedig azt fellyül is haládjaja. Ugyan is főzni lehet benne 's Török országba igen ki hordatik. A' Váring Útszában áll ama' szép, nagy, és új Katona Ispotály, az *Alfzter* Szarka útszában pedig ama' közönséges nagy új Beteg Ispotály, melly 1784-dikben Augustusnak 16-dikán nyitott fel. Ezen háznak az ő népe' száma 3 ezret téfzen, a' melly szám egy kis Mező Várasnak is elegendő volna. Egyedül a' Betegek két ezerig vagynak benne: 's csak nem minden nyavalyának különös szobája vagyon. Valóban ez az Európai első Szerzemények közül való. Ezen háznak hátuljáról áll a' szülő ház, a' hol akármí leányka maga ki nyilatkoztatása és pirulás nélkül anyává lehet. Az olyan személy, a' ki ebben a' házban naponként egy forintot fizet, különös szobát nyer, 's mindent kap, sőt még az öltözet is a' háztól adódik néki, a' melly is a' mostani módi szerint vagyon készítve. Ezen házba senki se botsáttatik bé, még önnön maga az Orvos se meri magát benné mutatni, ha nem hívattatik. Szint ezen

kör-

környékben találkozik a' Bolondok Ispotlya is, melly kerékben épült, 's egyedül áll egy magasabb helyen: ezt a' Bétsiek Bolondok' Tornyának híják. Egy Árva házon kívül vagyon a' Várasnak még egy Találtak' háza is, *Findelhaus*, mellyből a' gyermekek szokás szerint a' falukra adatnak neveltetni. Ezeken kívül még más három Ispotály vagyon, hol tsupán tsak az öregek, 's olyan személyek véttenek bé, kiket az emberi társaságtól el távoztatni jó dolog. Józseftádban, melly József' idejében építettett, laknak a' Piáristák. Itt az Udvari KonyvnyomtatósnaK Trattnernek vagyon ismét egy nagy épülete: mellyben a' betű öntés, réz metfzés, és a' konyvnyomtatás szüntelen munkában való húfz és egynehány fajtókkal gyakoroltatik. A' Külső Várasnak következő részei, ugymint Szent Ulrik, Nájstift, Nájbau, Spittelberg, igen népeseK, és száznál több nyilván való kertet foglalnak magokban, a' hol nyárban a' Bétsieknek igen jól múlik az idejek. A' Trautfzoniaknak szép és roppant házok 1760-dikban a' Magyar Gárda' számára vétetett meg, 's fel kéfzítettett. A' Lájmgrúbe nevű Hófstátban vagyon egy Kadét Oskola, 's mellette való Máriahilf nevű Hófstátban találkozik a' Nemesek' Akademiájok, *Ritter Akademie*. Ezen két Hófstátnak széles és egyenes útfzái vagyonak

nak, jó épüit házai, szép kertjei; de víz nélkül szükölködnek, melyet drágán kelletik venniük. A' Vieden nevű Hóftát meszfe terjed, 's magában foglalja Boroméus Szent Károlynak amaz igen szép és drága Templomát, más egynehány nevezetes házakkal. A' Templomot VI. Károly Tsáfzár építtetette, 's a' veres tsillagú Keresztes Uraknak adta által. A' Renvég nevezetes a' Belvedérről. Ezen felséges mulató várat a' gyönyörű kerttel együtt, melly kinek kinek a' sétálásra nyitva áll, ama' nagy Vitéz Szávoji Herctzeg Ógyen 1716-dikban építtette fel. Az Ország fejedelmi Ház azt annak Özvegyétől megvette, 's most a' Tsáfzári Írot képeknek Gyűjteményök, *Bilder Gallerie*, tartatik benne: melly Európában a' leg szebbek 's a' leg gazdagabbak közé tartozandó. A' Bázeli Rézmetfő Mechel Úr azt Oskolákra fel ofztotta, 's felőle egy Lajstromot kézfíttett. Hétfőn, Szeredán, és Pénteken nyitva szokott lenni, 's kinek kinek, a' páltzáját az ajtónál kint hagyván, szabad bé térni, 's a' fzemeit a' képeken legeltetni. Az idegeneknek a' bé jövetelkor ama' nyomtatott Lajstrom ingyen adatik a' kezökbe, mellynek segítségével minden képet könnyen fel lehet vezér nélkül is találni: a' Gyűjtemény' Inasainak pedig a' borra való büntetés alatt vagyon meg tiltva. A' Belvedérhez

hez közel esik Schwartzenberg Fejedelemnek a' háza és kertje, 's az előbb kelő embereknek sétálásokra szolgál. A' Landstrafz nevű Hóftát Leopoldstádnak által ellenében esik a' Dunának túlsó felén. Ezen Hóftátban vagyon az Invalidoknak ama' szép és nagy Ispotályok. Az Erdberg Hóftátban nints semmi nevezetes dolog. A' Belső Város és az Irhások *Weisgärber* között all ama' fából való nagy amfiteatrom, melly egynehányezert foglalhat magában: 's holott ünnep és vásárnapokon orofzlányok, medvék, vad difznók, farkasok, bikák, 's egyéb vad állatok részint magok közt birkoznak egymással, részint az ebekkel viaskodnak. A' Néző játékok most a' Belső Városban Német Mese játékokból, 's Nemmet és Olafz Énekes játékokból állanak. Ezekre szolgálnak a' két első Játék néző házak, úgy mint a' Nemzeti, és a' Korontály Kapui Teátrom. *National und Kärntbnerthor Theater*. A' Leopoldstádi Teátromon a' Gazi, Kasperl, uralkodik még most is. Ő született Pozsonfi, neve szerint pedig *Laros*, a' ki is először borbély legény vala, 's valóban arra született, hogy a' hasat meg rázza. A' Német Udvari Játékok között különböztetik magokat: Brokmon, Miller, az ifjú Stefáni, és Vajdmon: a' Játékos Fehérnép között pedig: Zakkó, Stefáni, 's Adámber-

berger Afzfzonyok. Mind azon által Sröder el menetelét, és Zsakét Kati' halálát fokban fajnálják még most is. Vagynak a' Külső Városban is még egy két Játék néző házak. A' kellemetes idő töltésre és mulatságra szolgálnak a' két új Kazinók is, mellyekben minden féle megengedett játékkal, muzsikával, 's új híreknek olvasásokkal kiki kedve szerint mulathatja idejét. Bétsnek lakosi, 's uralkodó nemzetsége, a' mint tudva vagyon, Németek: ezeket az ot-tani lakásban leg nagyobb számmal követik a' Magyarok, kik mint egy 10 ezeren mondatnak lenni: az utánn jönnek az Olaszok, ezek utánn a' Német alföldiek, Svajtzerek, Rátzok, Görögök, és Zsidók. A' hadi nép, melly szélllyel ofztva a' kalfzárnyákban fekfzik, mindenestül mint egy 12 ezer fejet téfzen. Vagynak, kik azt rebesgetik, hogy Bétsben fok pénzbe telik az élet; e mind azon által nem igaz, ha egyéb Fő Városakra tekintünk: 's talám egy Fő Városban sem él az idegen olly óltsón, mint Bétsben. Itt hat forintért alkalmas szobát talál egy hónapra: a' vendégfogadoban úgy élhet, a' mint néki tetfzik. A' levesért szokás szerint 2 krajtzár fizetődik, a' marha húsért 5 kr. a' parajért vagy káppofztaért kolbászfzal vagy füstölt hússal meg tetézve 6 kr. 's t. a' f. A' ki a' Külső Városban akar lakni, hónap számra

4 sőt 3 forintért is nyer egy szobát. El költek Bétsben 1783-dikban 40029 ökrök, 1110 tehenek, 65856 borjak, 7724 juhok, 35400 örök, 169612 bárányok, 46926 öreg difznók, 33725 süldők, 16906 malatzok, 297133 $1\frac{1}{2}$ ölfá, 482250 $1\frac{1}{2}$ akó otthoni bor, 11793 $3\frac{1}{4}$ akó Magyar és külföldi bor, 's 4477574 $3\frac{1}{4}$ akó fer. Az ide való hafznos rendelések közé tartozik a' kis Posta, melly által nem tsak ama' meszfzére terjedett Külső Várasnak minden Részzeibe, hanem még a' Váras körül fekvő Helységekbe is leveleket, nyalábokat, biléteket, 's t. a' félét küldhetni. Valamint a' Belső, úgy a' Külső Várasban is, szüntelen forognak ezen Levél hordók: tulajdon mondúrjok 's egy meg számozott levél táskájok vagyon. Egy levélnek a' portója vitel díja, akármelly meszfze fekvő Hófstátba, tsak 2 krajtzárba telik: egy azonnal való el vitel mind azon által 6 krajtzárba esik. Mint egy 600 fiaker, 's 300 váراسi hintó, kézzen vagynak szüntelen a' szolgalatra, 's azt okozzák, hogy itt a' kotsizás nem igen drága. A' Szegények' Segítsége, *Armen Insitut*, a' Tsáfzár' hagyásából Bétsben 1782-dikben állíttatott fel, és szép gyümölsöt hoz. A' Néma-Süketek' Oskolája hafonjóképen olyan egy rendelés, a' mellyért Béts hál' adatos lehet a' Tsáfzárnak. De a' miért leg

inkább kötelese lehet, az a' temető helyeknek a' Belső és Külső Várasból való számkivettetések. A' temető helyeknek szántó földek vétettek meg a' Szent Márki, Matzeltorfi, Hundzturmi, 's Váringi lineák előtt. Ezen földeknek meg vételek, 's az Ő rendbe hozatások könnyen került 24 ezer forintba. A' temetések úgy történnek, mint az előtt. A' halott a' Plébániába hozattatik, a' hol a' szokott Papi Áldás után a' Halotti Kamarába tettetik. Éjjel az utánn a' halotti szekér érkezik, 's a' temető helyekbe viszi ki. Minden verem' mélységének, mellyben a' halottak el takarítatnak, nyóltz személyre kelletik szolgálnia. Az úgy neveztetett Halotti Kápolnák meg vagnak tiltva: mert ok nélkül fok helyet foglaltak el. Minden temető helynek vagy is Tzinteremnek egy Kereftje vagon a' haldokló Üdvözítővel. Hasonlóképen meg tiltattak a' sír emleketetők is a' vermek hegyett: mind azon által ha kinek kedve vagon hozzájok, a' temető helynek a' falán állíthatja fel azokat. Az Ágoftai és a' Gyenevai Vallás' követőinek tetfzésekre hagyatott, ha különös helyet akarnának e magoknak ki szabadni a' lineákon kívül, vagy a' Római vallásúakkal egy közönséges nyugodalom helyet valasztának e. 'S Ők az utólsót valasztották magoknak. A' Prótestans halottaknak ki

vagyon a' temető helyeken az ő helyek szabva. A' Görög nem egyesült vallásúak' 's a' Zsidók' számára is hasonlóképen különös hely hagyatott azon temetőben. A' tűzre való vigyázás, és a' hozzá való óltó készület igen jó. A' Politzia, vagy is a' Bátorságnak Fen tartása, még a' boldogult Tsáfzarné alatt, Mária Terésia alatt, olly lábra tettetett: hogy ennél jobbal egy Európai Város sem kérkedhetik olly könnyen. Azt *Sonnenfels* fokban meg segítette. A' Politzia' Feje mindég a' *Regierung*nak egyik Tanácsosa, ki alatt 12 Környék-Biztosai vagynak, 's az ifrázsa 250 főből áll: ezeknek a' patrontásai mind meg vagynak számozva, nappal és éjjel kötelesek a' Város' bátorságáért Őrt állani, 's ahozképest minden nagy útfzában Őrhelyeket találhatni az ő számokra. Nem meszfe a' Várostól egynehány faluk fekszenek, úgy mint *Nusdorf*, *Hernals*, *Dornbach*, *Wahring*, *Döbling*, *Grinzing*, *Penzing*, *Hütteldorf*, 's még több egynehány: a' mellyek nyárban a' Városiaktól gyakorta meg látogattatnak. Ezen faluknak Parafzt Lakosaik többnyire jól bírják magokat; mivel mindenöket, a' mijek a' mezeiken vagy kertjeikben terem, jó áron adják el a' Városban. Nyárban tsak nem mindennap a' Városiakból Társaságokat talál az ember ezen falukban, a' hol az evésben és ivásban szinte olly

jó folgálatot találhatni, mint a' Várasban. Az oda való szép Parafzt Leánykák is ártatlanságok' költségén fok Úrfiat tsálnak ki a' Várasból: kik közül némellyek a' tejes kúrának ürügye alatt két három hétre is jönnek ki, tsak hogy szerelmöket követhessék. 'S hogy ha ezen szerelem látzatos nyomot talál hátra hagyni, a' Várasnak bordély és fenyték házai úgy *acquisitióra* nyereségre kapnak, a' mellyet azután szüntelen által adogatnak egymásnak, míg végre a' kopott árú az Ispotályba szorúl. Légy egészséggel.

MÁSODIK ÚTAZÁS.

A' második Útam vala Bétsből Lintznek, Pafz-
szávnak, Régensburgnak, Nirenbergnek, Vürtz-
burgnak Majnai Frankfurtba : azután Kőlönnek
Ákkenek, Mafztriknak Brüzsfzelbe; onnan Gent-
nek, Brüggének Ostendébe; innen Kaléba; az-
után a' tengeren által Dóvernek Londonba; in-
nen ismét vizfza Dóvernek, 's a' tengeren által
Kaléba; onnan Bulonynak, Abevilynek, Amián-
nak Párisba, innét Strafszburgnak, Stutgárdnak,
Augsburgnak, Múniknek, Lintznek, ismét viz-
fza Bétsbe. Történt pedig ezen Útam 1786 esz-
tendőben.

A' POSTÁKNAK FEL JEGYZÉSE, mellyeken által mentem.

Vegyed éfzre. A' Frantz Posták a' Német Pos-
táknál sokkal kisebbek, valamint szinte a'
Frantz és Angoly mértföldek is a' Német
mértföldeknél.

	<i>Posták</i>	
Burkersdorf	1	}
Sieghartskirchen	1	
Perschling	1	
St. Pölten	1	
Mölk	1½	
Kemmelback	1½	
Amstädten	1	
Strengberg	1½	
Ens	1	
Lintz	1½	
Efferding	1½	
Bayerback	1½	
Sigharding	1	
Scharding	1	
Paffau	1	}
Wilshoffen	2	
Platling	2	
Straubing	2	
Pfader	1½	
Regensburg	1½	
Schambach	1½	
Teiswank	1	
Theining	1	
Postbauer	1	
	31½	

		elébbi	31 $\frac{1}{2}$
Fenckt	- - - - -	I	} Némét Ország.
Niremberg	- - - - -	I	
Farnbach	- - - - -	I	
Langenziel	- - - - -	I	
Winzheim	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$	
Uffenheim	- - - - -	I	
Ochsenfort	- - - - -	I	
Würzburg	- - - - -	I	
Rosbrunn	- - - - -	I	
Effelbach	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$	
Rohrbrunn	- - - - -	I	
Befenbach	- - - - -	I	
Aschaffenburg	- - - - -	$\frac{1}{2}$	
Dettingen	- - - - -	I	
Hannau	- - - - -	I	
Frankfurt	- - - - -	I	
Königstein	- - - - -	I	
Würges	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$	
Limburg	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$	
Walnerod	- - - - -	I	
Freylingen	- - - - -	I	
Wawrod	- - - - -	I	
Wayerbnsch	- - - - -	1 $\frac{1}{4}$	
Ukeroth	- - - - -	1 $\frac{1}{4}$	
		<hr/>	57 $\frac{1}{2}$

							elébbi 5 $\frac{1}{2}$	
Siegburg	-	-	-	-	-	-	1	Német Orfz.
Köln	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Bergen	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Jülich	-	-	-	-	-	-	1	
Achen	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Kölpn	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	Holl.
Mastricht	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Tongern	-	-	-	-	-	-	1	Német Alföld
S. Trond	-	-	-	-	-	-	1	
Tirlemont	-	-	-	-	-	-	2	
Löven	-	-	-	-	-	-	2	
Courtenberg	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Brüffel	-	-	-	-	-	-	2	
Asche	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Alost	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Quadret	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Gent	-	-	-	-	-	-	1	
Brügge	-	-	-	-	-	-	4	
Ostende	-	-	-	-	-	-	2	
Nieuport	-	-	-	-	-	-	2	
Furnes	-	-	-	-	-	-	1	
Donquerque	-	-	-	-	-	-	2	Frantz.
Gravelins	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Calais	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	

	Angoly mértföld.	
Dóverig a' tengeren - - - - -	25	} Angoly Ország.
Canterburi - - - - -	15	
Sittenborn - - - - -	15	
Rocheſter - - - - -	11 $\frac{1}{2}$	
Dartford - - - - -	13 $\frac{1}{2}$	
London - - - - -	16	
	<hr/> 96	

Mint egy 24 Német mértföldet 9 óra alatt jöttem Kaléból Dóverig.

	Angoly mértföld.	
Dartford - - - - -	16	} Angoly Ország.
Rocheſter - - - - -	13 $\frac{1}{2}$	
Sittenborn - - - - -	11 $\frac{1}{2}$	
Canterburi - - - - -	15	
Dóver - - - - -	15	
A' tengeren Kaléig - - - - -	25	
	<hr/> 96.	

Dóverból Kaléba 15 óra alatt jöttem.

	Posták	
Haut Buiffon - - - - -	I	} Frantz Orsz.
Marquife - - - - -	I	
Boulogne - - - - -	1 $\frac{1}{2}$	
Samers - - - - -	1 $\frac{1}{2}$	
Cormont - - - - -	I	
	<hr/> 6	

elébbi 6

Montreuil	- - - - -	I
Nampont	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Bernai	- - - - -	I
Nouvion	- - - - -	I
Abbeville	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Ailli	- - - - -	I
Flixcourt	- - - - -	I
Pequigni	- - - - -	I
Amiens	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Hebecours	- - - - -	I
Fleurs	- - - - -	I
Breteuil	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Vavigni	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
St. Just	- - - - -	I
Clermont	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Linqueville	- - - - -	I
Creil	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
Chantilli	- - - - -	I
Lufarche	- - - - -	I
Esconen	- - - - -	$1\frac{1}{2}$
St. Denis	- - - - -	I
Páris	- - - - -	I
Bondi	- - - - -	I
Vertgalant	- - - - -	I

Frantz Ország.

előbbi 34

Claye	- - - - -	1
Meaux	- - - - -	2
St. Jean	- - - - -	1
La Ferte	- - - - -	1
Montreuil	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$
Vivrai	- - - - -	1
Chateau Thieri	- - - - -	1
Paroi	- - - - -	1
Dormans	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$
Buiffon	- - - - -	1
La Cave	- - - - -	1
Epernai	- - - - -	1
Plivaux	- - - - -	1
Chalons	- - - - -	1
Maftogne	- - - - -	1
Chalons a' Marna mellett	- - - - -	1
Chepi	- - - - -	1
La Chauffe	- - - - -	1
St. Amant	- - - - -	1
Fitri le Franc	- - - - -	1
Faremont	- - - - -	1
Pertes	- - - - -	1
St. Dizier	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$

Frantz Ország.

59 $\frac{1}{2}$

elébbi 59 $\frac{1}{2}$

Saul Drup	- - - - -	I	Lothring.
Bar le Duc	- - - - -	I	
Ligni	- - - - -	I	
St. Aubin	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$	
Voyd	- - - - -	I	
Layes	- - - - -	I	
Toull	- - - - -	I	
Velleme	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$	
Nancy	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$	
Domballe	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$	
Luneville	- - - - -	I	
Benamigni	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$	
Blamont	- - - - -	I	
Hemming	- - - - -	I	
Homartin	- - - - -	I	
Pfalzburg	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$	Elzász.
Elfas Zabern	- - - - -	I	
Wiltem	- - - - -	I	
Stiffen	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$	
Strasburg	- - - - -	1 $\frac{1}{2}$	
Kehl	- - - - -	I	
Bischofsheim	- - - - -	I	
Stolhoffen	- - - - -	I	
Rastadt	- - - - -	I	
Ettlingen	- - - - -	I	
		88 $\frac{1}{2}$	Schwäb.

						elébbi 88 $\frac{5}{7}$	
Durlach	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	Német Orfz.
Pforzheim	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Enzweilingen	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Stutgard	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Schorndorf	-	-	-	-	-	2	
Schwáb. Gmünden	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Ahlen	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Heydenheim	-	-	-	-	-	1	
Gengen	-	-	-	-	-	1	
Dillingen	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Wertingen	-	-	-	-	-	1	
Bieberbach	-	-	-	-	-	1	
Augsburg	-	-	-	-	-	1	
Ehrelsburg	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{4}$	
Schwabhausen	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	Bábor Orfzág.
Münich	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Parschdorf	-	-	-	-	-	1	
Hohenlinden	-	-	-	-	-	1	
Haag	-	-	-	-	-	1	
Ampfind	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Alt Ötting	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Markel	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
						117 $\frac{5}{4}$	

		előbbi	117 $\frac{3}{4}$	
Braunau	- - - - -		1	In Fertály.
Altheim	- - - - -		1	
Ried	- - - - -		1 $\frac{1}{2}$	
Unterhaag	- - - - -		1	
Lambach	- - - - -		1 $\frac{1}{2}$	
Wels	- - - - -		1	
Linz	- - - - -		2	
Ens	- - - - -		1 $\frac{1}{2}$	
Strengberg	- - - - -		1	Ófria.
Amstaden	- - - - -		1 $\frac{1}{2}$	
Kemmelbach	- - - - -		1	
Mölk	- - - - -		1 $\frac{1}{4}$	
St. Pölten	- - - - -		1 $\frac{1}{2}$	
Perschling	- - - - -		1	
Sieghartskirchen	- - - - -		1	
Burkersdorf	- - - - -		1	
Béts	- - - - -		1	
			138 $\frac{3}{4}$	

Az egész Útam tett mint egy 259 Postát.

I. L E V É L.*Pafzfzárban*

Itt vettem, Pajtás, Óstrián kívül először pihenést. Bétsset több féle okból testem lelkem meg unván, fel tettem, a' mint tudod, magamban: hogy Német országon 's annak Alföldén által kelvén, bé közönök Angoly országba, 's onnan vízfza mennett Frantz országot is meg látogatom. Ezen Útazásamat ismét az elébbi társammal R. Elekkel vettem fel, mivel ő nálánál jobb Úti társra nem találtam. Szant Pölten, egy meg lehető Váraska a' Trázen' vize mellett. A' Várásnak Püspöke vagyon. Sok és jó sáfrány terem körülötte. Mőlök hasonlóképen egy kis Várás. Egy felette magas kősziklán fekszik a' Duna mellett egy híres Benedek Szerzetebéli Monostor, a' melly is egy roppant, gazdag, szépen rakatott, 's természeti fekvése miatt erős épület. A' Könyvesháza, a' mint mondatik, sok jeles kézírásokkal bővelkedik. Ens egy hegyen épült kerített Várás. Az Ens' vize mellett fekszik, a' melly is nem meszfze innét a' Dunába folyik. Vagyon egy Minorita Klastroma, 's a' piatzon Deák verfekkel bé írott egy tornya. Lintz Béts utánn leg főbb Várafá Óstriának. A' Duna partján való fekvése

se felettebb gyönyörű, 's e' mellett jól épült és népes. A' Fejedelmi Vár egy dombon fekszik, 's igen szép belőle a' ki látás. Egnéhány Templomon 's Monostoron kívül vagynak a' Várasnak némelly fabrikái is: a' mellyek Óstriában a' leg jobb fabrikák közé számláltatnak. Illyen főképen az ide való Kattun fabrika. A' Váras' kereskedése még nem vetendő. A' számos Uraság, melly a' Várust lakja, 's a' Katona Tisztek, kik itt garnizonba fekszenek, a' Várust elevenítik. Maga a' Váras nints bé kerítve, 's a' mezői a' várasival olly szépen vagyon itt elegyítve: hogy, ha a' bujdosáshoz egy időtől fogva hozzá nem szoktam volna, 's kedvem volna Hazámon kívül valahol lakni; hátra lévő életemet itt kívánnám tölteni. Az ide való Uraság többnyire olly familiákból álló: kiknek a' jövedelmök nem akkora, hogy Bétsben születésökhöz képest illendőképen élhessenek. Lintznek fehérnépe híres a' szépségről. Ezt én részint igaznak találtam; ámbátor azt se tagadhatom, hogy én itt sok halvány és tsorba leányokra is akadtam. A' halványságnak az oka, a' mint ítélem, nem a' levegő, mert ez itten igen is tiszta; hanem inkább a' Várasban fekvő garnizonnak nagy vólta. A' vendégfogadóbéli szobámnak ablakaiból itt gyönyörű ki látádom vala: mert, mint hogy szin-

te a' Dunára szolgáltak, azon Ulm' és Régen-
 burg' Városaiból szüntelen le jövő hajókat szem-
 lélhettem. Lintz és Pafzfáv között a' követke-
 ző Mező Városokon mentem kereftül, úgy mint
Efferding, *Bayerbach*, és *Scharding* által. A' két el-
 ső mindég Óstriához tartozott, de a' harmadik
 csak 1779-dikben szakasztatott el a' Bátor tarto-
 mánytól. Az In' vize mellett az In' Fertályban
 fekszik, melly az említett esztendőben kaptsol-
 tatott Óstriához. Egy közepszerű hegyen egy e-
 rős vára vagyon, 's ez az utolsó helység, *Gränz-
 ort*, az Óstriai és Bátor Tartományok között.
 Itt azt véltem, hogy a' Passust majd meg fogják
 tőlem kérni: mert az előtt úgy hallám, hogy egy
 jó nemből való Útazó, e' nélkül érkezvén ide,
 vizfza igazítottatott; engem' azonban senki se
 kérdezett meg iránta, noha az olyan levelem
 kezemnél vala, mind a' Vármegyétől, hogy ki
 vagyok, mind pedig Béts' Várasától, hogy ho-
 vá megyek. Pafzfávnak, melly immár Bátor
 Kerületben fekszik, *in Circulo Bavarico*, igen ro-
 mántzos fekvése vagyon. Erdős hegyekkel kö-
 rül vettetett egy völgyben a' Dunának két part-
 ján fekszik. A' Várasnak azon része, melly a'
 Duna' partján 's a' Püspök' vára körül épült,
 meg lehető; sőt néhutt valóban szép is; a' töb-
 bi mind azon által nem fokát ér. A' Váras tsu-
 pán

pán a' Püspök' Udvarából, a' kinek is a' jövedelme mintegy 220 ezer forint, és a' Káptalanbéli Uraktól él. Ezeknek a' jövedelmök a' legzsírofabbnak tartatik Német országban. A Papi Váraok igen hasonlók egymáshoz. Ugyan is az illyen Városokban fábrikákat, manufaktúrákat, és szorgalmatofságot ne keressen az ember. A' lakosok többnyire lusta emberek: evésben, ivásban, és szerezmeskedésben töltik minden idejüket. A' Város' Püspöke *Souverain*, az az, Uralkodó és senkitől sem függő Fejedelem. Az ő Püspöki Megyéje részint Bátor országba, részint Óstriába terjeszkedik. Az Öreg Templom, valamint szinte a' Püspöki Vár is, két fényes épület. A' Püspök' Széke hajdan *Laureacumban* vala, melly most Lorchnak neveztetik, 's egy nyomorúlt falu Óstriában, hol az Ens' vize a' Dunába folyik bé. Ezt a' Laureakumot minek utánna a' régi pogány Magyarok tövéből ki égették és elpusztították, annak Püspöke az ő lakását azonnal Pafzszávba vette, a' mi is 737-dik esztendő körül történt. A' Városnak a' kereskedeésre igen alkalmas fekvése vagyon, tsak a' kár, hogy a' lakosok nem tudják, vagy restelik annak hasznát venni. A' Duna itt két jókora folyót fogad magába, úgy mint a' Tirolból érkező Int, és a' magával gyöngyöket hozó Iltzát. A' Város felett

a' Szent György' hegyén egy Vár vagyon, melly *Oberhaus*nak neveztetik. Alább egy keveysé szint azon a' hegyen fekszik ismét egy más Vár, mellynek a' neve *Niederhaus*. Mind a' kettő jól vagyon meg erősítve; ki vévén a' Pafzszáv felé való részét, mellynek nintsen bástyákra szüksége: mert a' hegy ott azon kívül is felletőbb meredek. A' Váras azon részről, melly a' folyó vízzel vétetik körül, nintsen bé kerítve; de a' száraz felé mindenütt fallal és árokkal vagyon meg erősítve. Az Ágoston, Benedek és Ferentz Szerzetesei itt Monostorokkal bírnak. A' Váras három részre osztatik, úgy mint a' tulajdon képen való Pafzszávra, Instádra, 's Iltztádra. Az Instád felett való hegyen egy Szentegyház található, a' melly is ama' tsodáktól régtől fogva híres *Máriabülf* nevű és bútsút adó Templom. Ezen itt találkozó tsodatévő Képnek a' Mását a' Barnabíták Bétsbe hozták vólt, a' mi is alkalmatosságot adott, a' *Máriabülf* Hóftátnak fel épülésére. A' Pafzszávi eredeti *originalis* Kép még most is eszendőnként sok ezer bútsú járóktól meg látogattatik. Ollykor itt olyan bútsú járókat is szemlélhetni, kik tett fogadások szerínt, *ex voto*, ezen jó magas hegyre térdeiken másznak fel. A' Templom mellett a' Kaputzinusoknak egy Hospitziумok vagyon. Pafzszáv körül bizonyos a-

gyag

gyag áfatik, melly fínom portzellán és fazekas-
gyag. Az első nem csak a' Bétsi Portzellán Fab-
rikába bőven hozattatik, hanem egész Rény',
Rajna', vizéig is szélyyel vittetik: a' másig pe-
dig egész Pozsonig szokott a' Dunán le hordatni.
A' Pafzszávi fehérnép, valamint a' Lintzi, szin-
te olly híres szépségről. A' Püspöknek sok, nagy,
és szép erdei vagynak, mellyekből nevezetes a'
jövedelme is. A' Dunán észtendőnként egyne-
hány ezer öl fát botsáttat le Bétsbe. A' vadá-
szatja is felettebb híres. Ollykor a' hajtók a' szar-
vasokat 's az őzeket az erdön alól le folyó Du-
nába ugratják, 's a' Püspök a' Vendégeivel azo-
kat a' vízben úsztokban lövöldözi a' hajóból.

II. L E V É L.

Régensburgban — — —

Bábor ország olly tartomány, melly a' termé-
szettől fok féle ajándékokkal meg áldatott. Min-
den féle gabonát és gyümöltsöt bőven hoz. A'
barma jól tenyészik. Az erdei vaddal 's a' tavai
és folyói hallal bővelkednek. Bora mind azon
által nintsen, de a' helyet jó a' fere. A' népe
jól termett, izmos, jó szivű; tsak hogy minden
Németnél lustább és babonásabb. A' Felföldje
az Alföldjéhez képest igen néptelen. Az egész
Bá-

Bábor ország mint egy más fél milliion embert mondatik magában foglalni. Az Ország' Rendjei három féliek, úgy mint a' Fő Papi Rend, a' Nemesi Rend, mellyben a' Grófok is értetődnek, 's a' Polgári Rend. Az egész Országban semmi egyéb Vallás el nem szenvedtetik a' Római Katolika Hiten kívül: 's azok az igyekezetek, mellyeket a' XVI. Századi Reformátzió itt is kezdett, korán le nyomattattak. A' Báborok a' Vallásbéli buzgóságban semmit sem engednek az Óstriai Német alföldieknek 's a' Tiroliaknak. Az Országban sok felettébb gazdag Klastromok találkoznak, mellyekben nem csak a' Prélátoknak, Prépostoknak, vagy Apáturoknak, hanem a' többi köz rendű Szerzeteseknek is Úri dolgok vagyon. Az Ország egy Universitással is bír Ingolyftádtban, a' melly mind azon által a' többi Német országai híres Universitásokkal fel nem tehet. A' fabrikák ugyan, 's a' manufaktúrák nem régtől fogva szaporítottak; de nem elegendő számmal, sem illendő válfasztással. Mert a' helyett, hogy a' szükséges és hafznos árúk' műhelyeik szaporodtak volna meg, csak a' módi, fény üző, *luxus*, és tsinos, *galanteriás*, árúknak számokra állítottak fel. Illyen a' portzellán, zseb óra, 's több a' fele fabrika: holott a' posztó, pafzomány, kattan, váfzon, 's harisnya többnyire külföldekről hozattatik bé. A' Tartomány

gabonát, barmot, fát, sőt, és vafat bortsát ki a' külföldre. A' Bábor Hertzegnek mint egy 8 millió forint jövedelme vagyon. Pafzfávon túl ezen következő Mező Várafonkon mentem által, úgy mint Filtzhófenen, Platlingon, és Stravbingon által. Filtzhófen a' Duna' partján épen ott fekszik, hol a' Filtz' vize folyik beléje. Vagyon egy Kollegyiosos Temploma. Az Óstriaiak a' Várost 1745-dikben erővel vevék meg. Ugyan akkor Trenk, a' Panduroknak ama' híres Vezérok, porúl jára itten; mert hogy a' zsákmányt 's a' pénzt a' Városban minden szegletben vizsgálta, a' történt: hogy estve egy szobát, melly többféle bé tsinált apró hordókkal rakva vala, gyertya világgal ki keresgéle: holott a' hordók közül egyet a' kardjával szélel vága, a' puskapor, melly benne vala hirtelen meg gyullada, 's Trenket Társaival fel veté 's rútol meg sebesíté. Platling az Izer' vize mellett fekszik. Stravbing jól épült Város a' Duna' partján. Egy Kollegyiosos temploma vagyon, mellyben ama' híres Bernáver Agnesnek a' márvány sírja található. Ez egy ide való borbélynak a' leánya vala, a' kinek ritka szépségébe a' Bábor Hertzegfi annyira bele szerete, hogy hitvesének akará el venni. Az Atyja, az Uralkodó Hertzeg, mivel a' fiát a' leányról semmiképen le nem befzélheté, Régenburg.

burgba Turnérra hívá el magához, 's az alatt a' leányt Stravbingban a' hidról a' Dunába bé veteté. Hogy ezen hidat meg láttam, azonnal meg emlékeztem azon meg illetődésről, melyet ezen Történetnek szép környékekben helyezettett nézőjátéka, valamint bennem, úgy egyéb érzékeny nézőkben gyakorta szerzett. Ezen kívül még öt Kalastroma vagyon a' Várasnak. A' Stravbingiak, valamint szinte a' Filtzhófeniek is, ifjonyodással emlékeznek még most is azon kegyetlenségről, melyet itt, a' mint mondják, a' Magyarok és a' Horvátok követtek el Trenk' vezérlése alatt. Régensburg jó nagy és régi Váras a' Duna mellett, a' mellyen itt négy szegletű nagy kövekből épült régi egy híd találkozik: a' melyet itt a' gyávák az ördögtől tsinált hídnak tartanak lenni, valamint a' Bétsi oftobák a' vason való tőkének a' lakatját az ördög munkájának hízik. A' Várasan alól a' Régen' vize a' Dunába folyik bé, a' melly is alkalmasint nevet adott a' Várasnak. Vagyon a' Várasnak tulajdon Püspöke, 's Káptalanja, nem külömben Szent Emerám nevű gazdag egy Apátursága: azonban a' Váras' Tanátsa, 's a' Polgárság többnyire Lutert követik. A' Váras hajdan Bábor országnak Fő Várasa, 's egyfzer'smind a' Hertzegeknek Székeshelyök vala, miglen I. Fridrik Tsáfzár a' Bi-

rodalomnak Szabad Várafai közé nem számlálta. A' Birodalmi Gyűlés, *Reichstag*, 1662-diktól fogva szüntelen itt tartatik; de a' Követek többnyire kártyázással, játék nézéssel 's egyéb mulatságokkal töltik idejeket. A' Váras' házában gyűlekeznek öfzve egy Szalában. A' való, hogy ezen Gyűlés sok pénzt hoz bé a' Várasba; de a' Váras még sem érzi azt úgy, a' mint az ember gondolná. A' Követeknek szabad mindent vám nélkül bé hozni a' Várasba, mi által sok tiltott portéka vagy is konterband hordatik bé, 's ez a' polgároknak 's a' mester embereknek nagy károkra vagyon. A' Váras magában többnyire régi, füstös, és dülő félben való épületekből áll, 's nem igen víg Várasnak látszik lenni. Az ó minden kereskedése tsupán fából, sóból, és serből áll. Épen ma a' mi Magyar ökreinkre akadtam itt, a' mellyek ha bellyebb hajtatnak e még Német országba, bizonyosan nem tudom. Az ide való köznép Bátorúl öltözik. A' férjfiak Német nadrágjokat rend szerínt egy széles pántlikán a' nyakokról viselik, a' mellybe, mint egy hámba öltöznek: a' fehér nép pedig egy négy szegletű vállat vífel, a' melly őket ki mondhatatlanúl rútítja. Az ide való kö híd a' Bátor Hertzeg' 's a' Polgárság' költségén rakatott 1135-diktól fogva 1146-dikig: kihez képest már hat száz ezren-deig

deig el tartott: a' mi is valóban tsodálkozásra méltó, ha a' Duna' vizének az Ő febes és ragadozó voltát meg gondoljuk. A' Dunán túl mindjárt Régensburg mellett fekszik a' Bátor Hertzeghez tartozó Város, *Stadt am Hof*. Ugyan is az említett kő hídnak a' végén áll a' Bátor és a' Régensburgi farampó, *Schlagbaum*, 's az ifrása is azonnal egymás mellett: mert tudni való, hogy Régensburgnak egy kis Duna szigetén, kevés földjein, rétjein, és kertjein kívül nintsen semmi egyéb birtoka. A' Város' népe' számát 10 ezerre mondják. A' Tsáfzári Fő Biztos, *der Kaiserliche Principal Kommissarius*, a' Turni és Takfzisi Fejedelem itt igen fényes udvart tart: 's az Ő költése a' Városban nevezetes. Gavalérjai, és Tifztjei számosan vagynak, 's az ide való teátromot többnyire Ő egyedül tartja fenn. Ha ezen Fejedelem el távoznék innen, Régensburg valóban meg érezné. A' Kereszt vendégfogadóban, hol hajdan ama' Bernáver Agnes néző játékában elő forduló Turnér tartatott, 's melly a' piatzon fekszik, két ebédlő, 's többféle szép és tiszta szobákon kívül, egy derék Tántzó Szála is találkozik. Ezen Tántzó Szálát ha ki ama' Birodalmi Gyűlés' Szálájával egyben veti, annak meg kell vallani: hogy itt nem annyira vólt gondjok a' Szentséges Római Német

Nemzetbéli Birodalomnak javára egyben gyűlt Követségeknél Tanács Szálájokra, mint azoknak Tántzó Pajtájokra.

III. L E V É L.

Nirembergben — — —

Régensburgtól fogva egész eddig Najmorkon kívül egyéb Várasra nem akadtam. E' pedig a' Bábor Hertzegnek kerített derék egy Várasa. Vára is vagyon, és egy tsuklyás Barátok féle Klastroma. Niremberg nagy, jól épült, de nem igen népes Váras. Hová tovább mind inkább pufztú, mivel az áruinak nints immár olly nagy keletők, mint annak előtte: 's a' Váras Nemessége, *Patriziat*, a' köznépet, a' mint mondják, az adóval igen zaklatja. Fövényes, de még is termékeny, és jól művelt környékben fekszik. A' sok kastélyok, 's nagy és szép faluk: mellyek a' Várust környékezik, az egész vidéket nagyon vidámítják. A' Pegnitz' vize a' Várust két felé választja, mellyen itt a' sok fa hidakon kívül hat kő híd is találkozik. A' Váras két féle fállal vagyon körül véve, a' mellybe sok kis és nagy tornyok vagynak helyheztetve; azon kívül bír egy széles és mély árokkal is. Az útszáit 5 fázra, 's a' házait 8 ezerre mondják lenni; de

né-

nékem mind a' két szám soknak látszik. A' házak többnyire jó nagyok, kívülről bé festettek, 's kőből vagynak építve; de olly pufzták, hogy gyakran hűz és egynéhány szobák között tsak egy két szobának vagyon lakofa. Ugyan is a' Váras az Ó nagyságához képest igen néptelen. Tsak nem minden háznál abban az útfza felé való ablakban, mellynél a' házi gazda afzfzony szokott ülni, bádogba bé tsinált egy tükör találkozik. Ez arra szolgál, hogy a' szobában ülő, a' héján hogy az utfzáról meg láttathassék, minden embert meg szemlélhesen, valaki a' házba bé fordúl, vagy a' ház alatt el megyen. A' Tanáts, és tsak nem minden Várasiak az Ágoftai Vallást követik. A' Váras' Templomai többnyire régi gothus munkával vagynak fel építve, 's mindnyája az említett vallásbéliekhez tartozik. A' Római vallásúaknak tsupán a' Német házban, 's a' Reformátusoknak pedig a' Várasán kívül egy kerti házban engedtetik meg az Isteni szolgálat. A' Várasnak vagyon egy hegyen fekvő Vára is, mellyben a' Várasnak első Tanátsbélije szokott lakni. A' benne látni való nem egyéb, hanem annak egynéhány kápolnája, tsillag néző tornya, és egy mély kútja. Itt laktak hajdan a' Nirembergi Burggrófok, kiktől származott a' mostani Porofz Királyi és Burgus Márkgrófi Familia:

melly okra nézve a' Porofz Király még most is Nirembergi Burggrófnak nevezi magát. I. Fridrik Burgus Választó 1427-dikben ezt a' Várust a' hozzá tartozandókkal el adá a' Nirembergi Tanátsnak. Ezen okból a' Nirembergiek tartanak a' Porofz Királytól, ne talán észébe jusson valaha Burggrófságának visszfa váltása. Sokkal hajlandóbbak az Óstíriai Házhöz. A' Vár több féle régi tornyokból és épületekből áll: mellyekben egy tsendes és békefészerető Nirembergi Dragonyos imitt amott ítrázsát áll. A' Várasnak egy nagy jól meg rakott fegyveres háza vagyon: nem külömben a' Domonkosiaknak volt Kalasstromokban egy derék Könyves háza. A' Fegyveres ház tele vagyon fok féle régi, nagy, és hofzfú álgyukkal; mellyeket József Tsászar meg látván azt mondá, hogy Niremberg olvasztásra való sok derék rézzel bővelkedik. Az említett Német ház a' Német Rendnek Nirembergi Kommentúrája. A' Váras' Kormányozása arisztokráziai. Ugyan is mintegy 19 Familia Niremberget valóban tulajdona gyanánt nézheti, kik is határozatlanúl uralkodnak benne. Tsupán ezen Familiákból 34 Tanátsbéli választatik, 's egyéb Polgárnak a' Tanátsba bé lépni leg kifebb reménysége fe lehet. Mivel a' Tanáts fenkitől sem függ, mert III. Fridriknek 1476-dik esztendei

dei Levele szerint a' Tsáfzár' személyén kívűl, fenkinek sem köteles számat adni: el gondolhatni, hogy nem kis szerentse, ha valaki az említett Fámiliákból született, a' mellyekből valafiztatnak a' Tanátsbéliek; és hogy az alkalmasint nem hazudott, a' ki azt mondá, hogy minden szűletett Nirembergi Nemes, *Patrizier*, 100 ezer forint *kapitalissal* magpénzzel érkezik a' világra. A' köznép 's a' polgárság mihent itt valami idegennel beszédbe ered, leg ottan a' kormányozás ellen panaszolkodik. Ez mennyire légyen igaz és hitelre méltó, azok lássák, a' kik tehetnek róla. Sokan azt vitatják hogy ez a' Nirembergi Nemesség, *Pátriziat*, az ő Nemességének eredetét 1198-dikban vette: a' mikor itt IV. Henrik Tsáfzár egy Turnéron vala, 's 38 Polgári Fami-liát Nemességre emele. De mások még fokkal régiebbnek állítják. Akár mint légyen, a' való, hogy az ide való Várasí Nemesség régiebb minden egyéb Német Várasí Patriziatnál. A' mi Magyar 's Erdélyi Haller Famiánk is, a' mint mondatik, innen eredett: 's most is Nirembergben a' leg nevezetesebb Házak közül való. A' Várasnak hajdan sok jó Képirói és Rézmetszői valának; 's noha azok közül már többé nem igen mutathat elő, de most sem szűkölködik sok derék mester emberek nélkül, kik tsontból, fá-

ból, kőből, bőrből, értzből, és üvegből mindenféle mesterséges portékákat igen oltsó áron készítenek: a' mellyek az egész világba szálllyal hordatnak, 's a' Várasnak noha nem annyit, mint régen, de azonban még most is sok pénzt hoznak bé. Ugyan is Német országnak a' legnevezetesebb kereskedő Várasai közül ez az egyik. A' Váras' határa, vagy is inkább birtoka, mezfze terjed: 's egy Birodalmi Váras se találkozik, melly ennél nagyobbal bírna; azonban, a' mint mondják, annak adóságai is Királyiak. Annak a' Várasan kívül való jobbágyait némelleyek 360 ezer főre számlálják, 's ezekkel sokkal lágyabban bánik a' Kormányozás, mint a' Polgárokkal. Ezen Váras, melly még a' XVII. században mint egy 80 ezer lelket számlált magában, most alig bír 30 ezerrel. Ugyan is egynéhány száz ház itt egészen pufztán áll, a' többbit pedig többnyire tsupán egy Familia lakja. A' lakosok szorgalmatosak ugyan még most is; de mint hogy most már tsak nem minden ország tulajdon manufaktúrákkal bír, 's a' külföldi árúk tsak nem mindenütt vagy meg tiltattak, vagy nagy vám alá vettettek; a'hoz képest az ide való árúknak nints már többé azon keletők, melly annak előtte vala. Az ide való műhelyeket méltó meg látni, 's gyönyörködve veheti az ember észre, miként veszik

itt a' mester emberek még a' leg kisebb gyermeknek is hafznát. Angoly országon kívül atzélból, vasból és rézből sehott se dolgoznak jobban a' mester emberek mint itt. Ezen Nirembergi árúk nem tsak Német 's Olasz országba, hanem Spanyol, Orosz, 's egyéb országokba, sőt még Ámerikába is bőven hordatnak. Az ember el nem hinné, ha szemeivel nem látná, melly sokaságot készítenek itt a' mesterek külömbféle dib dáb apróságokból. Tsupán a' dorombokat mázsa számára készítik, 's hordókba bé rakva a' Dantzkaik vásárra el küldik. Ezen dorombok innen először Lengyel országba, 's onnan Ukrajnába, Podoliába, 's Krimbe érkeznek: a' hol is ezen vándorló Nemzeteknek a' leg kedvesebb muzsika eszközüül szolgálnak. Azonban számtalan hafznos portéka is készül itten: a' mellyeknek Ők magok a' Nirembergiek valának részint fel találóik. A' Nirembergi árúk még most is jobbak, tartófabbak, 's a' mellett oltsóbbak is az egyéb hasonló Német árúknál: mert az ide való mester emberek dolgozók, értelmesek, takarékosok. A' Váras' háza derék egy épület; de a' 30 esztendei háború miatt tsak az eleje készülhetett el. A' Szent Lőrintz' Templomában való Szentség tartó házatskát, nem külömben az Angyali Üdvözlétet, és egy színben álló ugró kútra való értz

szobrokat méltó meg látni. Azok közé tartozik az is, a' mikkel ezen Város a' többi Német Városoktól különböztetni akarja magát: hogy az ide való nagy óra 24 órát szokott ütni, melly szerínt véghez vittetnek a' Városnak minden dolgai. A' Tanátsbéliek, midőn a' Tisztbe mennek, fekete hózfzú ruhában szoktak meg jeleni: 's a' nyakokon nagy Spanyol gallért, a' fejeken pedig szőrnyű nagy vendég haját viselnek. A' Nirembergiek az Ő Városokat kis Velentzének szeretik nevezni: 's valóban a' mi az arisztokratziát illeti, ez a' Város Velentzével sokban meg egyez. Egy Német országi Városban fints olly fanyarú vígyázás az erkölts dolgára, mint itten. Főképen buzog a' Tanáts a' fajtalanság ellen. Az ollyan mester legény, ki valamelly fehér személlyel tilos barátságban együtt találta-
 tik, itt többé mesterré nem lehet. Azt mondják, hogy annak clötte ezen Tanáts a' Város' szüzességeit egy Orvos és a' maga Tagjai közül való Deputátzió által, *physice*, valósággal meg nézette. Ezen *scenát* jelenést, hol egy Orvos, és a' Nirembergi Deputátusok orron való pápa szemmel szinte a' nézegetésben foglalatoskodnak, egy igen *charactericus* a' helyheztetést elevenen ábrázoló rézmetzfésen, *Kupferstich*, még most is meg láthatni. Verd, *Wöhrd*, a' Várashoz közel eső népes és
 jól

jól épült egy mező város, a' Pegnitz' partján fekszik; 's Niremberg' külső városának mondatik. Itt minden felől sok a' Vendégfogadó és kortsmaház: 's azokban annyi a' fajtalan, vagy is, ha meg akarjuk őket betsülni, az öröm leány, hogy méitán tsodálhatni. Ugyan is mennél inkább meg vagynak bent a' Városban tiltva, annyival szabadabban úzik itt dolgaikat.

IV. L E V É L.

Frankfurtban — — —

Vintzhájm azon Birodalmi Városak közül való, mellyek ha valaha virágzottak is, most mind azon által egéfzen oda lettek. Az olyan Birodalmi Város, melly alig bírhatja többé magát, itt felettébb sok vagyon: valamint szinte nálunk sok nyomorúlt Szabad Királyi Város. Ezek Frankfurthoz, Hamburghoz, Niremberghez, 's Augsburghoz képest szinte olyanok, mint nálunk Budához, Pesthez, és Pohonhoz képest Szent György vagy Modor. Még is azonban azoknak az Ó Tanátsbélijeik gyakorta kevélyebbek, 's reá tartóbbak, akármelly főbb és gazdagabb Városnak Tisztjeinél. Vintzhájm az Ájz' vize mellett fekszik, 's egy Deák Oskolája vagyon. Külső és Belső Városra osztatik, 's a' lakosi Ágoftai Valású-

lásúak. Uffenhájm az Anspaki Fejedelemségnek egy Várasa. Egy Fejedelmi Várral és egy Deák Oskolával bír. Okfzenfurt egy kis Váras a' Majna' vize mellett, mellyen itt egy kő híd találkozik. A' Vürtzburgi Prépostsághoz tartozik. Vürtzburg rendes egy Váras a' Majna' vize mellett. A' Várust annak bástyái és egy hegyen fekvő vára, melly Fravenbergnek neveztetik, erőssé teszik. A' Váras' Püspökének, a' ki szint olyan senkitől sem függő Fejedelem, mint a' Pafzfzávi, vagyon azon kívül a' Várasban is egy gyönyörű és roppant *Reszidentziája*, Székes Palotája, melly épületnek mását nem igen találni. A' Váras többféle szép Templommal és Kalafstrommal bír: nem külömben egy Universitással, egynehány Ispotállyal, 's egy Fenyíték házzal, mellyben a' Katonák' számkra posztó képzittetik. A' Püspöknek vagyon a' Várasban egy álgyú és harang öntő háza. A' Várafon kívül való Stájn nevű hegyen igen erős és jó bor terem, a' mellynek ezen okból *Stein wein* a' neve. A' Váras' népe' száma 18 ezernek mondatik. A' lakosok szorgalmasabbak egy kevéssé a' Pafzfzáviaknál, 's egyéb Papi Várasiaknál; mind azon által az érzékenységi hafzon vételnek Ők is szint olly felettébb való nagy baráti, mint amazok. Vürtzburg' Tartománya a' gabona, gyümöls, és bor

dol-

dolgaiban igen termékeny. Az ide való Püspök Német országnak leg gazdagabb Püspöki közül való: az Ő jövedelme némellyek szerint 500 ezer, más k szerint pedig 800 ezer forint, Ezen kívül még a' Bambergi Püspökséget is Ő bírja, melly hasonlóképen igen gazdag Püspökség, 's mint egy 700 ezer forintot hoz bé. Mind a' két Püspökség' Tartománya igen áldott föld. Mind meg vagynak az élethez való szükséges dolgai, és Würzburg az Ő boraival, a' mellyek szinte Svéd országba is bé vittetnek, sokat nyér. A' föld' és a' szőlő' mivélését a' lakosok jól értik; de a' kézi mivekben felettebb tudatlanok. Tsak nem mindnyájan Római vallásuak. Az ide való Kanonokoknak az Ő jevedelmek is a' leg jobbak közül való Német országban. Mint egy 3 's 4 ezerre mennek fel: 's mivel jobbára több Prébendát, *Pfründen*, bírnak, a'hozképest némellyek 10 's 12 ezerre, sőt többre is reá mennek. Az Ő minden dolgok abban áll, hogy esztendőn által tsak egy bizonyos hónapban kelletik a' Kar éneklésre meg jelenniek az Őreg Templomban: 's több tőlök nem kívántatik, tsak hogy Deakúl tudjanak olvasni, és *Stiftsmüssig* tős gyökeres nemes anyától születettek légyenek: mert az atyjok' nemességét szoros értelemben, úgy se lehet soha is meg bizonyítani. Egy bizonyos Német

országai Püspöki Székes városban közmondásban jár: hogy a' Kanonokok magok tsinálják magokat. A' való, hogy őket az ilyen Városokban az említett tős gyökeres nemes Dámáknál leggyakrabban láthatni. Mondják, hogy mindenik Vürtzburgi Kanonok, midőn a' Káptalanba bévétetik, minden Kollégáitól, vagy is Titzi Társaitól, egy vefzfő vágást szenved. Ezen izokatlan *inauguratzió* bé iktatás' módja tselekfi, hogy femmiféle Flejedelemfi, vagy Printz (*)
nem

(*) Nálam a' *Princeps*, *Prince*, *Fürst* Magyarúl Fejedelem; a' *Dux*, *Duc*, *Hertzog* pedig *Hertzeg*. *Principes Transilvaniae* soha sem nevezettek Erdélyi Hertzegeknek, hanem Erdélyi Fejedelmeknek. Szent Imre pedig Magyar Ország' Hertzega vala, *Dux Hungariae*. Eszterházi, Battyáni, Graffalkovits, Paar, Kaunitz, Dietrichstein nem jól neveztetnek Hertzegeknek, mert ők tsak Fejedelmek, vagy Printzek, *Principes*, *Fürsten*; nem pedig Hertzegek, *Duces*, *Hertzogen*, a' mi is fokkal többet téfzen, 's noha némelynek a' Fejedelem' nevezete Eszterházira 's egyebekre nézve nálunk foknak látfzik, mint hogy eddig a' Magyarok azzal többnyire tsak az Ország' Urát jelentették; de ha mind Deákban mind Német-

nem kívánkozik a' Káptalanba fel vëttetni. A-
 fassenburg felé Speszszárton mentem által, egy
 sűrű és nagy erdön. Mint egy kilentz órányi
 földön tsupán tsak egy hitván faluza 's egy va-
 dáfz házra akadtam. A' Rórbrúni Posta váltás
 középelt az erdőben vagyon, 's ez nem egyéb,
 hanem a' Posta lovaknak 's inasoknak való egy
 magános és rongyos ház, a' többi mind erdő-
 ség. Ezen vadon erdön által nem mindenkor
 bátorságos jární: mert az útonfosztók, útát el-
 állók, tsak a' minapában támadtak meg egy U-
 raságot, 's mindenéből ki fosztották; 's most
 mint egy másfél esztendeje, hogy ugyan ezen er-
 dőben az a' féle gonofszok a' Delizsántzot fel ve-
 rék, 's a' benne talált három Útazót a' Konduk-
 torral együtt agyon üték, a' fzekeret pedig a'
 30 ezertől, mellyet akkor vífzen vala, egészen
 meg foszták. Szerentsénkre az Érsek' Hufzárjai,

Q

ki-

metben a' Princeps, Fürst, az Ország U-
 rát is, Eszterházit is jelentheti, nem tudom, mi
 Magyarok a' Fejedelem szóval mért színt úgy nem
 élhetnénk. Ha mind azon által Eszterházit 's a'
 többi hozzá hasonlókat, nem akarjuk Prin-
 cipes, Fürsten, Fejedelemnek nevezni; tehát
 tsak ugyan Printzeknek kell neveznünk, 's nem
 Hertzegeknek.

kiket tsupán azon végre tart, szinte akkor az erdőn patrolt járanak, 's minket egész éjjel nyomban követének: melly okra nézve az erdő' szélén két Német tallért borra valóúl nékik oda nyújték. Afaßenburg a' Majna mellet fekszik, 's a' Májntzi Érseknek egy meg lehető's Várasa. A' nevét Asaf pataktól vette, melly a' Váraftól nem mezfze a' Majnába folyik. Az említett Érseknek, a' ki is egyfzer'smind Várafztó Fejedelme a' Birodalomnak, *Elector*, egy Vára vagy on itt; mellyben öfzi időben, míg a' vadászat tartatik a' Spezfzárt erdeiben, gyakorta szokott mulatni. A' Vár jó nagy és szép. A' Várasban egy Kollégyiomos Templom, a' Jézsovitáknak egy, volt Kollégyiomok, 's a' tsuklyás Barátoknak egy Monofstorok találkozik. A' Váras' környéke igen termékeny, 's főképen sok jó gyümölsöt szokott hozni. A' Misniai, vagy Misánfzki almából a' lakosok itt bort készítenek, mellyet a' jó féle bortól nem minden ember különböztethet meg. Hannáv a' Hefzfzen-Kafzfzeli Fejedelemnek egy jól épült 's derék Várasa. Egy síkon fekszik a' Kitzing' vize mellett, melly közel a' Várashoz a' Majnába folyik. A' Váras két rézfze öfztatik, úgy mint az Ó Várasra, és Új Várasra. Az Ó Váras ugyan nem igen szép; mind azon által még sem rút. A' benne ta-

lál-

lálkozó Fejedelmi Vár jó nagy, és szép kertje vagyon. Azon kívül vagyon az Ó Várasnak egy Deák Oskolája is, *Gymnasium illustre*. Ezen Oskolában sok Református Magyar Ifjú meg fordúlt immár, 's ha jól emlékezem, Szentzi Mihály Albert is itt tanított hajdan. Itt botsátotta ki 1608-dikban a' Magyar Bibliát Károlyi' Fordítása szerint, 1610-dikben pedig egy Magyar Grammatikát. Az Új Váras az Ó Várasnál nem tsak nagyobb, de szebb is fokkal. A' házak mind a' két felől az Ó egyenes, széles, és tiszta útizáikban tsak nem egészen hasonlók egymáshoz. Ezen Új Váras a' hazájokból ki üzetett Református Német alföldiektől építettetett fel, a' kik itt igen hasznos kapitulátziót alkut nyertenek. A' Várasban sok posztó, tzájk, harisnya, kattun, és portzellán készítettik.

V. L E V É L.

Frankfurtban — — —

Frankfurt nagy, szép, és híres kereskedő Váras. Egy gyönyörű, termékeny, és egészséges környékben fekszik a' Majna mellett, melly a' Várst két felé osztja. A' Várasnak mind a' két része foglal magában mint egy 3 ezer nagy és kis házat, és 43 ezer Keresztény és Zsidó

embert. A' mi az épületeit illeti, azokban egy Bírodalmi Várasnak sem enged, sőt valamennyit fellyül haladja. Ugyan is az előbb kelő Német országi Grófi és Fejedelmi Házaknak itten többnyire fáját házok vagyon. Annak az Ő három piatai ezek: a' Römerberg, Frávenberg, és a' Rózmork. Az elsőn áll a' Váras' házának az eleje, melly egy régi forma épület. Az alja egészen boltozott, és vásárkor ugyan itt árútatnak a' galanteriás árúk, és egyéb drágaságok. Ezen boltozott folyosók felett egy Szála vagyon, mellyben a' Tsáfzár ebédelni szokott a' koronázás után, 's a' mellyből egy másikba mehetni, a' hol a' Tsáfzárnak válafztása iránt való Tanatskozások tartatnak szokás szerínt. A' Váras' háza' Arhivomában őriztetik IV. Károly Tsáfzárnak Arany Bullája. A' Rózmork, melly a' Várasnak a' leg szebb és leg nagyobb piata, forban rakott élő fákkal vagyon bé ültetve, 's egy gyönyörű sétáló hely. A' Tanáts, és a' Váras' Tisztjei Ágostai Vallasúák, a' melly is itt az uralkodó vallas; mind azon által a' Várasnak leg több Templomait a' Római Vallasúák bírják, 's a' Reformatusok is számosan vagynak itt. A' Várasnak az Ő két Kollégyiomos Templomán kívül vagyon még egynehány Klastroma is, úgy mint a' Karmelitáké, a' Domonkosiaké,

's a' Tsuklyás Barátoké. Az Evangyélikusoknak egy Deák Oskolájok vagyon. A' Várasnak a' Kafztenhófban találkozó Könyves tártja, 's Régi Pénz Gyűjteménye nevezetes. A' Szegény és Ár-
 vaház, nem külömben a' Fenyíték, Bolond, és Betegház jól vagynak el rendelve. Frankfurt az ő jó fekvése, és két vásárai miatt, a' mellyek elztendőnként tartatnak benne, egy a' leg nevezetesebb kereskedő Német Várasak közül. Az ide való felyem, dohány, és portzellán manufaktúrák meg lehetősek. A' Váras' Katonasága mint egy ezer emberből áll. A' Majnán itt egy kő híd fekszik, mellynek hofzfza 400 lépésnyi, 's 14 bőlthajtásból áll. Szebb 's jobb vendég fogadókra az ide valóknál még eddig sehatt se akadtam. Ezen Várasnak Hamburggal együtt még most is szolgál a' fzerentse: holott Niremberg, Augsburg, 's egyéb fok Német Várasok régi virágzásoknak már bottal ütthetik a' nyomát. Frankfurtban mindenütt ki tetfszik, hogy a' lakofai birtokos emberek. A' házi belső készület, a' kertek, a' szolga ruházat, 's kotsi tartás, az öltözet, az afzfzonyoknak köves partékájok, egy szóval minden fellyül haladja itt a' Polgárit, és a' Nagy Urakéhoz közelít. Az ide való kereskedés Német országra nézve felettébb káros. A' Német árúknak a' külföldekre való Kivitelők

alig tefzi az idegen árúk' Bévitelőknek tizedik részét, *Ausfuhr, Einfubr.* A' Kivitel vasból, rézből, 's egyéb nyers és ki munkált értzből, nem különben borból és gyoltsból áll; a' Bé vitel pedig minden féle fűszerfzából, galanterias árukból, külföldi borokból, posztókból, és feiyem matériákból, egy szóval mindenből áll, valamit Frantz, Olasz, és Angoly országok a' fény üzésre *luxusra* készítének: 's Frankfurt a' kanális, melly által Német ország az ő pénzét ki folyti engedi. Az említett kevés manufakturák többnyire tsak Német Országának dolgoznak, 's az ide való leg nagyobb Kereskedők nem szégyenlenek Bóltos Kálmarok lenni, *Krämer.* A' többiek mind olyanok, kiknek a' Németeknél *Kommissionärs* a' nevök, 's a' kik a' helyett fokkal nagyobb hafzonnal manufakturákra tehetnék ki a' pénzöket. A' Váras, a' mint említém, számlál mint egy 43 ezer embert, az idegeneket fel nem vévén. Ezek, kiket fő köpen a' vásár hoz ide, hét nyóltz ezerre mennek fel: fok Grófi és Fejedelmi Személyek is szoktak közöttök találkozni. Azon kívül valami külföldi Uraságok Német Országának hév és savanyú vizeit mennek látogatni, azok többnyire az útjokat Frankfurton által veszik: mivel ezen Váras Német Országának leg járatosabb fő útján fekszik,

jó társaságot nyújt, 's a' vásár' lármája egy olly szépen épült Városban, egybe lévén kötve az egéfzen meg nem határozott élet' módjának szabadságával, gyönyörű néző játékkal ízolgál. A' Német Uraságokat, nem tsak a' vevés, hanem fok egyéb tekintetek is ide tsalják. A' Város' Kormányozása, melly annak előtte olly komor vala, most már fokkal tetfzeni kívánóbb, 's azon vagyon, miként tehesse kellemetessé az idegeneknek a' vásáron által itt való lakásokat. A' végett szolgál itt a' Teátrum, a' Vokfzhal, a' szép sétáló helyek, a' nyilván való tantzó Szalák, 's a' támetalan fok öröm leányok. Ezek itt fokkal szabadabban élnek, de egyfzer 's mind fokkal úntatóbbak is, mint akármelly egyéb Birodalmi Városban. Mihent az idő bé fetétedik, azonnal el foglalják a' sétáló helyeket, 's egy férjű fe sétálhat a' héján, hogy meg ne szállítsák. De ez még mind semmi. A' Városnak közel fekvő Bornhájm faluja valóságos bordély falu, melly tsupán a' korhelységből és fajtalanságból él. Ezen jó nagy falunak tsak nem minden háza bort mér, 's mindegyikében két három a' féle leány találkozik, kik bizonyos pénzért mindenkinek kézkek mindenre. A' Vásáron kívül itt mulató idegenek mind azon által nem olly szabadok mindennel. A' vendégfogadósok

meg nem engedik, példának okáért, hogy az idegen a' vásáron kívül valami különös házban lakhassék, ha egyébként a' vendégfogadóban ezik' is. Az ide való Város' Nemesei, *Patrizier*, fokkal társalkodóbbak, nyájasabbak, 's tanultabbak a' Nirembergieknel. Frankfurt Német Ország'nak már fok Tudóst nyújtott, 's valóban minden tudományokban és mesterségekben forgott embereket lehet itt fel találni. 'Tsak az itt uralkodó Ágostai vallású Papság' Inquisitorainak magok viselése szüntelen ellent áll a' lélek' szabadságának, 's a' Közönség' fel világosításának, 's a' kereskedést is felettébb károsítja. A' Reformátusok, kik számokhoz képest a' Városnak leg gazdagabb lakosai, akar mennyit igyekeztek is már, még sem nyerhették meg nyilván való Isteni szolgálatjoknak a' Városban való el tûrését: noha azonban a' Katolikusok, kiknek a' Vallások az itt uralkodó Vallástól fokkal különbözöbb a' Reformátusokénál, leg több Templomot bírnak; 's a' Zsidóknak is egy nagy és nyilván való Szinagógájok vagyon. Mondják, hogy Hamburgban is az uralkodó Református Vallás szint a' képen bánik az Evangyélikusokkal, mint itt az Evangélikusok a' Reformátusokkal. Az ide való Zsidóknak a' számok könnyen fellyül haladja a' hat ezert. Közülök fokan olly gazdagok,

gok, hogy a' Kereftyénekkal minden tétkozlás' módjában vetekednek. Az Ő iparkodások ki mondhatatlan. Ők itt kerítők, nyelv és tántz mesterek, sőt bérelett inasok is, *Lehmlaqaquen*: 's az Ő leányik a' körül nem metélteknek is el adók. Ha ki az Ő útfájokba bé lép, azonnal körül vefzik minden felől. Egyfzerre tízen is reá rohannak az idegenre, 's azon vagynak, miként véttéssék még véle az árúikat. Bot nélkül meg nem szabadúl tőlök az ember: 3 's 4 fáz lépésnyire is el futnak az idegen után. Az útfájok körös körül fallal vagyon bé kerítve, 's a' házak ott egész a' héjazatig rakva vagynak néppel. Nem rég, hogy két ház égett ki, a' mellyek hofzfokban alig foglaltak öszveséggel 50 lépesnyit; még is mind azon által ezer ember lakott benne. Ha valamelly házban tsak egy familia lakik, bizonyos jele, hogy a' lakosa gazdag ember: mert a' házi bér ezen útfában jóval nagyobb, mint Londonnak vagy Párisnak akár melly útfájában. A' Váras ugyan olly törvényt szabott, hogy femmi féle Zsidónak se legyen szabad ezen az útfán kívül lakni: azonban a' Tanáts gyakran az újain által néz, 's tsupán ezen okból újítja még most is ezt a' törvényt, hogy azon Zsidóktól, kik az Ő útfájokon kívül laknak, időről időre rend kívül

való adótt fzedhessen. Az ide való Polgárság a' Tanátsal tsak nem fzüntelen perben vagyon: sőt maga a' Váras a' Prókátoroknak hafznokra minden fzomfzéd Fejedelmekkel Bétsben és Vetzlárban mind egyre perlekedik. Ezen perek, a' mint mondják, már húsz egynehány efszendőktől fogva a' Várasnak efszendőnként nem kevesebbe teltek 50 ezer tallérjánál. A' Várasnak az ő mindennémű jövedelme öfzveséggel mint egy 600 ezer forintot tetzen. A' Reformátusok 's a' Katolikusok leg többet adóznak. Az utólsók ugyan a' Tanáts' kegyességéből Polgárokká lehetnek, de a' Kormányozásban foha fe rēfzesülhetnek; az elsők pedig a' Polgárságból is tellyességgel ki vagynak rekefszve.

VI. L E V É L.

Kölönben — — —

Miólta Bétsset el hagytam, még gonofsabb útra nem akadtam, mint a' midőn Frankfurtot el hagyván Limburgon által ide útaztam. Ugyan is mindjárt az első Postán Königsftájnon túl a' kotsimmal meg akadván, az egész éjt a' kotsimban kellett a' szabad ég alatt töltenem: mivel a' lovak az ifzonyú nagy sárból fsemmi képen ki nem húzhattak. Más nap Szelterfz ne-
vű

vü helységen mentem által, a' mellytől mint egy fáz lépésnyire egy réten találkozik ama' híres favanyú kút, mellynek a' vize *Selzer Wasser* név alatt széllyel hordatik egész Európában: a' kő korsók is, a' mellyekben el küldhetik, itt kékzülnek, 's egész halmokat lehet belőlök szemlélni, valamint szinte azoknak tserepeikből is. Ezen favanyú kút először tsak 5 ezerben, azután 8 s' 10 ezerben, míg végre 18 ezer tal' lérban árendáltatott ki. Most a' Trieri Udvarnak egy Tisztje viseli gondját, a' ki is az Udvarnak abból való jövedelmét, a' mint mondják, 60 ezer forintra vitte. Mondják, hogy innen efszendőnként két milliommnál több korsó küldetik széllyel. Mivel pedig ezen helységhez közét tartja a' Nafzfávi Fejedelem, a' hoz képest azt a' Trieri Katonák fszüntelen őrzik. Limburg egy nem nagy Váras a' Lan' vize mellett, a' mellyen itt egy kő híd vagyon. A' Trieri Érsekséghez tartozik, szép fszántó földekkel 's három Klafstrommal bir. *Kölln*, Deákül *Colonia Agrippina*, Frantzúl *Cologne*, Magyarúl Köllönnek vagy Kolónnak nevezhetjük, a' Rajna' vagy is Rény' vize mellett fekszik, 's Német Országnek a' leg régiebb 's leg nagyobb Várasai közül való; azonban rofszúl épült, rofszúl lakott, 's rofszúl kerített. Deák nevét, mellyből az utána

a' töb-

a' többi eredett, onnan vette: mivel hogy azt Klaudius Tsásfár' Hitvese Agrippina alatt előfzdr szállották meg a' Rómaiak. Benne lakik az Ó tőle neveztetett Kaptalan: nem külömben egy Universitas, 's a' Pápa Követje is. Az Öreg Templom a' régi építésnek remek munkája volna, hogyna egészen el kézfűlt volna. Az Öreg Oltár' hata megett egy kis Kápolna találkozik, a' mellyben, a' mint mondják, ama' három Szent Királyoknak az Ó tetemeik fekszenek, kik hajdan a' kis Jézust üdvözlötték. Vert ezűftbe vagynak bé foglalva, 's az ezüst gyémántokkal 's egyéb drága kövekkel gazdagon vagyon meg rakva. Az Öreg Templomon kívül vagyon itt még 10 Kollegyiomos, és 19 egyéb Templom, 5 Apáturság, 61 Barát és Apátza Monostor, 16 Ispotály, 's mint egy 50 Kápolna. A' Szent Orsolya' Templomában találkozik, a' mint mondják, ezen Szent Szűznek a' feje, 's az ō 11 ezer Szűz Társainak az ō ereklyéjek. Ezen Sz. Orsolyát 11 ezer Szűz Társaival együtt a' Legyendák a' pogány Magyarokkal öletik. De ezt fokban a' mostani Katolikus Írók közül is fokalják, 's azt állítják, hogy ezen Szűzeknek a' számokat a' régi Írók, kik többnyire Barátok valának, leg alább is egy nullával szükségtelemnül meg szaporították. Sőt egy Író úgy gyanakodik,

kodik, hogy azon Szűzeknek egyike, kik Szent Orsolyát kísérték, *Undecimillának* neveztetett, 's onnan támadott az utánn az akkori tudatlan barát világban a' 11 ezer. Én azt tartom, hogy a' pogány Magyarok ritkán bántották a' Szűzeknek életöket, mivel inkább fzerették azoknak életben venni hafznokat. A' Szent Péter' Templomában a' Kriftus' Kínfzenvedésének egy hírcs képét láthatni, a' mellyet az itt született Rubens készített, és a' Templomnak ajándékozott. Vagyon itt azon kívül a' Német Rendnek, valamint szinte a' Sz. János' Rendjének is egy Kommentúrája. Az itt lakó Protestans Kereskedők még mind eddig femmiképen se nyerhették ki, hogy Templomot építhessenek magoknak, kén-telenek az Isteni szolgálatra a' szomszéd Mülhajn Várasba járni, 's Polgárokká tellyességgel nem lehetnek. A' Váras' háza egy nagy gothusi épület, 's a' Fegyveres ház jól vagyon meg rakva. Az ide való manufaktúrák keveset tesznek, 's a'hoz képest a' szolgálat, 's az adás vevés nem derék: melly okra való néze az itt való köz embernek szegénysége szörnyű nagy. A' Váras az Ő jó fekvésének, a' kereskedésre tekintve, nem nagy hafznát vesz: az Ő minden kereskedése tsupán borból és gabonából áll, mellyeket a' Rainán Hollandiába le küld. A' Várasnak mostani népe'

népe' száma 40 ezret tesz, holott annak előtte 60 ezernél többet tett. Roppant nagy Város, csak hogy felettébb rozál épült, 's rozál lakott. Birodalmi Szabad Város, 's a' Kölöni Érsektől 's Valasztó Fejedelemtől semmiben sem függ. Kölön a' Rajnán való fok hajóknak árbotzfáik, és a' számtalan Templomoknak tornyaik miatt, mezfzéről igen fényes Városnak látszik; azonban, mihent a' kapun be lépsz, leg ottan minden szépsége el tűnik szemed elől. Az útfák a' lakofokkal együtt fetétek 's tisztátalanok. Keresve kereshatsz benne egy szép épületet, 's a' leg több házak vagy egészen pufzták, vagy pedig öfzve dűlni készűlnek minden órában. Sok útfában mind a' két felől a' házak előtt fekszik a' ganéj: 's némellyek az útfák közül olly pufzták, hogy óránként sétálhatsz benne, a' héján, hogy egy teremtményt szemlélhess. Kár ama' szép piatzért, melly a' Városnak közepettén fekszik, 's nagyságára és a' gyönyörű hársfa sétálókra nézve a' leg szebb piatzok közül való vólna, a' mellyeket valaha egy Városban láttam: ha alacsony 's tsunya házokkal körül nem vétettnék. A' kol-dús a' Városban annyi, hogy, valamerre fordúlsz, csoportonként akadsz reájok. Ezeknek fokaságokat a' fájtalan leányoknak fokaságok követi, kik itt fokkal szemtelenebbek mint egyébűtt. A' har-

madik fokaságot a' Papok tefzik. Minden Német Városok közül itt leg számafabbban találkoznak, és fokkal szabadabban élnek, mint akár-melly egyéb Német Városban: a' minck is az oka az Érseknek távúl léte, 's annak parantsolatira való nem ügyelés. A' Kölöniek az Ő Városokat kis Londonnak nevezik: 's valóban a' köznép' gorombaságára, melyet az ide valók a' szabadság' érzésének hívnak, 's a' mindenütt uralkodó rendetlen életre nézve, ezen nevet meg érdemli. A' Város' lakosi többnyire Katolikusok, 's az ereklyéknek tsoda tételeknek felettébb nagy bar itjaik. Valahány Templom vagyon itt, azokban mindenütt fel találhatod a' fok ereklyét, 's meg hallhatod az általok véghez vitt tsodákat. Az ide való Papok, de leg inkább a' Barátok, nem tudnak egyebet prédikállani az ilyen legyendabéli tsodáknál. A' szabadabban élőknek elő hozzák azt a' hazát, azt a' szobát, sőt azt az ágyat is, mellyben két nőtelen fzemély, egy nőtelen ifjú 's egy hajadon leány, halva találtattak, kiknek az ördög a' nyakokat ki tekerte, 's több e' félét. Kölön hajdan fokkal népesebb vala, 's a' XII. Században, a' mint mondják, az egész Birodalomnak ellen állott. A' Kereskedése annyira virágzott, hogy az akkori kereskedő főebb Német Városoknak az egyike vala. Ezen

változásnak az okát ugyan nem tudom; mind azon által talám nem igen hibáznám, ha azt mondanám, hogy tsupán a' lakosoknak mostani babonás, búja, 's ostoba voltak szerzette azt. Az ide való Kereskedők merő Kálmárok, Kremer, 's a' Frankfurti, Augsburgi, Nirembergi, Straßburgi, és Svájti Kereskedőknek Árú fogadóik, *Kommissionärs*. Alig vagyon közöttök tizenkettő, kik valami nyomosabb kereskedést űznének, 's azok is többnyire Olaszok vagy Frantzok: kik az ide valókat valamint éfzben, fziint úgy a szorgalmatosságban is véghetetlenül meg halladják, 's tsak ezzel a' kapitálissal is itt könnyen szerentsét tehetnek. Hogy ha a' Kölönieknek szemökre veti az ember a' Város' lakosinak ezen jobb részök ellen való türhetetlenségeket: 's ha egybe teszi előttök a' Polgároknak ostoba, lusta, korhely, és szegény voltokat a' Prótestánsoknak alkalmas, szorgalmatos, józan, és birtokos voltokkal: ezt Ők, nem tsak a' Prótestánsoknak károokra, hanem a' magok' hasznára is így magyarázzák. Ezen eretnekek, úgy mondanak, merő elvetett teremtmények. Az Ő szívök tsupán a' földi javakon kapdos, mellyeket az Isten annyival inkább meg enged nekik itt ezen a' földön, mennyivel bizonyosabb a' más világon az Ő kárhozatjok. Az Isten az Írásban a' gazdagokat nyil-

nyilván való képen meg átkozta, 's az ő kintseik a' más világon egyebet nekik az örökké való tűznél nem szereznek. Az illyen gondolkodás és hitel mellett, mellyet itt a' Barátok minden Templomban prédikálnak, nem tsoda, hogy ezen Városnak a' harmad része koldúl. Azon számos hajók, a' mellyek itt szüntelen láttatnak, az úgy neveztetett ki kötő helyen, a' Kölnöniekre nézve valóságos szemre hányás. Alig találkozik Európában egy olyan folyó víz, mellyen a' hajók úgy járhatnának, mint az ide való Rajnán. Az egész Kölni ki kötő hely, melly tsak nem egy órányí a' hofzfzában, szüntelen bé vagyon hajókkal borítva. Azonban ezen hajóknak jószágaik többnyire egészen külföldi kereskedőkhöz tartoznak.

VII. L E V É L.

Akkenben — — —

A' Kölni Érsekség 's Választó Fejedelemség efsztendónként egy milliom, az az, ezernyi ezer Rényes forintot hoz bé: 's a' Monostori, *Münsteri*, Püspökség' jövedelme pedig egy milliomot és 200 ezeret tesz. Ezen két hatalmas Fejedelemségeken kívül bírja Fő Hertzeg Magsimilián a' Német Mesterséget is, mellynek a' jövedelme mint egy 400 ezer forint. Kihez képest ezen

ifjú Fejedelemnek a' jövedelme leg alább is $2\frac{1}{2}$ milliomra fel megyen. Bon' Várasában tartja lakását, a' melly is a' Rajna' partján épült egy derék Váras. Különből Ákken felé indulván által mentem útamban Bergen' és Jülich' Várasain. Bergen, melly immár a' Jülichi Hertzegséghez tartozik, egy kis Váraska az Erf' partján egy Monostorr.l. A' Jülichi Hertzegség termékeny tartományka, 's a' Pfaltzi Választó Fejedelemséghez tartozik. A' lakosi többnyire Katolikusok, mind azon által hellyel közzel Reformátusok 's Evangyélikusok is találkoznak benne. Jülich, vagy is Gülich, a' Tartománynak Fő Várasa a' Rúr' vize mellett fekszik, rendszeren épült, 's meg nagyon erősítve. Egy tziatellája nagyon, mellyben egy Hertzegi Épület, egy Kollégyiomos Templom, és egy Klastrom található. A' Várason kívül a' Református és Evangyélikus Templom látfzik. Ákken, vagy is Ákhen, Frantzúl *Aix la Chapelle*, Deákúl *Aquisgranum*, hajdan *Urbs Aquensis*, a' Jülich 's Limburgi Hertzegségek, 's egynehány jó magas hegyek között fekszik, s' a' nevét a' hév vizétől vette, melly már a' leg régiebb idóktól fogva híres. A' Váras a' benne tartatott Egyházi Gyűlésről, a' benne véghez vitt békéség' szerzésről, az említett értzes hév vizéről 's ő

Újra

Újra Fel építőjéről Nagy Károlyról nevezetes. Két felé osztatik, úgy mint Új és Ó várasra. Az Ó várast Nagy Károly fallal kerítetté körül, melly okra való nézve még most is Károly' Várasának neveztetik, *Carlstadt*. Ezen Ó váras tellycséggel kerekded, 's az Új várasnak épen a' közepén fekszik. Egybe vévén mind a' két Várust, inkább nagynak, mint népesnek nevezhetni. Ugyan is a' népe' száma 24 ezret fellyül nem hallad. A' Váras' eredetét az Írók így adják elő. Hogy tudni illik, midőn ezen vidék is a' régi Római Birodalom alatt volna, bizonyos Gránus Római Tanátsbéli találta volna fel az ide való hév' vizét: a' ki is azután itt vevé a' lakását, 's a' völgyben egy várat építe. Rövid idő múlva a' hév' vizet több ember is meg látogató, ugyan azon a' helyen le telepedék, 's ezekből lassanként Váras kerekedék, a' mellyet végtére a' Hunnusok ki pusztítottak, 's hamuvá tették. Többi közt mutatódik még itt egy régi torony, melly Gránus' tornyának hivattatik, 's az említett régi vár' maradványának tartatik. Mások mind azon által a' Váras' eredetét olly meszse nem keresik hanem csak Nagy Károly' idejét említik. Ezen Római Tsászar, úgy mond egy Író, fiatal korában esztendőnként minden őszfel meg látogatta ezt a' vidéket, hogy itt kedve szerint va-

dászhaffon. Egykor midőn a' vadászatra igen bele hevült volna, az emberei el veszték melőle, 's maga is el tévelyedett. Mivel végre nem tudta, melly felé fordúljon, a' lovára bizta magát. De mivel tovább is erdőségnél egyébre nem akadott, utóljára egy magas hegyre nyargalt, hogy onnan körül tekinthessen, 's meg tudhassa, hol a' nap kelet, 's hol a' nap nyugot. Hogy a' hegyre fel ment, onnan a' közel való völgyben füstöt vett észre, 's mivel azt vélte, hogy, a' hol a' füst mutatja magát, ott bizonytal vagy az embereit fogja fel találni, vagy pedig valami gunyhókra akad, a'hoz képest a' lovát legottan a' felé farkantyúzta. Azon közben, hogy oda nyargala, a' lova alatta egy meleg és füstölgő vízbe esék. A' Tsászar ezen meg ijede, le szálla, a' lovát a' vízből ki rántá, 's a' víznek egész a' kútfejéhez járúla: holott egy régi várnak dűledékeire akada, 's a' haraszt között egy márvány ferdőnek a' maradványaira talála. Ez a' véletlen találás ezen ahítatos Fejedelem előtt az Istennek különös gondviselése' igazításának látszatott lenni, a' ki az Ő meg tartását kívánná. Egy meleg ferdő egy ilyen pufzta helyen épen arra valónak látszatott néki, hogy fáradságából, mellyben el lankadott, helyre hozódjék. Bele lépett tehát, 's a' hév víz igen jó esett néki. Annak utánna

fel

fel üle lovára, 's még egy ideig való tévelygése után végre fel találá az embereit. Ezen tsoda történet a' Tsáfszárt arra bírá, hogy leg ottan a' hév víz mellett egy gazdag 's gyönyörű Kápolnát építtete a' Boldog Afzszonynak tiszteletére. Ő ezt a' helyet annyira meg szereté, 's olly gyakran meg látogatá' hogy végre a' maga számára a' Kápolna 's a' hév víz mellé egy várat rakata, melly az ő szépségével 's nagyságával hasonlóképen meg különbözteté magát. 'S ez elég legyen Ákken' Várasának eredetéről, a' melly hatellyesen igaz e, vagy nem, az iránt kezes nem leszek: mert színt a' fele történetet hoznak elő a' Történet írók a' Tseh Országban lévő Carlsbádi hév víznek IV. Károly Tsáfszár alatt való fel találásáról. A' Váras' háza nevezetes épület, 's a' szobái királyiak. Vagynak a' Várasnak némelly fabrikái 's manufraktúrái. Az ide való finom posztó Spanyol gyapjúból készül. A' varró tű fabrika fokát ér, 's ezen kívül vagyon itt még egy vörös és sárga réz, és egy gyűszű fabrika. Hajdan, nem tsak Nagy Károly, hanem utánna fok egyéb Római Német Tsáfszárak is e' Várasban laktak, a' hoz képest *Sedes Regiá*nak nevezetett, 's a' Koronázás is itt szokott volt mindég történni. A' Birodalmi *Klenódiomok* Koronázás Drágaságai még most is itt tartatnak az Öreg

Templomban, melly másképen *Marienkirche* 's *Münster*nek is neveztetik. Ezen Klenódiomok kétfélék: úgy mint nagyobb és kisebb ereklyék: 's a' Római Tsáfzár' és Király' Koronázásakor szoktak elő vétetni. A' kisebb ereklyék közé tartoznak: a' Nagy Károly Tsáfzárnak Pallosa, egy Evangyéliumos Könyv, melly az említett Tsáfzárral temettetett el, 's egy drága kövekkal kirakatott edény, a' mellyben azon földből vagon valami kevés, mellyre a' Szent Iltván' vére tseppegett a' kövezéskor. Ezeket az idegen könnyen meg láthatja egynehány Stüberért. De a' nagyobb ereklyék, úgy mint a' Boldog Afzfony' ruhája, a' kis Jéfus' polái, egy darab gyólts, mellyre Keresztelő Szent Jánosnak a' véres feje esett le, 's egy más gyólts, mellyel a' Krisztus' két ágyéka vétetett körül, tsak minden hetedik éftendőben mutattatnak elő: vagy ha valami Fejedelmi Személy kívánja azokat meg látni: 's akkor az egész Nagy Tanátsnak, 's Münsterhez tartozó minden Papoknak a' ki vevéskor 's bétevéskor jelen kelletik lenniük. Ezen Templomhoz egy Kápolna vagon ragasztva, mellyet I. Lajos Magyar Király 1367 - dikben építtete, 's mellyben ugyan akkor a' Mise mondásra két Papot rendele. Ezen Kápolna idő jártával egészen el pusztúlt, méglen 1758-dikban a' Magyarok

rok által ismét meg újttatott, a' mi is a' következő Deák Fen írásból ki tetfzik. *Lapis fundamentalis Sacelli Basilici, quod a Ludovico I. Rege Hungariae 1367mo exstructum, subinde vetustate fatiscens, Hungari pro Regina sua Maria Theresia, Duce Marefcballo Comite Carolo Battyánio, in Belgico Exercitu contra Gallos belligerentes, Fundatoris pietate excitati, collata ope instaurarunt, positus Anno 1758vo per Generalem Emericum Morocz. A' Magyar Szarándokok hajdan ezen Ákkeni Kápolnát meg szokták gyakorta látogatni. A' Várasiak, valamint a' Kölöniek, többnyire Katolikusok; azonban köztök is, valamint a' Kölöniek között, elég Protestans találkozik: a' kiknek mind azon által a' nyilván való Isteni szolgálat a' Várasban meg nem engedtetik. Ezek az ő Isteni szolgálatjokat a' Váraftól egy órányira fekvő *Vaels* nevű Hollandus faluban szokták tartani. Az említett Münster azzal kérkedik, hogy a' mindenkori Római Tsáfzár az ő Kanonokja. Az ide való Papság a' Lüttichi Püspöket az ő Előjárójának, a' Polgárság pedig a' Pfaltzi Választó Fejedelmet, a' ki is egyfzer'smind a' Jüliehi Hertzeg mindenkor, az ő Oltalmazójának esméri. Az Ákkeni igen derék hév víznek öt forrása vagyon, a' mellyek nyóltz ferdő házat fczereznek. A' Tsáfzár, 's a' Kornélius' ferdeje,*

a' leg erősebbek 's leg nevezetesebbek. Ezen ferdők a' Várashoz tartoznak, a' melly is azokat olyan személyeknek szokta bérben ki adni, kiknél az idegenek valamint szállást, úgy egyszer'smind asztalt is kaphatnak. De Ákkent, nem csak a' hév víz miatt, hanem a' játék miatt is látogatja meg sok idegen, 's az esztendőnek nagyobb részét itt tölti. A' Játékra való a' *Redout Szála*, mellyben csak nem minden nap egybe gyűlnek a' játék szeretők. Hogy magam is meg fordúltam benne, tsupán a' Trantekarant, *Trente et Quarante*, 's a' Biribits játszattott. A' Bankót most is, valamint színte Spában, melly innen nints mezfze, bizonyos Frantz Társaság bírja árendában, a' melly is, nem tudom, hány ezerből álló bért fizet a' Várasnak. Vagyon a' Várasnak 21 Barát és Apátza Monostora, 's mintegy 4 ezer háza. A' Várasnak kis Birtoka, mellynek a' neve *das Reich von Achen*, egészen a' Váras körül fekszik. Abban a' Várasnak több féle vas, ólom, kénkő, 's kőszén bányái találkoznak. Főképen a' kő szene sokkal jobb, 's nem olly bűdös mint a' Lüttichi.

VIII. L E V É L.

Brüßfelben — — —

Akkenből két út vízen Lövennek és Brüßfelnek, úgy mint Lüttichen 's Mastrichton által. Én a' másikat választottam, tsak hogy egyszer egy Hollandus Várust is láthassak. *Mastricht*, Deákul *Trajectum ad Mosam*, Német al földnek egy régi 's nevezetes Várasa a' Máz' vize' partján, a' melly is a' Várust két felé hasítja, 's itt egy derék kő híd vagyon rajta. A' Váras szépen épült, 's olly nagy erőség, hogy az öfzve szövetkezett Német al föld' vagy is Hollandia' Kúlsának lehet nevezni. A' Jeker' kis vizét, melly a' hídnál folyik bé a' Mázba, meg lehet zsilipekkel tartóztatni, 's ezzel a' Váras és a' Szent Péter' hegye között való lapátz víz alá jöhet. A' Váras foglal magában mint egy 3 ezer házat, 1 Német Rendbéli Kommentúrát, 3 Református Templomot, 2 Református Oskolát, 1 Luther Templomot, 6 Katolikus Templomot, 9 Barát 's 11 Apátza Monostort. A' Rendek' Deputatusaiknak 's a' Guvernörnek háza két szép épület. A' Váras' egy része Viknak neveztetik, a' mellyben egy derék üveg fabrika található. Azonban a' posztó tsinálók már nem olly számosak, mint annak előtte voltak. A'

Várást ugyan a' Lüttichi Püspök a' Közönséggel együtt bírja; de a' Katonaság 's a' Papság többnyire csak a' Közönségnek parantsolatit teljesíti. A' Váras' Tanátsa fele Református, fele Katolikus. Itt immár a' Hollandus szokást és tisztságot mindenütt észre veheti az ember. A' té vizes ibrik szüntelen a' fzenellónél vagyon, 's abból, a' mikor kinek tetfzik, ihatik. A' dohányozás színt olyan, mint a' Törököknél. Az útfzak csak nem minden nap korán reggel ki sötretetnek, 's a' házaknak garáditsaik meg mosatnak. A' szobáknak falaik többnyire hamis portzellánnal vagynak ki rakva, mellyeket nedves kendő törlésével legottan meg tisztithatnak, 's fényesekké tehetnek. Masztrichtból *Tongern* és *St. Trond* két kitsiny Várason mentem kerefztül. *Tirlemont*, melly immár Óstriaí Német alföldön vagyon, az elébbenieknél valamivel nagyobb, 's hajdan virágjában vólt egy Váras vala, most mind azon által a' tüzek 's háboruk által felettébb el pufztúlt. Hadjan *rang* rend szerínt negyedik Várasa vala Barabantz Tartományának. Mindeneftől 14 Barát és Apátza Monostora vagyon. Löven, *Lovanium*, rang szerínt első Várasa Brabantznak. A' Dil' vize' partján épült, melly a' Városon által folyik, egéfszéges levegővel bír, 's meg vagyon erősítve. Valóban

jó nagy Váras, de igen néptelen. A' Váras' háza egy régi formájú szép épület. A' Váras' Templomi és Monostori többnyire szépek. A' volt Jézsovitáknak Kollegiomokon kívül, 15 Barát, és más 15 Apátza Monostora vagyon. Az ide való Universitásnak 's Deákoknak nagy hí-
rök vala hajdan, főképen a' Teologusainak. A' Váras annak előtte igen virágzott, a' mit is ama' derék posztó fabrikája szerzett, a' mellyről azt mondják, hogy 150 ezer munkáft tartott el. De minek utánna ezen posztó tsinálók 1382-dikben valami támadáft indítottak 's érte meg büntetettek volna, azoknak jó nagy részök a' Váraft el hagyá, 's Angoly Országba méne, és ezzel azután a' Váras is meg fogyott. Brülzfel, *Bruxellae*, rang szerínt tsak második Várasa Barabantznak. A' mostani Óstriaí Német al földnek Fő Várasa, a' Kormányozásnak 's más külömbféle Dikafteriumoknak székeshelye. A' Váras jó nagy, népes, és szép, 's a' Szenne' vize mellett részínt lapátzon, részínt pedig hegyen fekszik. Annak előtte meg volt erősítve; de a' mi időnkben II. József Tsáfzár a' bástyáit le rontatta. A' Várasnak két piatza vagyon, 's a' nyilván való Épületei, Templomai, és Klastromai, nem külömben az Uraságoknak Házaik roppant és fényes épületek. Középett a' Várasban

ban egy igen szép *Parc* Kerített Liget vagyon, mellybe most tavaszkor igen sok ember jó sétálni, 's ünnep napokon tömve vagyon néppel. Körös körül igen szép egy forma épületek állanak. A' Várasnak 7 nagyobb Temploma vagyon, 1 volt Jézsovita Kollégyioma, 's 11 Férjfi és 21 Afzszonyi Kalastroma. A' Várasháza, az Opera' háza, 's a' Fegyveres ház három nevezetes épület. Az ide való tsipkék és *kamelotok* szőr szövetek igen híresek. A' Váras' köznépe többnyire Flandúl beszél; de az előbb kelő Polgárja mind Frantzúl. A' Váras' népe' száma 100 ezernek mondatik lenni. Az ide való Uraság rend kívül gazdag, 's igen nagy úri módon él. Brűfszel Európa' leg szebb Várasinak az egyike, 's Károly Hertzegben, néhai Ferentz Tsáfzárnak Testvérében fokot vesztett: mert ő esztendőnként 700 ezer Német forintott el szokott vala benne költeni, a' mit most a' takarékos Albert Hertzeg soha helyre nem hoz. Szebb piatzot az ide való nagy piatznál még nem igen láttam. Brűfszelben mindég találni külömbféle Frantz, Angoly, 's egyéb idegen Uraságokat, kik itt kényök szerént töltik az idejeket. A' Tsáfzár' Helytartója, Albert Hertzeg az ő szerelmes Hitvesével Kristina Fő Hertzeg Afzszonnyal, itt felettébb nagy tsendefiségben élnek. A' nagy és

lár-

lármas Tarsaságoknak és költésnek épen nem kedvellői, ámbátor a' jövedelmök, a' mint mondják 400 ezret fellyül hallad. A' Hertzeg Afz-fzonyának az ő leg kedvesebb mulatsága a' vadászat, 's alig találkozik olyan vadász, ki úgy el találja reptében a' madarat, mint ő Felsége. A' Brüszfzeli Fő és köznép tellyesen meg eléfzik ő Hertzegségekkel: 's ők az ő Kormányozások' módjával a' Bétsi Udvarnak valóban betsületére vagynak. Nem meszfe a' Várástól a' Námuri kapu előtt kezdődik ama' szép és nagy *Sonjenbosch* erdő, mellyben egynehány Falu, Kalafstrom, nem külömben Apátúr 's Remete lakás találkozik. Ezen erdőnek egy részét minden esztendőben ki vágják, 's újra erdei fa maggal bé vetik. Német alföld főzésre 's tüzellésre jobbára tsak köfzénnel 's *Torf*tal égő földdel él: mert az erdők egészen ki vagynak irtva, 's a' tüzre való fa felettébb drága. Brüszfzelnél a' Szenne folyóból egy kanális vagyon, mellyből a' hajók a' Rupel' vizébe juthatnak, ebből azután a' Selde' vizébe, 's végre az éjtfzaki tengerbe. Az Óftriai Német alföld, *Belgium Austriacum*, szép, jól mivelt, termékeny tartomány. A' levegő ege igen egészséges. Az egész Tartomány tsupán a' Római hitet vallja. A' Máleni, vagy is Mechliniai Érsek az Ország' Primása. A' Tartományban

ban fok igen gazdag Apáturság, Prépostság, 's Perjelség találkozik. A' Papok 's Barátok kiváltképen fok kintstsel bírnak itt. A' Löveni Universitas az Óstriaí Német alföldi Tudományoknak a' Fejök, mellyet különbféle egyéb Oskolák követnek. Az ide való mostani kereskedés tsak egy kis árnyéka a' hajdaninak. Azonban itt még most is fok tsipke, kamelot, posztó, 's gyapjú harisnya készül. A' Barabantz' és Flandria' lakosi még most is fok pénzzel bírnak. Brüzszel, Antorf, Gent, és Brüzsz rakva vagyon kintstsel, a' mellyet még akkor szereztek, mikor ezen tartományok azok valának, a' mik mostan Holland 's Angoly Ország. Az utólsó Bátor háborúban, midőn a' Bétsi Udvar ezen tartományokban egynehány milliomból álló pénzt vett volna fel, nem győzte tsodálni azt a' készséget, mellyel az ide valók a' kívánt pénzt azonnal elő mutaták. A' Gentiek, 's az Antorfiaí a' Kormányozásnak tudtára adák, hogy, ha még háromszor vagy négyszer annyit kívánna, azzal is leg ottan kéfzék vólnának szolgálni. Tsak azóltától fogva tudja az Óstriaí Udvar, mit nyom Német alföldje. Azonban ezen tartományoknak hajdani szorgalmatosságok nagyobb részről oda vagyon immár. A' kintseknek örököseik könnyen akarnak élni, 's az ő életek' módja épen nem olyan,

ollyan, melly által a' kints szaporodhatnak. Fel-
 találhatni benne öfzve keverve a' Iustaságot a'
 szorgalmatossággal, az ostobaságot a' finomsággal,
 a' meréfszéget, a' félénkséggel, a' jámborságot a'
 hamisággal. Egy Angoly így szól felölök: Ók
 hamisak mint a' Frantzok, de nem olly magokat
 ajánlók; kevélyek 's babonások mint a' Spanyolok,
 de nem olly betsület szeretők; gorombák mint a'
 Hollandok, de nem olly rendet tartók; korhelyek
 mint a' Németek, de nem olly egyenes szívűek;
 's a' testekre nézve Angoly tőkék, a' mellyek
 még mind eddig is várják a' képfaragó' vésőjét.
 'S e' valóban szakasztott képök ezen Német al-
 földieknek. Az Író a' betsület's emberség' dol-
 gában úgy el találta őket, hogy valamely ide-
 gen ide érkezik, azonnal meg esméri őket. A'
 mindennapi életnek leg kisebb dolgaihoz is szük-
 séges itt az alá Írás: külömben valamit tsináltat
 vagy készített az ember, annak kettős sőt hár-
 mas árát is meg adja. Olasz és Spanyol orszá-
 gon kívül egy Európai ország fints, melly olly
 tele vólna Barátokkal 's Apátzakkal, mint az
 Óstria-i Német alföld. Egy középszerű Városban
 40 sőt 50 Kalastromot is számlálhatni. Az ollyan
 Apáturság itt nem egy vagy kettő, melly 200
 ezret hoz bé. A' Barabantz Tartománynak egy
 részét a' Hollandi Közönség bírja, a' melly is

a' Vesztfáli békesség kötéskor hagyatott kezénél. A' fors az Országokkal gyakorta tsodálatosan bánik. A' Revolútzio, Ország' meg fordúlása, melly által Hollandia szabad Közönséggé lett, itt fakadott ki először az Óstriaí Német,alföldön. Az alatt, hogy itt már minden zendülésben va-la, a' Hollandok még álmodni fe kezdettek fe-lőle, hogy magokat szabadokká tegyék. A' val-lás térítette el a' mostani Óstriaí Német alföldie-ket ettől az igyekezettől, a' mellyhez Ók fogtak először hozzá, 's végtére pedig a' Hollandok-nak még le nyomatásokan is dolgoztak.

IX L E V É L.

Kaléban — — —

Flandria, mellybe Barabantzból léptem bé, nap-nyugot felől a' tengert 's Artoát éri, éjtzakról a' Selde' vizét, nap keletről Barabantzot 's Hen-negávt, délről pedig ismét Hennegávt 's Artoát. A' földje igen termékeny, 's hol tér, hol dombos. A' tartomány felettébb népes, 's a' gabonából még is fokot küld ki. A' lakosok a' gabona mellett a' lent is nagyon termesztk, a' melly is fok pénzt hoz bé nekik. A' tartomány' válláfa a' Római Vallás, 's a' nyelve a' Flamand nyelv. A' birto-
kosabb Flamandiaiak, vagy is Flamandok szégyen-
le-

lenek az idegen előtt ezen nyelven beszélni, 's inkább a' Frántz nyelvet tördelik. A' Flaman-dok ditsekednek azzal, hogy egynehány mester-ségeknék Ők a' fel találóik. Európábon Ők valának az elsők, kik takátsoláíffal kezdék kenyeröket keresni, 's kik a' posztókat és egyéb szőr szövete-ket festeni taníták. Ők találák fel, miként lehes-fen a' gyólttsba minden féle képeket bé szöni. Ugyan Ők mondatnak az olajfesték' 's a' héring' bé szózáfa' fel találóinak. Most ugyan a' Flandriai manufakturák koránt sem azok, a' mellyek hajdan valának; azonban még most is fok selyem, pa-muk, gyapjú, és szőr szövetet, gyóltst, vásznot, és tsipkét készítenek. Flandriának éjszak felé hajló része a' Holland Közönséghez tartozik, a' dél felé hajló része pedig Frantz Országhoz, a' többi az Óstriai házé. Alost egy nem nagy Vá-ras Brüzffel és Gent között a' Dender' vize' partján. Egy régi vára, egy Kollégyiomos Tem-ploma, 3 Barát, 's 5 Apátza Monoftora vagyon. Gent, Flandriának FŐ Várasa, jó nagy és né-pes Váras. A' kereskedésre nézve most leg főbb Várasa az Óstriai Német alföldnek. A' Várasnak egynehány hajozható kanálisa vagyon, mellyeken az árukat igen könnyen 's óltson szállíthatja által. Annak 13 Piatzai között 7 nagyobb találkozik, mellyek közt az úgy neveztetett Pénteki Piatzon

V. Károly Tsáfzár szobra szemléltetik. Ezen Tsáfzár Frantz Király előtt azzal kérkedett, hogy ő néki tsak nem olly nagy kefsztyűje vólna, mint Páris' Várasa. Ezen mesének meg oldására szükséges tudni, hogy Gent Frantzúl Gandnak nevezetik, melly egyébként a' Frantz nyelvben annyi mint kefsztyű. A' Várasnak vagyon egy vára, 2 Apátursága, 2 vólt Jézsovita Kollegyioma, 7 Barát, 22 Apátza Kalasztroma, 's azon kívül egynehány Temploma és Ispotálya. Jegyzésre méltó, hogy tsak nem minden Óstriaí Német álföldi Várasokban több Apátza mint férjfi Kalastrom találkozik. A' Várasnak mostani népe' száma 60 ezernek tartatik lenni, hajdan fokkal nagyobb vala. Tűz és háború által a' Váras gyakran el pufztítottatott. 1576-dikban itten történt ama' híres békeség kötés, II. Fülöp Spanyol Király, és az öfzve szövöttezett Német álföldi Közönség, vagy is Hollandia között. A' Várasnak vagyon Püspöke és Káptalana. Gentből Brüksbe, 's innen Ostendéba kanálison jöttem. Az idő gyönyörű tavafzi meleg idő vala, melly a' hajózást még annyival is kedvesebbé tevé. A' hajónk jó nagy hajó vala, mellyen a' fok árun kívül leg alább is nyoltzvanon valánk. Fel's alá sétálni lehetett rajta, belől pedig több fele szoba és kamara találkozott. A' Traktér kétféle asztalt adott

benne, úgy mint kereskedő és gavallér afztalt. Ezen hajók' Traktérjaiknak mindenre gondjok vagyon, úgy hogy három öröm leány is hajózott velünk, kik, a' mint értettem, szüntelen Gentből Brüksbe 's innen oda hajóznak tsupán az Útazók' kedvökért. A' parton a' hajónkat tsak három ló vontá, mert a' kanális' vize álló forma víz, a' mellyen egy két ló többet el von, mint a' Dunán fel felé tizen kettő. Gentből mindennap reggel egy illyen hajó Brüksbe indul, a' melly más nap onnan ismét vízfőzra érkezik. A' kanálisoknak hasznos voltokról meg győződtem már Olasz országban; itt mind azon által még annál is inkább, holott szemeimmel láttam, hogy a' hajón találkozó árúknak 's embereknek a' tengelyen való el vittetésekre leg alább is 80 erős nagy szekér kívántatott volna. Valóban boldog az az Ország, mellynek fok kanálisa vagyon: mert, hogy a' többi hasznokat el hallgassam, a' kereskedés fokkal kevesebb költséggel jár rajtok. Illyen Országok az Óstriai Német alföldön kívül Angoly, Frantz, és Olasz ország, de főképen Hollandia, mellyet a' kanálisok minden felől kérefztül kosúl hasítottanak. Brüks, vagy Brügge, tsak nem olly nagy Város mint Gent. A' kanálisain hajózik Gentbe, Ostendéba, Szuisba, 's következő képen a' tengerbe is. A' Városnak

Püspöke vagyon, egynehány Temploma, egy volt Jezsovita Kollégyiama, 12 Ferjfi, 's 19 Apátza Monostora, külömbféle szegény háza, Ispotálya, 's Kápolnája. A' Szent Bazilius' kápolnájába bizonyos vér vagyon, mellyet a' Brüzsiak Krisztus' vérének tartanak. Brüzsben még most is fok gyapott 's finom gyapjú szövet, tsipke, gyólts készítettik. Fülöp a' Burgónyi Hertzeg 1430-dikban itt szerzé az arany gyapjas Vitézi Rendet. A' Várasnak népe száma 42 ezret teszen. Ostende a' tenger' partján fészik. Egy ki kötő helye vagyon, a' melly azonban a' fok fővenyes halmok miatt nem igen bátorságos, 's főképen szeles időben a' bé jövetel veszedelmes. Miólta ez a' Váras, a' melly mint egy 100 esztendő előtt tsak falu vala, szabad révparttá 's ki kötő helyé lett, azolta mind inkább népesedik, 's az ide való kereskedés is jobb karban vagyon. Azonban, hogy az Ámerikai háború meg szűnt, a' kereskedés sints többé olly virágjában. Antorfnak, *Antverpiának*, *Antverpennek*, fekvése mindnyájoknak, kik a' dologhoz értenek, az Óftriai kereskedésre nézve sokkal jobbnak látszik; de a' Hollandok az oda való ki kötő helynek bé menetelét tellyességgel bé zárták. A' békeségnek végzéseit szerínt az Ő Váraik uralkodnak a' Selde' vizén, 's Ők ezen víznek a' tergerbe va-

ló bé folyását egészen kövekkel töltötték bé. Ugyan is a' kövekkel meg telt 's el merült hajók, 's az ifzonyú nagy kövekből fel emelt gátok alig engedik az apró hajóknaknak is a' bemenetelt. Húsz milliion forinttal, 's ötven esztendeig való munkával, a' Tsáfzár a' Seldét ezen botránkoztató kövektől ki nem fogja tisztítani, mellyeket a' Hollandok az Antorfii kereskedésnek útjába vetettek. Az Ostendei ofztrigák, noha kisebbek a' Tergyezdieknél, de még is sokkal jobb izűek. A' finom tengeri halaknak külömbféle és óltsó vóltok itt az idegennek kedves lehet. A' Várasnak népe' száma most mint egy 14 ezer. Meg szémléltem itt a' többi közt amaz Óstriaai roppant hajókat, mellyek a' napkeletet és Sínát már meg látogatták, 's mellyekkel az Ostriaiaiak a' napkeleti kereskedésben első próbát tettek, úgy mint Kaunitzot, Kóbentzelt, és Béts Várasát (*). Meg néztem ezen hajóknak minden szeglyukaikat, 's ha Velentzében az Arzenálban nem láttam volna már a' hadi nagy hajókat, most bizonytal bámúlnom kellett volna

S 3

na

(*) Ez az utólsó, hogy az oltától ismét Sínából jöddögelt, bizonyos révparttól nem mezfze minden árúival el süllyedett, de az emberei mindnyájan meg menekedtek.

na, hogy az ilyen nagy épületet, melly az Ő számos álgyuival, mindenféle nehéz áruival 's annyi embereivel olly igen terhes lehet, el bírhatja még is a' tenger' vize. Most, mivel üressek, az aljok tengeri követtsel vagyon meg terhelve : külömben a' magas árbotzfák fel fordítanak. Egy ilyen nap kelet felé való tengeri járást szeretnék még életemben próbálni, 's azokat a' déli tengernek szigetein tsupa természet' világánál fel nevelt embereket meg látogatni. Mind eddig a' volt a' szándékom, hogy Ofztendéből Angoly országba a' Pakebóttal megyek (*): azonban az Angoly országból vízfza jött fok idegen, kikkel itt öszve akadtam, mind azt javaslá: hogy fokkal jobban tselekszem, ha Kaléba menvén, onnan Duverbe a' tengeren megyek által. Ezen javaslásnak illy okát adák: mert, hogy ha Ofztendéba szállanék a' hajóba, 's azután valamelly ellenkező szél támadna, igen könnyen meg történhetnék, hogy hat napot is töltenék a' tengeren; a' mi is mennyi galibát szülhet egy Útazónak

(*) Paqueboot Angoly országi Királynak Kurír hajója. Az ilyen hajók Angoly országból Ofztendéba, Kaléba, 's Helvetsluisba levelekkel 's útazókkal minden héten kétfzer jönnek, 's vízfza is fordúlnak.

nak, ki ki könnyen által láthatja. A' tengeren való hofzfzabb létel gyakran az embert, leg inkább pedig az idegent, a' ki nem szokott hozzá, annyira el bádjasztja 's el erőtleníti: hogy idő kívántatik hozzá, mig ismét helyre jöhessen. Mert tudni való, hogy Ostendéből az Angoly szárazig fokkal meszfzebb terjedő köz esik, mint Káléból a' tengeren által Dúverbe. Erre való nézve fel tettem magamban, hogy ennek a' tanátsnak hafznát vefzem, 's leg ottan alkalmatosságot fogadtam egész Káléig. Káléig a' következő Városokon mentem által, úgy mint Niőporton, Fűréné, Donkerken, 's Gravelenen. Niőport kerített egy Város az Iperle' vize' partján, a' melly itt a' tengerbe szakad. Vagyon egy ki kötő helye, 's öt Kalasztroma. Fűréné hasonlóképen kerített kis Város egy tó mellett. Vagyon egy Prémoftráti Prépostsága, 's öt egyéb Klastroma. A' Város kanálisok által öfzve kaptsoftatik Brüzszel, Niőporttal, 's Donkerkkel. Fűréné az utolsó helység az Óftriai Német alföldön. Donkerk, *Donquerque*, Németül *Dünkirchen*, immár Frantz orfzághoz tartozó derék egy Város, és nevezetes ki kötő hely. Miatta az Angolyok régtől irigykednek a' Frantzokra. A' Frantzoknak az egész tenger' szorulatjában nintsen egyéb vala-

mire való ki kötő helyök a' Donkerki és Sz. Málói ki kötő helyeken kívül: az utóbbi tsak mint egy 40 álgýús hajókat fogadhat magába; a' Donkerki pedig 80 álgýúst is bé vefzen. A' Váras meg vagy on erősítve, 's egyenes útfzakkal és szép épületekkel bír. Gravelen egy kis kerített Váras a' tengertől nem mezfzve az Á' vize mellett: mellynek a' bástyáin kívül még a' száraz földön is tzitadellája, a' tenger felől pedig vára vagy on. Kálé kerített Váras és ki kötő hely a' tenger' szorúlatjánál, mellynek a' Frantzoknál *Pas de Calais* a' neve. Ezt a' tengeri szorúlatot, mellyen én hónap vagy hónap után által kelek, itten hét Frantz mértföldnyinek mondják lenni. A' Várasnak az Ő bástyáin kívül nap nyugot felől még egy tzitadellája is, a' tenger felől pedig egy kastélya vagy on. Benne tartja a' Guvernőr 's többféle egyéb Tifztség az Ő székét. A' Váras foglal magában 2 Ispotályt, és 4 Kalastromot. A' tzitadellának egy derék fegyveres háza vagy on, mellyet Kardinál Riselyő építtetett, a' kinek is ott részből öntött szobra a' piatzot ékesíti. Az ide való ki kötő hely, a' mint a' példák mutatják, a' bé jöve-
telkor igen veszedelmes. A' Frantz Kalé 's Angoly Dúver közt hetenként két Pakebót 's naponként pedig többféle hajó járkál szüntelen.

Ezt

Ezt a' Várást az Angolyok 1346-dikban ostrommal meg vették, 's a' körül fekvő vidékkel együtt 211 ezrtendeig szüntelen bírták, míg végre 1558-dikban a' Frantzok az Angolyoktól ismét vízfza vették.

X. L E V É L.

Londonban — — —

V alaki Káléból Dúverba Angoly Országba által akar hajózni, annak a' Passus levelét a' Kálei Frantz Guvernörhöz kellett hoznia vagy küldenie: a' ki is azt azonnal meg tekintvén, belé íratja, melly nap szállott legyen az útzó a' hajóba: 's ezért egy Frantz livert vagy is fontot kell fizetni. A' hoz képest én is a' Bétsi Tanátstól vett levelemet béres inasom által oda küldöttem, a' ki is azt meg jegyezve leg ottan vízfza hozta. E' nélkül nagy büntetés alatt semmi féle Hajós Kapitánynak se szabad valami útzót magával el vinni. Minek utánna tehát én és a' Társam két ágyat fogadtunk volna fel magunknak a' hajón, leg ottan én a' Latzi Gazdának (a' Vendég fogadósnak) tanátsa szerínt a' tengeri útra a' magunk számára egy kis *provisiót* meg előző rendelést tettem: a' melly is nem állott egyéből, hanem egy szalámi kol-

bázból, egynehány zsemléből, két légely Burdói borból, és egy kis légely Rumból. Más nap korán reggel a' hájónba szállottunk, 's jó szélre kapván a' fa épületünkkel a' vízi márványt úgy hasítottuk, mint a' golyóbis a' levegőt. Valánk a' hajón előbb kelő személyek mint egy hufzan négyen: kik között két gyönyörű Angoly Kis afzfzonyok találkoztak az Ó Bátyjokkal, leg alább a' mint Ők mondották előttünk. Ők is a' külföldöt kívánván egyfzer meg látni, Londonból Káleba útaztak, 's most onnan vízfíza jöttek, azt vélvén, hogy, Isten tudja, mi nagy darab földet szemlélték már. Ezeket a' két fiatal ékes személyeket egy óra múlva leg ottan el fogta a' tenger' betegsége. E' pedig nem egyéb, hanem a' hajónak az Ó szüntelen való lebegésétől 's mozgásától okozott gyomor émelyges, a' melly is az embert hanyásra erőlteti. Azt az utánn bádjadtság szokta követni, 's ezt tsupán a' szárazon való élet űzi el ismét. Ezeket a' roszúl lételben egy más utánn követték valamennyi Frantz és Angoly Útazó Társaink, míg végre tsupán mi két Magyarok valánk hátra, kiknek a' tenger meg nem ártott; 's a' hajozás leg kisebb bajt se szerzett. A' hajón való idő töltésem abban állott, hogy hol fent a' hajó' padlásán sétáltam, hol ül-

ve dohányozgattam, 's a' tengeren! kereftül kosúl úfzó hajókat szemlélgettem, vagy Utazó Társaimmal egyről másról beszélgettem. Dél tájban egynehány tengeri dífznót vevénk éfzre a' hajónk körül, Frantzúl *Cochon de mer*, Angolyúl *Meerfchven*, a' mellyeknek az a' szokások, hogy tsak jó időben mutatják magokat, 's a' víz fainén játfszanak. Ezen állatok gyakran annyira vetik fel magokat a' vízből, hogy jó formán meg láthatni őket, 's puskával agyon is löhetni. Kihez képeft mí is a' Hajós Kapitány' puskájával egynehányfzor hozzájuk lövénk, 's noha felettébb közel valának, még fe vehettük éfzre, ha kaptak e sebet, nem e. A' húsok az ő felettébb kövér vólta miatt nem enni való, hanem tsupán tsak a' zsírjokat fordíthatni hafzonra. Mi egéfségesen és jó kedvvel dél utánn ött óra tájban jutánk Dúverbe, 's mihent a' ládáink' meg látogatattások véghez vittetett, azonnal a' *Marie* nevű Dúveri Venedég fogadóshoz bé térénk, holott, míg a' vatsora el kéfzülne, fzenellő mellé a' tűzhöz le ülénk, té vizet 's vajas pirítottat Angoly módra hozatánk magunknak, 's pípára gyújtánk. Dúver tenger mellyéki Angoly Váras, 's Kálénál nékem leg alább jobban tetfzik: A' tenger' partján fekfzik, 's annak előtte fokkal külömb vala. Innen a' Pakebótok minden héten két-

kétyszer indulnak Káléba 's Ofztendéba, 's hasonlóképen vízfzfa is érkeznek. Mind azon által az ember minden nap más hajókkal is mehet által. A' ki kötő hely nem igen derék, mert azt csak kisebb hajók 'jarhatják. A' Váras mellett egy kősziklás hegyen egy vár látfzik, mellyből a' ki látás igen is gyönyörű. Ugyan is Angoly és Frantz Orfzágnak jó részét, 's a' tengeri szorúlatot is onnan az ember jó formán megfzemplélheti. A' vár a' tenger felől álgyúkkal vagyon meg rakva; azonban, a' mint látfzik, annak felettébb magas vólta miatt keveset végezhetnének. Kanterbri egy jó nagy, de nem igen szépen épült Váras. Töle veszi nevét az Angoly Orfzági főebb Érsek, a' ki is egyfzer 's mind az Orfzág' Primása, 's a' Nagy Britanniának első Peerje. Ő ugyan régtől fogva nem lakik már Kanterbriben, hanem Lambethben London' szomszédtságában a' Temze' vize mellett. A' Várasnak a' kereskedése sem igen derék. Az Öreg Templom nevezetes gothus munkájú épület. A' Várasf fok Reformált Frantz lakja, a' kik is itt Templommal bírnak, és selyemben dolgoznak. Az Öreg Templomon kívül vagyon még a' Várasnak 16 egyéb Temploma, egy Királyi Oskolája, 's egynehány Ispotálya. Szittenbor egy meg lehető's kis Váras. Rotsefzter a'

Med-

Medve' vize mellett egy jó nagy Váras. Püspöke vagyon, de nem Római vallású, hanem Angoly szertartású, a' mit egyfzer 's mind a' Karterbri Érsekről is érts. A' Váras fokot szenvedett a' polgári háborúban, de a' hajózása mindig helyre hozta ismét. Vagyon a' folyó vizén egy derék kő hídja, a' melly is, a' Londoni hidakat ki vévén, a' leg hofszzabb, leg magafabb, 's leg erősebb Angoly hidak közül való. Ezen híd a' Sztrúd Várasba vífzen, melly azonnal a' vizen túl fekszik. Rotsefzter, Sztrúd, és Kátam három Váras ugyan; de úgy vagynak egymás mellé építve, hogy az ember csak egy Várasnak tarthatná. Kátam foglalja magában ama' híres, jól meg rakott, 's igen helyesen el rendelt Angoly tengeri Magazinomot, vagy is Arszenált, hadi hajó szereghez meg kívántató minden eszközökkel, épületekkel, 's kézfületekkel. Dartford jól épült derék egy Váras, a' Darent' vize mellett fekszik, melly innen nem mefzfe a' Temze' vizébe folyik. Itt egy nagy puska por malom vagyon, a' melly már négyfzer fel repült, a' héján, hogy csak egyetlen egy embert is megsértett volna. London, Angoly Országának Fő Várasa, a' Temze' vizének mind a' két felén fekszik. A' tenger' áradása egész eddig el hat a' Temze' vizén, 's azzal a' leg nagyobb 's leg

terhesebb hajók is ugyan idáig eljöhetnek, a' mi is a' kereskedésre nézve fokot teszen. A' Váras szörnyű nagy, mellynek Európában nintsen mása. A' házaknak számok 100 ezren felülül mondatik lenni, valamint szinte a' népe száma 900 ezernyinek. A' Váras három részre osztatik: úgy mint Óvárasra, melly egyébként Tzittinek neveztetik; Újvárasra, mellynek más-ként Vefztminfzter a' neve; és Sztuvárkra, melly Londonnak mint egy Külső Várasa. Ezen három Várasban, a' mellyekből áll a' Fő Váras számláltatik a' Sz. Pál' és Vefztminfzter' Templomán kívül mintegy 171 Angoly Egyházi Templom és Kápolna: 150-nél több egyéb Gyülekezetekhez, úgy mint, Anabaptistákhoz, Independensekhez, Presbiteriánusokhoz, Szotziánusokhoz, Methodistákhoz, Kvakkerekhez, Frantz Reformátusokhoz, Német Evangyelikusokhoz és Katolikusokhoz tartozó Templom és Kápolna, 's végre 3 Zsidó Oskola: úgy hogy Londonban az Isteni szolgálatra való Házaknak a' számok 320-nál többre megyen. Ezeken kívül vagyon Londonnak 13 Ispotálya, 's mint egy 100 Háza, mellyekben a' Szegények tápláltatnak, 8 ingyen való Oskolája, 3 Kollégyioma, 7 Já-téknéző háza, 20 és egynehány tömlötze, 42 áros Piatza, 8 Váras Kapuja, 27 négy szegletű tifa-

tízta Piatza, *Squares*, a' mellyek leg inkább ékesítik a' Váraft, mert rajtok állanak a' leg szebb Házak. Mint hogy itt a' tüzelni való fa igen drága, többnyire kőfzenet égetnek: mellynek a' gőze a' Váraft meszfzéröl el dugja a' fzemek elől, a' házakat feketíti, 's azt egy órányi földre meg érezhetni; mind azon által inkább egészséges még is, hogy sem ártalmas. Ezt a' kő fzenet többnyire a' Najkasztlei bányákból a' Temzén hozzák ide, 's a' gőze elejntén alkalmatlan az idegennek, miglen hozzá nem szokik. A' jó kúti víz' héjával vagyon leg inkább London, mint szinte Páris, és több más Fő Várasak. Ezt mind azon által egy részről a' mesterség már ki potolta: részint a' régi híd mellett való vízi malom által, melly annyi vizet mérít a' Temzéből hogy tsak nem a' fél Várasnak elegendő: részint pedig azon víz által, melly a' kanálisokban meszfzéröl vezetetik ide, és a' mellyet a' Tselzeában való vízi gépely, *Wasser Maschine*, szerez. A' Várasban való széllyel járásra szolgál a' számtalan béres hintó, gyalog hintó, *hordószék*, 's a' Temzén a' fok tzipra tsónak., *Fiaker*, *Senften*, *Booten*, a' mellyeknek a' bérek meg vagyon immár határozva. A' Fiakereknek a' lovaik itt olyanok, hogy egyébütt akármilyen Uraság élhetne velek. A' számtalan Kávéház

szűn-

szüntelen tömve vagyon emberekkel, kik minden féle Újságokat olvasnak, vagy pedig esznek isznak. A' Kávés itt egyszer 's mind Traktér is: mert itt ebédet vagy vatsorát a' Káveházban szokás venni. Többit a' következő Levelekkel.

XI. L E V É L.

Londonban — — —

Ezen Fő Város a' multságokban minden egyéb tőlem eddig látott Nagy Városokat fellyül túl. A' Városban három játéknéző ház fő képen nevezetes, úgy mind a' Druriláni, Koventgardeni, 's a' Hajmarki. A' gyász, vagy is a' szomorú játék játszásban az Angolyok nagy mesterek, úgy hogy ebben minden egyéb nemzetet fellyül haladnak. Az a' minap itt láttatott Romeó és Julié nevű Sakspear' szomorú játékát soha se felejtem el. A' Juliét ama' híres *Mrss. Siddon* játszotta, kinek a' szomorú játékban mása nem találhatik. Juliének temettetése engem' fő képen mulatott. A' mindenféle színű Barátok, úgy mint a' szürkék, fehérek, és feketék, kereszttel 's viafz gyertyákkal a' holottat énekelve kísérték a' Templomba: a' ki is az Olasz szokás szerínt egy nyitott koporsóban feküdt. A' temetési harangozás rend kívül vasó illetődést okozott. A'

víg

vlg és szomorú játékon kívül az Angolyoknak még egy néző játékok vagyon, melly *Entertainment* Antertenmánnak neveztetik, 's a' melly tsupán tsak itt szemléltetik. Ez olly néző játék, hol éneklés, tántzolás, 's mindenféle szép dekoratziók adatnak elő, mind azon által többnyire néma játékból, *Pantomimból* szokott állani. Az emlékezetre leg méltóbb nemzeti történetek nagy fénnyel 's költséggel adatnak elő. Ugyan is így adatott elő Zsibraltárnak az ostromlása, Sakspeárnak jubileuma, 's a' múlt héten Kóknak a' világ körül való útazása. Ezen utólsó Antertenmánnak a' neve Ómai, vagy is a' világ körül való útazás. Ez egy tekéletes elő adások ama' Nagy Kók' emlékezetes tenger járásainak. Soha ennél költségesebb *Pantomim* nem adatott Európában. A' Játék színe a' Világnak minden részeiben fekszik. Ugyan is láttatnak benne: a' Portzmúti ki kötő hely az ő hadi hajóival, a' Kezington' kertje, a' hóval bé fedett Kamtsátkai hegyek, 's a' déli tengeren fekvő paraditsomi szigetek, az említett világ' környéke' jó szívű lakosainak házaik 's temetőik, a' Tongatabo' Városa, 's az Otahejti tenger' kebele. Azon kívül szemlélhetni ezen *Pantomimban* az Otahejti Szigetnek lakosait forral az ő rendjök szerint, nemkülömben Új Széland, Szandvich, Nótkafund,

Onalaska, 'Tsutzki, Nofz, és Kámtságka' lakofait, mindnyájokat az ő tulajdon testek' színeben, ruhájokban, 's fegyvereikben. Sőt ezen vad embereknek a' muzsikájok is, a' mint tsak követni lehet, elő adódik benne. Az egész Játék Koknak, ama' hires világot körül hajózó nagy Ferfiúnak *Apotheosis*ával, Istenné lételevel, végződik. A' sétálásra való helyek itt hasonlóképen igen szépek és számosak, úgy mint Sz. Zsamfz Park, Grén Park, Hajd Park, Vokfzhal, Te-Folli, Ranelág, Pánteon, Kupíd, 's Kuper' kertje, 's több egyéb. Ezeken kívül séhálhatni a' Börzén, a' Squáreken, 's egynehány boltos folyosókon a' Templomok mellett. A' Váras 26 Vidékbe osztatik, 's minden Vidéknek az ő tulajdon Aldermánja vagyon. Ezen Aldermánokból vagy is Tanátsbéliekből minden osztendőben Szent Mihály' napján egy Majór választatik, ki mind addig Lord, valameddig a' tífztsége tart, kihezképest Lord Majórnak neveztetik. A' Várasban ő a' leg főbb személy, valmint a' Magyar Várasokban a' Váras' Bírája, 's a' Német Várasokban a' Polgár mester. Alatta két Serif vagyon, a' kik őtet az igazság' ki szolgáztatásában segítik. Tzitti négy Követet, 's Vefzminfzter ketőt szokott küldeni a' Parlamentba. A' Várasnak három nevezetes kő hídja vagyon, úgy mint a'

régi

régi híd, az új híd 's a' fekete barát' hídja, *Blak friar Bridge*. Az első közel vagyon Tóverhez, 's Tzittivel Szutvárkot öfzve köti. Vágott kövekből való 's tizenkettődik századbéli munka, hofzfzában 800, szélefségében 30 's magasságában 60 lépésnyi. A' bálthajtása 19, 's egynehány ház nyugszik rajta. A' másik Vefztminfztert Szutvárkkal kaptsolja öfzve; ezen században készült, 's felettébb drága híd. Mondják, hogy 500 ezer font fterlingbe, vagy is 3 milliom tallérba telt. A' hofzfza 1223 lépésnyi, a' szélefsége pedig leg alább is 44 lépésnyi. A' harmadik az elő hozott két híd között találkozik, 's mint egy húsz efsztendeje, hogy el készült. Ez remekje az építő mesterségnek, 's mása alig vagyon a' világon. Az Ú Város vagy Tzitti a' Tóvert foglalja magában, melly egy régi dűledék forma vár a' Temze' partján, 's mellyet minden alatta el menő hajó köfzönteni szokott. Több fele épületekből áll: úgy mint fegyveres házból, melly 60 ezer férjfinak elégséges; tömlözt házból, mellyben az orfzág' foglyai vagynak bé zárva; tárházból, mellyben az orfzág' drágaságai, *klendóni*, tartatnak; arkivomból, mellyben az orfzág' levelei őriztetnek, 's pénzes házból, mellyben a' pénz verettetik. Ünneplő alkalmatosságokban, ezen várból 60 álgyú szokott egymás

utánn bőgni. Nem mezfze a' régi hídtól vagy on
 ama' nagy tűzre emlékeztető oszlop, melly 1666-
 dikban szinte ezen a' helyen kezdődött. Négy-
 szegletű kövekből belől üresen épült, úgy hogy
 garaditson lehet benne egész a' tetejéig fel men-
 ni, 's a' magassága mindenestül 202 Angoly nyom-
 nyi. Ezen oszlopnak Deák és Angoly fenn írá-
 sa vagy on, a' melly mind azon által, a' mint
 fokban tartják, a' Római vallásúakra nézve felet-
 tébb rövidséges. Mert tudni való, hogy a' tűz-
 nek kész akartva való fzerzését Ő nekik tulajdo-
 nítják. Ezen tűz 13 ezer házat emészített meg,
 's egész öt napig el tartott. A' Börze, *Royal
 Exchange*, nevezetes épület, melly 80 ezer ster-
 lingbe került. Tsak nem minden Angoly Kirá-
 lyoknak a' szobraikkal vagy on ki ékesítve. Há-
 ta megett vagy on a' Bankó, mellyben szüntelen
 4 milliom font sterling kéfzen fekszik. Ama' fé-
 nyes Palota, mellyben Lord Major lakik az Ő
 tífzsége alatt, 's mellynek a' neve *Mansionhouse*,
 ezen században épült fel. Egészzen vágott kövek-
 ből emeltetett fel, 's valóban fejedelmi épület.
 Kár, hogy nem áll egészzen szabadon: mert úgy
 jobban esnék szembe. A' Szent Pál' Temploma
 egy magasabb helyen áll, 's roppant fényes épü-
 let, mellynek a' Szent Péter' Római Templomán
 kívül nintsen mása. Ugyan ezen Római Tem-
 plom-

plomnak a' formájára épült, 's annak teke fedeléről, *Kuppel*, egész London' Várasát meg láthatni, ha a' fzeneknek a' gőzök meg engedi. A' Piatzok között leg nevezetesebb a' Grovenor, Linkoln, és Lejtsefzter Piatz. A' Linkoln Piatz nagyságában keveset enged a' Velentzei Szent Márk' Piatzának. Rostélyokkal bé kerített sétályó hely vagyon rajta, a' melly is felettébb gyönyörű; de a' Grovenor Piatzon még ennél is szebb vagyon, mellynek a' közepén II. György Királynak meg aranyozott szobra szemléltetik. A, *Charing Cross* Piatzon áll ama' Izerentsétlen Királynak I. Károlynak szép értz szobra, kinek az Angolyok fejét vették. A' *Banketinghous*ban mutatódik még azon ablak, mellyből az említett Király a' nyakazó állásra ki lépett. A' Sz. Zsamfz Park, *St James Park*, Londonban a' sétálásra 's helyére nézve szint az, a' mi Párisban Tuilleri: mert Bétsben középett a' Várasban nints olly sétálló hely, nem is lehet. Ezen Sz. Zsamfz hajdan vadas kert vala; most mind azon által nints semmi vadja, ki vévén a' benne szüntelen fel található igen szelíd két lábú őzeket. Magában foglal külömbféle réteket, lugosokat, 's egy széles és hofzfzú kanálist, a' mi is mind igen gyönyörködtető, kihez képest mindég tele vagyon emberekkel. A' nevét a' mellette való Sz. Zsamfz

Királyi Palotától vette, melly elég nagy, de nem igen szép épület. Az Új város közönségesen Vefztminfzternek neveztetik. Az Ó várafsal vagy is Tzittivel, tsak egy Várust teszen ugyan; de a' Lord Major nem parantsol benne, hanem az ide való Apáturságnak Káptalanja: a' melly is Fő Bírót, *High Stevard*, szokott válafztani, kinek a' tífztsége holtig tart, 's a' kinek a' Serifek helyett egy Bailifje vagyon. A' Vefztminfzteri Apáturság Sz. Péternek egy régi 's ifzonyú nagy Temploma, mellyben régtől fogva szoktak a' Királyok 's Királynék el temettetni: 's mellyben azonkívül számtalan Püspököknek, Hadi Vezéreknek, híres Tudósoknak, 's mindenféle nagy Mestereknek az Ó halottas Emlekeztetőik és sír írásaik, *Monumenta et Epitaphia*, találkoznak. A' VII. Henriknek hozzája épült Kápolnája régi szépségű. A' többi Kápolnáknban is fok szép Emlékeztető szémléltethetik. Mindjárt az Apáturság mellett áll a' Parlament' háza, mellyben a' Felső és Alsó Kamarának különös Szálája vagyon. Itt látatik az a' felettébb széles és hofzfú, 's minden Ofzlop nélkül való Szála.

XII. L E V É L.

Londonban — — —

A' Vefztminfzteri hídon Szutvárkba jöhetni. A' fok nevezetes Templomokon és Ispotályokon kívűl itt találkozik a' Lambeth' háza, 's a' Vokfzhal. A' Lambeth' háza egy régi nagy épület, mellyben már egynéhány száz esztendőktől fogva szoktak a' Kanterbri Érsekek lakni. Ezen gothusi munkával rakott Palota egy felettébb roppant, és szép Könyves tárral bővelkedik, mellyben fok ritka Könyv és Kéz írás található. Vokfzhal a' Temze mellett Lambeththel öfzve kaptsoftatik, 's ez egy nyilván való, egész Európában híres, 's többféle nagy Városokban rofzfűl majmozott kert, mellynek le írása egynéhány árkost töltene bé. Ezen ifzonyú nagy kert tele vagyon leveles szinekkal, kápolnákkal, szálákkal, 's mindennel, valami a' fzetet, fület, 's az ízt a' világon gyönyörködtetheti. Nyárban alkonyodás felé, mert nappal bé vagyon tsukva, mindennap 1500 üveg lámpáfsal meg világosftatik, a' mellyek mindegyig egy fzempillantásban gyújtatnak meg. Hét órától tizig felólról az élófák közűl egy *Rotundából* kerékedből a' fzó 's eszköz muzsika hallatik: a' melly után az oda gyűlt emberek nagyobbára vatsorához ülnek

a' fzinékben 's kápolnáknakban. Esős időben pedig a' muzsika a' nagy kerék szalában tartatik. Ezen kert tavaszkor, nyárban és őszfel a' Londoniaknak az Ő leg közönségesebb mulató helyök: kik közül itt gyakorta egy szép estve 8, 9, 10 ezerig is számláltatnak mind a' két nemből 's minden rendből. A' bé menetelért ki ki egy fillinget vét oda, 's a' kertben, valamint akarja, keveveset vagy fokot vagy épen semmit se költ-het. Az út a' Vesztfminzfteri hídtól fogva egész odáig lámpásokkal vagyon meg világosítva, 's egész éjjel a' Fel válalónak, Ki bérlőnek. *Arendárnak* a' költségén, lovasok által bátorságofsá tettetik a' fosztók ellen. A' Kertnek egy mellyék kapujánál a' Temze' vizén is egész éjjel fok száznak kézfén áll azoknak számokra, kiknek a' vizen való haza járás jobban tetfzik. Itt Szutvárnak mindenütt fok régi Római Maradvány szokott a' földből ki ásatni, úgy mint, sír edények, *urnák*, bálványok, pénzek, fegyverek, 's t. a' f. Szutvárk két Követet küld a' Parlamentba. London csak az 1666-dikban támadott nagy tüztől fogva kedett szépülni, 's a' kár, mellyet akkor érzett, már bőven ki potoltatott. Mi nagy ezen Fő Várasnak az Ő kereskedése, azt onnan vehetni észre: mivel az egész Angoly kereskedésnek két harmadát egyedül London bírja.

Gazdagabb kereskedőket a' Londoniaknál Európában nem olly könnyen lehet fel találni. A' világot el járt embereknek ítéletök szerínt London leg inkább négy dolgokkal múlja fellyül az Európai Fő Várasakat, úgy mint az ő szép lovaival, szép hintaival, szép leányival, és szép boltjaival. Ugyan is szebbet semmit se láthatni amaz egymást érő szép, gazdag, és fényes kalmár boltoknál a' Sztrand útfzában, a' melly is egy igen hoszfzú útfza. Ezen boltoknak üveges nagy ablakaikban 's ajtaiknál a' leg szebb 's leg drágább árúk szép forban fekszenek, 's az útfzáról könnyen meg szemléltethetnek. De leg inkább estve, midőn ezen boltok meg vagynak világosítva, még fokkal szebben tűnik a' szembe. Hajd Park a' Sz. Zsamsz Park mellett vagyon, 's ezt a' Bétsi Próderhez hasonlíthatni, szép időben egynehány száz hintó szokta meg látogatni. Kenzington egy királyi Palota a' Hajd Parkon túl, szép szobái, 's egy derék kertje vagyon. Tselzea a' Váras végén egy szép helység, 500 meg sérültt 's el vénültt Katonáknak való nagy és szép Ispotállyal bír. Azon kívül vagyon itt a' Londoni Patikáros Társaságnak egy drága fűvéfz kertje, melly az Európai leg jobb kertek közé tartozik, 's a' Párisit és Lajdait fellyül haladni mondatik, a' mi is leg alább az Ejszak A-

merikai füvekre nézve bizonyos. A' Ranelág is itt vagyon. A' vizi gépely, melly itt találkozik 's a' Várasnak leg nagyobb részét vízzel tartja, valóban látásra méltó. A' Bédlam nevű Ispotály olly szerzemény, mellynek mása az Ő nemében nem találkozik. A' bémenetelben két szobrot fzemlélhetni, a' mellyek Angoly országban a' leg nagyobb remek munkák közé számláltatnak. Az egyik egy felettébb szomorú embernek vagy is hipokondriásnak a' képe, a' másik pedig egy lántzon lévő dühös embert mutat. A' Londoni Teátromban femmi féle *abonmân*, kötés vagy alku nem adatik: 's maga a' Király is mindég fizet, valahányszor béjő. Ő rend szerínt egy hétben egyfzer jelenik meg hol a' Drurilani, hol a' Koventgardeni Játékházban, 's mind annyifzor 16 ginét veszen bé tőle a' Kaszfza. Az Ő ottani meg jelenése, a' mint az ország' dolgai hozzak magokkal, majd több, majd kevesebb kéz tapsolással fogadtatik: mellyet a' Királyi Familia mindenkor mély meg hajtással viszfzanosz. Mondják, hogy nem igen régen a' jelen lévő Királyné, a' ki minden alkalmatofsággal azon vagyon, miként szerettefse meg magát mennél inkább a' köz néppel, a' néző *publicum* közönség iránt való figyelmét ki tűnő képen meg esmértette. Egyike az Ő kis Hertzezi közül a' teátromi meg

haj-

hajtást csak fél válról 's immel ámmal tette: a' mit az anyja észre vévén, tüstént a' fejét kezével illeté, 's előre tolá. A' Királynénak ezen tselekedete a' *publicumnak* annyira meg tetfzett, hogy leg ottan kéz tapsoláfsal köszönte meg. Mondják azt is, hogy 1761-dikban, mindjárt a' mostani Királynak házasodása után, nőnek előtte tudni illik az Angoly gondolkodás' módja a' *rangya* elsőségre igen tekintő Német *praeiudiciu-*mot bal vélekedést a' Királynében ki írtotta volna, egy alkalmatofsággal, midőn a' Királyné a' teátromban csak egy kevefsé hajtotta volna meg magát, azt kiáltották fel néki, *jobban jobban*. Ez épen nem hihetetlen, sőt igen is az Angoly karakterhez illő, a' melly is hamar gorombaságra fajúl, ha maga meg vetését vefzi észre Londonban épen nem újság, ha 15, 20, sőt 24 gonofztévőt is egyfzerre lát az ember fel akasztatni. Ugyan is itt az Igazságot felettébb fanyaróan szolgáltadják ki: 's ha ki embert ölt, legyen az Püspök, Lord, avagy Hertzeg, annak életével kell adózni. Az akasztás' módja is igen külömbözik a' miénktől. Mert itt a' gonofz tévők forral mindnyáján egy defzkára állítatnak fel, 's a' midőn már minden el készült, a' defzka leg ottan lovakkal rántatik el a' lábok alól, 's Ők a' levegőben függve maradnak. Akkoron a' fel akasz-

kafztatottaknak atyjok fiai, barátjaik, s' tselédjeik oda fzaladnak, a' lábaikat meg ragadják, 's a' zoknál fogva mind addig huzzák vonják, míglen éfzre veszik, hogy immár ki multak, tsak hogy foká ne kínlódjanak. Ezen gonofztévők a' kivégzés előtt egy óráig az akafztófa alatt fzoktak állani, 's azon közben, mindent, valamit akar-nak, szabad nékik ki befzélleni, ha bár a' Kírály ellen való vagy a' népet zendítő befzéddel is vólnának. Az Angoly törvény hozó hatalom azt hitte, hogy az emberiség meg kívánja, hogy ezen embereknek az Ő életek' vég órája valamiképen meg édesíttefsék, a' kik e' világból hatalommal kergettetnek ki. 'S valóban fokan ezen fzomorú fzezpillantásban vigafzталást éreznek, ha fzíveknek belső érzékenységét elő adhatják. A' többi között ezen szabadsággal leg inkább élt Lord Lovát: a' ki a' Sót országi *rebellio* pártütés után ezen fzázadban végeztetett ki. Ő II. Györgyöt hamis Királynak, 's a' Praetendenst pedig fzüntelen igaz Királynak nevezte: melly okból, a' mint mondá, a' vérét is kéfz vólna érette fzívesen és örömmel ki ontani. Ha az iftránggal ki végeztetett gonofztévő embert nem ölt, a' teste fél-óra múlva az Ő atyjafiainak, barátainak, 's tselédjeinek, ha kívánják, által adatik: a' kik is azt leg ottan haza, vagy más fel fogadott kö-

zel levő házba viszik, 's ottan a' borbélyokkal minden mesterségöket meg próbáltatják, miként hozhafsák ismét életre a' fel akasztatottat. Ezen próba már fokakon sferentsés vala; de az életben viszfza hozatotnak leg ottan ki kell a' Szigetből alattomban takarodnia, kölömben, he reá esmérnek, újra fel akasztják. Az öröm leányok itt olly számosan vagynak, hogy Európában Londont lehet ebben is elsőnek tartani. Az Angoly fehérnépnek a' szépsége tudva vagyon. Bátran el lehet mondani, hogy a' Londoni fehérnépnek legnagyobb része, a' kit szépsége valamennyire meg különböztet másoktól, ezt a' nyomorúlt mesterséget üzi. Ezeket a' leányokat is, valamint egyébütt, hol a' szükség, hol a' nycrekedés, 's hol a' bújaság hozza ezen rendetlen életre. Az ő számok itten 50 ezernek mondatik lenni, az el tartatni szokott ágyas lányakon, *metrefzeken*, kívül. Fel találhatni őket minden sétáló helyeken, játékházakban, 's mulatságoknál: 's ha ki talántán félne hozzájok el menni, arra szolgál-
nak a' tavernák és a' banyók, a' hová velek biz-
vást bé térhetni. A' banyókat tsak a' pénzes emberek szokták látogatni: mert az oda való vásár több pénzzel jár; azonban ott a' portéka is finomabb, a' szolgálat is helyesebb. A' szobák ottan tiszták, szépen ki vagynak írva, vagy úri módra

módra kárpitokkal bé vonva, 's az ilyen házakban mindent kaphatni, valami tsak kívántatik. A' látogatók még is többnyire tsak egyedül jönnek ide, az az fehér nép nélkül; melly iránt azonban ha a' ház emberének egyet szólának, leg ottan valógathatnak benne mint a' vad körtvélyben: mert itt, ha a' vendégnek a' fzemély nem tetfzik, azonnal el bortsáthatja, 's tsupán a' gyalog hintót fizeti meg, a' mellyben a' fzemély oda érkezett.

XIII. L E V É L.

Londonban — — —

Én itten *Suffolk Street* Útfzában nem meszfe Hajmarktól egy Vendégfogadóban lakom, mellynek a' Gazdája *Mifter Paris* Katolikus ember, ki a' Gordon' zendülése' alkalmatosságával 1780-dikban a' házat 's egyet mását a' dühös köz néptől azzal mentette meg, hogy egy nagy fehér lepedőből tsinált záslót dugta ki a' felső szegésnek ablakából, a' mellyre feketével ezeket írta fel: *non Popery*. Tegnap egy Kvakker Templomot látogattam meg. A' mint a' béres inafommal fel tett kalappal bé menénk, leg ottan egy embertől, a' ki az ajtónál áll vala, a' helyünkre vezetettünk. A' gyülekezet épen ak-

kor gyűlt vólt egybe. Minek utánna vagy egy fertályig tsendesség vala, 's a' férjfiak közül ki ki fzemére nyomott kalappal tsak az orra' hegyét fzemlélgette; hirtelen egy vén afzfzony, magát a' Sz. Lélektől meg ihelve érezvén, a' prédikállásra rendelt padhoz járúla, 's prédikállani kezde. Ezt az utánn egy más vén afzfzony váltá fel, a' ki is hasonlóképen prédikállá. Az ő befzédjök' veleje az inasomnak tolmátsolása fzerint abban állott, miként kellessék a' házi tseléddel 's a' magzatokkal bálni. Valamint a' ferjfi, úgy az afzfzony nem is, együgyű ugyan, de tisztes ruhában vala: 's a' Templomnak jobb felét a' ferjfiak, bal felét pedig az afzfzonyok foglalák el. Most már Angoly Orfzágról hozakodom elő, hogy értsed egy úttal, millyen Országban fekszik London. A' Nagy Britannia, Nagy Britt Ország, az Angoly és Sós Orfzágot foglalja magában. A' Britannia név már I. Jakab alatt azon okból vétett elő, mivel a' két Ország meg nem alkhatott, hogy mellyikének a' neve téttesék elől. Nagynak pedig onnan neveztetett, hogy Bretánytól, egy Frantz tartománytól meg különböztessék, melly annak előtte Kis Britannianak hivattatott. Az Irland Ország ezen öfzve kaptsoit két Országnak alája vagyon vetve, 's annak jobbágy Orfzaga. Nagy Britannia egy nagy Sziget, melly

az Atlási és a' Német tengerrel véttetik körül. Frantz Orzágtól tsak amaz úgy nevezetett kanalissal, mellynek leg szűkebb tája a' *Par de Calais*, 's Irland Orzágtól is tsak tenger' szorúlatival válafztatik el. Az Angoly Ország' ege mértékletes ugyan, de egyszer 's mind felettébb nedves is. Innen vagyon, hogy az idő itt többnyire állhatatlan, de egyszer 's mind a' szárazság is esméretlen, 's a' rétjei hasonlíthatatlanok. Az Országban a' gabona bőven terem, úgy hogy fokot ki is küldenek belőle; de még több teremhetne, ha a' szántó földeket rétekké nem tennék. E' pedig onnan esik, mivel a' fzéna több pénzt hoz bé a' gabonánál. A' szőlő itt meg nem érhetik, kihez képest a' föld' népe fok körtvély és alma mustot tsinál, a' mellyet *tzidernek* nevez. A' tűzre és épületre való fa nélkül tellyeséggel szükölködik: 's az épületre valót többnyire Svéd Orzágból vefzi, a' tűzellésben pedig kő szénnel él. A' legelők itt olyanok, hogy párjok sehott fintsen, 's ugyan ezen okból a' barom tenyészés is nevezetes. Az Angoly gypnek szép zöldjét sehott egyebütt fel nem találni. Az Angoly Iovak mindenütt híresek, 's az Arab Iovaktól mondatnak származni. De a' szarvas marha fő képen szép és derék. Az Angoly Tsefzter Sajt a' Parmaival vetekedik. A' juhok itt

bó.

bőven vagynak, 's a' gyapjok az Afrikai és Spanyol gyapjú után leg jobb. Ezen gyapjúból az Orfzágnak jövedelme leg nagyobb. A' gyapjú' ki vitele meg vagyon tiltva; de alattomban meg történik még is: sőt a' Frantzok gyakran eleven juhokat is vizznek ki éjjel a' hajókon. Az Ország még fok külföldi gyapjat hord bé. A' vasa nem fokat ér, 's ama' mindenféle gyönyörű Angoly atzélból való portéka tsupán a' Svédi 's Óitriai vasból készül; az otthoniból csak vasmatskák, mozsarak, 's holmi gorombább árúk öntetnek. A' réz és az ón bányák sokkal jobbak, 's ezekből az Orfzágnak a' jövedelme is nevezetes. Ezeken kívül vagyon a' Szigetnek kősója, timsója, galitzköve, márványa, kristálya, 's több más hasznos és drága köve. A' Báthi hév víz híres, 's az ottani nyári lakás igen mulatságos. A' tenger' partjai 's a' folyó vizek halakkal bővelkednek, fő képen a' héring, szardel, 's ostriga halászatok híresek. Az Angoly nyelv Németből, Frantzából, 's Deákból alkotott öszve. A' Fő Embereknek az ő közönséges nevezetők *Lord*, valamint szinte a' Fő Afzszonyoké *Ladi*. A' Nemes Ember *Esquierének* hívattatik: azonban meg történik, hogy olykor egy gazdag serfőző is annak neveztetik, fő képen Londonban ezen titulussal igen adakozók.

A' Fő Rend nagy szabadságokkal bír az Országban, Jobbágy Angoly Országban nintsen, mert itt a' parafzt valamit bír, attól semmit sem dolgozik, sem nem adózik az Uraságnak, hanem tsak árendát fizet: kihez képest nem is neveztetik parafztnak vagy jobbágyinak, hanem árendásnak *Farmer, Pachter*. A' jószágok, úgy mint földek rétek, házak, 's egyebek, 5, 10, 's 20 ezren-dőkre is kezökre botsáttatának, vagy árendába adatnak nékiek: 's ezen árenda pénz itt a' jószágoknak az Ő jevedelmök. Az Angoly Reformátzió VIII. Henrik alatt kezdődött, 's Erzsébet Királyné alatt végződöt. Az Angolyok a' Római Szentegyház' szertartásaiból fokot megtartottak, úgy mint a' Nagy Böjtöt, a' Pénteki és Szombati Böjtöt, a' Püspököket, Kanonokokat, Dékányokat, Espereseket, Papi ruhákat, 's t. a' f. Mivel azonban fokban találkoztak olyanok, a' kik e' félektől, úgy mint a' Római vallásból valóktól, tellyességgel el állottak: az ilyenek Angoly Országtól el váltak, 's magokat *Puritánusoknak*, 's *Non conformistáknak* nevezték; most mind azon által *Protestant Dissenters* a' nevezetők. Ezek az Országban semmi tiztséget se viselhetnek; de vagynak fokban közülök, kik, tsak hogy tiztségre kaphassanak, egyfzer életökben az Angoly Egyháznak valamelly Papjától az Úr Va-

tsoráját magokhoz veszik. A' többi el szenvedett Vallásbéliek közül leg számosabbak az Anabaptisták, Metodisták, Kálviniisták, Papisták, és Kvakkerek. Ezen fok vallásbéli szakadások azt szerezték, hogy a' szabad lelkűség itt felettébb el terjedt, 's a' Krifztus' hite számtalan írással ostromoltatott. Az Angoly Egyháznak két Érseke 's 24 Püspöke vagyon, kik a' Királyt minden Papi Személyek' és Dolgok' Fő Bírójoknak esmérék. A' két Érseknek a' rangja leg ottan a' Királyi Ház után való, kihez képest minden egyéb Hertzegeknek elejökbe lépnek. A' Püspökök, valamint szinte a' Római vallásuaknál, nagy Urak' módjokra élnek, nevezetes jövedelemmel bírnak, 's ha a' Püspökség fokát nem hoz bé, azt Dékányságokkal pótolják. A' falusi Papok többnyire szegények. Angoly Ország fok Tudóft hozott elő, 's a' Tudományok itt bethben vagynak; de a' Tanítás' módja az Oskolákban még tellyességgel ama' régi. Az Angolyok nem szoktak egyfzerre fok tudományokba belekapni; hanem tsak egyet vagy kettőt választanak, a' mellyben azonban gyakorta igen meszfzennek. A' Görög nyelvet szeretik tanulni; de a' többi napkeleti nyelveket nem igen bethsülik. A' Deakot is kívánják érteni, de nem beszélni: kihez képest nagy ritkaság, hogy egy An-

gollyal Deákúl befzélgedhessen az ember. Az egyéb Európai élő nyelvek közül tsupán a' Franzot tanulják. Az Angolyok fok derék Filosoft, Költöt, Történet írók mutathatnak elő: 's a' föld' leírása körül az Ő tengeri járások, utazások, 's fel találások által az Ő érdemeik hasonlóképen nagyok. A' Kép írásban az Angolyok most kezdik magokat elő mutatni, valamint szinte a' rézmetfzésben is; de a' kép faragásban még eddig esméretlenek. A' hajó építésben nem igen engednek akár melly nemzetnek. Ugyan is a' hafznos mesterségekben Angoly Orfzágnak fok derék és forgott mestere vagyon: 's az Ő árúi nem tsak szemre szépek, hanem tartósak is; tsak az az egy kár benne, hogy igen drágák. Rakva vagyon az Ország minden féle fabrikákkal 's manufaktúrákkal. Az Angoly posztó minden egyéb posztónál szebb, finomabb, 's erősebb, de egyfzer 's mind drágább is. FŐ képen az Ő gyapjú, bőr, 's atzél árúi fellyül haladnak minden egyéb Országgi a' féle árúkat. Ezeken kívül készül itt fok selyem, üveg, portzellán, vas, ón, és réz árú: nem külömben mindenféle *galanteriás* tsinos portéka, úgy mint zsebóra, *tobák tartó* szelentze, fül függő, nyak függő, gyűrű, 's t. a' f. Angoly Orfzágnak a' kereskedésre nézve igen derék fekvése vagyon.

A' bé-

A' bécifutásra, 's a' hajó építésre fok jó ki kötő helyei, bátor 's dolog győző hajós legényei, és fok faját országábéli árúi vagynak. A' belső kereskedés egy ki kötő helyből a' másikba fok ezer hajós legényt faraszt; azonban a' külső kereskedés még fokkal nagyobb. Mind azon által mióta az Amerikai jobbagyok az Országtól tellyességgel el szakadtak, azóta az Angoly kereskedés is fokot vesztett. A' Londoni Bankó az Amsterdami Bankó után a' leg híresebb Európában. A' Brittek, vagy is Britannusok, kik Angoly Országnak leg régiebb lakosai valának, a' Rómaiaktól meg hódúltattak. Minek utánna pedig az Angoly Száfszoknak fejedelmökkel magokat ezen iga alól fel szabadították volna, ezeknek kenyere-seikké lettenek, 's velek a' Hazájokat meg oszták. A' többit Angoly Országról még egy Levélben írom meg.

XIV. L E V É L.

Londonban — — —

Az Angolyoknak fok olyan szokásaik vagynak, a' mellyek a' Magyaroknak szokásaikkal meg egyeznek. Így, ha ki a' Parlamentomban a' Haza mellett kezd valamit szólnani, a' Magyaroknak szokások szerínt leg ottan fel kiáltanak: hir bim, hir him; *hear bim, hear bim*; az az;

halljátok, halljátok: a' mi is színt olyan, mint a' Magyaroknál a' *balljuk*, *halljuk*. A' Parlamentom színt úgy két Házra vagy is Kamarára vagyon fel osztva, valamint a' Magyaroknak Ország Gyűlésök két Táblára. Sőt a' Szabadságok is tsak nem egy időben támadott a' Magyar Szabadsággal. Mert valamint 1222-dikben II. András Király a' Magyar Nemességet jeles Szabadsággal meg ajándékozta, színt' úgy 1215 dikben János Királytól az Angoly Nemességnek a' *Magna Charta* adódott, mellyben az Orzágnak a' leg főbb Szabadságai foglaltatnak. Az étekben is az Angoly a' Magyarral fokban meg egyez. Mert az Angoly a' Frantz tsemegés éteknek nem nagy barátja, hanem inkább a' Magyar velős éteknek, úgy mint a' fehér petsenyének, rostélyos petsenyének, 's több a' félének. A' Nagy Britannia fiú és leány magzatra szálló; azonban a' Király köteles az Angoly Egyháznak híve 's barátja lenni, 's minden Római vallásúak a' Királyi Székből ki vagynak rekesztve. A' Koronázás a' Vesztmínszteri Apáturságban vittetik véghez. A' Király' hatalma meg vagyon határozva: mert ő az Ország' törvényeihez hozzá vagyon kötve: *Rex in Regno suo superiores habet Deum et Legem*. Az Angoly Parlamentom, valamint mondám, nem egyéb, hanem az Ország' Gyű-

Gyűlése, 's felső és alsó Házra osztatik. A' felsőben öszve szoktak ülni a' Királyi vérből való Hertzegek, a' két Érsek, 's 24 Püspök, 's az Angoly és Sót Országból való Lordok, vagy is Fő emberek. A' Római vallású Lordoknak az Ország' Gyűlésén mind addig nincs szavok és helyök, míg az Angoly Egyházba által nem lépnek. Az alsó Házban széket foglalnak a' Tartományoknak Követjeik, kik rend szerínt öt százan fellyül szoktak lenni. Mivel azonban a' Király szokta a' tisztségeket, rendeket, 's titulufokat osztani: a' hoz képest csak ritkán nem éri azt el, a' mit magában fel tett: 's az Angoly híres Szabadság is csak velő' szövevénye, 's fitogató. Az Udvar meg szokta venni a' szavakat, 's a' Követekkel az esküdt hitet meg szegeti; de egyfzer 's mind ezen hitetlen 's nyerekedő emberekkel a' meg vesztegetésre el pazarlott pénzt más nevezet alatt ismét visszfa térített. Az Országnek ezen vétke az ő halálos betegsége. Ez az öszve gyűlés a' Veszttminszteri Királyi Palotában tartatik, holott mind a' két Háznak tulajdon szálája vagyon, a' mellyek mind azon által nem igen tzifrák. A' felső Háznak szálájában egy Királyi Szék vagyon fel álltva, mellynek mind a' két felét, valamint szinte a' szála' közepét is, egy magasságú fok padok töl-

tik bé, mellyeken a' Lordok rang szerínt ülnek, 's a' mellyek veres posztóval vagynak bé borítva. Az alsó Haznak a' szálája amfiteatrom formájú: 's a' Követek, a' mint érkeznek, minden rang tekintet nélkül, széket foglalnak. Az öfzve ülésnek első napján a' Király koronázott fővel, 's Királyi köntösben a' felső Házban megjelenik: 's minek utánna az alsó Ház' *Deputatusainak* Küldöttjeinek egy részök a' felső szálába bé toldúlt, a' Király a' Fő Leveles Tifzttel, *Kantzelláriussal*, a' beszédjét el olvafiatja, a' melly mindég ki vagyon nyomtatva. Hogy valami törvényes és kötelező legyen, szükség, hogy azt mind a' két Ház annak esmérje, 's a' Király helyben hagja. Ha ki jelen nints, annak nintsen szava. A' titkos Tanáts az Országnek a' leg főbb és szüntelen tartó Kollégyioma: 's tsak a' Parlamentom, vagy is az Ország' Gyűlése, az öfzve üléskor nagyobb nálánál. Az Angolyok a' szárazon is nem rosz katonák, de a' tengeren nintsen párjok. Az Országban ugyan nintsenek semmi erős várak, de a' ki kötő helyek meg vagynak még is valamennyire erősítve. Az Angolyoknak váraik, a' mellyek az országot védelmezik, nem a' földön fekszenek, mint egyébűtt, hanem a' vizen úfznak. Ezek ama' roppant fegyveres hadi hajók, a' mellyek a' feleletre mindég

kézfén állanak. Az Angoly tengeri hatalomnak még eddig mása nem vala. A' hajó fereg gyakorta két száz öreg hajókból, hadi hajókból, gályákból állott. Nem meszfeze Londontól, Greenwichben egy roppant Ispotály vagyon 1500 meg vénült 's el erőtlenedett hajós legyéneknek számokra, mellynek ezfendõn által való el tartása 10 ezer font sterlingbe kerül: de ezen kívül még több ilyen Ispotály' vagyon, úgy mint Tselzeában, Plimútban, 's Portzmútban. Angoly Ország minden felõl egy áldott Ország, akár a' természet' ajándékít, akár annak el terjedett kereskedését, akár a' Várasak', várak', és faluk' szépségüket, akár mindenféle barmának szép termetét, akár mind a' két nemû fiatal emberei- nek ékes voltokat, akár jó mivelt földjét, szép rétjeit, 's gyönyörû ki látásait veszfzük számba 's tekintetbe. Ugyan is az egész Sziget egy szép kerthez hasonlít. Egyedül két szemre vetése vagyon, a' klimája iránt, tudni illik, 's a' kő szeneknek gyözök iránt. A' való, hogy az ege állhatatlan 's felettébb nedves; de egészséges még is. Mert, a' mi a' betegségeket illeti, azok itt épen nintsenek nagyobb számmal, mint egyébütt. Igaz ugyan az is, hogy fok Angoly ilyen ürügy alatt hagyja el Hazáját, 's Olasz vagy Frantz Országban megyen lakni; de ezt

többnyire tsupán a' multság' 's az idő töltés' keresése téteti velek : a' vagy, ha otthon roszúl gazdálkodtak, ezen óltsóbb Országokban takarékos élet' modjával magokat helyre hozni kívánják. Hogy tehát kin lakásoknak valóságos okát el titkolhassák, az Ország' klímáját veszik ürügyül. Azonban nem kell ezekkel azokat az Angolyokat öszve keverni, kik a' napkeleti Indiában fokáig éltek, 's annak heves klímájához immár hozzá szoktak : mert ezek haza jöven a' klíma' különbözősét valóban érzik, 's következő képen nékik az Olasz vagy a' Provánzi levegő egészségekre nézve sokkal hasznosabb. Hogy pedig sem az Angoly klima, sem a' kő szeneknek a' gőzök nem ártalmas az egészségnek, az onnan is kitetjük : hogy száz esztendő felé ballagó számtalan öreg ember lakja Londont, a' kő szenek' gőzöknek közép pontját : a' melly is tehát nem ártott nékik, valamint szinte az ide való fehér személyek' szép ortzájoknak sem árt ; kik, a' mint tudva vagyon, minden Európai fehér személyeket abban fellyül múlnak. Az az esküvés, mellynél fogva az Angoly Király az Egyház Fejének esmértetik, okvetetlenül szükséges itt arra, hogy valaki valami tífztséget vagy hivatalt nyerhessen ezen Országban. Mivel tehát a' Katholikus Angolyok ezt az esküvést le nem akarják

ják tenni, mert vallások szerínt le sem tehetik : a' hoz képeft minden tífztségekból ki vagynak rekefztve ; a' mellyeket külömben születésökre 's érdemökre nézve meg nyerhetnének. Az Ország hét Peerje még most is Katolikus, kik mind azon által a' felső Házban mind addig széket nem ülhetnek, míg a' hitöket meg nem változtatják, vagy is az említett esküvéft le nem teszik. 1780-dikban számláltattak Angoly Országban jófzágokkal bíró 150 Katolikus Nemes Emberek, 's 359 Katolikus Papok. Ugyan ezen vallásúaknak három főebb Oskoláik vagynak a' következő helyeken : Staffordshirében, Hertfords hirében, 's Birmingám mellett. Vagynak néki-Püspökjeik is, kik többnyire Londonban tartózkodnak, 's alamisnából élnek. Azt mind azon által az ő vallásokbéliektől bőven nyerik : a' mint ezt más vallásokbéliék is tselekeftik, a' hol az ő vallások szorongattatik. Ezen alattomban való Katolikus Püspökök minden Angoly Püspökségeket színt. úgy fel osztottak magok közt, 's egy Kanterbri Érsek is találkozik közöttök, ki az Angoly Országban való Gyülekezetnek az ő Feje. Ez a' Gyülekezet 1778-dikban tsupán Londonban 40 ezer lélekből állott, pedig *Lankashire'*, *Staffordshire'*, és *Suffex'* tartományaiban is igen sok Katolikus találkozik. Angoly Orzágnak három

Vité-

Vitézi Rendje vagyon, 's mindegyikének a' Király a' Nagy Meistere. Ezek közt leg híresebb a' Kék Nadrág kötő' Rendje, *der Orden von blauen Hofenband*, vagy is a' Sz. György' Rendje. A' Rend 1350-dikben szereztetett, 's a' Királlyal együtt 26 Vitéze vagyon. A' Jele egy zómántos arany medály, mellyen Sz. Györgynek ló hátom ülő és a' farkánnyal való képe szemléltetik, ezen körül írással: *Honni soit, qui mal y pense*. Ezen Rendet, a' mint mondják, egy kistoda történet szerzé, melly egy bálban adá magát elő. Bizonyos Grófnének tántz közben a' harisnya kötője esett le, mellyet az akkori Király Edvard, a' ki azt észre vevé, a' földről fel emele. A' Királynak ezen tselekedete a' Grófné' szemérmességét meg nyughatatlanítá, ki a' dolognak más fele tárgyáról gyanakodék vala. De a' Király a' Grófnét leg ottan az elő hozatott szavakkal le nyugtatá: *Honni soit, qui mal y pense*, az az Kurva az anyja, a' ki itt roszat gondol, a' mi is az utánn a' Rendnek választott mondásává lett, *Wablſpruch*. Az Angoly Királynak, a' Sz. Zsamfz Palotáján kívül, következő mulató várai vagynak, úgy mint, Kenzington, Kev, Vindfzor, 's Hamptonkúr, melly utolsó egyedül egy ilyen Fejedelemhez illő épület. Végre még azt is tudtodra kell adnom, hogy

az Angoly köznép a' Frantzokat felettébb gyűlöli, 's gyakran az idegeneket, kiket mind Frantzoknak állít lenni, az útfzán 's egyébütt meg támadja, a' teátromban pedig felőlről parants, 's mogyoró héjjal hagyigálja. Az Ő legközönsegebb szitkozódása: *God damn french Dog*, az az: az Isten kárhoztasson el Frantz Kutya. A' FŐ Rend azonban ezzel ellenkezőt téfzen, 's gyakran a' Frantzokat a' Haza' fiainál többre betsűli.

XV. L E V É L.

Párisban — — —

Londonból Dóverig szint azon az úton mentem ismét, mint annak előtte. Itt minek utánna a' ládám' meg látogatását pénzzel meg váltottam, vatsorát evén le feküdtem. Éjfélkor fel ferkentetvén a' hajóba szállottam, 's egész reggelig jó széllel hajóztam. A' fetétben nem győztem tsodálni, hogy, valamint a' hajó' orra a' habokat szántotta, szint' úgy bizonyos tüzes fényesség látfszatott ki a' szántott habokból. Ezt ha a' vízben való Sz. Iván' bogarai szerzik e, nem tudom, de úgy gondolnám. Reggelre a' szél egészen meg szűnt, kihez képest a' hajónk is igen lassatskán vittetett. Dél felé azonban egyszer'smind olly ellen-

ke-

kező szelünk támadott, hogy mint egy más fél mértföldnyire vízfíza hajtott. Ez ha még tovább el tartott volna, Kálét az nap bizonyosan nem láttuk volna. De végre még is meg lassúdott, 's vitorláink' segítségökkal szerentséfen Káléba jutánk. A' hajónk hasonló vala Née' bárkájához, mert az alja tele vala mindenféle vad állatokkal, úgy mint majmokkal, medvéekkel, 's egyebekkel, mellyet egy Olafz széllyel hordozott Angoly országban, 's most a' nyert pénzzel haza sietett. Itt a' lámdám ismét a' vámra vittetett 's meg látogatott. Ezután mint egy négy óra tájban az ebédhez láttunk, 's az asztal után leg ottan kotsira ültünk, a' mellyen még az nap Bulonyba értünk, 's ott meg háltunk. Hogy Bulony felé utaztunk immár sötétes vala az idő, kihez képest nagyon sajnáltam, hogy meg nem szemlélhettem azt az emlékeztetőt, mellyet az út félen *Pilatre Roziernek* emlékezetére tettek. Nem kéteikedom benne, hogy ezen embernek történetét leg alább az újságokból ne tudnád: ki hasonlót akarván tselekedni, mint *Blanchard*, által akart levegő golyóbisával Frantz országból Angoly országba repülni. Azonban szerentsétlenségére rossz időben fogott hozzá, mert az idő szeles vala. De mint hogy már épen azt a' napot előre ki hirdeteté, 's a' látás' kedvéért temérdek Uraság

és köz nép ki toldúla a' mezõre; a' repülni készü-
 lő meg akará a' szavát tartani, 's neki emelkedék.
 Minek utánna mint egy 200 ölnyi magasságra jö-
 ve, 's már a' tenger felé közelgete: a' golyóbisa
 a' tüzes levegõtől hirtelen meg gyulada, 's ezen
 szerentsétlen a' repülő Társával együtt, bizo-
 nyos Gróffal, holtan esék le a' magasságból. Bu-
 lony a' tenger' partján fekszik, a' hol a' Lián' kis
 vize folyik beléje. Ki kötő helye vagyon, de a'
 mellybe a' bé menetel felettébb nehéz: mert a'
 hajók tsupán tsak tenger' áradásával juthatnak bé.
 Vagyon a' Várasnak Püspöke, Guvernörje, Kom-
 mendánsa, 's több féle Dikasztérioma. A' Püs-
 pök' jövedelme 20 ezer Frantz fontnak mondatik
 lenni. Hogy más nap Montrölybe érkezünk,
Montreuil, melly egy hegyen fekszik, a' ládám
 a' kotsiról le vétetett, 's a' látogatás vagy is a'
 nézegetés újra véghez vittetett. Ezen gyakorta-
 béli vizitáció az utazót Frantz országtól egészen
 el idegeníti, 's nagy despotizmusnak bizonyos
 jele minden országban. De nem is tudom, mi
 szükség vala a' ládámat újra meg tátogatni, mel-
 lyet tsak imént Káléban meg néztek már. A'
 Váras bé vagyon kerítve, 's többféle Monostor-
 ral bír. *Abevily*, *Abeville*, egy szép és termékeny
 völgyben fekszik a' Szóm' vize partján, melly a'
 Várust két felé osztja. A' Váras jó nagy, bé

ke-

kerített, 's több féle Dikasztériomoknak Székes helyök. 14 Templomán, és 15 Kalastromán kívül vagyon még egy Sz. János' Rendjebéli Kommenturája. A' Váras' kereskedése nem alá való: mert olajjal, gabonával, lennel, kenderrel, pórázzal, szappannyal, 's egyéb kézi művekkel nagyon kereskedik. A' posztó fabrika, mellyet itt egy bizonyos Hollandus állított fel, olly derekas: hogy az ide való posztók a' jóságban és finomságban nem igen engednek az Angoly posztóknak. Azon kívül fok tzejg, plus, vafzon, 's fegyver készűl itt. Amián, *Amiens*, Pikardiának Frantz ország' tartományának FŐ Várasa, Szóm' vize mellett fekszik, 's minden féle Tifztségeknak Székes helyök. Az útfzái többnyire szélesek, és egyenesek, 's 17 Templomán kívül, több féle Kalastromai és Ispotályai vagynak. Itt fok gyapjú szövet és pantlika készítettetik. Az ide való Püspöknek 40 ezer font jövedelme vagyon. A' Várust egy tztadella őrzi. Santilli, *Cbantilli*, nagy és kis várával ékes, a' mellyek Kondé Hertzeghez tartoznak. A' mint az ember az elsőbe lép, leg ottan egy lóháton ülő értz szobor tűnik a' szemébe, melly a' Montmoránfszi leg utolsó Hertzeget állítja elő: a' garadison pedig ismét egy látfszatik, melly a' Nagy Kondét ábrázolja. A' kisebb vár felettébb tzfira, 's a' park
vagy

vagy is a' liget, és a' kert igen szépek. Sz. Diénes, *St. Denis* egy termékeny lapáztzon fekszik a' Szény vagy is Szajna mellett. Eredetét vette Benedek' Szerzetebéli oda való híres Apáturságtól, melly már 600-dikban II. Klotár Királytól szereztetett Sz. Diénes tiszteletére. Az Apáturság' épülete tövétől tetejéig a' leg szebb vágott kövekből rakatott, 's igen gyönyörű kertje vagyon. A' Templom gothus munkájú ugyan, de még is szép, 's magában foglalja, a' fok kintseken kívül, a' Frantz Királyok 's az Ő Familiájok' temetőjét is. Sok szép és költséges emlékeztető taláztatik ezen Templomban: 's a' Királyokon, Királynékon, 's az Ő Magzatjaikon kívül, egynehány nevezetes Férjfiak is itt találtak sírjokat, úgy mint a' többi között Marsal Türen. A' meg holt utolsó Frantz Király, XV. Lajos, *parádé* pompágyon fekszik egy koporsóban, melly fehér és fekete bársonnyal vagyon bé borítva. A' bársonyon a' Frantz Királyi Tzimer vagyon gazdagon ki varva. A' sír körül egynehány igen vastag viafz gyertyák szüntelen égnek, 's mint a' Vefztáknak szent tűzők soha el nem oltatnak. Ha egyszer a' mostani Király meg talál halni, Ő fog XV. Lajos' helyébe ide tettetni, ime' pedig 'bólta fog azután takaríttatni; de a' gyertyák tovább is égve maradnak szüntelen az

utolsó Királynak sárja körül. Gondold a' viafának ezen ki mondhatatlan tékozlását! Az Apáturságnak mostani jövedelme 60 ezer Frantz font-ra megyen, s maga a' Váras is az Ő birtokában vagyon. Páris, Frantz országnak FŐ Várasa, egy szép téren fekszik a' Szajna mellett, 's felettébb nagy, népes, és gazdag Váras. A' Frantzok úgy el vagynak hitetve annak szépségéről, nagyságáról, 's gazdagságáról, hogy azt szokták felőle mondani: *un Dieu, un Paris*, egy Isten 's egy Páris. A' Váras foglal magában kívül és belől 30 ezer házat, mellyek között mint egy 200 Palota, Palé, *Palais*, találkozik, azután 875 kis és nagy útfzát, 16 nyilván való piatzot, 24 áros piatzot, 65 nyilván való ugró kútat, 16 hidat, 13 sétáló helyet, 4 Királyi Palotát, 4 Várat, 51 nagyobb Templomot, 3 Apáturságot, 4 Perjelséget, 's 40 Monostort férjfiak' számokra, 7 Apáturságot 's 72 Monostort a' fehér nép' számára, 16 Ispotályt, 12 Szemináriumot, 's igen számos Kápolnákat. Ezeken kívül vagyon még itten egy Univerzitás 's 43 Kollégyiom, 6 Tudományok' és Mesterségek' Akadémiájok, 3 Nemesi Akadémia, 's 7 nyilván való Könyves tár. A' Várasnak népe' száma 700 ezernök tartatik lenni. A' Várasnak nintsen jó inni való vize, kihez képest a' Szajna' vizével él, a' melly is sár-

ga színű víz 's az idegennek hasmenést okoz. Azonban a' tsatornákkal is fok forrás víz vezetetik ide, a' melly mind azon által koránt sem elegendő. A' Párisi Politzia, *Polizey*, az egész világon híres. A' Város meg vagyon éjjel minden felől világítva, 's a' tűzhöz való kézfűtetek is igen jók. A' tűz oltásra itt a' Barátok köteleztetnek, hogy erejeket leg alább ezen alkalmazással hasznosan fordíthassák a' köz jóra. Páris a' jó, és nevetséges íznek a' közép pontja, 's a' módinak az Ő kút feje egész Európára nézve. Egy Érseknek, 's mindenféle Tifztségnek Székes helye A' Város három részre osztatik, úgy mint, *la Ville, la Cité, l' Université* nevű részekre; nem külömben 14 Hostátra, *Roule* és *Chaillet* falukat ki hagyván, noha azokat is fokban a' Hóflátok közé számlálják. *La Cité* a' leg tisztabb 's leg gazdagabb darabja a' Városnak. A' *Pont-neuf*, vagy is az Új híd leg főbb a' Párisi hidak között; a' Szajna felett fekszik, 's a' hofszának épen a' közepén rajta szemléltetik természet felett való nagyságban egy márvány talpon IV. Henriknek ló háton ülő szép értz Szobra. Hajdan ezen a' hidon 178 kálmár boltotskák találkoztak, mellyekben többnyire arany, ezüst, 's drágakő tsinos *galanteriás* portéka árultatott; de mint hogy a' szép ki látást egészen el fogták,

1756-dikban mind le töretettek. A' Király' hagyásából szint a' képen bännak most a' Boldog Afzfzony hidján, *Pont de notre Dame*, találkozó nagy fel házakkal: mivel meg mutatták már a' példák, hogy a' hidakon épült nagy házak a' hidat gyakorta le török, 's a' lakosokat a' vízbe temetik. Az Új hidon a' *la Samaritaine* nevű épület egy vízi gépellyel bir, melly által a' Várasnak nagy darabja tsövekből nyeri a' vizet. A' nevét a' rajta le rajzolt képtől vette, a' melly is Krizztusnak ama' Szamáriabéli Afzfzonnal való történetét mutatja a' Jákob' kútjánál. ▲' többit következő Leveimmal.

XVI. L E V É L.

Párisban — — —

A' Boldog Afzfzony' Öreg Temploma, *Notre Dame*, egy nagy és fényes gothusi épület, melly 45 Kápolnával bir, 's igen fok írott képet foglal magában. A' karja XIV. Lajostól való, a' ki is egynehány milliom Frantz fontot költegetett reá. A' Templomnak négy szegletű két tornya felettébb magas: fent a' tetején lapos, és korláttal vagyon körül fogva. Rólok az egész Várasra való ki látás ki mondhatatlanul gyönyörű. ▲' bal kéz felől való toronyban két nagy harang függ

függ, mellyek közül az egyik 310 mázsát, a másik pedig 400 mázsát nyom. Az Érseki Palota a Templom mellett vagyon, 's abban egy nyilván való Könyvestár található. Ezen Érsekség tsak 1622 - dikban állíttatott fel, 's mind addig itt tsak Püspökség vala. A' *Palais Marchand* hajdan a' Királyoknak lakó helyök vala, mig azt XII. Lajos az Ítéelő Székeknek által nem adta. A' Palota' Kápolnája, mellyet IX Lajos 1245-dikben építtete, gothus munkájú ugyan, de még is szép. Ha ezen Palotából ki lép az ember, egy három szegletű *Dauphiné* nevű piatzra érkezik. Innen nem meszsze vagyon ama' hires Ispotály' *l' Hotel Dieu*, mellynek nem tsak Párisban, de még másutt fints mása: 's a' mellybe mind a' két nembéli minden féle betegek, a' frantzosokat kivén, bé vétetnek, 's gyógyíttatnak, valakik tsak a' véget meg jelennek. Az Ágofton' szerzetebéli Apátzák viselik gondjokat, kik a' végre szüntelen 200 Inast, 's 60 Borbélyt tartanak. Ezen Ispotályban az előtt mint egy 1200 ágy találkozott, 's a' betegeknek számok esztendőnként többre ment fel öt ezernél; most mind azon által kétfzeri tűz által, melly ezen Ispotálynak fok kárára vala, az ágyaknak számok alább szállott. Luver, *Louvre*, Deákül *Lupara*, Párisnak *la Ville* Részében fekszik, roppant Királyi Palóta 's tökéletes

letes négy szegletből áll. Ezt a Várat többféle Királyok építtették; de XIV. Lajos leg többet dolgoztatott rajta: a' ki is ha el végezhetné volna munkáját, ezen Palotának nem olly könnyen találkozott volna mása, a' mint ki tetfzik tsak a' mostani tökéletlen munkából is. A' vár ugyan mindenfelől tökéletlen munkát mutat, azonban külömbféle szép szalák találkoznak még is benne. Ezen Palotában vagyon most a' Királyi Betű nyomtatás, Írott képeknek egy drága Gyűjteményök, 's többféle Akadémiák itt tartják az Ő Gyűlésöket: úgy mint *Academie Françoise*, vagy is a' Frantz nyelvet művelő Társaság, *Academie royale des Inscriptions et belles Lettres*, vagy is a' Szép Tudományokat elő mozdító, régi Emlékeztetőket magyarázó, 's a' Monarkiának Történeteit Fenn írások és Emlékezetes Pénzek által el felejthetlenségbe hozó Társaság: *Academie royale des Sciences*, mellynek szép két Természeti Gyűjteménye vagyon; *Academie royale de Peinture et de Sculpture*, melly 1648-dikban szerzetett. A' Kép íróknak 's Faragóknak Remek munkáik, kik ezen Társaságba fel vették, három szalában vagynak ki téve, 's mindenike víveli az Ő Mefferének a' nevét. *Academie royale de Chirurgie*, mellynek a' Présese mindég első Seb orvosa a' Királynak. A' *Tuillerie* nevű Királyi

Palota onnan vette nevét, mert hajdan e' helyen egy téglá vető ház vala, 's ámbátor Lúverrel egy folyosó által vagy on öfzve kötve, de még is egy különös Királyi Épület. Ezt is több féle Királyok építtették, 's belől XIV. Kajos tzi-fráz-tatta ki 1664-dikben. A' Palota mellett való Királyi Kert igen szép, 's jó időben sétálás' kedvéért temérdek sok nép szokta meg látogatni. A' Piatz, melly a' kerten túl vagy on, XV. Lajos' Piatzának neveztetik, *Place de Louis XV.* Azon vagy on fel állítva az említett Királynak Szobra, mellyet a' Váras emeltetett fel néki, 's a' mellynek fenék köve 1754-dikben tétetett. Mellette találkozik a' Szajna' partján a' *Cours la Reine*, melly három *alléból* sétálóból áll. E' mellett jobb felől az úgy neveztetett Eliziomi mezők fekszenek, *Champs Elisées*, a' mellyek hasonlóképen hofzfzú sétálókkal vagynak bé ültetve. Itt szép időben a' hintóknak 's gyalog embereknek a' számkok felettébb nagy, 's ez úgy szólván a' Párisi Próder. A' Királyi Palota, *Palais Royal*, hasonlóképen a' *la Ville Réfzhez* tartozik. Ezt a' Palotát Riselyő Kardinál 1630-dik körül építtetette fel, kihez képest előfzör tőle neveztetett Riselyő' Palotájának, *l' Hotel de Richelieu*. Ő azt azután halálával XIII. Lajos Királynak ajándékozta, kinek holta után az Özvegy Király-

né a' Fiával XIV. Lajossal birtokába vette, 's annak utánna Palé rojálnak hivattatott. XIV. Lajos azt ismét Fülöpnek az Orlányi Hertzegnek ajándékozta, 's azoltától fogva az Orlányi Ház bírja. Ezen Palotában leg inkább nevezetes a' Kép írásoknak Gyűjteményök, mellyet az Orlányi Hertzeg a' Régyens öfzve gyűjtögetett, 's a' melly néki négy million Frantz fontjába telt. Ezen Gyűjteménynek kezdetét a' Kristina Svédi Királynénak Képes Kamarája *Kabinétje* szerezte; a' melly noha fok kezeken ment által, de még is mindég együtt maradott, 's a' Régyens 400 ezer fonton vette meg. Találkoznak benne felettébb fok darabok a' leg hiresebb régi Mesterektől, úgy mint Ráfaeltól, Rúbenstől, Titziántól, Vandiktól, 's több másoktól. De ezen Palotáról, melly kis Párisnak neveztetik, többet majd azután. A' Nagy Lajos Piatza nyóltz szegletű, 's körös körül egy forma szép házakkal körül vétetett. A' közepén XIV. Lajosnak lóháton ülő Szobra szemléltetik, a' mellyet valóban Remek munkának lehet tartani, mint hogy egy öntéssel készült, 's 20 nyomai a' magassága. Az alja 30 nyomnyi fehér márvány kő. A' Győzelmeknek kerek Piatzokon, *Place de Victoires*, XIV. Lajosnak meg aranyozott Szobra láfzik ezen alá írással *Viro Immortali*, Alatt a' töle meg gyó-

győzetett nemzetekből való öfzve lántzolt rabok szemléltetnek. Közeli ide esik a' Riselyó útfzájában a' Királyi Könyves ház, melly mint egy 150 ezer nyomtatott Könyvet, 's 80 ezernél több Kéz írást foglal magában, 's a' melly azon kívül még egy derék Pénz és metszett réz Kamarával *Kabinéttel* kevélykedik. A' Grévi Piatz is a' *la Ville* Részhez tartozik, mellyen a' nyilván való öröm napok, 's a' gonofz tévóknnek el íteltetések szoktak tartatni. A' Váras háza, *l' Hotel de Ville*, derék épület; mellynek kapuja felett IV. Henriknek ló háton ülő Szobra szemléltetik; valamint szinte az udvaron egy bólthajtás alatt XIV. Lajosnak gyalog értz Szobra. Jegyzésre méltó, hogy alatt az udvarban XIV. Lajos Királynak leg nevezetesebb tselekedetei arany betűkkel vagynak fekete márvány táblákon részint Frantzúl részint Deákúl ki téve, a' mit is nyilván való Krónikának nézhetni. A' Királyi Piatzon, *la Place royale* áll XIII. Lajosnak ló háton ülő értz szobra, 's körös körül bé fedett folyósója vagyon, a' hol a' verófénytől és esőtől szabadon sétálhatni. Baztily, *la Bastille*, egy nyóltz tornyu régi vár, a' melly most tsupán tsak fogháznak 's tömlöztnek szolgál. A' benne 's rajta való álgyuk öröm nap ülésakor ki szoktak süttögettetni. Rohán Kardinál itt ül most fogva,

's a' szép DeLamót Grófné, a' hires Kaliofztró,
's ki tudja, hány egyéb nevezetes ember. Hogy
a' kapuja alá érkeztem, ott meg állapodám, 's
a' béres inásomtól, a' ki emgem követett, egy-
ről másról tudakozódtam a' Bafztily iránt. Ezt
észre vévén az ifztrázsán való Svajtzer Frantz
Katona leg ottan javaslá, hogy távozzak onnan,
ha betsülettal akarnék el menni. *Monsieur*, úgy
mond, *allez votre chemin*. Nézni sem jó tehát
Bafztilyra, nem hogy még benne lakni. Vagyon
Párisban a' talált gyermekek' számokra két Ispo-
tály, a' mellyekbe éfztendőnként 8 ezer illyen
gyermek szokott bé hozatni: azok mind azon ál-
tal nem mind házaságon kívül született gyerme-
kek, mint hogy fok szegény afzfzony is oda hoz-
za a' gyermekét. A' Sz. Antal' kapuja II. Hen-
rik' tiszteletére győzedelmi szivárvány módjára
épült, *als Triumpb bogen*: a' Sz. Diénes' és Sz.
Márton' Kapuja pedig XIV. Lajos' tiszteletére
szint azon formára állíttatott fel. Párisnak *la*
Ville Réfzében *Sainte Opportun'* Kvártélyában 's
la Terronerie útfzában, 1610-dikben ölték meg a'
gonofz *Ravallyok* alatson lelkek IV. Henriket a'
Frantzoknak ama' jó Királyjokat

XVII. LEVÉL.

Párisban — — —

L' *Université*, vagy is a' harmadik FŐ Részre Párisnak az ott lévő FŐ Oskoláktól vette a' nevét. Ezen *Universitás* a' leg régiebbnek tartatik Európában: mert némelyektől már Nagy Károlynak tulajdonítottatik annak fel állítása; mások mind az által az ifjabb Lajost mondják szerzőjének. Az Irgalmas Boldog Afzfzon' Ispotálya *Hospital de Notre Dame de Misericordie* 100 szegény árva leánykának fel neveltetésére szolgál, kiknek a' bé vételkor hat vagy hét éftendősnék kell lenniük. A' közönséges Ispotály Sz. Viktor' Hostátjában találkozik, 's öt épületekből áll, a' mellyeknek ez a' nevök: *la Pitié*, *la Salpetriere*, *Bicetre*, *le Saint Esprit*, és *Scipion*. Ezen közönséges Ispotályban közel 10 ezer ember számláltatik. *La Salpetriere* onnan vette a' nevét, mivel e' helyen hajdan falétrom készített. Az a'hoz tartozó épületek felettébb nagy helyt foglalnak. Ez egy különös Szerzemény a' fehérnépre nézve. Ugyan bé fogadtatnak itt, 1-ször a' talált gyermekek, kik egynehány nagy szobát töltenek bé. 2-ször felében és egészen fel ferdült leánykák, kik fonnak, varnak, és szőnek. 3-ször az erköltstelen afzfzonyok, kik gyap-

gyapjat fonnak. 4-fzer a' meg tébolyodott afzfzonyok, kik útsza szerínt épült kis házakban laknak 5-fzör fok szegény afzfzonyok, kik itt ingyen el tartatnak. 6-fzor fenýték és büntetés alá adatott fehérnép, melly mindég felettéb számos. A' hegyen fekvő *Bicetre* Várának több féle magas épületei 's piatzai vagynak. Ennek is lákosait némellyek 10 ezerre mondják. Találatnak itt, 1-fzör fok szegény férjfiak, kik ingyen el tartatnak. 2-fzor meg tébolyodott férjfiak, kiknek útszák szerínt épült apró házaik mint egy kis falut ábrázolnak. 3-fzor férjfi és afzfzony emberek, kik búja döggel vagynak meg vefztve. 4-fzer foglyok vagy is rabok, kik itt nintsenek békóban vagy lántzon, mert a' tömlözt azon kívül is jól őriztetik, 's a' várban mindég 50 katoná talpon áll. Ezen várnak az ő leg nevezetesebb munkája egy nagy és mély kút, Melly vágottkövekből kerekdeden épült. Körös körül bent a' kutban egy garádsos ösvény vagyon, a' mellyben egéfzen a' víz színtéig le járhatni, hogy szükségben annál könnyebben meg szemlélhefsék a' víznek mi voltát. A' vizet egy gépely által négy ló huzza fel két nagy hordóban egy ónnal bélett ifzonyú nagy tsatornába, a' mellyből azután tsöveken el folyik a' víz ezen roppant épületnek minden helycire, valahol szükséges.

A' lovakat, míg a' nap tart, minden orában megváltoztatják. A' *la Pitie* nevű Ispotályban mind a' két nemből való 1200 szegény gyermek neveltetik. Ezen három Szerzemény, 's a' *Hotel Dieu* egy közös funduffal bírnak, a' mellynek ez-tendőbéli jövedelme két milliomra megyen fel, 's annak Gondviselői a' Párisi Érsek, a' Parlament' első Prézse, 's a' Gyeneral Prókátor. Az utól meg nevezett Ispotálynak által ellenében vagyon az Orvos Fűveknek Királyi Kertjök, a' melly is külföldi fákkal és fűvekkel rakva vagyon, 's annak el tartására a' Király ez-tendőnként 13 ezer fontot ad. Ebben a' kertben a' Fűvész, Olvasztó, 's Bontzó Tudományokban a' nyilván való Tanítás ingyen adatik. Azon kívül vagyon még itt egy Királyi Természeti Gyűjtemény, 's egy Könyves tár. Az Orvos Oskolának, *l' Ecole de Medecine*, négy tanítója vagyon, 's egy nagy bontzó néző helye. A' kis *Chatelet* egy régi formájú vár, 's most tsupán tömlőtzenek szolgál. A' Királyi Kollégyiomnak, *le College Royal*, 19 Tanítója vagyon a' Napkeleti, Görög, és Deák nyelvekre, az Ékesen szóló, Böltselkedő, Tudákos, Orvos, és Seb gyógyító Tudományokra. Ez szint úgy nem tartozik az Universtáshoz, valamint a' Nagy Lajos Kollégyioma. A' Sz. Gyenovéva' Apátarságát Klodovig Király

rály szerzettte, a' kinek is márvány sírját annak Templomában láthatni. Itt a' Templomban az említett Sz. Afzfzonynak tetemei egy meg aranyozott ládában fekszenek. Az Apáturságnak Könyvestárja 60 ezer Könyvekből áll, 's azon kívül vagyon egy Régiségeket és Természetieket foglaló gazdag Kamarája, *Kabinétje*. Ezen Sz. Gycnovéva Párisnak leg főbb Szentje, valamint Velentzében Sz. Márk, Nápolyban Sz. Jánvárius, Rómában Sz. Péter, 's Prágában Sz. János. A' *de la Harpe* útfzában találkozik ama' Párisban való Római Régiségnek emlékezetre méltó Darabja, tudni illik a' Júlián Tsáfzár' Palotájának maradványa: a' mellyben még az első Keresztény Frantz Fejedelmek is laktak, a' mint leveleikből ki tetfzik. De ezen Régiségből nintsen egyéb hátra, hanem tsak egy igen magas, 's felettéb tágas, minden ofzlop nélkül való, és még épen álló bólt hajtás: noha immár nagy időtől fogva gyümölsös kert fekszik rajta, mellynek három férjfi magasságnyira vagyon a' földje, 's a' mellybe a' mellette fekvő Klüni Kollégyi-omnak negyedik szegéséből bé sétálhatni. A' Tudósok azt tartják, hogy ezen bólt hajtás alatt régenten gabona tartatot. *La College de Sorbonne* a' nevét az ő Szerzőjétől, Szorbonból eredett Robertől vette: a' ki is azt 1252-dikben szerzettte.

De az Ő második Szerzőjének méltán nevezhetni Riselyő Kardinált: mert Ő emelte fel annak mostani nagy épületét, 's győnörű Templomát, melly az építő mesterségnek Remeke. Benne láthatni ezen Kardinálnak ama' tsodálásra méltó márvány sírját, mellyen a' híres Girandon 20 esztendeig dolgozott. Ezen Kollégyiomban nem laknak már többé a' Tanulók, mint hajdan, hanem csak magán a' Tanítók. A' *Chirurgus*, vagy is a' Sebgyógyító Királyi Akadémia a' Sz. Kozma és Demjén' Temploma mellett vagyon. A' Királynak első Seb Orvosa ezen Akadémiának a' Préfese. Az ide való *Corderiers* vagy is Sz. Ferentz Barátjainak a' Monostorok egész Frantz országban a' leg népesebbnek tartatik: mert 120 ilyen Barátot foglal magában. A' Templomjoknak ajtaja felett való Sz. Lajosnak szobra nagyra betűltetik. A' Lukszemburg Palota egy derék nagy épület, 's IV-dik Heriknek második Hitvese Meditzei Mária hat esztendőök alatt építette fel özvegy lakására; a' ki azonban nem benne töltötte életét, hanem Kőlonben 's még pedig nagy szűkségben. A' Palotának Képes Gyűjteményében láthatni Rúbenstól való 20 derék kép frást: mind egyike szélefségében 9 nyomni, magafságában pedig 10 nyomnyi, 's ezen Királynének az életét titkosan adják elő. A' IV. Hen-

riknek meg ölettetése nintsen rajtok ki írva, 's a' halála tsak úgy vagyon ki festve, hogy az egek felé vittetik, 's Jupitertől és Herkulestől által öleltetik. A' kert felettébb nagy, 's hajdan gyönyörű lehetett, most mind azon által minden romlandóban vagyon benne. Egy ideig itt lakott hajdan Rákótzai Ferentz Hazájából való ki költözése után, 's Párisban való lakásakor. Sz. Szülpisz egy derék Templom. A' *Hospital des petites Maisons* sokféle embereket foglal magában, úgy mind szegény öreg embereket, megtévelyodottakat, búja dögösöket, 's kofzosakat. Közel e'hez más egy Ispotály vagyon a' gyógyúlhatalatlanoknak számokra. Sz. Zsermen', *St. Germain*, Hóstatja a' Szajna' partján fekszik, 's azt a' Váráffal az úgy neveztetett Királyi Híd kapcsolja öfzve. Az Apáturságot Sz. Benedeknek Sz. Mór' Gyülekezetéből való Szerzetesei bírják, a' mellynek egy híres Könyves tárja vagyon, melly a' Királyi Könyves tár után Párisban a' legnevezetesebb. A' Kéz írások benne 8 ezerre mennek. A' Mazarin Kollégioma a' Szajna' partján áll, 's a' Szorbonától függ. A' Tanítás ingyen adatik benne, 's a' Könyves tárja kinek kinek nyitva vagyon. A' Conti' Palotájában, *Hotel de Conti*, 1752-diktől fogva a' Korona' drágaságai őriztetnek, úgy mint, mindeféle drága szőnyegek,

afz-

asztalok, tükrök, *luszterek* függő ágas világítók, ruhák, 's gyertya tartók. A' *Hospital de la Charité* betegeknek számokra való egy Ispotály az Irgalmas Barátoknak kezökben : a' mellyben mint egy 200 ágy találkozik. Ebből a' gyógyulók a' *Hospital de Convalescens* nevű Ispotályba vittetnek által, 's mind addig ott tartatnak, míg újra erőre kapnak. Az invalidoknak vólt Házok, l' *Hotel royal des Invalides*, mellyet XIV. Lajos a' háborúban meg sérült Katona Fő és Köz embe- reknek lakásokra 's el tartásokra építettett, egy igen roppant épület. A' múlt században nyoltz efsztendő alatt épült fel ezen nagyságos Szerzemény. Az épületnek három szegése 's öt udvara vagyon. A' Szerzemény elejentén négy ezer férjára rendeltetett, de az Invalidoknak számok, kik itt tápláltatnak, sokkal nagyobb vala. A' beteg ház egy udvarral vólt a' többi épülettől el választva, 's jól el-rendelve. 1776-dikban az Invalidoknak ki kellett nagyobb részint ezen házat üresíteni, 's egy új *Hotel Dieu* lett belőle. A' Templom két részből áll ; a' belső a' Ház lakosinak számokra rendeltetett, a' külső pedig új és olly fényes Templom, hogy ebben mását fel nem találhatni Párisban. Az említett Invalid Házon alól áll a' Királyi Hadi Oskola, mellynek épülete szépségben és nagyságban nem

igen enged az Invalid Háznak, a' szép sétálóké-
 egéiz a' Szajnáig érnek. A' Házban öt száz sze-
 gény Némes Ifjak a' Hadi Rend' számára nevel-
 tetnek 's taníttatnak. Végre ezen nagy Városnak
 Történeteiből hozok még valamit elő. Már a'
 Rómaiaknak idejekben, Krisztus' születése előtt,
 állott a' mostani Párisnak helyén egy *Lutetia* ne-
 vű Város: mellyet magok a' lakosok el égettek,
 midőn a' Rómaiak a' körül fekvő országot os-
 tromlották. A' győzedelmes Rómaiak a' Várost
 újra helyre hozák; a' melly mind azon által mind
 addig nem igen nevezetes vala, míg Julián Tsá-
 szár ide nem jött lakni, kinek Palotájáról már
 tettem említést. 1572-dikben, Augustusnak 24-
 dikén, Sz. Bertalan napján vittetett véghez a'
 Párisiaktól ama' véres ferdő, mellyben 6 ezer
 Református kontzoltatott fel. A' hátra valót
 még egy két Levéllel.

XVIII. L É V É L.

Párisban — — —

Ezen Levelemet Palé-rojálnak szentelem fel,
 a' melly is valóban meg érdemli, hogy bőveb-
 ben emlékezzeim róla. Ez nekem fok kedves
 órást szerzett, kihez képest kötelességem a' hál'
 adátosság. A' Palotát, a' mint már mondám,

Rise-

Riselyő Kardinál építtette fel először, azt halálával XIV. Lajosnak hagyta, a' ki is azt újra Orlányi Fülep Hertzegnek ajándékozta, 's azóta szüntelen az Orlányi Házhoz tartozik. A' mostani Hertzeg azt fok féle képen meg újította, a' régi kertnek egy részét nagy épületekkel meg rakta, 's tsak nem a' világ' tsodájává tette. Körös körül az épület alatt folyosós tornázt nyúlik: a' melly is márvánnyal vagyon ki rakva, 's egész nap, fő képen esős időben, tömve vagyon a' fok sétálókkal; mert szép időben kiki a' kertet választja inkább sétálásra. Ezen folyosó kívülről a' kertet tünteti szembe, belőlről pedig merő tzifra börtökat mutat, a' melyekben mindent fel találhatni, valami a' *luxus*-hoz fény üzéshez tartozik. A' minden féle szép és gazdag börtökon kívül találkozik ezen épületben még egynehány Játék néző ház, Kávéház, 's Vendégház is: melly utólsókban mindent meg kaphatni, a' mit tsak meg kívánhat az ember' inye. A' Játék néző házak im ezek: Bózsolé, Varieté, Fantotsini, Szerafimnak Sínai Árnyék játéka, *Chinesische Schattenpiel*, 's Laturnak Alakjátéka, *Marionettenpiel*. A' Kávéházak a' következők: Kavó, Konti vagy is Sart, Flammand Grotta, Foa, Valoa, Bózsolé, Olafz, Lengyel, 's Mechanik Kávéház. A' Vendégházak,

zak, vagy is inkább ebédlésre 's vatsorálásra szolgáló Szálák közül itt a' Palotában csak olyanok vagynak, mellyeknek a' Frantzoknál *Restaurateurs* a' nevezetek, a' kik kinek kinek tsupán csak azokat az étkeket tefzik elejébe, a' mellyeket maga kíván: mert a' *Traiteurs* Vendéglők, *Lattzi* konyhások, itt azok: kik kerek afztalt adnak, *table ronde*, vagy is a' kiknél a' vendégek mindnyáján egy féle étkeket nyernek. Ezen Palé - rojái Restaurátorok közül a' Labarrier leg hiresebb: ezt követik Hüré, az Angoly Taverna, 's a' Flammandi Grotta. A' való, hogy ezen Restaurátoroknál az ember igen finom módra ehetik, 's ihatik; de bezzeg az ára is ezen evésnek és ivásnak jó formán borsos. Az említett Játék néző helyeken kívül ezen Palotában még két nézni való portéka találkozik most, úgy mint Kurtznak Figurás Kamarája, *Cabinet des Figures*, 's Minyónak Julija. Kurtz született Német, kit a' Frantzok tréfából *Kurtziusnak* neveznek; a' ki is itt a' Palé - rojálban egy nagy Szálában minden féle híres Embereknek viafzból való képeiket két szűért mutogatja. Mondják, hogy a' Figurái olly igazán és híven vagynak el találva; hogy tsodálkozik rajta, valaki a' képeknek eredetijöket *originálisokat* esmérte. Én láttam nála Voltért, Rufzszót, Bó-

marsét, Ninon-Lanklót, Pompadúrt, 's több másokat. Minyónak a' Julija mester kézzel készült szép mesztelen fehér személy, ki egy *kanepon* párnas padon búján heverész. A' haja fűrtönként függ le a' mellyére, 's attól fogva térdig egy tafota fedí. Ha ki öt szúval többet ad, annak a' tafotát félre lehet venni, 's a' Juli' szépségét in *naturálibus* láthatja. Ezen Juliért Minyó Úr bé vétetett a' Képfaragó Akadémiába, 's a' Figura, a' mint tsak lehetett, olly természetesen vagyon tsinálva. A' melly rendes menyetske ezt a' figurát mutogatja, maga kérdezi a' férjfiakat, ha a' szép Julit mesztelen akarják e látni, vagy tsak ruhában: mert tudni való, hogy a' mesztelen Juli két annyit hoz bé néki. Mondják, hogy egy Párisi leg szebb Örm leány meg engedé Minyó Úrnak magáról le venni az Ő leg titkosabb szépségeinek le öntésöket, *den Abgusts*. Délben 12 órakor a' *Balufztrád* korlát mellett egy kis *meridián* dél mutató a' valóságos delet mutatja: melly szempillantásban mindég egy álgú lövés történik, mellyet maga a' nap sűt ki egy gyújtó üvegen által a' taplót meg gyújtván. Erre minden zseb órával bíró sétáló nagyon vígyáz, 's leg ottan ki ki a' magájét utánna igazítja, 's az utann ismét sétálni kezd vígan, mert most immár jól

jár a' zseb órája. A' Palotában való sétálás leg inkább délben és este történik. A' déli sétálás 12 órától fogva 2 óráig el tart: melly alkalmatossággal láthatni itt fő rendű, tisztességes, és tetfzeskedő Dámákat, Fő Embereket, *Finantzéreket*, Kamarásokat, mindenféle Tiszt viselőket, Nyalka Legényeket, Papokat, Katonákat, Kereskedőket, Hivalkodókat, 's a' két első *klassisba* osztályba tartozó öröm leányokat. Ez egy gyönyörű keverék; a' mellyben mind az által, ha az ember nem vigyáz, azonnal hol Társát veszti el, hol zseb óráját, hol erszényét, a' mellyel ide jött. A' tetfzeskedő, vagy is tetfzeni kívánó Dámák párosan jönnek sétálni, szaporán járnak, szüntelen nevetnek, 's többnyire hangosan, ha bár gyakorta leg kisebb okok sints; de Ők ezt csak azért tselekefzik, hogy észre véttessenek. A' Nyalka legények *lornyettel* néző üveggel tzirkálják a' fehér személyeket. A' szemek ha bár leg jobban lát is, a' jó hanghoz tartozik még is, hogy úgy tettesék magokat, mintha a' szemek kurta látású vóna. Ide senki se jó közülök illy üveg nélkül: 's mihent valamely szép személy közelít hozzájuk, leg ottan a' szemek közé vagy a' nyalka alá kakutsálnak szemtelenül ezen lornyettel. A' két első *klassisba* tartozó öröm leányoknak itt

azok

azok tartatnak: kik vagy metrefzek, az az, valamelly pénzes embertől ki tartott leányok; vagy pedig olyanok, kik noha több látogatót is el fzenvednek ugyan magoknál, de még is válogatva, 's nem mindent, 's a' kik a' ruháikban az első Dámákkal vetekednek. Némellyek közülök két ínaft, 's három négy szoba leányt is tartanak, 's a' szállások öt hat szobából, sőt olykor egész szegésből áll. Az estvéli sétálás a' nap' alkanyodásával kezdődik, 's 10, 11, sőt 11 $\frac{1}{2}$ óráig is el tart. Ezen késő időt meg előzi ugyan a' tiszteséges fehér nép; de az öröm leányok mind addig sétálnak, míg valami haza vezetőre szert téznek. Ha vezetőre nem kaphatnak, utóljára olly nagy az ő szemtelenségök, hogy magok szállítják meg a' ferjfiak, hozzájuk ragafzkodnak, 's minden ki telhető kéztségöket ajánlják. Ezt mind azon által tsak a' harmadik rendbéli, vagy is a' nyilván való öröm leányok teszik; mert a' két első rendbéliek, ha az estvéli sétálásnál meg jelennek is, jó korán mennek még is haza, mivel ók azon kívül se szükkökdnek szeretők nélkül. Ugyan is ha ezen leányoknak a' Pale-rojál tellyességgel meg' tiltatnék, az ott való boltok is tsak hamar oda lennének. Mert tudni való, hogy az a' pénz, a' mellyet ezek a' leányok érdemelnek, többnyi-

re a' módis 's galanteriás boltokba, a' restaurátoroknak kezeikbe, 's a' teátrumok' kaszfiáikba mennek ismét, 's ezen leányok nélkül a' leg több kalmár kéntelenítették az Ő bóltját bé zárni. Ez az estvéli sétálás, leg inkább nyárban, felettébb gyönyörű lehet; én mind azon által a' déli sétálást, fő képen most tavaszkor, sokkal szebbnek 's kellemetesebbnek találtam. A' Palé-rojálban fel találhatni a' leg ritkább, 's leg drágább selyem, arany, 's drága kő portékát. Ha ki a' pénzét szereti, az ide fokot ne hozzon belőle: mert itt az aranyoknak szárnyok vagyon. A' minden féle módis kálmároknak a' bóltjaik, *Marchandes des modes*, tele vagynak új módi fejre valókkal, kalapokkal, gombokkal, tsatokkal, 's egyebekkel. Az aszfzonyoknak számokra való kalapok között itt most a' leg újabbak *à la Panurge* 's *à la Tarare* kalapok; mert az *à la Figaro*, *à la Pape*, *à la Suisse*, *à l'Espagnole*, *à l'Encyers*, *à l'Angloise*, *à la Franklin*, *à l'Estaing*, már mind régiek. A' gombok' módijok színt' olly állhatatlan, 's változó. Most leg újabbaknak tartatnak az atzélból való gombok a' *reverbere*, az utánn a' betűkkel és számokkal való gombok, nem külömben az üveg alatt írott és faragott képekkel, virágokkal, férgekkel, 's bogarakkal való gombok

bok. Ezen kálmárok a' balgatag új módi szeretők, tékozló ifjak, szerelmes öregek, 's örömlányok nélkül sem el nem élhetnének, sem olly drága kvartélyt nem tarthatnának. Ők felettébb udvariak, *höflich*; azonban az Angoly kálmároktól fokban el ütnek. Az embernek alkudnia kell velek, másként három árát is könnyen meg adja nekik. Az idegenek a' Palé-rojálban szépen kézfűlt 's gazdag ingó holmival meg rakott szobákat találnak, *chambres garnies*; tsak hogy pénzesnek kell annak lenni, a' ki leg inkább az első szegésben szobát akar bérleni: mert a' leg alsóbb ára az illyen szobának hó naponként 25 új Lujdór. A' való, hogy a' Palé-rojálban való lakás az idegennek igen tetszhetik, mivel a' Fő város' közepén mezei és városi öröme lehet: tsak hogy felettébb fok pénzébe telik. A' Palé-rojálnak, ama' szépség' és balgatagság' gyűlése' helyének egy bizonyos és igen szükséges portékája hibáznék: ha minden féle *parfumer* szagos boltjai nem lennének. Ezen boltok a' jó szagot olly bőven osztják, hogy fok ember már megszűről távozik tőlök. A' mi engemet illet, én is ezen dologban azzal a' Fejedelemmel tartok, a' ki azt szokta gyakran mondani: én azt szeretem, ha minden dolognak tsak ollyan a'

szaga, a' millyent a' termézfzet ad neki. De most még magok a' Papok is, *Abbés*, kiknek leg alább külső képen nem kellenék világiaknak lenni, femmi látogatást fem adhatnak a' héján, hogy a' pézma, *Bifam*, már az elő szobában ne jövendölje érkezéseket. Az ide való énekes, kamarás, vagy öröm leány a' rózsa víznek ereje *Rosenessenz* nélkül el nem lehet: 's midőn a' kezkenőjét ki veszi a' zsebéből, merő jazmin 's narants virágnak kelletik körülötte illatozni. A' leg utolsó Komornik 's Bulevári Játékos szegyenlené magát, ha a' fejét szagos haj zsirral meg nem zsírozná, és szagos hajporral bé nem porozná. Egy szóval Palé - rojálnak az ő nemében mása sehott fintsen. Egy Német Író ezt a' Tündér Épületet, *Feen Palais*, így írja le röviden. „Ezen Épületben egy szüntelen való „vasárt, és olly ünnepet lehet találni, a' millyent egy Nagy Fejedelem más Nagy Fejedelemnek tífzteletére az ő minden kintsének el „költésével tsak egy napra adhatna: 's ez az „ünnepe ebben az Épületben mindennapi.”

XIX. L E V É L.

Párisban — — —

Az idevaló Szemétnck is kell egy Levelét engednem. Ha ki Párisban mind azt, a' mi szép, hasznos, és dítséretes meg tekénti, azon helyeket is méltó hogy meg lássa, hol a' fzemtelenség 's a' tizftátalanság verte az Ő sátorát. A' Várasnak egy ilyen környéke a' *Montmartre* nevű Hóftátban a' *Rue de Porcherons*. Ezen útfzában senki más nem lakik, hanem merő *Cabarettierek*, Bor mérők, *Rotiffeurök*, Petsenyések, 's Kurvák. Mind a' két felől a' kortsmák egymást érik, 's mivel már egyszer meg akartam ezt is látni, egymásutánn egynehányat közülök meg látogattam. De a' ki ezen helyeket vólta-képen akarja meg látni, szükség, hogy estve felé jöjjön ide, és ugyan vasárnap vagy ünneppnap, midőn a' felső szobák is meg telnek emberekkel. Egy szóval, itt olly díftelenséget szemlélhet, mellyet soha nem képzeltt magának. Müzfikások szüntelen vagynak itten, 's mind egyik házban a' fok' fajtalan leány, kik rézf szerént még elég jól néznek ki, 's úgy fel vagynak tzifrázva, hogy, ha másutt találná Őket az ember, Isten, tudja mi nagy házból valóknak vélhetné; de a' kik minden aszfzonyi szép erkölts-

költsből, 's minden fzeméremből már régen ki vetkeztek. Ki ki el gondolhatja, millyen tarka 's gyülevézf tarsaságra akad itt az ember. Ugyan is lát itt egy felől Katonákat, Inasokat, Mester és Kalmár-Legényeket, Hajfodrókat, 's más e' féle embereket; más felől Utazokat, Idegeneket, Kereskedőket, Katona és Polgár Tiszteket, Nyalka 's Heverő-Legényeket, kik váltva esznek, ifznak, tántzolnak, 's fajtalankodnak. Az étek a' többi között még meg lehetős, de az itai többnyire hitván bor, mellynek a' légeye még is nyoltz szúban telik. Az egész udvar és kert székekkel 's kis asztalokkal tele vagyon. Mindenütt az erköltstelenség 's a' mindenféle fzemtelenség uralkodik. A' Leányok az Idegent magok húzzák erővel a' tántzba, legottan az evéshez ülnek, 's esméretségbe bortsátkoznak: ha bár valaki semmit sem parantsolt is, azonnal hol egyet hol máft hoznak: a' történeteiket befzéllik, a' mai 's tegnapi győzedelmeiket emlegetik, virággal kedveskednek, 's mindenféle fzemtelen kezek 's lábak mozgatóssal vagynak: a' bort mint a' vizet kenyér nélkül ifszák, a' padra vagy szofára magok el nyújtják magokat, a' légelyt meg hajtván utólsó tseppig ki üritik, 's egymás után *Sacre Dieure* esküsznek, illetlenségeket énekelnek, hol le vetkez-

keznek, hol öltözködnek, a' lábokat az afztalra vetik, mondván: *Voilà ma jambe, qui est bien faite, mais la cuiffe* &c. Az Idegen nem olly könnyen szabadúl meg tőlök, mert ők az ajtóba keresztül állnak, el nem akarják botsátani, 's mindenféle édes szavakkal tartóztatják, úgymint: *O mon bon enfant, ah! tu cber* &c. Efzükfznek, hogy ők az Idegent már sokszor látták, 's kivánták magoknak, 's olly közel ülnek hozzá, hogy végre a' kínálásokat el nem tűrhetni. Tántz után a' Ferjfiakat tsókolják 's ölelik. *Y ai faim des garçons*, mond egyik, 's több illyenféle szemtelen szókat. Valaki magával bir, 's érzékeny és tiszta életet szerető egy ember, el végre nem tudja, mit feleljen nekik, 's alig várja, hogy ezen undok helyből ki szabadúlhasson. Többi között egy ifjú leánykat vettem észbe, ki az ő korán kezdett rendetlen élete által úgy el fogyott, hogy az ábrázatjában egészen sovány, rántzos, és halavány vala, úgy hogy első tekintettel az ember 60 esztendősnék nézhetette. A' szemei, mellyekkel még most is akart játszani, régen el aludtt tüzet mutattak. Ezen leányban eleven képet láthatott az ember, hogy az erőltetett 's meg sértetett természet miként szokott bennünket büntetni. A' mint látszatott, már az esze sem vala helyén, 's az Orvos Tis-

sótnak tapasztaláfit minden képen bizonyította. Ha ki búja kívánságától meg akartt volna menekedni, 's még a' rendetlen élethez hozzá nem szokott, tsak ezt tekenhette meg, 's legottan el esett volna a' kedve. De olly nagy 's olly zabolátlan itt a' szilajság, hogy leg alább tiz apró 11 's 12 éftendős leánykákat szemlélhetett itt az ember, kik már is ezen szomorú hivatalban oktatáft vettek. Ha a' Politzia nem vétkezik e', hogy ezen rendetlenségeket meg engedi nyilván gyakoroltatni, lássák a' Politikusok. Leg alább a' multság' helyére szeme lehetne még is, hogy az ifjúság még zsengejében fel ne áldoztassék, a' fájtalanság el ne hatalmazzék, 's az emberi nem el ne romoljon. Mert hogy ezen fehér személyek által szokott leg inkább a' búja-dög el terjedni, azt ki ki el gondolhatja. De szólljunk már az egyéb *les Filles de Paris* nevű leányokról is. Ezek 10 óra felé tsak nem minden útszákban állanak, 's a' férjfiakat lesik. Köztök fok szeretsen leány is találkozik, kiket, a' mint értettem, a' Frantzok igen kedvelnek. Gyakran a' mellettek el menő férjfiakat a' ruhájóknál fogva meg rántják, utánnok el fatnak, 's fülókbe így szóllnak: *Ab, mon cher, veux tu monter avec moi? Ab, il fait beau chez moi. Venez donc, tu t'amuseras &c.* Szinte

te valamint a' verbungos Katonák: Gyere Pajtás, bizony meg nem bánod. *A Rue mauvais Garçons, Rue macon, Rue Galande*, de leg inkább a *St. Honoré* útszában négy öt áll minden ház alatt, 's néz ide 's tova, ha int e' valaki neki. *Demain*, mondam egykor tréfából egynek, 's leg ottan e' lett a' válaíszom: *A quelle heure? apres midi?* Ha ki azt mondja: *Oui, ou est-ce que vous demeurez?* azonnal meg felelnek: *il n' y a que deux pas. Ici, mon ami &c.* Szomorú bizonyysága a' nemzet' erkóltsi dolgának! 's melly veszedelmes portéka az ifjakra nézve, a' kikre fenki sem vigyáz! Valóban tsak ezen okból is az Univerfitások a' nagyobb Városokba nem jól illenek, hanem inkább a' kisebbekbe, a' hol az ilyen fajtalan szémelyek ritkábbak. De igaz az is, hogy ez nem tsak Párisnak 's a' mostani időnek az ő tulajdona, hanem e' volt fok egyéb Fő-Városnak 's minden el múltt időnek is az ő vétke. Ez Babilonban, Perzepelisban, régi Rómában, sőt Jérusálemben is Salamon Király idejében szint úgy vala, amint a' Példabéízedeknek (*Miseble*) könyvökből vóltaképen ki tetízik, a' hol szó vagon a' nyilván való Afízfőnyokról. Ugyan is *semper eadem fabula luditus.*

XX. L E V É L.

Párisban — — —

A' Frantz Király Mulató-Várai im' ezek: *Verfailles, Fontainebleau, Saint Cloud, Marli, Meudon, Saint Germain, la Meute, Madrid, Bellevue,* 's még egynehány. Verzályt XIV. Lajos fényesen építtetette fel 's teltt mint egy 300 milliom fontban. A' kertjének 's Kápolnájának mását Európában kereshetni. A' kertben találkozó szobrok 's ugró kútak felettébb mesterségesek; de mindenek felett való a' mostani Királynének kedves helye *Trianon*. A' Várbéli nagy kertben izámtalan szép szobrokat szemlélhetni, mellyek mind gyönörű fehér márványból valók. Többi között egy Meditzei Vénust nem győznek az Idegenek tsodálni, melly amá' hires Florentzainak valóságos mássa. Vagynak ezen kívül a' kertben még több más afzfonyi 's férjfi szép szobrok. A' füge levelek, mellyeket most imitt amott ezeken a' meztelen szobrokon láthatni, a' XV. Lajos' Hitvesének a' Királynének a' kedvéért helyeztettek rájok. Mert hogy ezen Királyné először jött a' Királlyal ezen kertbe sétálni, a' legyezőjét szüntelen az ábrázatja előtt tartotta, 's ez által a' Király annak szemérmét kívánta meg kémélni. A' Várba fenki más képen bé nem botsátattik,

tik, hanem csak tzipőben, kotzperddel, 's hajzsatskóval. — Fonténbló négy Várból tettetett öfzve, kihez képeit nagyságáról gondolhatni. Öt piatza vagyon, 's a' galleriák között leginkább nevezetes a' Szarvas - Galleria, melly a' narants-kertet éri. Feltalálhatni benne minden Királyi váraknak rajzolatikat, mellyek között a' szarvas fejek nagy és tsudálatos szarvakkal állanak. Mind egyik szarvas fő alatt egy írás vagyon, melly elő adja, melly erdőben 's mellyik Királytól lövettetett le, úgy hogy némelly szarvas befzélő képen hozattatik elő, 's udvariásan így szól: a' — — — Király engem annyira megbetsült, hogy a' golyobisát belém bocsátani nem fajnállotta. Ezen galleriának a' végén a' szegletben azon hely találkozik, hol Kristina Svédi Királyné 1654-dikben a' maga Lovász - Mesterét irigybáratból, a' mint mondják, meg ölettette. Az Udvar Őfzi napokban rend szerínt itt szokott mulatni. A' vár mellett négy kert vagyon, 's körül belől egy nagy erdő terjeszkedik, melly külömbbféle hegyekből 's völgyekből áll. Szenklú egy Várossal a' Szajna mellett fekszik, melly a' Párisi Érsekhez tartozik. A' kert ugró kutakkal 's vizhullásokkal, *Cascaden*, bővelkedik. A' Városban szép portzellán készíttetik, 's a' Szajján itt egy kő hid vagyon. 1583-dikban, III. Hen-

rik Frantz országi Király itt ölettetett meg. Marli egy fényes mulató vár a' Szajna mellett egy erdőben, melly XIV. Lajostól építtetett fel, 's a' mellynek a' kertje a' Verzfályinál nem igen alább való, akár a' szobrait, akár az ugró kútjait tekintsed. Az innen nem mezfze való Vizi-gépely, *Wasser Maschine*, mellyet *Cbevalier de Ville* talált fel, felettébb méltó tsodálásra. Az által a' Szajna vize egy hegyre téríttetik, a' honnan azután mind a' Marli, mind pedig a' Verzfályi kert' ugró kutjainak szolgál. Ezen Vizi-gépelynek esztendőnként való jó karban tartása 50 ezer fontba kerül az Udvarnak, 's mintegy 50 ember éjjel nappal körülötte vagyon, hogy minden esetre meg segítsék. A' vizi-gépelynek által ellenében túl a' Szajnán való lapátz a' várbéli Katonaságnak mustrálásúl szolgál. Mödonból Párisnak egész vidékét 's a' Szajnának folyását egyfzerre meg láthatni. A' vár itt kétféle, úgy mint ó és új. Az ó vár nagyobb, 's a' gellériája XIV. Lajos' hadi munkáinak szép képeikkel 's minden féle régi értz és márvány melly képekkel bővelkedik. Szen Zsermen a' Váraffal együtt egy dombon fekszik a' Szajna' partján, a' hol mind a' viz mind a' levegő jónak tartatik. A' Vár egy időtől fogva igen el pufztúlt 's valamint az épület, úgy a' kert is valóságos képe a' földi javak

vak mulandóságának. La Môt egy kis Királyi vadász vár a' Bulonyi erdőnek kezdetén. Madrid egy más Királyi mulató vár a' Bulonyi erdőnek másik felén, mellyet I. Ferentz 1529-dikben a' Madrid váranak példája szerént, a' mellyben fogva tartatott, fel építtetett. Belvű egy szép mulató vár egy halmon a' Szajna' partján, mellyet XV. Lajos a' Pompadúr Márkgrófnénak számára emeltetett fel, 's a' melly a' szép kilátástól vette nevét. Ezzel elégedj meg Párisról 's a' Királyi mulató várakról. Most már Frantz országról 's annak népéről hozakodom elő. Frantz ország napkelet felől Német, Svájtz, 's Olasz országot éri; napnyugot felől mindenütt a' tengert, dél felől Spanyol országot 's a' földközi tengert, éjszak felől pedig Német alföldet, 's az úgy neveztetett kanálist. Az ő nagysága 10 ezer négy fzegletű mértföldet tesz. A' leg nagyobb hegyei az Olasz ország felé való havasok, 's a' Spanyol ország felé való Pirénei hegyek; a' leg főbb folyói pedig a' Szény vagy is a' Szajna, Frantzül *Seine*, Deákül *Sequana*; uzután Loár, Róna, 's Garon. Az Ország mindennel, valami az életben szükséges vagy kedves, rész szerént elegendőképen 's rész szerént igen is bőven meg áldott a' természetől. Gabona, bor, só, len, kender, gyapjú, 's égett vizek a' Frantz kereskedés-

nek leg főbb zikkelyei. A' gabona ugyan nem engedtetik többé ki vittetni, de a' bora csak nem minden országokba megyen. A' leg' hiresebb borai im ezek: a' Sampányi, Burgónyi, Burdói, Sabli, Frontinyák, Pontak, az' úgy neveztetett *Vin de Grave*, *Vin d' Ermitage*, *Vin de Claret*, *Rocquemor*, 's több egynehány. A' faolaj, melly Próvánízban Frantz ország' Tartományában terem, leg jobb fa olajnak tartatik Európában, az a' fa olaj mindazonáltal, melly nálunk ezen név alatt árúztatik, foha Provánízt nem látta. A' selyem mivelés az Ország' az Olafz ország felé hajló részeiben nagyon gyakoroltatik, 's valaméddig tart ezen selyem ereftő hernyókkal való bánás, mind addig nyilván való Imádságok rendeltetnek ezen hafznos férgek' megáldásokért. A' Frantz műhelyekben esztendőnként 25 milliom fontot érő selyem kívántatik, 's ezen pénzből mintegy 15 milliomot kéntelen az Ország az Idegeneknek engedni, kik közül tsupán a' Piemontiak 9 milliomot nyernek. A' Frantz selyem az Ország' műhelyeire nézve nem csak elégtelen, hanem egyfzer 's mind nem is a' leg jobb féle. Vadja az Ország'nak elég vagyon, úgy mint nyúla, őze, szarvasa, 's minden féle vad madara. A' tenger' partjai 's a' folyó vizek fok derék halakat nyújtanak. Építeni 's égetni való fája

fája bőven vagyon, mert az erdőket itten kémélni tudják. Az Országban mondatnak lenni 400 Városok 's 43 ezer nagy és kis helységek. A' múlt században a' nép száma 25 milliomra ment fel, most mindazáltal tsak 20-nak tartatik. A' Papoknak 's nőtelen Személyeknek fokaságok, a' két milliom Reformátusnak ki üzetése, az adónak, melly a' parafztot nyomja, terhes vólta, a' többszöri 's tartós háborúk, mellyeket Frantz ország viselt, a' Katonáknak meg parantsoltatott nőtelenységök, a' ki tsapó gyönyörködés, melly a' házasságokat felettébb kevesíti, igen akadályoztatják az Országnek nagyobb népesedését. A' Frantz nyelv a' Tzeltiből, Deákból, 's Németből eredett. Az Ország' Nemessége négy féle klafzfzisba osztatik. Az első tefzik a' vér szerént való Hertzegek, úgy mint az Órlányi Ház, 's a' két Burbóni Ág, Konde és Konti. Ezeket követik a' Királynak természet szerént való Magzati, kik minden Ország Nagyjainak elejökbe lépnek. A' másik klafzfzist a' Fő Nemesség tefzi úgy mint a' többi Hertzegek, azután a' Grófok, Márkgrófok, Bárók, az Udvarnak főbb Szolgái, a' Sz. Lélek Rendjének Vitézei, a' Tartományok' Guvernörjeik, sőt egynehány Nemes Fámilia is bir ezen fő rendű ranggal. A' harmadik klafzfzisban vagynak a' régi Nemesek, kik-

nek az Országban néhány *Nobles* néhány *Ecuyers* a' nevezetek, a' negyedikben pedig az új Nemesek 's a' Városoknak Polgár mestereik. A' Keresztény Vallás Frantz országban már a' második Században esmérteztett 's fel vétteztett. A' XVI. Században a' Reformátzió itten nagyon el terjedt, de a' sok Vallásbéli háborúk által igen meg rontatott: 1598-dikban, Nántesben meg engedtetett ugyan a' Reformátusoknak a' Vallások' gyakorlása, de 1685-dikben visszfa vonatott, 's az-ólta minden Reformált Vallás Frantz országban (Elzfázt ki vévén) tellyesféggel meg tiltatott. Azonban még most is fok alattomban való Reformátusok találkoznak az Országban. Az egész Országban 18 Érsek 's 111 Püspök vagyon, kiknek efsztendőbéli jövedelmek 4909000, az az, négy milliomra kilentz száz 's kilentz ezerre betsültetik. A' Férjü Apáturságoknak számok 798-nak 's az Afzfonyi Apáturságoknak pedig 281-nek mondatik lenni. A' Plébánosok mindenestől az Országban 40 ezerre számláltatnak. A' Frantz Római Vallású Papi Rendnek bizonyos szabadsági vagynak, mellyekkel a' többi Római Vallású Papságtól meg különbözteti magát. A' Trienti Egyházi Gyülekezet Frantz országban az Egyházi fenyttekre nézve bé nem vétteztett. A' Tudományok 's a' szép mesterségek az Országban

ban virágjokban vagynak. A' Kép író mesterségben a' Frantzok közt fok nagy ember adta elő magát, de immár többnyire ki haltak. A' Rézmetfzés, melly Olafz országból jött Frantz országba, itt kiváltképen tökéletességre hozattott, 's ebben a' Frantz kéznél mesterségesebb kezet nem esmérni. A' Kép faragást is a' Frantzok alkalmasint érik, de az Olafzoknak kellek még is az elsőséget engedni. A' Frantz fabrikák 's műhelyek híresek. Az árúk, mellyek itt felyemből, gyapjúból, aranyból, ezüstből, 's egyéből készülnek, a' jóságra 's tartóságra nézve alább valók ugyan az Angoly árúknál, de mint hogy ezeknél fokkal ótsóbbak 's a' külső látzatra is valamivel szebbek, a'hoz képest nagyon keresetnek és széllyel hordatnak. A' legjobb Frantz árúknak tartatnak mostan im' ezek, úgy mint az Abevilyi posztók, Limóni felyem tzejgok, Párisi Gobelen manufaktúrából való szőnyegek és iskarlát, a' Szen - Góbeni üveg árúk, a' Szévi és Venfzeni portzellán, 's a' Nimesi felyem karisnyák. A' kereskedés, mellyet Frantz ország üz, felettébb nagy és hafznos. Szárazon Német, Olafz, és Spanyol országgal kereskedik, a' tengeren pedig valamennyi tenger mellyéki Országgal, de leg inkább Török országgal, 's Napkelettel. Kolbertet ama' minden mes-

terségeknek 's műhelyeknek Frantz országban való nagy előmozdítójokat, lehet a' Frantz kereskedés' valóságos atyjának és szülőjének mondani. Ő XIV. Lajosnak Minisztere vala. Végre még egy két dolgot kell elő hoznom, mellyek Frantz országban nékem viszsza tetfzettek. Ezen országban télben az idő ollykor olly hideg, hogy Lengyel országban hidegebb nem lehet, még is mindazonáltal itt kálhát sehatt sem találni, hanem csak Olafz kéményeket, kandalókat. Ezeknél az ember előlről ugyan melegszik, de hátról jó formán fázik. A' szobák hol égetett téglával 's hol simított kővel és márvánnyal ki vagynak rakva, a' melly flastromozás Olafz, Spanyol, és azon Országokban igen jó, mellyek a' heves övhez közelítenek; de a' hol a' tél a' földet fehér lepellel bé fedi, ott az olly szoba flastrom, ha csak jó vastag szőnyeggel bé nem borítatik, nem igen kedves, mert az embernek a' lábait fáztatja. Härmadszor ha csak egy ebédet is meg eszik az ember valamelly vendégfogadóban, ebéd után elő jön a' szolgáló, ki az asztalnál szolgált, 's így szólamlík meg: *Monsieur, n' oubliez pas la fille.* Ezen köldtülés nem csak az Országban, hanem magában Párisban is minden Traktérnél meg vagyon, mert leg több vendégfogadóban 's Traktér házakban a' szolgálók-

lóknak tsupán ez a' füzetésök, sőt azokban, a' mellyekbe fok Vendégek szoktak öszve gyűlni, a' házi tselédnek ezen ki koldúlt pénzt az urával fel kell osztani. Többi közt az idegennek itten a' se tefzhetik, hogy minden sétáló helyeken ki tett székekre való le ülésért füzetni kell, valamint szinte a' Templomokban való le ülésért is, a' mi is a' Templomnak teátrum forma látzatot ad. Ezen füzetés nem tefz ugyan fokat, mert egy két szúval az ember eleget téfzen, de hogy el hallgassam, hogy az előbbkelő embernek ritkán vagyon a' zsebe ezen goromba vörös pénzzel meg terhelve, 's minek előtte pedig pénzt váltogasson, inkább ezüst pénzt vét oda neki, a' mi mindazáltal tsak gazdaghoz illik.

XXI. L E V É L.

Straßburgban — — —

Párist, Európának Londonnal való leg főbb Várasát oda hagyván, útamnak Nánfzin által Straßburg felé indúltam. Mő *Meaux* a' Márna vize mellett fekszik, 's egy nem derék Váraska. Vagyon Püspöke, Guvernörje, 's több féle Dikasztérioma. A' Püspök' jövedelme fel megy 25 ezer fontra, a' mi is mint egy 9½ ezer Német forint. Még is ez a' Püspökség a' jobbak

közül valónak tartatik Frantz országban, mert ott, mint nálunk, 80, 90, vagy 100 ezer forint jövedelmü Püspökök nem találkoznak. A' Frantz font a' mi 22 $\frac{2}{3}$ krajtzárunkkal meg egyez. A' Váras' kereskedése gabonában, fajtban, 's gyapjúbán áll. Itt mutatta ki magát először a' Refortzió Frantz országban. Sató Tieri, *Chateau Tbi-eri*, *Castrum Tbeoderici*, mellyet Magyarúl Detre várának vagy Detrekőnek nevezhetnék, hasonlóképen a' Márna mellett fekszik; 's Móhoz hasonló egy kis Váras. Eperné, *Epernay*, szint úgy a' Marna partján vagyon építve, a' melly is a' Váraszt kétfelé osztja. Ezen Váras immár a' Sampány Tartományban fekszik, 's itt Eperné körül terem a' leg jobb Sampányi Bor. Salon, *Chalons*, meg lehetős Váras a' Márna mellett, mellynek a' neve hajdan *Catalaunum* vala. A' Várasnak Püspöke vagyon, a' kinek a' jövedelme fel megyen 30 ezer fontra. Itt egy házon olly értelmű Frantz fen írást olvastam, hogy valaki az Isten, Király, 's a' Püspök ellen mér beszélni, annak az esze sétálni ment. A' Várasban sok gyapjú tzaig készül, 's vagyon többféle Dikasztarioma, Monostora, 's Ispotálya, nem külömben egy Tudós Társasága, 's a' Várason kívül egy gyönyörű sétáló helye. Salonnak mezején, *in Campis Catalaunicis*, történt hajdan Etelénknek ama' nevezetes

ütkö-

ütközete Ektziuffal, mellyben mind a' két részfől annyi temérdek ember el esett. Ezen ütközethnél az akkori Írók véresebbet nem esmérnek, mert itt mind a' két rész úgy látztatott, mintha meg átalkodott volna vagy győzni, vagy halni. Etele részén vala fok maga népével három *Ostro-gotbus* Király, valamint szinte Ardarik' Gepidák' Királya is, kit Etele igen szeretett, de a' ki Etele' halála után első vala, ki annak fiát meg támadta 's pártot ütött. Római Hadi Vezér *Eccius* részén pedig valának *Theodericus Visigothusok*nak, *Meroveus* Frantzoknak, és *Saugibanus* Alánoknak a' Királyok. Mondják, hogy Etele az ütközet előtt nyergekből egy nagy rakást készítettet, mellyet, ha meg verettetnék, azonnal fel gyújtatni meg hagyá, tsak hogy elevenen ne kerülhessen az ellenségnek kezébe. *Theodericus* Király az ütközetben el esett, 's mind a' két felől számtalan emberek, de a' győzedelem kétséges maradt; mert a' hartzot tsupán az éj választotta el, 's mind a' két fél a' táborába szállott. Hogy Etele ezen ütközetben meg nem győzöttetett, az onnét is meg tetszik, mert leg ottan újra égettette, 's raboltatta Galliát. *Bar le Duc* immár Lotringban vagyon, 's felső és alsó Várasból áll, a' mellyek közt egy vár találkozik. A' Váras hat Monostorán kívül mintegy 8 ezer embert foglal magá-

gában. Túl, *Toul*, a' Mózeli vize' partján fekszik, mellyen itt egy gyönyörű kő hid vagyon. A' Váras bástyákkal vagyon meg erősítve. A' Püspökének 30 font jövedelme vagyon, 's a' Trieri Érsektől függ. Nánfzi, *Nancy*, Lotringnak Fő Várasa egy szép lapázon fekszik. A' Váras fok féle Dikasztériomoknak ad helyet, 's ő és új Várasra osztatik. Vára is vagyon, mellyben hajdan a' Lotringi Hertzegek laktak. A' Szürke Barátok' Templomokban találkoznak a' néhai Lotringi Hertzegeknek Sirjaik. A' Váras' útszái szépek, tiszták, szélesek, 's egyenesek. A' Váras maga meg vagyon erősítve 's azon kívül még egy tztadellája is vagyon. A' Nép' száma 30 ezerre megyen. Lünevily, *Luneville*, egy alatsony 's motsáros környékben fekszik. Vagyon egy derék vára, mellyben az útolsó Lotringi Hertzegek után a' XV. Lajos Királynak Sógora, ama' volt Lengyel országi Király Szaniszló, minnekutánna Királyi Székéből 's az Országából két izben ki kergettetett, haláláig lakott. Ezen Szaniszló a' Tudományoknak és Tudósoknak nagy barátjok vala, 's valóságos Filozofus módra terte szereztsétlenségét. A' Váras ez előtt, még az Udvar tartotta benne lakását, fokkal népesebb 's vigabb vala. Most a' Várat a' Zsandar-mé, *Gens d' armée*, nevű vörös ruhás Frantz

Katonák lakják, kiket a' Lünevilyi leányok 's menyetskék akár melly fényes Udvarnál is örömeftébb látnak magoknál. A' Lotringi Hertzegség Elzfázf, Lukfzemburg, Trier, Tzvajbrikken, Bár, Franfzkonté, és Szundgáv között fekszik. A' Tartománynak fok hegye vagyon, de még is gabonában, borban, gyümöltsben, lenben, és kenderben felettébb termékeny. Az ő szép erdei tűzelésre 's építésre való mindenféle fával, nem külömben úri afztalra való külömbféle vad- dal bővelkednek. A' barma is jól tenyészik. A' Tartománynak sok értzes, hév, és favanyú vizei vagynak, mellyek közt a' Plombieri hév víz nagyon hires. Azon kívül vagynak só vize, 's külömbbféle arany, ezüst, réz, vas, és kő bányái. A' leg főbb folyói ezek, úgy mint a' Máfz, Mózel, és Szár. Ezek a' folyók, valamint szinte a' tavak és halas tók tele vagynak hallal. A' természetnek ezen áldási szerzették ama' Deák közmondást: *Lotharingia finis contenta*. A' Tartomány' lakosi mindeneftől 600 ezerre betsültetnek. Mindnyáján Római Vallásúak, 's egyedül Frantz nyelvvel élnek. A' Frantzok őket nem igen nagyra betsülik, 's *Lorrain villain*, az az, mottos 's túnya embereknek nevezik; ezt mindazáltal mindnyáján meg nem érdemlik. 1735-dikben a' Bétsi 's Verfzályi Udvar közt el végeztetett, hogy

hogy a' Lotringi Tartomány Szanifzlónak a'
 a' Lengyel Királynak által adafsék, halála után
 pedig örökre a' Frantz Koronához tartozzék, el-
 lenben a' Toskánai Hertzegség hasonlóképen ö-
 rök időkre a' Frantz Lotringi Hertzeg 's az ő
 maradéki mellett maradjon. 1735-dikben a' Tar-
 tományból fel szedett jövedelem tett közel hat
 milliomot, most mindazáltal annyira meg szapo-
 rodott, hogy mint egy tizenöt milliom Frantz
 fontot teszen. Pfaltzburg Elzfázban vagyon im-
 már, 's egy rongyos helység. Elzfázb Tzábern
Saverne, Strafsburgi Püspökhöz tartozó egy ren-
 des Város. A' Tzór' vize mellett fekszik, va-
 gyon egy ó és új Püspöki vára, az új szép és
 nagy épület 's gyönyörű kertekkel bővelkedik.
 Ezen Városnak, mostani Ura, amaz esméretes
 Rohan Kárdinál, Strafsburgi Püspök, a' tudva
 való nyakrávaló miatt most Basztilyt lakja. E-
 zen Kárdinál annak előtte Bétsben a' Frantz Ki-
 rálynak követe vala, a' honnan Eszterházat is
 akkor meg látogatta. A' Fejedelem Eszterházi
 Miklós ki tett magáért azon időben, 's minden
 ki gondolható multságokkal szolgált a' Vendégé-
 nek. Ugyan ezen multságoknál Bessenyei György
 akkori Magyar Gárda jelen lévén, azokat Esz-
 terházi Vigafságok neve alatt Verseken le írta.
 Strafsburg *Argentoratum* Elzfáznak FŐ Városa
 nagy

nagy, népes, és jól épült Város. Közel fekszik a' Rajnához, melly a' Frantz országához tartozó Tartományokat a' Német országtól el választja. A' Város bástyákkal jól vagyon meg erősítve, 's azon kívül még egy tztadellája is vagyon. A' Rajnán itten egy fa hid fekszik, a' melly egy Sziget által kis és nagy hidra osztatik. A Város népe' száma, a' Garnizonon kívül 43 ezret teszen, a' melly békeségben is leg alább hat ezerre megyen. Szebb *Vachtparadét* Őri pompát még eddig se láttam mint itten. Ez egy nagy négy szegletű Piatzon tartatik, mellynek mind a' négy részéről fippal, dobbal, 's trombitával a' fok féle regimentbéli Katonaság elő járúl. Ezen Strafsburgi *Wachtparade* régtől fogva már annyira híres, hogy a' meg holt Fridriket Porosz Királyt is egykor ide tsalta. De mint hogy ugyan az alatt egy tőle el szökött Katonától meg esmértetett, holott esméretlenül kívánt maradni, leg ottan Strafsburgot el hagyá, 's egyéfszen elveszté kedvét a' Frantz országnak által utazásától. A' Polgároknak leg nagyobb részök Ágostai Vallású, de Római és Svájtzer Vallásúak is elegen vagynak benne. Az Őreg Templom vagy az úgy neveztetett Strafsburgi Münzfter, egy tsodálásra méltó régi épület, 's igen hasonlít a' Bétsi Sz. Istvánhoz. A' tornya is hasonló formájú.

jú, de még is magasabb a' Bétsinél. XIV. Lajos egy fényes és gazdag oltári készületet ajándékozott ezen Templomnak, melly 600 ezer tallérra betsültetik. A' Káptalan 24 Személyből szokott állni, kik között három igen fiatal Kanonoktskákat vettem észre, de a' kik a' mint értetem, mind a' hárman Fejedelmi Házakból valának. A' Városban vagynak egynéhány Barát és Apátza Monostorok is. Az Ágoftai Vallásúaknak 7 Templomjok vagyon, mellyek közt a' Tamás' Templomában láthatni ama' Szász Marsalnak Párisban készült gyönyörű sírját. Fehér márványból vagyon, 's három nagy Szoborból áll, az egyik a' Halált, a' másik a' Marsalt, 's a' harmadik a' szomorú Frantz országot jelenti. A' nagy Ispotály gyakran 800 Szegényt foglal magában. A' Püspök Várán kívül a' többi épületek közül ki tetfzenek a' Királyi Müntzház, az Elfszafi Guvernör' Palotája, az Intendántz, 's a' Nemesek' Háza *Ritter baus*. Az ide való Ágoftai Vallású Universitas bir egy bontzoló néző hellyel, 's egy fűvéfz kerttel. A' Városnak több féle posztó, dohány, portzellán, és tzukor mühelyei vagynak. Vagyon egy Frantz 's egy Német teátroma is, de az utólsó az elsővel fel nem tehet. A' Frantz teátrom előtt a' fákkal meg ültetet sétáló hely igen kellemetes. Mondják

ják, hogy Máintzból származott Guttenberg János itt találta volna fel a' moštani Könyvnyomatást 1436-dik éftendő körül. Az V. Században Strafsburgot Etelénk felettébb el pufztította. Elzfász Lotring, Burgóny, Svájtz, Pfaltz, Elfzágáv, Ortenáv, és Brajzágáv között fekszik. Ez egy igen áldott 's termékeny Tartomány, 's mindenféle gabonát, jó és tartós bort, gyümölcsöt, lent, kendert, dohányt, és fát bőven hoz. A' Vafzágvi hegyeknek a' lántzok válafztja a' Lotring 's Burgony Tartományát Elízáfztól, 's hogy Lotringból Tzábernben útaztam, magam is által mentem ezen hegyeknek egy részökön. Elzfász' erdei szőrös és tollas vaddal bővelkednek. De ezen hegyek belsőképen is fok kintset foglalnak mogokban; mert nem tsak kénkő, kóbolt, 's piskóltz, találkozik benne, hanem ezüst, réz, vas, és ón bányákkal is birnak. A' Rajna vize itt magával aranyt vífzen, mellyet a' Svájtzi hegyekből fel kapott. Sok szép halat nyújt a' lakófoknak, de az aradáfi is fok kárt okoznak a' Tartomáynak. Bizonyos béka-só nemű kö (Kiesel) találkozik benne, melly olly kemény valamint a' gyémánt, 's mellyet szint olly formán lehet simítani. Ezen kövek igen vittetnek Frantz Országba; 's belőlök fok hamis köportéka (*falsche Schmuck*) készül. A' Tartomány la-

közi közönségesen fél millióra mondatnak. El-
 fázfban a' köznép nyelve a' Német nyelv, de a'
 Nemesség 's a' Fő-Rend nyelve a' Frantz nyelv. A'
 Tartomány meg a' múlt Századnak elején többnyi-
 re Prótestáns vala, de most immár a' Római Val-
 lásuak alkalmatint számofabbak. Elfázft a' múlt
 Századnak elején az Óstria Ház egészben birta,
 de 1679-dikben Strafburggal együtt örökre a'
 Frantz Koronának oda engedte. — Szebb fa-
 lusi fehérnépet már régen nem láttam, mint itt
 Elfázfban, melly okra nézve ezen Tartomány
 a' fehérnépek szépségéről méltán hires. Azt
 tartják fokban, hogy a' fehérnépek ezen szép-
 ségét itt a' hegyek okozzák, mellyek a' nap sú-
 gárit mértékelik, 's a' levegőt egézségessé te-
 szik. De ha tsupán a' hegyek szerzik a' szépsé-
 get, vallyon mért nem mindenütt szép a' fehér-
 nép a' hegyek közt? mert ha az igaz volna,
 tsak ugyan Svájtzban és Szávojban kellenék
 a' leg szebb leányokat keresnünk. A' való mind-
 azonáltal, hogy nálunk is a' leg szebb falusi pa-
 rafst leányok Szepességben, a' Fehér-hegyekben,
 's Nyitra Vármegyében az Irtoványokon (Kopa-
 nitzákon) találkoznak leg inkább, melly mind
 a' három környék jobbára hegyes. — Elfázf-
 ban nem tsak a' kertekben, hanem az erdőkben
 is sok tseresnye terem, mellyekből a' lakosok

amaz erős italt a' tseresnye-vizet (*Kirschen Wasser*) készítik, melly a' mi szilva - vizünkhöz (szilvás égett vizünkhöz, szilvóriomhoz) nagyon hasonlít, tsak hogy nem sárga, hanem valamint a' viz olly tiszta és fehér.

XXII. L E V É L.

Stütgárdon — — —

Mihent a' Strafszburg mellett le folyó Rajnán az ember által megyen, leg ottan Elszázból Frantz Országí vég Tartományból Német Országba lép. A' Rajna' Német partján fekszik a' Kél (*Kehl*) helység, mellynek a' többi Földes Urai közül leg nevezetesebbek a' Bádeni Márkgróf, a' Nafszzávi Hertzeg, 's bizonyos Strafsburgi *Fraueubaus* nevű Szerzemény, *Stift.* XIV. Lajos, midőn Német Országot 's annak Alföldjét magáéva tenni akará, itt egy derék erősséget vettete fel, melly a' Rajnán túl való győzedelmeinek mintegy kültsául szolgálna néki. Ezen erősség ázutánn egéfzen le döntetett, 's most tsupán a' kaszárnnyákból egynehány ház vagyon fen Ezekben nyomtatta Bómarsé (*Beaumarchais*) a' Voltér' munkáit, mert Frantz Országban akkor azoknak ki adások keményen meg vala tiltva. Külömbben is Kél a' Frantz szökevényeknek az

Ő menedék helyök, mert ha egyfizer a' Rajnán által Kélbe juthatnak, ott többé a' Frantz Fel-sőbbsegtől nints mit félniek. Ki vévén Kélnek Strafsburggal egy kis alattomban való kereskedését (*Schleicbbandel*) egyébként Frantz Ország annak le dültt bástyáival épen nem gondol. Ezen le rontott 's el tüntt bástyákat most magának tulajdonítja a' Római Német Nemzeti Sz. Birodalomnak az egész Teste. *Rastadt* egy szép téren fekszik a' Murg' vize mellett, melly a' Rajnába a' Váras alatt folyik bé. A' Váras annak előtte a' Bádeni Márkgrófnak lakóhelye vala, minek előtte a' Kárlsfrúhi Vára fel épült volna. Az idevaló Vár lassanként pufztúlni kezd, 's úgy látfzik, mintha az Ura többé nem gondolna vele. 1714-dikben a' Tsáfzár 's a' Frantz Király közt itten békeség kötöttett, melly a' Frantz Királynak felettebb kedvezett. — *Carlsruhe* finor szerént szépen fel épültt Váras egy nagy erdőben, mellynek a' neve a' Németeknél *Hartzwalde*. Ez egy maradványa ama' erdőségnek, melly Tatzitus' idejében az egész Német Országot bé fedé. Akkor az erdei-bikák és beléndek tsordánként járták a' Német Országot, a' mellyek idővel magokat Orofz Országnak sűrű erdeibe vonták. Ezen erdőn által 32 allé sétáló út vágattatott a' 32 szelek után, mellyek a' kö-

a' közép-pontnál a' Fejedelmi Várnál öszve futnak. Közülök 9 allén a' Város légyező formára épült, úgy hogy a' Várból a' Várasnak minden főbb útfzáiba szemlélhetni. A' Vár ámbátor tsupán fából vagon, de még is jól tünik szembe, a' kertje pedig egy gyönyrűséges sétáló hely. Mondják, hogy midón az Építőjének a' Márkgrófnak egy által utazó Gavallér tsudálkozását azon jelenté, hogy mért építette volna tsak merő fából, és nem leg alább téglából a' Várat? a' Markgróf meg felelt volna, hogy ő tsak hajlékot kívánt volna magának fel állítani, 's a' Jobbágyinak drága épülettel nem akart volna terhökre lenni. Barátom, ha így gondolkodott volna XIV. Lajos is, úgy bizonyára se Lúver, se Verzfály, se Marli nem került volna elő. Karlszrúnak Felépítője Károly Márkgróf vala 1715-dikben, a' ki is azt tulajdon nevével 's lakásával meg ajándékozá. A' Váras' népe többnyire Ágoštai Vallású, azonban a' többi Vallásbélieknek is a' hitök' gyakorláfa szabad. Innen egész Durlakig egy kanális vagon. — *Durlach* egy középfszerű Váras a' Pfintz' vize mellett. Vagon egy Fejedelmi Vára, melly *Carlsburg*nak neveztetik, 's a' melly annak előtte a' Fejedelmeknek lakóhelyök vala, most pedig egyedül Pánzverőháznak szolgál. Találkoz-

nak a' Várasban többféle manufaktúrák. — *Pfortzbeim* a' Bádéní Márkgróf birtokának leg nevezetesebb Várasa az Entz' vize mellett fekszik. Vagyon a' Várasnak több féle Dikasztériomán kívül egy Árva-Beteg-Bolond-Dolog-'s Fenyíték-háza. Nem külömbben vas-verő és olvasztóháza, gyólt-s-fehéritője, posztó, tzejg, és harisnya manufaktúrái, zsebórák 's mindenféle galanteriás árúk fabrikája. Az arany zsebórákon mindazáltal ritkán tétetik *Pfortzbeim* neve, hanem többnyire Párisnak, mert ezt a' kereskedők úgy kívánják. — A' Bádéní Birtokból Virtembergbe jutván, ezt színt olly szép jól miveltt tartománynak találtam mint az elébbenit. Ezen két tartományban a' köznép igen bódognak tartatik, nem annyira a' földjének termékeny volta miatt, mint a' Fejedelmeinek kegyes és jó vóltok miatt. A' köznép itten napról napra nagyobb adóval nem csak nem terheltetik, hanem a' régiből is veszt minden esztendőben valamit. Ez egy felettőbb ritka dolog. De való az is, hogy valaki csak a' Fejedelmet itten említi, légyen a' Kalmár, Mester-Lember, vagy Paraszt, az őtet szüntelen áldja. Illy Ura'kodókat, kik nem csak nem zaklatják nagyobb adóval a' jobbágyikat, hanem azt is, a' mellyet bé szednek, nem vesztetik a' hize'kedőkre, sok Országoknak kíván-

vánhatni. A' Virtembergi Hertzegségnek leg nagyobb része egy nagy völgy, mellynek a' közepét a' Nekker vize mossa. A' leg több hegyeknek a' nap felől való részök bizonyos magossáig szőlő - veszfzövel vagyon bé ültetve, fellyebb derék legelők 's erdők találkoznak, alatt pedig könnyű fekete föld fekszik, melly minden féle gabonát, de leg főképen a' tönkölyt, tsoda bőséggel teriti vízfza. A' tartomány a' Sváb Kerülethez tartozik, 's ugyan annak nem tsak a' leg nevezetesebb 's leg termékenyebb földje, hanem az egész Német Országban a' leg jobb 's leg népesebb tartományok közül való. Minden élethez szükséges dolgokkal bővelkedik, a' sőt ki vévén, mellyet többnyire Bábor Tartományból hozat. A' gabona' bőséget Svájtzba, 's a' borait az említett Bábor Országba küldik. Izen borok Nekker' borainak neveztetnek, mivelhogy a' hegyek - alját többnyire a' Nekker mossa. A' Hertzeg' jövedelme három milliom forintnak mondatik lenni. Ő a' Választók után Német Orzágnak a' leg hatalmasabb Fejedelme, 's noha a' Hefszzen - Kafszzeli Landgróf az Angoly Udvarral való szövetség miatt nagyobb hármát téfzen 's fényt mutat, de jövedelemre 's Jobbágyokra nézve jóval kevesebbet bír. A' Hertzeg' katonaságá az előtt 14 ezerből állott,

most mindazáltal, nem látván szükségét a' Hertzeg reá, 6 ezerre szállította le. A' Hertzegségnek az uralkodó Vallása az Ágostai, noha a' Hertzeg maga Római Vallású, szinte valamint a' Száfsz Hertzeg az ő Száfsz Tartományában. — Stutgárd a' Hertzegségnek FŐ-Városa egy igen gyönyörű környékben fekszik. A' Város maga nem igen nagy, hanem két jó nagy Hóftátia vagyon. A' Fejedelmi Újvár, melly ezen Században építettett, a' tüztől 18 éftendő előtt fokot szenvedett, mellynek a' nyoma még most is meg látfzik rajta. Az új káoszarnyák a' Városnak leg főbb épületei. A' Városnak vagyon egy selyem manufaktúrája, mellyben minden féle tzejgok, hárisnyák, és pántlikák kézfíttetnek. Találkozik itten a' Hertzegtől nem régen szerzett egy Univerzitás, melly mindazáltal a' Göttingivel vagy Hállai-val fel nem teher. Úgy nem külömbben egy Képzíró, Képfaragó, 's Építő Mesterségi Akadémia is. A' Város népe'száma mintegy 20 ezer ember. Miólta a' Hertzeg ismét itt lakik, azólta a' Város újra fel veszi magát, mert tudni való, hogy egy darab ideig Ludvigszburgban lakott. A' Város magában nem rút, 's azt szép és jól termett nép lakja. A' fehérnépe magos és kartsú, 's az ortzája merő vér és tej. A' földnek termékenysége 's abból származó oltsóság, nem külömbben az Udvertól vagy a' Tartomány-

tománytól könnyen kapható táplálás az oka, hogy itt az emberek igen jól élnek.

XXIII. L E V É L.

Augsburgban — — —

Stugárdot el hagyván, Augsburgig következő Városokon utaztam által, úgymint *Kanstadt*, *Schorndorf*, *Gmünden*, *Ahlen*, *Heydenbeim*, *Gengen*, 's *Dillingen* által. — *Kanstadt* egy nem nagy Város a' Nekker mellett, mellyben egy derék kattan fabrika vagyon. — *Schorndorf* egy hasonlító nagyságú, de valamennyire meg erősített Város. — *Schwäbisch Gmünden* szabad Birodalmi Város, mellynek a' népe Római Vallású. Vagyon a' Városnak az Öreg Templomán kívül még négy egyéb Temploma, négy Barát, 's két Apátza Monostora. A' Várafiak szorgalmatosak, 's kővel ki rakott tsatokat nagy számmal készítenek. *Ahlen* hasonlóképen szabad Birodalmi Város, 's *Gmünden* és *Elvangen* közt fekszik. A' Városbéliek Vallása az Ágostai. — *Heydenbeim* a' Virtembergi Hertzeghez tartozó kis Város a' Brentz' vize mellet. A' Váraft fok fazekas lakja, kik mindenféle szép tserép edényt tsinálnak. Nem meszfeze vagyon innen *Hellenstein* egy Fejedelmi Vár. Közel a' Vá-

rashoz vas-bányák is vagynak. — *Gengen* szabad Birodalmi Város hasonlóképen a' Brentz vizénél. A' Várafiak az Ágostai Vallást követik. Maga a' Város felettebb nyomorútt helység. Ez illyen rongyos szabad Birodalmi Városokkal tele Német Ország. A' Lakosai ezen Városoknak a' falaikon kívül szégyenlik a' Házajokat meg nevezni, otthon mindazáltal a' régi Rómát akarják majmozni, rend kívül kevélykednek, 's ezen hajdani Világ - Afzfzonyának hangjában nagy betűkkel iratják az Ő nyilván való épületeikre 's ki adott Rendeléseikre: *Senatus Populusque Gengenfis, Alensfis, Gmundensfis, Hsilenfis, Bopfingensfis, Nordlingensfis, 's t. a' f.* — Ezen Sváb Kerület azon Környék Német Országban melly annyi Újszállókat (*Colonistas*) nyújt és immár nyújtott nem tsak Országunknak hanem Lengyel 's Orosz - Országoknak is, sőt az Újvilágnak is, úgy mint Amerikának. Ők itt a' szántás-vetés 's a' szőlő termesztés körül termékeny földön forgolódnak, azonban a' feleségeiknek rend kívül való tenyésző vóltok annyi magzatokkal szokta a' házokat meg rakni, hogy ha idővel a' gyermekek az atyától hátra hagyott jószágot magok közt egyenlőképen fel akarnák osztani, alig találnának elegendő helyet az ágyoknak fel állításokra. A' hoz képest ezen Tartományra

néz-

nézve a' Kiköltözés (*Auswanderung*) nem csak hogy nem káros, hanem egyszer 's mind igen is hasznos dolog. Valamennyi Németek közt a' Svábok leg számosabban hagyják el a' hazájokat, még is mindazonáltal a' Tartományok csak nem a' leg népesebb földje Német Országának. Ezen Kiköltözők (*Auswanderer*) többnyire az idevaló népnek utolsó sepreje, kik a' rendetlen élethez hozzá szoktak, a' mijek elejnten vólt, el tékozlották, 's a' szántóföldjeiket és szöleiket jobb gazdának kevés útra - valóért oda engedték. — *Dillingen* egy meg lehető's az Augsburgi Püspökhöz tartozó 'Váras egy Fejedelmi vagy is Püspöki várral a' Duna mellett. Hartman utolsó Dillingi Gróf, ki Augsburgi Püspökké lett, 's 1286 - dikban meg halt, a' Váraszt a' Püspökségnek ajándékozta. A' Váras bir egy Piaristák Kollégiumával, egy Tsuklyárok, 's két Apátság Monostorával. — Augsburg vagy is *Agosta* (*Augusta Vindelicorum*) egy szép, terinékeny, 's egyéfszéges környékben fekszik a' a' *Lech*, és *Wertach* vizek mellett. Ez a' leg régiebb Várasa Német Országának. A' Várasnak falai, bástyái, 's árcai vagynak. Az útszái térek és hegyesek, a' mellyek közt egynehány széles és szép találkozik, úgy hogy Augsburg valóban szép Váras. Az Öreg Templomán kívül,

kivül, melly az Augsburgi Püspökségnek székes Temploma, 's mellynek 14 Kápolnái vannak, vagyon a' Várasnak még 6 egyéb Katolikus Temploma, 5 Barát 's 3 Apátza Klastroma, 1 Sz. Ulrik és Áfra Apátursága, 6 Luther Temploma, a' mellyeknél szüntelen 14 Prédikátor szokott lenni, 's egy Sz. Annai Luther Oskolája, mellynek egy derék Könyvestárja vagyon. Azon kívül vagyon a' Várasnak külömbbféle Szegény - Árva - 's Betegháza. Az Augsburgi Püspöknek itt udvara vagyon. Az idevaló Káptolon 40 Kanonokokból áll. A' Püspök a' Máintzi Érsektől függ. Az ő jövedelme némelyek szerént 150, mások szerént pedig 200 ezer forintnak mondatik lenni. A' Várasháza, melly Német Országban a' leg szebbnek tartatik, 1620-dikban készültt el, minekutánna hat esztendőig dolgoztak volna rajta. Ez en Váras házának leg szebb ékessége egy derék és fok szép Irott képekkel meg rakott Szálája a' 3-dik szegésben, melly 52 lábnyomnyi magasságában, 85 szélességében, és 110 a' hofzfában, nem mezfze a' Váras' házatól áll ama' magas Perák - tornya. Vagyon a' Várasnak Dolgozó 's Fenyíték - háza is. Többi közt egynehány szép-vizvezetése vagyon, mellyek a' Lechből a' Várasba hozzák a' vizet, 's melleken fok lifzt, fűrész, vas, és

és réz verő, pufzkapor, 's egyéb malmok találkoznak. A' Várasnak nyilván való ugró-kútjai szépek. A' Várasban mintegy hat ezer polgár számláltatik. A' Tanáts 45 Személyből áll, úgymint 31 Várfai Nemesekből (*Patritiern*) 4 Társaság Szaporítóiból (kik Várfai Nemeseknek a' leányaikat birják feleségül) 5 Kalmárokból, 's 5 Közemberekből. A' Tanátsnak fele része Római, 's fele része Ágostai Vallású, de a' Várfai Köznépnek felénél nagyobb része Katolikus, noha a' Prótestánsok többnyire gazdagabbak. A' Váras az ő régi jó Mester-Embeireiről híres, 's még most is fok értelmes Mestert mutathat elő. A' kereskedés, mellyet a' Váras üz, még most is nevezetes ugyan, de a' régihez képest semmi. Ugyan is Augsburg és Niremberg a' régi virágozásból fokat vesztettek, 's a' híres Augsburg nem a' most immár, a' mi hajdan vala. *Fuggerek* 's *Welserek*, kik a' Tsázaroknak milliomokat költsönöztek, nintsenek itt többé. Az idevaló Kereskedők most többnyire bóltos Kalmárok, Árú fogadók, és Zsíbarók, kik a' helyett, hogy valamelly fabrikát állítának fel, inkább öfzve tett kézzel bóltjokban ülnek, vagy is fel 's alá sétálnak benne. A' leg szorgalmatosabb Polgárok itten a' Rézmetfők, Képfaragók, és Képirók, azonban nagyon faj-

fajnálhatni, hogy az ő Munkáik tsupán a' Barátok 's Apátságok Klastromaikba valók. Az egész Katolikus Német, Magyar, 's Lengyel Ország-nak az Imádságos Könyvekbe való képeket, olvasókat, kereszteket, ereklye-tartókat, 's egyéb hátsúhelyi árukat Ők készítnek nagy számmal, mellyeknek mindazáltal egy időtől fogva nints immár azon keletek, mint annakelőtte. — A' Város magában valóban szép, 's a' Tanács mindent elő keres, a' mi a' Város' szépítéséhez szolgálhat, 's ezt pedig, a' mint látzik, annál inkább, a' mennyivel a' Városnak az ő belső ereje fogyton fogy. A' meg vénültt 's ki szolgált Öröm-leánynak festett képe az által-menő Idegent itt meg tsalhatja ugyan, de nem azt, a' ki fel kelő korában meg látogatja. — A' Város az ő vizét, a' mint mondám Lechből veszi. Azon Munka, melly által a' viz a' Városban el osztatik, valóban tsodálasra méltó. A' Bátor Udvar ezen szükséges dolgát a' Városnak meg tagadhatja, 's gyakorta ezzel meg fenyegetvén, adót fatsar ki tőle. Ezen Udvarnak még több módja is vagon, miként tartassa magától való függésben az Augsburgi Nemes Tanácsot. Hogy tehát a' Tanács ezen Udvarnak lenyomásától magát bátorságba tehesse, a' Bétsi Udvarnak védelmezését keresi, 's ma-

gát a' Bétsitől színt olly függővé teszi, valamint a' Múnikitől; mire való nézve a' Tanács Politikája azt szerzi, hogy mind a' két Udvar mintegy laptával tetfzése szerént játszhatik vele. A' Várasban az Óftriai 's Porofz Katonák szüntelen Verbungon vagynak, 's a' Váras Kormányozóinak az elsőhöz való hajlandóságok ki tetfző. Az 1756 - diki háborúban a' két Udvarnak részére kétfelé osztotta magát. A' Katolikusok a' Tsáfzárt, 's a' Protestánsok a' Porofz Királyt kivánták Védelmezőjöknek, 's kevésben múlt el, hogy a' Vallásbéli gyűlölés itten véres polgár - háborút nem szerzett. — Ama' vóltt Jézsovita Mertz meg szüntt már itten a' Prótestánsok ellen prédikálni, 's beszédje igazságának meg vallására Luthert és Kálvint pokolból elő idézni, meg tiltatván a' Püspökjétől, a' mostani Trieri Érsektől, a' ki is egyszer 's mind Augsburgi Püspök. — A' Várasnak mostani népe' számát 32 ezerre mondják. A' sok Birodalmi Gyűlések közül, a' mellyek ezen Várasban az előtt tartattak, leg inkább kető nevezetes, az 1530-diki tudniillik, mellyen a' Püspök Palotájában az Ágostai Vallás Tzikkelyei nyilván fel olvastattak, 's az 1555-diki, mellyen a' Hitbéli Békeség szerzettetett. Nem különben a' 952 - diki Egyházi Gyűlés is, melly itt tar-

tartatott, nevezetes arról, hogy ugyan akkor a' Papok' nőtelenységök először helyben hagyattott. — A' Váraft a' Rómaik jó darabig birták, 's Drúzus Római Szállókat hozott bele. 955-dikben a' régi pogány Magyarok, midőn Augsburgot ostromolnák, az Ottó Német Tsáfzártól igen meg verettettek, melly alkalmatossággal a' két Fő-Kapitányok is Lehel és Bulsu el fogadtatott, 's a' Tsáfzár hagyásából Regensburgban fel akasztatott. 'S ekkor először állottak boszszút a' Németek a' Magyarokon.

XXIV. L E V É L.

Münikben — — —

Minek utánna Augsburgtól bútsút vettem, a Bátor Tartománynak termékeny földjét 's annak jó szivű, de egyfzer'smind lusta 's bigót lakosít újra meg látogattam. Fridbergen 's egynehány falukon által kelvén, végre *Dachau*ba értem, mellytől még két mértföldet számlálnak Münikbe. Ezen Mező Város egy hegyen fekszik, 's egy Hertzegi várral tündöklék. A' várból a' nagy térségre való ki látás igen gyönyörű lehet. Münik, Németül *Münich* vagy *München*, Deákúl, *Monachium* (Magyarúl Barátinak nevezhetnénk) egy gyönyörű Német Város az Izer' partján. A'

Bá-

Bábor Hertzegségnek FŐ Várása, az uralkodó Hertzegnek lakó helye, 's mindenféle Dikasztériomoknak a' székök. A' Várás meg nagyon erősítve. Az Ő egyenes és ízéles útfzai miatt, 's az Ő számos Istenes 's világi szép épületei miatt egyik a' leg szebb Várasi közül Német országnak. Annak népe' száma 37 ezer embert téfzen. A' Hertzeg várának vagy is lakó helyének (rezi-dentziának) négy udvara nagyon. Annak emlékezetre leg méltóbb dolgai im' ezek: először ama' nagy és szép Tsáfzari Szála; a' B. Afzfony' Kápolnája, melly nagy és temérdek kintstsel bír; a' régiségek Kamarája, mellyben sok régi Római Tsáfzároknak márvány Szobraik 's mellyképeik találkoznak a' mellyek többnyire Olasz országból hozattak ide; a' Tárház, a' Remek munkáknak Szobájok; 's a' Hertzegi Könyvestár. 1729-dikben ezen vár, de leg inkább a' tárház a' tűz által nagy kárt vallott, 's 1750-dikben a' várnak egy része újra el égett. Nem meszfe a' vártól nagyon az udvari kert, melly mellett egy épületben a' Hertzegi Írott képeknek Gyűjteményök, *Bildergallerie*, találkozik. Róbenstól, Dürertől, Vandiktól, 's egyéb híres Mesterektől számos darabok vagynak benne. Köröskörül a' kert körül egy boltozott folyosó nagyon, a' mellyen esős időben is sétálhatni. Alatt a' kertben

egy tó vagyon, melynek közepében egy fákkal bé nőtt kis sziget található. A Városban mindenestül 30 egynehány Templom 's 19 Klastrom található. Nem különben a Tudományoknak egy Akadémiájok, mely a hafznos Tudományoknak 's a szabad mesterségeknek előmozdításában foglalatoskodik. Vagynak Műnikben némelly feiyem, és gyapjú manufakturák is. Többi közt Műnikről még az is jegyzésre méltó, hogy 1742-dikben a Mária Teresia mellett fel támadt Magyar Nemesség vagy is az *Insurgens Armádia* a Várost meg vette, kihez képest a Műnik határja is alkalmasint Magyar vért ivott. A mostani Hertzeg Károly Tódor egy áldott, Istenfélő, 's tsendes Úr, tsak hogy *privátus* magános embernek illett volna inkább, mint Hertzegnek. Fialabb korában a házasságában bé nem telt kedve, melyből femmi magzatot nem nyerhetett, némelly apró tántorodásba hozta. Azon gyermekeit, kiket bal oldalról kapott, felettébb szerette, valamint szinte az anyjokat, 's mind addig dolgozott, míg fok költséggel Őket Gróffokká nem tette. Ezek most Gróf Bretzenhájm név alatt esméretesek. Öregségében az Ő lágy elme járása, 's talám az igen is meg botosátható tántorodásnak emlékezete a szivébe bizonyos áhíthatóságnak útat nyitott, mely magából a Tartományra

néz-

nézve nem rosz volna, ha azzal egyszer'smind a' Papoknak 's a' Barátoknak egészen által nem adta volna magát. Ezen külömbben olly áldott 's termékeny Tartomány, melly a' Szász földnél jóval nagyobb, Múniken kívül alig mutathat elő egy valamire való Várost. Ingolftád és Stravbing, mellyek Múnik után leg főbb várasai, négy ezer embernél alig bírnak többel, 's illyen Városa alig vagyon mindenestül negyven, holott a' Szász Tartomány könnyen 220 illy Várossal ditsekedhetik, ámbár sem nem termékenyebb, sem pedig nem tágasabb Bátor Tartománynál. A' népnek kevés volta mindenütt szemébe tűnik az idegennek. A' ferfőzön, kényérsütön, 's vendégfogadóson kívül az egész Tartományban gazdag polgárt heába keresel. A' szorgalmatoságnak leg kisebb nyomát se találod fel valamint a' polgárok között, szint úgy a' parasztok között. A' hivalkodás és a' koldulás itt az embernek leg fzerentsébb állapotjának látfzatnak tartatni. Sehutt annyi tsillagos, kerésztes, 's pantalléros Urakat még eddig nem láttam, mint Múnikben. Mert ámbár Párisban is a' Sz. Lajos Vitézei, *Chevalieres de St. Louis*, nagy számmal vagynak, de azok a' Páris népe' számához képest még sem látfzatnak olly felettébb bőven lenni. Azt tartom, az ide való tsillagok se fognak fokban tel-

ni, mint hogy olly bőven látszatnak. Mondják, hogy Rómában bizonyos Rendnek a' jegye öfztatik, melly tsupán hat aranyba telik. Egy Angoly tehát, midön Rómát el hagyni akará, minden tselédjeinek azt meg szerzé, 's midön Rómából a' hintájában vittetett, akkor minden embere; úgy mint futója, vadásza, kotsisa, 's komornikja, az említet Rendnek jegyét a' mellyén viselé. A' leg több Dáma 's Gavallér itten egyéb mulatságot 's foglalatofságot nem esmér, mint a' mellyet a' kártya, tányér, pohár, 's az ágy szokott nyújtani. A' játék itten már fok nagy Házat meg rontott. A' Bátor köznépek öltözete nem igen gyönyörű. A' férjfiak egy nadrág tartót visölnek, mellyről a' bőr bugyogójok szokott fügni; a' fehérnép pedig egy rendetlen vállal tsúfítja magát, mellyet a' töltsérhez hasonlíthatni, 's melly a' mellyöket egészen fellyül halladja. Ezen tsunya vállok a' polgár leányoknak 's aszfzonyoknak előlről ezüst kaptsokkal 's lántzokkal vagynak meg terhelve. A' házi gazdaaszfzony, vagy is azon fehér személy, ki a' házi gazdasághoz lát, egy tsomó kúltstot visel az oldalán, 's egy nagy kést egy szijon, melly tsak nem a' földet veri. A' falusi házak findellel vagynak ugyan szalma helyett bé fedve, de a' nints szegekkel oda szegezve, hanem tsak nagy

kövekkel meg rakva, hogy a' nagy széltől el ne vittefsék. Ámbár ez melly roszúl néz ki, ámbár melly ótsók itt a' szegek is, 's ámbár melly gyakran egész faluknak a' házok teteje a' nagy szelektől el ragadtatik, még sem lehet reá be-szélleni a' leg gazdagabb parasztot is, hogy a' findelét, a' mint másutt szokás, oda szegezze. A' való, hogy az ide való Udvar sokkal hatalmasabb lehetne, ha az értékével 's jobbágyival jobban tudna bánni. A' Dán és Svéd Királlyal fel tehet, mert hogy ha a' Lapponyokat ezen Királyok jobbágyaik' számából ki vesszük, az emberekre nézve ezen Udvar t éppen fellyül nem múlják. Ugyan is a' Bábor Tartomány számlál egy milliom 's 180 ezer embert, a' Rajnai Pfaltz 280 ezret, 's a' Jülíki és Bergeni Hertzegség mint egy 260 ezret. Minden Jobbágyi tehát az ide való Udvarnak lehetnek egy milliom 's 720 ezer számmal. A' jövedelme pedig némellyek szerént 8 milliom, mások szerént pedig 9 milliom. De az adóságai is ezen Udvarnak jó nagyok, mert a' mint fokaktól hallottam, 40 milliom forintra fel mennek. A' Papi Rend 's a' Szerzetesek itten igen gazdagok 's hatalmasok, a' mi miatt az elmék' világosodása minden úttal móddal hátráltatik. Ha a' Klástromok' jószágait a' Hertzeg bé húzná, a' mint hajdan többnyire Hertzeg jó-

számai valának, mellyek komor órákban, midőn a' Hertzegeknek Tutorra lett volna szükségök, el ajándékoztattak, 's ha minden idegeneknek a' Vallásnak külömbbözretése nélkül türhető mód alatt a' vevés meg engedtetnék, úgy kevés idő múlva mind a' Hertzeg' adósági ki fizettetnének, mind pedig a' Tartomány egészen más karba juthatna. De Károly Tódor ezen szándéktól olly mezfize vagyon, 's tulajdon hasznát 's tartománya javát olly jól esméri, hogy a' Rajnai Pfaltzban az Apátságoknak szinte most egy új Monostort épített, 's a' Jézovitáknak jószágaikat egy más Szerzet nemének a' Máltai Vitézeknek el ajándékozta. Mit tartanánk azon *privatus* emberről, ki adósággal tele volna, és még is Papoknak 's Barátoknak adakoznék? Tegnap meg jártam Ninfenburgot a' Bábor Hertzegnek fő mulató várát, 's hires kertjét, de mivel a' Levél már azon kívül is jó nagy, annak le irását a' Lintzből irándó Levellemmel veszed.

XXV. L E V É L.

Lintzben — — —

Ninfenburg a' Bábor Hertzegnek mulató vára, Müniktől mint egy fél órányira fekszik. A' vár mindenfelől Hertzegi készülettel vagyon, 's a'

Szá-

Szálái fok derék Írott képeket foglalnak magokban. Többi közt találkozik ezen várban két szoba, mellyekben 16 Hertzegi ágyasnak 16 nagy Írott képeiket szemlélhetni. Ezen 16 Szépségek' képeiket most itt mulató bizonyos Gavallér egy Götz nevű Képtróval, ki velem egy vendégházban a' fekete Sasnál lakik, miniaturban másolatja, mellyeknek az árok, a' mint meg értettem, száz arany lészén. Ezek a' Maksimilián Emánuel Hertzegnek, 's VII. Károly Császárnak, ki hasonlóképen Bábor Hertzeg vala, ágyafai valának. Ki tudja, ha a' Ninfenburg vagy is a' Nimfák vára nem vette e ezen Nimfáktól az Ő nevét? Ezen két Hertzeg a' testi gyönyörködésnek nagy barátja vala, 's nevezet szerént a' másik 40 természet szerént való gyermeket kapott ágyasaitól. A' vár mellett való kert, a' Német országi leg nagyobb kertek közé tartozik, 's tsupán a' kerítő falai körül nyargalásához két egész óra kívántatik. Ezen kert mindenféle lugosokkal, mulató házakkal, szobrokkal, tavakkal, ugrókutakkal, 's vízhullásokkal bővelkedik. A' négy mulató házának vagy is várának, *Lusthaus*, *Lustschloss*, ilyen a' nevek: *Amalienburg*, *Pagodenburg*, *Badeburg*, és *Klause*. A' két utolsó főképen nevezetes, valamint a' belső készület miatt, színt úgy, a' mind a' kettő közt ki tetfő

kontrafzt ellenkező különbözés miatt. A' *Badeburg* vagy Fördővár nem nagy, de igen szép épület, mellyben egy gyönyörű nyári szála, 's abban két ugrókút vagyon. A' ki látás belőle egy szép tóra esik, melly magas élőfákkal vagyon körül véve. A' ferdő márványból áll, 's úgy vagyon el rendelve, hogy két tsöböl hideg és hæv vizet botosáthatni bele, 's olly tágos, hogy több személy is úszhatik benne. Fent körös körű egy folyosó vagyon meg aranyozott vas rostélyal körül foglalva. Ha a' Hertzeg abban a' Társaságban, mellyet el gondolhatunk magunknak, itten ufzkált, 's fürdött, ezen folyosóról a' muzsika szólott. Egy szóval, itt mindenek a' leg rafinirozottabb ki mesterkélty gyönyörködéshez vagynak rendelve. A' ferdő felett többféle szobák ágyakkal 's párna székekkel vagynak fel készítve. Azokból a' ki látás egy másik tóra szolgál, melly egy gyönyörű nyirfa berekkel körül vétetik. A' külső garáditson két Sfinxzet láthatni. A' *Klause* merő mesterséggel tsinált düledékek közt épült, 's valamint az előbb említett épületben minden szép, gyönyörűség, és tiszta, úgy ebben minden pufzta, szegény, és szomorú. Egy grottában barlangban egy oltár áll, mellyen egy fefzűlet vagyon. A' lelki elmélkedésre találkozik egy oldal szobában egy istenes

Könyvekből álló gyűjtemény. Mondják, hogy az említett Hertzegek váltva éltek ezen két ker-ti várakkal, mert minek utánna a' *Badenburg* gyönyörködéseivel egynehányszor jól laktak, annak utánna *Klauséba* mentek, 's ott a' világ' mulandóságán elmélkedtek, vagy lelki gyakorlást (exercitiziumot) tartottak. A' vár kerületében találkozik egy Apátza klastrom 's egy Kaputzinus lakás. Az Apátzák Frantz leányok többnyire, de a' Barátok merő Báborok. A' Várnak által ellenében vagyon a' portzellán fabrika. Mostani Inspektora egy Havlitsek nevű született Tseh mindent meg mutogattatott. A' fabrika, a' mint értetem, ugyan hanyatlík, mert valamennyi mostani munkása tsak mint egy 30 emberből áll. A' tserép külömbben rendes és szépen festett, de nem elegendőképen fehér. Mivel a' Tartományban kelete nintsen, többnyire tsak külföldre, úgy mint Olasz és Török országba vittetik. Innen a' vadászkerthe mentem, mellyben a' vadász' füttyentésére, minek utánna egy fa filagóriába bévontuk volna magunkat, leg ottan mint egy 200 szarvas meg jelent, mellyeket itten makkal tartanak. Valának közöttök egynehány fehér szarvasok is, 's némellyek a' himek közül olly ifzonyú nagyságúak valának mint a' Német lovak. Útamnak Lintz felé eredvén, Müniktől mint egy

hat póstányira Alt-öttinget értem, a' melly is egy közép szterű Város 's az oda való tsodatékony B. Afzfzony képéről igen hires. Ezen képhez az egész Bábor Tartomány bútsúzni szokott. A' Templomnál, mellyben fok Tsáfszár, Király, 's Bábor Hertzeg fekszik el temetve, egy régi Kollégyiomos Szerzemény, *Collegiatstift*, találkozik. A' Város, melly annak előtte itt feküdt, a' régi pogány Magyaroktól 910-dikben el püfztített 's le törültezt. Hogy Braunáv mellett le folyó In vizéhez értem, melyen ott egy hofzfú fa hid vagon, leg ottan észre vettem, hogy Ófztriai Birtokba léptem. Ugyan is a' fehér ruhás Ófztriai katonát szemléltem meg, ki a' hidon isztrázsát állott; mert a' mostani Bábor határt a' hidnak közepe teszi. Itt tehát az úgy nevezett In fertályba jöttem, mellyet az Udvarunk az 1779-dikben Tessenben szerzett Békeség által birtokába kapott. A' Braunáv Várása egy kerített Város, 's ezen Tartománykának Fő Várása. Ott ismét a' vámra kellett mennem, hol is a' ládám meg vizitáltatott, 's mivel az új ruhámat, mellyet Párisban tsináltattam magamnak, hátul egy kevesé hajporral hintettem meg, a'hoz képest kérdésbe sem vevődött. Althajm és Ried két kis Mező Város, mellyek hasonlóképen az In fertályban vagnak. Unterhág a' Pafzszávi Püspökhez mint

földes Urhoz tartozik, kinek nem meszfe innen egy Stájnberg nevű vára vagyon. Az alatt, hogy itten ebédeltem, az ablakból mint egy 70 fzeke-
ret vettem észre mindenféle emberekkel meg ter-
helve 's Katonáktól kísértetve a' Várason kerefsz-
tül menni. Minekutánna a' Katonák közül egyet
meg kérdeztem volna, vallyon mi embereket ki-
sérnének? értésemre esett, hogy ők a' határra
Shébot vinnének. De holott ezt se tudtam, mi
légyen, tehát a' jámbor úgy magyarázta szavát,
hogy ezen emberek, kiket a' határra vinnének,
's ottan ki fognának tenni, mind olyan emberek
vólnának, kiket a' Politzáj Bétsban együtt is
másutt is fel fogdozott, 's kik meg nem mutat-
hatták, miből élhetnek. Ezen gyülevész nép kö-
zött találkozott egynéhány öfz ember, kiken a'
szívem meg esett, nem külömbben fok markos
gyerkötze, kik akár mi katonák közé bé illettek
vólna. Többnyire mind az által fehér népből ál-
lott, kik a' mint látszatott, nagyobb részről a'
Bétsi serházakban 's kaszárnyákban szedettettek
fel. Ezen fehér személyek nem hogy szomor-
kodtak vólna, hanem inkább vigan valának 's
egyre nevetkeztek, mire nézve a' gazdám is azt
állatá, hogy ezen ki vittetésnél nints haszontala-
nabb igyekezet. Ezen emberek, úgy mond, ha
holnap vagy holnap után a' határra ki tétetnek,
egy

egy két hét alatt mindnyájan ismét itt teremnek, 's a' mit annak előtte követtek, azt újra ismét elő veszik. Ezen embereknek, mond tovább, hafznát vehetné az Ország, ha valamely dolgozóházba vagy fabrikába küldettetnének, 's ott dolgozni kényszerítettetnének. *Lambach* a' Traun' vize mellett egy meg lehetős Váraska. Vagyon benne a' Benedek' Szerzeteseinek egy gazdag Monostorok, kik is a' Várasnak Földes Urai. A' Váraszt igen segíti a' só vitel 's a' Szaltzburg felé való út, melly a' Várasan kereszttül megyen. *Wels* egy jól épült Váraska a' Traun' vize mellett. Vagyon két vagy három klastroma. A' Váras leg inkább fával kereskedik. Itt most fok Katolikus Prótestánsnak jelentette magát, minekutánna a' Tsáfzár meg engedte, hogy a' türedelem (tolerantzia) közönséges legyen. Ők eddig Katolikusok csak szinre valának, mert az Eleiket erőszakkal a' Vallásunkra kényszerítették. *Lintz* egy derék Váras, melly is Béts után *Óftrián*nak leg szebb Várasa. Meg emlékeztem immár felöle I. Levelemben. A' Váras' népe' számát ki 16 ki 17 ezerre mondja, de ha a' Papokat, Barátokat, Katonákat, 's mindenféle Tsáfzári Tifztvifelőket ki nem akarjuk hagyni, annak valóságos népe' száma könnyen 22-ezret tehet. A' Tsáfzár most itten egy új Püspökséget

's Káp-

's Káptolant rendelt. Mondják, hogy hajdan a' Lintzi Sz. Háromság' ofzlopán ezen Deák szavak valának arany betűkkel ki téve: *Sancta Trinitas ora pro nobis*. De minek utánna a' Lintziek egy idegentől meg értették volna, hogy ez színt annyit tenne, mintha a' Tsászárt arra kérnék, hogy escedznék érettek az Udvarnál, azonnal az ofzlopról le vétették. A' Lintzi fehérnép szépségét említettem immár. Lintz Bétsre nézve színt az, a' mi Kostántzinápolyra nézve Tserkesz ország, *Circaffia*, mert Lintz színt úgy fok szép leányt nyújt esztendőnként Bétsnek, kik többnyire az ő szépségekkel ott vagy férjet kapnak, vagy pedig az öröm leányok' számát nevelik. Az ő ábrázatjoknak igen finom bőre vagyon, 's a' vörös és a' fehér rajta leg szebb mértékben látzik. Azonban mivel a' természetjök feletteb hajlandó 's ingerelhető, a'hoz képest a' szépségök is nem igen tartós szokott lenni, 's valamint a' képöknek úgy az egész testöknek is hervadását igen korán szerzi. Légy egészszéggel.

HARMADIK ÚTAZÁS.

A' harmadik Útam vala Bétsből Znájmnak, Iglónak, Prágába; azután Drefzdán által Berlinbe; onnan Óderi Frankforton által Borofzlóba; 's innét Nájfsznak, Troppávnak, Olmútnak, Brünnek ismét visszfa Bétsbe. Történt pedig ezen Útam 1787-dikben.

A' POSTÁKNAK FEL JEGYZÉSE, mellyeken által mentem.

						<i>Posták.</i>	
Enzendorf	-	-	-	-	-	I	} Ótria.
Stockerau	-	-	-	-	-	I	
Mallebern	-	-	-	-	-	I	
Hollabrunn	-	-	-	-	-	I	
Jezeldorf	-	-	-	-	-	I	

						elébbi 5	
Znaym	-	-	-	-	-	1	Morva Orfzág.
Freyndersdorf	-	-	-	-	-	1	
Budwiz	-	-	-	-	-	1	
Schelletau	-	-	-	-	-	1	
Stannern	-	-	-	-	-	1	
Iglau	-	-	-	-	-	1	
Stecken	-	-	-	-	-	1	Tsch Orfzág.
Deutfch Brod	-	-	-	-	-	1	
Steinsdorf	-	-	-	-	-	1	
Jenikau	-	-	-	-	-	1	
Czaslau	-	-	-	-	-	1	
Kollin	-	-	-	-	-	1	
Planian	-	-	-	-	-	1	
Böhmifch Brod	-	-	-	-	-	1	
Biechowiz	-	-	-	-	-	1	
Prag	-	-	-	-	-	1	
Szredockluk	-	-	-	-	-	1	
Schlan	-	-	-	-	-	1	
Budin	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Lobofchiz	-	-	-	-	-	1	
Aufig	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Peterswald	-	-	-	-	-	1	

						elébbi 28	
Zehist	-	-	-	-	-	1	Száfz Orfzág.
Dresden	-	-	-	-	-	1	
Groffenhayn	-	-	-	-	-	2	
Eliterwerda	-	-	-	-	-	1	
Sonnenwalde	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Lukau	-	-	-	-	-	1	
Baruth	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	Burkus Orfzág.
Mitterwalde	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Berlin	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Vogelsdorf	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Ekersdorf	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Frankfurt	-	-	-	-	-	2	
Ziebingen	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	Porofz Slézia.
Croffen	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{4}$	
Grünberg	-	-	-	-	-	2	
Wartenberg	-	-	-	-	-	1	
Neüftadtel	-	-	-	-	-	1	
Polkwiz	-	-	-	-	-	2	
Lüben	-	-	-	-	-	1	
Prachwiz	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Neumark	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{4}$	
Breslau	-	-	-	-	-	2	

60

Ohlan

	elébbi 60						
Ohlau	-	-	-	-	-	2	Porofz Slezia. Oftr. Slé.
Grotkau	-	-	-	-	-	2	
Neüfs	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Neüftadt	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Jägerndorf	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Troppau	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Dorf Teschen	-	-	-	-	-	1	
Hoff	-	-	-	-	-	1	
Sternberg	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Ollmüz	-	-	-	-	-	1	
Prosniz	-	-	-	-	-	1	
Wischau	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Pozorziz	-	-	-	-	-	1	
Brünn	-	-	-	-	-	1	
Latz	-	-	-	-	-	1	
Mariahilf	-	-	-	-	-	1	
Nikolspurg	-	-	-	-	-	1	
Poysdorf	-	-	-	-	-	1	
Wilfeldsdorf	-	-	-	-	-	1	Ofria.
Gaunersdorf	-	-	-	-	-	1	
Wolkersdorf	-	-	-	-	-	1	
Stamersdorf	-	-	-	-	-	1	
Béts	-	-	-	-	-	1	

I. L É V É L.

Prágában — — —

Ezen Utamat, mellyet leg inkább Drefzda és Berlin kedvéért váltoltam fel, a' leg szebb idő tájban úgymint Májusban kezdettem. Bétsben nem akadván egy olly Társra, kiben meg nyughattam volna, egyedül fogtam az Utamhoz. — Stokeráv a' Fejedelenhez tartozó egy kis Mező-Váras a' Duna mellett, melly Óstriában gabona vásárról híres. — Znájim immár Morvában vagyon, 's ezen Tartománynak egy nem leg utolsó Várasa. Egy hegyen a' Tája' vize mellett egy szép környékben tekfzik, szépen épült, 's foglal magában 4 Kalastromot 's egy Várat. A' Váras' tornyán az Ifjú László Királyunknak (*Ladislai Posthumi*) ki egyszer 's mind Tseh Országí Király vala, gothus betűkkel emlékezete vagyon. 1437-dikben Zsigmond Tsáfzár 's Magyar és Tseh Országí Király ezen Várasban halt meg. Közel a' Várashoz esik a' Tája' partján a' Lukai gazdag Kalastrom (*Conventus Lucensis, Kloster Bruck*) melly még nem régen a' Prémonstrátomi Szerzethez tartozott. Ezen Kalastromnak az épülete olly nagyságos, hogy akár melly uralkodó Fejedelem az Udvarával el lakhatnék benne. De minék utánna József Tsáfzár

az oda való úri módon élő Szerzeteseket el bocsátotta, most egészen pufztán vagyon. Mondják, hogy valamely Fabrikásnak immár oda ígértetett. Ezen Kalastromnak a' Prépostja vala mindenkor ezen Szerzetnek Magyar Országgi Vikáriusa 's egyfzer 's mind a' Várad-Hegyének Prépostja is. Ennek az Országunk' Gyűlésén a' Mágnások közt Széke és Szava vala. — Igló, *Iglau*, a' hasonló nevű viz mellet fekszik, 's egy népes és jól épült Város. Sok posztó készül benne, melly Olasz Országba igen vittetik Tergyezden által. A' Várason kívül egynehány papiros malom vagyon, 's a' Várasiak gabonával és komlóval igen kereskednek. Az oda való Morvai leányok kerek köpenyekben járnak, valamint a' Deákok vagy Katonák. Igen beszédesek, 's a' legényekre nézve épen nem kemények 's nem hátra tartók. Igló Brün 's Olomútz után a' Morva Tartománynak az egyik leg jobb Várasa. — A' Tartomány az ő nevét a' Morva vizétől vette, melly a' Tartományt Magyar Orzágtól valasztja. A' földje gabonával, gyümöltstsel, lennel, 's kenderrel bővelkedik. De a' lakosok még is fok gabonát hordanak magoknak Magyar Orzágból, mint-hogy a' fok fabrika felettébb népessé teszi a' Tartományt. Erdei 's tavai ízamosak, mellyek-

ben vadja és hala bőven vagyon. Bora mind azáltal és sója hibázik, melyet mind a' kettőt kénytelen magának szerezni Ústriából. A' posztó fabrikák sok pénzt takarítanak a' Tartományba, melyet azonban többnyire Magyar gyapjából készítenek. Ezen sok posztó nagyobb részről Hazánkba 's Olasz és Török Országba vittetik. Ezt kellene már egyszer Hazánkfiainak megfontolni, 's a' nyers produktumokat; fő képen a' gyapjat, ki vittetni nem engedni, hanem ott-hon készíttetni belőle posztókat. A' Tartomány-nak népe' száma egy milliomra megyen. A' lakosok nyelve a' Tsehek nyelvével meg egyez, 's a' Hazánkbeli Tót nyelvtől nem igen különbözik. Ugyan is tudnod kelletik, hogy hajdan, minekelőtte azt a' Magyarok el foglalták volna, Morva Ország (*Moravia magna*) egész a' Garam vizéig terjeszkedett, 's a' Vág, Nyitra, Zsitva, 's Garam benne folytak. Mert hogy Arnulf a' Német Király Szvatopluggal a' Morvai Királlyal 900-dik esztendő körül kezdett hadakozni, a' Magyarokat magának segítségül hozta, a' kik is valóban őtet meg segítették és Szvatoplugot egészen el tolák, de egyszer 's mind az Országát egész a' Morva vizéig magoknak foglalák. — Azonban a' Morvai Fő - Rendnek, Tisztviselőknak, 's a'

Városokban az előbbkelő Polgároknak a' nyelvök mostan, valamint egyéb Óítiai Tartományokban, mindenütt a' Német nyelv. Ezen Tartományban József Császár fok gazdag Kalas-tromot el töröltt. A' Morvaiak nagyobb részről Katolikusok, azonban találkoznak még most is fokban, valamint Tseh Országban, kik a' Hufz János vélekedésinek, mellyek a' Kalvin Tanításival fokban meg egyeznek, hitelt adnak. A' Tartomány leg főbb manufaktúrái az Iglai, Znájmi, Fulneki, 's Trebitli posztó manufaktúrák, de leg fő képen a' Brüni, melly olly finom posztót készít, hogy a' rőfje 6, 7, 's 8 forinton el kél. Azon kívül készül bársony, manzsester, és plus Brünben; kattan Tuletlützon, gyólts Lettovitzon; 's papiros Iglón, Senbergen, és Langendorfon. Vagynak a' Tartományban Üveg - huták is, úgymint a' többi közt Buchlón a' Magyar Ország felé való határon. A' Tartománynak a' Tzimere egy vörös és ezüst szinnel tarkázott egy fejű Sas. — *Deutſch Brod*, Német Rév, egy régi Királyi Város, a' melly már Tseh Országban fekszik. A' Városnak mondatnak lenni egynehány falui. A' Várason kívül a' Póstháztól nem meszsze áll egy Ágoſton Szerzetesek' Monostora. Tsafzláv hasonlóképen egy Királyi Város, mellynek Öreg Tem-

plomában ama' Hufzitáknak híres Vezérek Zsis-
ka János 1424 - dikben temettetett el. Ez most
a' Kerületnek FŐ - Városa, *Kreisstadt*, bir egy
szép Várasházzal, 's egy nagy négy szegletű
piatztzal. Nem messze vagon innen Kuten-
berg egy Bánya-Váras, melly hajdan ezüst Bá-
nyáitól igen híres vala. Ott verettettek 1300-
dik körül az első ezüst garasok, mellyek most
immár olly ritkák, 's Tseh garafoknak nevez-
tetnek. Kolin Királyi Váras, az Elbe (*Al-
bis*) partján fekszik. Vagon egy nagy piatza,
's egy Kaputzinus Monostora. Ezen Váras 's a'
közel való Plánián Pósta helység között, vagy
is inkább a' Plánián 's Chotzemitz helységek
között esett 1757 - dikben ama' véres ütközet,
melly a' nagy Fridriknek az ő további nagy
szerentséjét hátráltatta. A' Poroszok az Óstriaia-
kat itten meg támadták, de meg verettettek.
A' mint mondatik, Nádasdi Ferentz hozott itt
leg többet a' győzedelemhez. Az ütközetet ma-
ga a' Király egy Vendég fogadónak felső abla-
kiból kommandirozta, melly épen az Ország
útja mellett egyedül áll, 's hol a' táborának ak-
kor a' közepe vala. Ezen Vendégfogadó falain
még most is meg látzik egynehány algyú golyó-
bisnak a' nyoma, kihez képest a' Király sem
vala nagy bátorságban. *Böhmisch Brod*, Tseh

Rév,

Rév, egy rongyos és pufzta Királyi Város. Ezen egymás után említett három Tseh Városon, úgymint Tsafzlávon, Kolinon, 's Tseh Brodon vóltaképen meg látszik, hogy hajdan jobb karban lehettek, még a' Tseh Király Prágában lakott. Mind a' hármat többnyire Tóke-Tseh (*Stock Böhm*) lakja, 's azon kívül a' fok Zfidóság. — Prága Tseh Országnek Fő-Városa a' Mólva' vize két felén tsak nem az Ország' közepén fekszik. A' Kő-hid, mellyet IV. Károly Tsáfzár 's Tseh Orzági Király itt ezen 1357-dikben építtetett, a' hofzfaságban a' Régensburgi 's Drefzdai Kő-hidakat fellyül haladja ugyan; de a' Régensburgi régiebb 's a' Drefzdai szebb fokkal. Rajta fok fele Szenteknek értz és kő szobrai találkoznak, mellyek mindazáltal a' mesterségre nézve keveset érnek. Köztök a' Nepomuki Sz. Jánosnak is értzből készült szobra szemléltetik. Ő hajdan a' Királynénak Gyóntatója vala, 's Ventzel Királytól ezen Hidről a' vízbe le vettetett, 's 1729-dikben a' Szentek közé helyheztetett. A' Város bástyákkal vagyon körül véve, de a' mellyek nem foká védelmezhetik, mivel a' Város az Ő nagysága miatt igen számos őrt álló katonaságot (Garnizont) kíván, 's minden részéről bé lehet álgyúkkal lödözni. A' házaknak számok 6 ezernek mondatik lenni, mel-

lyek többnyire termett köből, 's magasan és erősen vagynak fel építve. Azok közt fok derék palota található. A' Templomoknak a' számok 92-re, 's a' Klastomoké 40 egynehányra megyen. A' Váras' Népe' száma a' Zsidókkal együtt mintegy 83 ezer ember. A' serfőzés itten felettébb fok embert táplál. — Az egész Prága 4 Várasból áll, úgy mint az Ó és Új Várasból, a' melyek Moldvának egyik felén fekszenek, 's a' Kis-Félből (*Kleine Seite*) és Felső Várasból (*Hradsinból*) melyek a' folyónak másik felén állanak. Az Óvárasban fekszik a' Zsidó-Váras, melly mintegy ezer házat foglal magában. A' Tajni Udvarban (*Teiner Hof*) melly hajdan a' Tseh Hertzgeknek lakások vala, minek előtte a' Tseh Fejedelmek Királyokká lettek, most többnyire tsak árúk tartatnak. A' mellette való Templom az Óvárasnak leg régiebb Temploma, 's benne található *Ticho Brabe* Tüillagnézőnek a' Sirja. Az idevaló Univerzitást IV. Károly állította fel 1347-dikben. A' Jezsovíták volt Kollégioma egy a' leg nagyobbak közül vala, mellyekkel birt ezen Szerzet Európában, 's valamint mondják, mindeneftül tsak nem 200 Jezsovítát foglalt magában. A' mellette való Sz. Kelemen Templomától *Collegium Klementinum*nak neveztetett, 's birt egy derék könyvestárral 's

egy tfillag néző toronnyal. — Az Újváraft az említett IV. Károly 1348-dikban rakatá, 's Károly Várasának hivatá, *Karlow, Karlstadt*. Az Óváraft egész a' Móldva vizéig veszi körül, széles és egyenes útszakkal, 's mintegy 2 ezer házzal bir. A' Piaristáknak egy Kollégyiomjok, Templomjok, 's Oskolájok vagyon benne. Ezen Várasnak egy része, melly Bortsitznak neveztetik, a' fajtalan fehérnéptől régtől fogva szint olly híres, mint a' Posonyi Váralja, vagy Bétsi Spittelberg. De minthogy most immár szabadabb kereskedések vagyon, valamint az említett két Várasban, úgy itt is Prágában szabadon lakhatnak, valahol akarnak. Az Új és Óváras között, a' hol annak előtte a' Váras' árka vala, most egy gyönyörűséges sétálóhely vagyon. Tsak a' kár benne, hogy noha elég-helye lehetett, még is az élőfák között a' sétálóknak való hely igen szűken hagyatott; azonban a' mennyire szűk a' hely, annyira ismét jó hofzfú 's mezfze vízen. — A' Kis-Fél, vagy is Várasnak Kisebb Fele (*die Kleine Seite*) mellyben az említett köhidon által jöhetni, a' Prága Várasának leg régiebb része, 's a' mint mondják, Libusától épitetett fel. Ugyan is az Óváras tsak az Újvárasra nézve régiebb. A' Kis-Félben való Sz. Miklós' Temploma, melly annak előtte Jezsovi-

táknak a' Templomok vala, egy gyönyörűséges Templom, mellynek a' szépségre nézve mását nem igen találni. — A' Felső-Váras vagy is Hradfin foglalja magában a' Királyi Várat, mellyben még ama' szobát is meg láthatni, mellynek ablakiból a' Tsáfszárnak Hívei *Slavata*, *Martinetz*, és *Platter* Urak a' fel zúdúlt Tsehektől le vetettek. Ezen Várban vagon a' Sz. Vida' Öreg Temploma is, melly a' Sz. Testekre, arany és ezüst edényekre, 's óltári ruhákra való nézve igen gazdag. Ezen Templomban fekszik el temetve a' Nepomuki Sz. János is fok Tseh Hercegekkel 's Királyokkal együtt. A' Templomhoz vagon kaptsolva Sz. Ventzel (Göntzöl) Kápolnája, mellynek a' falai merő Tseh agát 's jáspis limitott darab kövekkel vagnak ki rakva régi munkával. Mindjárt a' Vár mellett vagon az Érseki Palota, a' melly is egy szép újmodi épület. A' Hradfinban való Lórétomi Kápolna, melly a' Kaputzinusokhoz tartozik, az Olafz Lórétomi Sz. Háznak Példája. Annak által ellenében áll a' Tsernin Palotája, melly egy valóban nagyságos épület. — A' Várasnak által ellenébe más egy hegy vagon, melly hasonlóképen fallal vagon körül véve. Ezen hegynek az oldala egynehány szép kertekkel 's mulató vagy is nyári - házakkal vagon meg rakva, mellyek

igen

igen jól esnek szemben, 's egy szép ámfiteátramot tsinálnak. Ezen kertekből, mellyek közt a' Fejedelem Lobkovitz kertje leg inkább nevezetes, igen úri kiáltás vagyon a' Várasra le felé. Középett a' széles, de nem mély Mőldvában két kis Szigetek fekszenek, mellyek kis és nagy Velentzének nevezetnek, 's mellyek a' nyilván való mulatságra el vagynak készítve. A' többit Prágáról jövő Levéllel.

II. L E V É L.

Prágában — — —

Ezen Váras igen sokszor ostromlatott, 's gyakorta meg vétetett. 1631 - dikben a' Száfzok, 1648-dikban a' Svédok, 's 1841-dikben a' Frantzok és Báborok meg vették. 1742-dikben az Óstriaiak 20 ezer Frantzot bele tsuktak Prágába, kiknek *Broglia* 's *Bellisle* Marsalok parantsoltak, 's a' kiknek noha nagy éhséget kellett szenvedniek, de még is vitézi módon sokáig védelmeztek magokat, 's végre rézfint el szöktek a' Várasból, rézfint szabad el menetelt kaptak. 1744 dikben a' Poroszok (Burgosok) minekutánna hét napig a' Várasba tüzeltek, végre meg is vették; de még azon éftendőben oda hagyták. 1757-dik-

dikben a' Porofzók 's Óstriaiak ezen Váras mellett igen véres ütközetet tartottak, mellyben az első győzedelmeskedtek, 's arra a' Várust bé kerítették 's *bombardirozták*, álguzták, mi által az Újváras és az Óvárasnak fele el pufztított; de a' Várust még sem vehették meg, mert az el vesztett Plánián mellett való ütközet után az ostromlásától el állottak. A' le rontott házak azóltától ismét fel épültek. A' Sztrahovi kapun kívül a' Várustól egy órányira fekszik az úgy nevezett fehérhegy, melly az 1620-dikban rajta tartatott ütközet miatt, mellyben Fridrik Pfaltzgróf 's koronázott Tseh Király olly szerentsétlen vala, még most is hires. A' Zsidók tefzik egy nevezetes részét az ide való lakosoknak. Az ő számok itt mint egy 20 ezer lélek. Ő nekik itt az ő Várasokban mindenféle mester embereik vagynak, úgy mint szabók, szütsök, vargák, 's t. a' f. kik többnyire az útfza közepén dolgoznak. Tsömört szerző tisztátalanságok 's az ő hitvány elzkozeik őket a' Keresztényektől meg különböztetik. Az ő szorgalmatofságok itten tsodálkozásra méltó. Tsak nem minden vendégfogadóban egy Zsidó vagyon, ki a' házi inasnak *Hausknecht*, hivatalját ingyen tefzi, 's a' Vendégeknek béres inasként szolgál. A' Prágai fehérnép szép, tsinos, beszéds, 's társalkodó. Éjjel min-

mindazáltal az útfzát el álló leányok miatt az ember itten nem bátorságos, kik minden szegletnél 's kapu alatt az ellenséget losik, 's ütközetre várnak. A' szerelmet Ovid is háborúnak hija, 's ezen leányok ama' kis Istennek segyvereerei, mint hogy az Ő nevében vitézkednek. Mondják, hogy ezen vitézlő népnek itten felettebb fok sebese vagyon. Tseh ország a' gabona' dolgában igen termékeny Tartomány, mivel azzal nem csak a' földje népét tarthatja el, hanem efszendőnként fokot is ki küld belőle. Bora mindazáltal felettebb kevés terem, mert ki vévén a' Melnikit 's Podszkalszkit, a' mellyek mindazáltal két jó vörös borok, egyéb bor az egész Országban nintsen. Sója hasonlóképen hibázik, 's mind a' két portékát, szinte valamint a' Morva Tartományja, többnyire Óstriából veszi. A' fok erdei mindenféle vaddal bővelkednek, 's a' folyói és tavai sok féle jó hallal. Vagnak ezüst, réz, vas, fehér és fekete ón (tzin és ólom) timsó, kénkő, 's kőszén bányái. Főképen a' fehér ónja híres, 's az Angoly országi után leg jobbnak tartatik. A' hegyeiben fok drága kövek találkoznak, mellyek közt a' gránátok leg többet érnek. Ezen Tseh gránátok a' napkeletieknél fellyebb betsültetnek. A' Tseh gyémántoknak 's egyéb ide való drága köveknek a'

fényök ugyan meg vagyon, de nem elegendőkép-
pen kemények. Azon kívül fok mesterséges kö-
vek, *Compositions Steine*, gomboknak, petsétnyo-
móknak, 's egyéb másnak készíttetnek itten,
mellyekkel a' Tsehek a' szomszéd Országokat
szüntelen járják. Vagynak az Orzágnak fok
féle favanyú, keserű, és hév vizei, mellyek közt
lég hiresebbek: az Egri és Desni favanyú víz,
a' Szedlitzi és Sajdsitzi keserű víz, 's a' Karlz-
bádi és Teplitzi hév víz. A' folyói közül leg
nevezetesebbek: az Elbe, Mőldva, 's Eger vi-
ze. Az Ország hajdan népesebb vala, de a' Po-
rofz és a' belső háborúk a' földjét nagyon el
pusztították. Most mindazáltal ismét népesedik, a'
mit is leg inkább a' fok manufaktúrái szereznek.
1771-dikben tett az Ország népe' száma minde-
nestül 2 milliom 's 500 ezeret. Az Ország' Rend-
jeit a' Fő Papok, Nagy Urak, *Praelati, Magnates*,
Nemesek, és Várasak teszik. De a' Nemesség
mostan a' Nagy Uraktól igen el vagyon nyomva,
mellynek ez a' leg nagyobb oka, a' mint mond-
ják, hogy a' Nagy Urak fok Nemes jószágot meg
vettek, mellyekből többnyire *Majorat 's Fide-*
commissum jószágokat tsináltak. A' Tseh nyelv a'
Tót nyelvnek egyik neme, mellyet a' ki tud,
az Orofzt, Lengyelt, Horvátot, 's Rátzot meg
érti, 's velek el is beszélhet. A' Tseheknek
mosta-

mostani Országokba való jöveleteket a' válogatottabb Írók a' VI. Századba helyhezteszik. A' Márkománoktól, melly egy Német Nemzetség vala, foglalták el az országot. Ezeknek maradékaik lehetnek azon Németek, kik minden felől az országnak hegyes határait lakják még most is, mert tudni való, hogy köröskörül az Ország' határain Németek találkoznak, az Ország' közepét pedig, a' melly is szép és többnyire térs Tartomány, a' Töke Tsehek lakják. Ezen Töke Tsehek igen szeretik egymást, valamint szinte a' Hazájokat is. Ők a' Németeknek nem nagy barátai, a' mit is némellyek Hufz halálától származtatnak, de mások más okát mondják. Elég az, hogy gyakran hallhatni tőlök a' következő szókat: *Preklati Nemtzi, Zatratszani Nemtzi*, a' mi is annyit tesz, mint: átkozott 's el kárhozott Németek. Ki mondhatatlanul utálnak mindent, valami Német, 's midőn Parantsolattal valának kéntelenek gyermekeiket Német oskolákba küldeni, ez őket még inkább el idegeníté tőlök. Sok féle énekeik vagynak ama' győzedelmekről, mellyeket az Ő Eleik Zsiska vezérlése alatt a' Németeken vettek, 's Ők még most is meg emlékeznek arról, hogy az Udvar lakása Prágában az Országot hajdan virágzóvá tette, 's kedvetlenséget mutatnak azon, hogy Óstria, az

Udvar' lakása helyére tekintve, az ő Országok elejébe tettetik, 's ezfendőként olly nevezetes somma pénz rész szerént az Udvar által, 's rész szerént az Uraságok által Bétsbe hurtzoltatik. A' meg holt Mária Terésia a' Tseheket nem igen szerette, 's ugyan azon okból ezen Országot nem is igen látogotta, József ellenben olly annyira kedveli őket, hogy alig ditsekedhetik nagyobb hajlandóságával más akármelly népe. Az Óstriaiak ugyan a' Tseheket többnyire ostoba, goromba, hamis, 's érzékenytelen népnek tzimerezik; de a' ki őket jobban esméri, 's nem részre hajló, ezen Nemzetben fok érzékenységet 's jó természeti éfzt talál fel. Ők a' Tudományokban 's mesterségekben előmenetelesek, 's több és jobb Muzsikást és Vadászt nem olly könnyen találni egy Nemzetben mint köztök. Sokan azt állítják, hogy immár a' VI. Században kezdetek a' Tsehek a' Keresztény hitre térni; de bizonyosabb ennél, hogy Methódus 's Tzirillus Görög Barátok által a' XI. Századnak közepe felé tanítottak rá. A' XIV. Században Hufz János 's egyéb Tárfai a' Pápa 's a' Papi hatalom ellen ki keltek. De mint hogy Hufzt a' Konstantzi Egyházi Gyűlés tüzre ítélte, 's az ő követőit a' Tseheknek nagyobb részét, az átok alá vetette, ezek olly igen fel indultak ezen, hogy ebből fok ezfendei vé-

res háború következett. A' Hufziták 's Prótestáns Tsehek egész II. Ferdinándig fok vízfzontagságok által még is fen tartották magokat; de minekutánna 1620-dikban a' Fehér hegyen az új Királyokkal Fridrikkel meg verettettek, melyet a' Tsáfzár Makszimiliánnak Bábor Hertzegnek köszönhetett leg inkább, leg ottan minden szabadságoktól meg fosztattak, 's kik külsőképen leg alább a' Római Vallásra által nem léptek, azok az Országból számkivetettek. Azóltától fogva a' Kathólikus hit az uralkodó Vallás Tsek országban, 's a' Prótestánsok tsak alattomban merték követni Vallásokat egész II. Józsefig. A' Hubertzburgi békeség szerzéssel 1763-dikban el végzett háború előtt a' Tseh Ország tsak kevés fabrikákkal 's manufaktúrákkal birt, ki vévén hogy *Reichenberg, Leipa 's Neubausr* Várasaiban jó posztó 's némely más helyeken szép papiros, agyag edény, kard, tőr (kotzpred) 's kés vasak, és finom üvegek készítették. De ezen háború után a' kézi műhelyek annyira meg jobbítottak, 's meg szaporítottak, hogy most Tseh ország minden idegen árúk nélkül tellyeséggel el lehet. Ugyan is készűl az Országban mindenféle vas, üveg, agyag, 's galantériás árú. Nem külömben fokféle posztó, tzajg, batifzt, gyólts, váfzony, tsipke, kalap, keztyü, haris-

D d

nya,

nya', papiros , keserű só , hamis portzellán , tsinált kő , varró tű , tükör , fegyver , 's tzin munka . A' mi a' kereskedést illeti , az Országból a' Száz Tartományba fok gabona hordatik ki . Komló , hamú zsír , vad hús , halak , 's az Egri fanyarvíz víz hasonlóképen bőven ki vittetik . A' műhelyi árukban pedig papiros , üvegek , tükrök , fegyver , bőr , tzerina , posztó , tzejg , gyólt , vászon , galanteriás , fazekas , 's afztalos áruk . Ezek nem tsak az Ústriai egyéb Tartományokba , hanem Olasz , Spanyol , Portugal , sőt Török országba is igen ki vittetnek . Az Ország most ugyan örökös , de hajdan választó vala , noha a' Rendei többnyire a' meg holt Királyi Familiánál maradtak , valamint szinte a' mi Eleink . I. Ferdinánd már 1547-dikben az Országot egy végezésével örökösnek hirdeté ki ; de 1620-dikban a' fehér hegyi ütközet után lett azzá tellyességgel , úgy hogy az óltától fogva a' Rendei az Uralkodás következése' dolgában nints legkisebb szavok . Az ország a' Római Német Birodalomhoz tartozik , 's a' Tseh országi Király a' Birodalomnak a' Fő Pohárnokja . Ezen Tifztséget az Udvarból most mindég a' Gróf Althánok birják , kik is azon okból a' tziemerőkben egy poharat viselnek . Az Udvarnak ezen Országból

való

való jövedelme mint egy 15 millió forint. Az Ország' Tzimere egy kettős farkú ezüst oroszlány vörös mezőn.

III. L E V É L.

Drezsdában — — —

Prágát el hagynom igen nehezen esett, mivel benne sok kedves óráim valának. Ezeknek Szerzőik pedig egynehány barátim valának, kikkel már az előtt Bétsben megismerkedtem. De mint hogy végre mindennek el kell múlni, én is el bútsúzván tőlök, utamhoz fogtam. *Schlan* egy Váraska, mellyben a' Piáristáknak és Szürke Barátoknak Klástromok vagyon. *Budin* egy más Váraska az Eger vize mellett, *Dietrichstein* Fejedelelemhez tartozik. *Lowosbitz* a' Várral 's hozzá tartozó 11 faluival a' Bádeni Márkgróf birtokában vagyon, 's gabonával a' Száz Tartományban nagyon kereskedik. Közel a' Várashoz a' Porofok 's Óstriaiak között 1756-dikban történt egy tüzes tsata, 's azon alkalmatósággal a' Várás is hamuvá tettetett. *Auffig* egy Királyi Várás, melly egy szük és hegyes környékben az Elbe partján fekszik. A' Várás' határában terem ama' vörös, édes, és erős Podszkalfz nevű bor. Többnyire zavaros 's egy esztendőnél ritkán tart el tovább.

Nem messze a' Váraftól fok közfén ásatik a' földből. *Peterswald* egy igen hosszú 's nagy helység az Ország' határán. *Zebist* az első Pósta helység a' Szász Tartományban, a' melly is Gróf Brülhez tartozik. Drezda a' Szász Tartománynak Fő Városa, 's Német országnak a' leg szebb Városa közül való. Az Elbe vizének mind a' két partján gyönyörűen fekszik, fok Dikafatériomoknak Székes helyök, 's bástyákkal és árkokkal vagyon meg erősítve. A' Város három részre osztatik, úgy mint Belső Várasra, Újvárasra, 's Fridrik Várasára. A' Belső Város, melly másként Fejedelmi Rezidentziás Várasnak 's új Drezdának is neveztetik, az Elbe vizének jobb felén fekszik, 's bir két piattzal, mellyek ó és új piattznak hivattatnak. A' Választó Fejedelemnek vára egy régi épület, melly minekutánna az 1702 - diki tűz által fokat szenvedett, újra ismét helyre hozattatott. A' Szálái Fejedelmek, de leg inkább az úgy neveztetett Zöld Bólt figyelemre méltó benne, melly Európában találkozó leg gazdagabb 's leg hiresebb drágaságok' gyűjteményekkel az elsőség felett vetekedett. Ez tulajdonképen a' Fejedelem' Tárháza, *Schatzkammer*. A' kezdője 's fel állítója Ágost Választó vala, ki után még szüntelen szaporodott. De a' háború, mellyet a' Tartomány 1756 - diktól fogva egész

1763-dikig fzenvedett, ezen Gyűjteményt is jóval meg fogyasztá; noha némellyek azt tartják, hogy a' Hollandoknak zálogba vetett drágaköves 's gyöngyös portékák immár vizszfa váltattak, 's a' Gyűjteménybe vizszfa helyezetttek. A' Szvinger nevű Fejedelmi kertnek szép épületiben találkozik egy Természeti, Metszett rezek, Borbély- Bontzó- 's Égvizsgáló Mesterséges eszközök vagy is Remek munkák Kamarájok, 's egy szer'smind a' Fejedelmi Könyvestár is. A' leg nevezetesebb épületei ezen Város' részének ezek, úgy mint: az Operaház, az Istállók, mellyeken az Irott képek' Galleriájok találkozik, a' Fegyverház, mellyet 1756-dikban a' Poroszok jobbára ki üresítettek, 's a' melly nagy épület alatt a' Fejedelmi pintze vagyon, a' Hertzegfinak Palotája Tafenbergben, a' Fejedelmi Kantzellária, Müntz, és Öntő ház, az Udvari Patika, a' Gróf Brül Palotája az Ágost útszában, ugyan annak képes Szalája a' bástyákon, a' Lubomirszki Palotája, 's még egynehány. Az említett Fejedelmi Képes Galleria a' leg elsőik közé tartozik Európában. Abban a' leg nevezetesebb darab az Idvezítőnknek születe, melly közönségesen tsak Éjtszakának nevezetik, 's Korregyió leg jobb munkájának tartatik. Mondják, hogy száz ezer forintnál többbe telt. De mások elejébe teszik hasonlóképen Korregyió-

tól való Sz. Györgyöt. Karátsinak is fok derék munkája találkozik ezen Galleriában, a' legjobb darabja is. Ez egy Sz. Rokkus, ki alamisnát ofztogat. Olafz országban ezen darab az *Opera dell' Elemosina* név alatt esméretes. A' Templomok között leg nevezetesebbek 1 Szent Kerefztnak új és szép Temploma, melly a' Várasnak az Öreg Temploma, 's mellynél a' Drefzdai Superintendens tartózkodik. Midőn 1760-dikban a' Porofzok a' Várust ostromlanak, akkor ezen Templom nem csak a' tornyát vesztette el, hanem egészen el is pufztított. Ezen Templom mellett egy Deák iskola vagyon. 2. a' B. Afzony' Temploma, melly egy tsodálatos módra építettett. 3. a' Sz. Zsófia Temploma, melly az Udvari Evangyélikus Templom, 's 4 a' Katolikus Udvari Templom az Elbe hidjánál, melly egy igen szép 's gyönyörű épület. A' Reformátusok az Isteni szolgálatot egy különös házban tartják. A' Külső Várasban is fok és derék nagy Ház és Templom találkozik. Midőn 1758-dikban az Óstriaí Tábor Drefzdához közelített, hogy azt meg vehesse, a' Porofz várbéli Kapitány, *Commandans*, a' Külső Várasnak egy nagy részét meggyújtotta 's hamuvá tette; 's midőn 1760-dikban a' Porofzok a' Várust ostromolni jöttek, az Óstriaí várbéli Kapitány a' Külső Várasnak többi részét

is fel gyújtatta, 's azon útfázakat is el pufztíttatta, mellyek az elébbeni ostromlásban a' Poroszoktól meg kéméltették. Szegény Drefzda, be fokat kellett fzenvedned mind a' két felől! de hiszen Prága sem járt különbben. Az Elbe' hidja, vagy is az Ágost' hidja, melly az említett 's az említendő Várost öfzve köti, egy a' leg nevezetesebb hidjai közül Német országnak. Merő szép vágott kövekből állíttatott fel, 's II. Ágost Király által a' szélességének mind a' két felén a' gyalogolók' számokra egy alkalmas járásfal 's nyugodni való padokkal meg nagyobbíttatott. A' hidon egy meg aranyozott Fefzület egy mesterséggel tsinált kősziklán áll, 's annak által ellenében két szobrok állanak, mellyek közül az egyik Lengyel országot, a' másik pediglen a' Száfsz Tartományt ábrázolja, 's mind a' kettő között a' Királyi 's Választó Fejedelmi Tzimerek köre tiszván ki vagynak vágva. Ezen a' hidon azon szokás vagyon, hogy mindég a' menőnek a' hidnak jobb felén kell járni, a' mi is azt szerzi, hogy a' menők egymásnak szemközbe soha sem jönnek, ki térni nem kéntelenek, 's egymásba nem ütköznek. Én azonban ezen szokást, mellyet a' Fejedelem Rendelése hozott, nem tudván, mindjárt az első nap délfelé az Új Várasba ki fordulván, a' hidnak bal felén jártam, 's hogy épen

a' *Wachtparade* előmbe jöddögelt, a' Katona Tiszt mezfzéről intett, hogy a' túlsó részre által mennek. De én nem tudtam, mit akar, hanem egy végben meg állottam, 's midőn közel lett volna hozzám, mosolyogva a' szokást meg fejtette. Az Újváras, melly nem tekintvén a' nevére régibb az elebbeninél, már Nagy Károly' idejében 800-dik esztendő körül birt egy várral, a' mellynek közföni eredetét a' mostani Váras. A' Piatzon egy értz 's meg aranyozott szobrot lóháton szemlélhetni, melly a' II. Ágost Királyt példázza, 's 1736-dikban állttatott fel. Attól fogva egész a' fekete kapuig hársfákból való egy hosszú sétáló vagyon. A' nevezetesebb épületei ezen Várasnak a' Kafzárnyák, a' Vadász, Orofzlány, 's Medve Udvar, a' Kadét Akadémia, de leg inkább az úgy neveztetni szokott Japáni vagy is Hollandi Palota az ott találkozó fok és nagy árú külföldi 's otthoni portzellánnal, 's hozzá tartozó kerttel. Ebben a' Palotában a' Majzeni portzellánnak is, mélyet közönségesen nálunk Száz portzellánnak neveznek *Niederlagja* vagyon. A' Fridrik Várasa a' Belső Váras mellett fekszik. Abban a' Gróf Brül nagy kertje 's nyári Palotája leg nevezetesebb. Drezda ezen Százádnak a' közepén a' Nemet országnak leg szebb és leg vigabb Várasa vala; de minekutánna a' Porosz hábo-
ruk-

rukban olly fokot szenvedett, az ő szépsége is nagyon meg hanyatlott. A' népe' száma 1755-dikban 90 ezerre ment fel, 's 1777-dikben csak 30 ezret számláltak benne, most mindazáltal újra 50 ezerre mondják. A' Hubertzburgi békeségtől fogva, melly 1763-dikban történt, ismét szépül és népesül, 's most újra Német ország' leg szebb Várasának méltán nevezhetni. A' többik Drefzdáról és a' Száfsokról jövő Levéllel.

IV. L E V É L.

Drefzdában — — —

A' Váras 1756-dikban a' Porofzoktól meg vétetett, 's 1759-dikben ismét az Óstriaiktól. 1760-dikban a' Porofzoktól újra ostromlatott, de meg nem vétetett, noha felettébb meg rontatott 's el pufztított. Ugyan is egy szerentsetlen gondolat vala, ezen szép Várust meg erősíteni, 's meg foghatatlan dolog, hogy még most is, a' helyett, hogy a' bástyák le rontatnának, újra meg jobbítottanak 's meg szaporítottak. Egy olly Tartománynak mint a' Száfsok földje, melly a' *Neutralitást* az Óstria 's Porofz ország közt való háboruban maga erejével fel nem tárthatja, leg tanácsosb vólna, hogy annak Fő Várasa bástyák nélkül maradna. Az 1758diki 's 1760-diki pusz-

tításnak emlékezete még nem olly régi 's az Uralkodásnak, *der Regierung*, Intést adhat. Ezen Századnak közepén a' Drezdai Udvar a' leg fényesebb Udvar vala Európában. Mondják, hogy csak az Udvari Muzsika, Opera, és Ballét ezfendőként a' Fejedelemnek 300 ezer forintjába teltek. Az asztala, vadászata, 's istállói ezen költségnek tellyesen meg feleltek. Valamennyi Országból az idegenek ide gyülekeztek, 's Drezda a' jó iznek 's finom élet módjának akkor közép pontja vala. Az Udvarnak számos emberei 's az idegen és otthoni Uraságok a' pénzt forgásba hozták, 's a' kereskedést és a' mesterségeket meg elevenítették. Azon közben az adóságok is szaporodtak, mi miatt azonban a' Fejedelem a' szokást meg nem változtatta. Egykor, midőn az Operában ama' szép áldozat' tüze el maradt, melly egyébkor egy Templomban szokott égni, 's több száz tallérban telt, a' Minifter a' Fejedelemnek tudtára adá, hogy most az egyszer a' Pogány Istenségnek 30 forintos tüzzel kell meg elégedni, mivel a' kasszában a' pénz hibáznék; a' Fejedelem azonnal keménnyen meg hagyá neki, hogy leg közelebb való elő adásán ezen Operának ismét, valamint az előtt, ama' fok száz tallér el égettessék. Sokan azt állítják, hogy ezen Várost nem annyira a' háború pufztítá el,

mint

mint az Udvarnak takarékosága, melly a' nagy tékozlásra következett. Tudni való dolog, hogy az ide való Fejedelem az Óstria-i Házzal szövetséget vetett, melly által a' Porofz Királyt igen meg sértette, 's maga ellen fel indította. Ezen Király a' vigadozáshoz szokott Tartományt színt úgy meg lepte, valamint XII. Károly Lengyel országot. A' Százf Ármádia, melly annyira bizakodott, 14 ezerből állott, 's egyetlen egy lövés nélkül magát meg adta. Mondják, hogy némelly Óbesteri Heréltek valának. A' Porofz Királynak ostromozása lassanként fel veré a' Száfzokat az álmokból. Minden úri dolgok, ki vévén a' mit annak előtte a' Ministerek el dugtak magoknak, mint egy el fuvottnak látszott. A' minapi Operák helyett *Brandschazungokból*, *Lieferungokból*, *Schuldfoderungokból*, 's más a' félékből való kontzert kezdett a' füleikbe hangzani, melly a' minapi fársángi lármával irtóztatóképen ellenkezett. Az egész világ a' tartományt el veszettnek gondolá, 's nem is menekedhetett volna meg másként, ha tsak a' népnek ki mondhatatlanul munkálkodó lelke folyamodását a' takarékosághoz és szorgalmatofságához nem vette volna, és színt olly józan 's haza szerető Ministerek a' Kormányhoz nem jutottak volna, valamint részegek 's áru-lók valának az előbbeniek. A' Városban 's a'

szom-

szomszédságban fok szép árú kézűl, úgy mint: finom posztók, tzejgok, harisnyák, szőnyegek, üvegek, tükrök, 's mindenféle arany, ezüst, és felyem portéka. Az ide való házaknak külső és belső vóltok szebb és jobb izű, mint a' Bétsi vagy Prágai házaknak, tsak hogy a' falaik fokkal gyengébbek, 's a' házak nem olly erőfen vagynak fel építve. Elbének említett szép hidján a' ki látás ki mondhatatlanúl gyönyörű. A' folyó itt immár jó széles és mély, 's többféle vitorlás hajókat, valamint a' Rajnán, szemlélhetni rajta. Mind a' két nemű fiatal személyek itten szép termétüek 's tiszta képüek. Én fok Országának kívánom, hogy színt olly szép és fris menyetskéi 's leányi lennének, millyenek az ide valók. Tudom ugyan azt is, hogy midőn Bétsben némelly Urak bizonyos Társaságban a' Száz fiatal népet szépségéről igen ditsérték vólna, egy Bétsi szép menyetske nekik így felelt. „Adjatok nekünk tsak olly szép férjfiakat, a' „millyenek a' Száfzok, a' többit reánk bizzátok. „De tsak ugyan mások is azt találták, hogy mind eddig a' Száfz fehérnép' szépségét femmi más Német tartományban fel nem találhatni. A' Száfzok Luther idejétől fogva lettek leg inkább nevezetesekké, 's ők a' Tudományokban az egyéb Németekre nézve színt azok, a

mik

mik valának egynehány Száz ezteendőök előtt a' Toskániaiak a' többi Olaszokra nézve. Az evés 's ivás dolgában a' Szászok felettébb mértékletesek, 's a' Drezdaiak a' Bétsiekhez, Prágaiakhoz, 's Műnikiekhez képest ezen dologban köldűsök. A' leg jobb házaknál is itten a' vatsora helyett tsupán irósvaj 's tányérra vékonyan metfzett sódar tétetik az asztalra. A' Fő Rend' tselédje koránt sem olly számos mint Bétsben, mert a' jövedelme is koránt sem olly nagy mint ott. Azonban a' Köz Rendnél a' nagy szegénység is fzint olly esméretlen, valamint a' fok kints. A' pénz, melly a' Városban forog, többnyire a' kereskedés 's a' kézi művek által kezeltetik, 's ezen tekintetben Drezda Műniktől 's más hasonló Városoktól igen el üt, mellyek tsupán az Udvertól 's az Uraságok' költésökből veszik táplálásokat. Ezen egyetlen egy Városban több fabrikások 's hafznos mester emberek találkoznak, mint egész Bábor országban. Hogy a' Szászok Haza szeretőök, 's a' Báboroknál, sőt az Óstriaiknál is szorgalmatosabbak 's ki világosodottabbak, azt nem annyira a' Valásnak, mint a' tartomány belső állapotjának közfönhetik. A' Fejedelem' hatalma itten sokkal meg határozottabb mint akármelly egyéb Uralkodónak Német országban. A' Tartománynak Rendjei okossággal,

's bá-

's bátorsággal tudták magokat szabadságikban meg tartani, mellyeket a' Birodalomnak leg több tartományai inkább restséggel 's félékenységgel mint sem a' Fejedelmek keménységök miatt vész-tettek el. Az Udvar a' tartomány Rendjeinek helyben hagyása nélkül semmi adót nem nagyobbíthat. Ő néki tulajdon kasszája vagyon, 's a' tartomány jövedelméhez kedve szerént nem nyúlhat. Ez 11 milliomot téfzen, mellyből minden vér szerént való Hertzegfinak 50 ezer tallér vagyon Apanás gyanánt ki rendelve, úgy mint Albert Hertzegnek néhai Helytartónknak 's egyebeknek, kik elég számosan vagynak. Alig találkozik Német országban egy tartomány, melly nagyságához képest annyit hozna bé mint a' Szászok' földje. A' való hogy itt a' mindenféle adó nem kitsin, de kevés tartomány is győzhetné azt, 's mint hogy a' tartománybéli kassza a' Fejedelemnek kedve szerént való bényúlásától bátorságban vagyon, 's a' Rendek többnyire értelmes és igaz haza fiak, a' bé szedett adó ismét a' tartománynak javára téríttetik. Semmi se lehet szembe tűnőbb mint ha a' Szász 's Bábor tartományt öfzve hasonlítjuk. Mind a' két földnek a' nagysága tsak nem egyenlő, sőt az ő belső állapotja is, ki vévén, hogy a' Báborok a' szabadságaikat az újabb időkben el itták, el ették,

rék, 's el aludták. A' Száfszok' földje számlál 18 nagy 's 206 apró Várást, a' Bábor tartomány pedig mindenestül tsak negyven Várást, mellyek az egy Müniken kívül nem fokát érnek. Az elsőnek vagyon egy milliom 's kilentz száz lakosa, 's tizenegy milliom jövedelme; a' másiknak pedig egy milliom 's két száz ezer embere 's hat milliom jövedelme. Ezen külömbözést fokban tsupán a' Vallásnak tulajdonítják, de vallyon mi okból virágzó tartományok még is ugyan azon Vallással Frantz ország, Toskána, a' Velentzei 's Gyénuai Birtok, Ústria, 's a'hoz tartozó Német alföld? Meg lehet, hogy a' Báborok' Pápis-tasága Theologus értelemben jobb mint az említett tartományoké, noha a' Politikusban rozsfizabb; de ha igazat akarunk szóllani, tsupán a' Kormányozásnak módja szerzi mind ezeket. A' mostani Választó Fejedelem többnyire Pilnitzen lakik, egy szép mulató várában az Elbe partján.

V. L E V É L.

Berlinben — — —

Drefzdából kurtább útat választék, tsak hogy hamarább itt leheffek. A' való hogy ez az út nem igen járatos, hanem a' másik inkább, melly Liptsén, *Lipsia, Leipzig*, által vífzen ide. Mi-
hent

hent el hagyja az ember Drezsdát, leg ottan hová tovább fővenyes kezd lenni a' tartomány, még végre a' Burgos földön merő fővény. *Grossenbavn* közép szerű Város a' Röder' partján. Vagyon egy Deák oskolája, 's posztó, harisnya, és keftyü manufaktúrái. Azonkiyül a' Superintendensnek is lakó helye. *Eiſterwerda* egy kitsin Város az Elſter mellett. *Sonnenwalde* tsak nem hasonló Város egy várral. *Lukau* meg lehetős Város Perſte vize mellett. Az alsó Luzátzban fekszik *Nieder Laufitz*, a' mellynek is Fő Városa. Vagyon egy Deák oskolája, 4 Temploma, 's egy szegény és fenyítékháza. Ezen a' tájon találkozik széllyel a' falukon egy Tótféle Nemzetség, mellynek a' Száfzoknál *die Wenden* a' neve. Ezen Nemzetség az ő nyelvénél, sőt ruhájánál is meg marad, 's felettébb szapora. Úgy tetszik, mintha a' Magyar országi Bomhetzekkel azon egy Nemzetség volna. Mondják, hogy tsak Felső Luzátzban 450 faluk vagynak. *Baruth* a' várával hasonlóképen Luzátzban vagyon, 's igen termékeny környékben fekszik. Berlin a' Burgus *Brandenburg* tartománynak, Porofz Király minden Birtokinak Fő Városa, fekszik a' Spré vize partján. Európának leg nagyobb, leg szebb, 's leg népesebb Várisi közül való, 's az útfzáinak széles, egyenes, és hofzszú vóltokra nézve nintsen párja.

A' Királyi 's Választó Fejedelmi Háznak Székes helye, valamint szinte a' számos Dikasztériomoknak is. A' Városnak eddig csak egy része volt fallal körül véve, most mindazáltal egészen körül kerítettik. Vagyon mindeneftül 15 kapuja, 's tulajdon képen ott Várasból áll, a' mellyek Németül így neveztetnek: *das eingentliche Berlin, Cöln an der Spree, Friedrichswerder, Neustadt, und Friedrichsstadt.* A' leg több útfza, valamint mondám, széles, egyenes, és hofzfú. Ha az idegen a' Háli, Potzdámi, vagy Brandenburgi Kapun jön bé, nem gyözi tsodálni az előtte való útfzaknak szép, egyenes, hofzfú, és széles vóltokat. A' házaknak számok mint egy hét ezer. A' Városnak fok szép és nagy piatzi, 's gyönyörű sétáló helyei vagynak, úgy mint *unter den Linden, auf der Chaussee, und im Garten bey Monbijou*; nem külömben 32 Templomi, mellyek rész szerént az Évangyélikusokhoz, rész szerént a' Reformátusokhoz, rész szerént mind a' két Prótestáns Felekhez közönségesen, 's rész szerént a' Katolikusokhoz tartoznak. Találkozik azonkívül itten egy Tudományok' Akadémiája, egy Képiró, Képfaragó 's Építő Meisterségi Akadémia, egy *Collegium Medico Chirurgicum*, egy *Academie Militaire*, 's egy Nemes Ifjakhól álló *Cadetten Corps*. Nem külömben 4 Gimnázium, egyne-

hány nyilván való Könyvestár, egy Régiségek, Medályok, Természetiék, 's Remek munkák Királyi Kamárájok, egynehány nádmézfőzőház, fok féle manufaktura, 's egy Királyi Bankó. A' nép' száma mindencfél tészen 138 ezer embert. A' szép Monbizsu nevű kert és épület a' Spré' partján fekszik. Az épület nem nagy ugyan, de szép 's gyönyörű még is. Az Oránienburgi kapu mellett áll a' nagy Invalidaház, mellyet a' tavall megholt II. Fridrik Király 1748-dikban építtetett fel, egy illy fenn irással: *Laso et invicta Militi*. Ezen épületben 600 vén és sérült katona lakik, kik mindazáltal a' feleségeikkel 's magzatjaikkal könnyen egy ezerre mennek. Mind egyik közülök a' ruhán, lakáson, 's fán kívül minden öt napra hat jó garast 's hét font kenyeret kap. Mind a' két végén ezen nagy épületnek egy kápolna vagyon, mellyek közül az egyik a' Prótestánsoknak, 's a' másik a' Katolikusoknak szolgál. Mint hogy a' tulajdonképen való Berlin 's Köln között a' Spré' vizének fő ága folyik, egynehány hidak fekszenek rajta. Ezen hidak között leg nevezetesebb a' hózfzú hid, melly az úgy neveztetett Királyi útfzából a' vár' piatzára vezet, 's a' melly külsőképen a' leg szebb vágott kövekkel bé vagyon fedve, 5 bálthajtású, 160 nyomni a' hózfza, 's igen derék vörös réz szobrot visel a' hátán,

tán, melly ama' nagy Választót Fridrik Vilhelmet példázza. Ha az ember Berlinből ezen a' hofzfú hidon Kölnbe által megyen, leg először is a' vár piatzát 's rajta a' roppant Királyi Várat éri, melly a' föld színétől fogva, négy szegésű. A' Váron külömbbféle fenirásokat olvashatni, én a' többi közt ezt jegyzettem fel magamnak.

*Hæc sunt Fridrici medio molimina bello,
Condidit is tantam belligerando domum.
Victori respondet opus, debebat in Urbe
Non aliter Pruffus Mars habitare sua.*

A' Vár ugyan magában nagy és nevezetes épület, de szépnek épen nem nevezhetni. Benne vagyon a' negyedik szegésben a' vár kertje fele a' Királyi Régi Pénzek, Természetiék, 's Remek munkák' Kamarájok. A' várnak háta megett a' várbéli Patika 's felette a' Királyi Könyvestár vagyon. Köln a' Spré' vizének egy valóságos Szigetje. *Friedrichswerden*, melly a' Sprének két ágai közt fekszik, hasonlóképen fok derék épülettel bír. Többi közt a' Svedti Márkgrófnak 's a' Porofz első vagy is leg öregebbik Királyfinak a' Palotája valóban két nevezetes épület. Ennek által ellenében áll a' Királyi fegyverház, *Zenghausz*, egy nagy, derék, 's gyönyörűen elrendelt épület. Az öntőház a' fegyverháznak

háta megett vagyon. *Neustadt*, melly másként *Dorotheenstadt*nak neveztetik, fekszik a' *Friedrichs-*
werden, *Friedrichstadt*, *Thiergarten*, 's a' Spré
között; 's noha nem igen nagy, de még is jól
épült 's egy vlg és szép része Berlinnek. A'
Printz Henrik Palotája itten kívül és belől szép
épület. Annak által ellenében áll az Operaház,
mellyet 1743-dikban Fridrik igen jó ízben épít-
tetett fel. Az épületnek szép homlokán ezen
szavakat olvashatni: *Fridericus Rex Apollini et*
Musis. Az Operaháznak háta megett vagyon a'
Sz. Hedvignek Katolikus Temploma, melly Ró-
mai ízben a' Rotunda formára vagyon építve.
Tegnap a' Berlini Katolikusok az Úrnapi Pró-
tzeffiót ezen Templomban tartották, mellyen a'
Fejedelem Hatzfeld is meg jelent, ki itt a' Ka-
tolikus Uraságok közt leg elsőnek tartatik, 's ő
is égő viasz gyertyával a' *Venerabile* után járdó-
gált. A' Templom, a' mint értettem, bizonyos
Quirini Kárdinál' költségén építtetett fel ezen
Században, 's Berlinnek a' leg nevezetesebb épü-
letei közül való. Mondják, hogy most itt a'
Katolikusoknak számok a' Katonákkal együtt mint
egy 14 ezerre megyen. A' Királyi Könyves ház
egy nagy 's tizfra épület illy fenirással: *Nutri-*
mentum Spiritus. A' hársfák alatt *unter den Linden*
ágy neveztetik egy hat sorú szép és hoszfú allé,
melly

melly egész a' Brandenburgi Kapuig el tart. Az allénak a' közepe sétálóknak való, két felől pedig kotsiknak és szekereknek. Ezen allénak mind a' két felén szép épületek állanak, mellyek többnyire a' Király' költségén állítottak fel. Ezen allénak az elején jobb felől a' Királyi istállók vagynak egy nagy épületben. Ezen épületben vagyon a' Tudományok' Akedémiája is, mellyet 1744- dikben Fridrik Király szerzett. Az Akadémiának vagyon itt egy Könvestárja, Müntz-Kabinetje, Tsillag néző tornya, 's Bontzó Néző helye. A' hársfa alléből végre egy szépen épült négy szegletbe érkezik az ember, 's a' Brandenburgi kapun által a' Thiergartenbe, melly Berlinnek szint olly mulatságos helye, mint Próder Bétsnek. Ezen Thiergarten hajdan vadáskert vala, a' honnan vette nevét is, Próderhez fokban hasonló, valamint a' hárs allé a' Párisi Bulvárhoz, tsak hogy itt Berlinben valamint mindent, úgy szinte ezen allét is, de leg inkább a' Thiergartent a' szörnyű fok fővény tölti mindenütt. A' *Friedrichsstadt* az Ő nagyságára nézve mind a' négy említett Város' részeit fellyül mulja. A' Fridrik útza egy irgalmatlan hofzfú útza, melly a' Londoni Okzford útjának nem igen enged. A' Vilhelm' útzája hasonlóképen igen hofzfú útza, 's tele szép újmódi házakkal. A' Vilhelm

piatzán, melly négy fzegetes 's hársfákkal vagyon meg ültetve, áll egy pár márvány szobor, mellyeknek egyike Feldmarsal Gróf Sverint ábrázolja, ki 1757-dikben a' Prága mellett való ütöközetben el esett, 's a' másika Gyeneral Vinterfeldet, ki szint azon esztendőben Görlitznél halt meg, mind a' kettejét a' meg holt Fridrik Király helyhezette ide. Ezen Váras' részében vagyon a' Berlieni portzellán fabrika, mellyben a' mesterség annyira vittetett, hogy az ide való portzellán semmi külföldinél nem alább való, sőt fokaknál szebb és erősebb. A' Tseh Próteszantsoknak, kik 1720-dikban a' hazájokat el hagyták, ezen Váras' részében egy Templomjok vagyon, melly Betlehemnek neveztetik. Ezen Templomban váltva hol Tsehül 's hol Németül szoktak prédikálni. Berlinnek az Ő szapora növése 's népesedése tsodálkozásra méltó, 's tettében meg mutatja, mit vihet véghez kevés esztendők alatt az okos Fejedelem 's Ministérium. Még 1608-dikban, a' mikor a' Váras mostani részei közül még tsak Berlin 's Köln vala fen, az egész Váras egyedül 11 ezer emberből állott. De ezentúl hová tovább népesedett, úgy hogy 1709-dikben immár az Udvariakon hívül mint egy 50 ezret számlált. 1755-dikben már 100 ezre vala, 's most mint egy 138 ezre lehet. A' nép' szaporodá-

fa leg inkább a' Reformált Frantzok' jövedelekekkel kezdődött, kik itt a' manufaktúrákat 's a' kereskedést először hozák virágzásba. A' Váras az Ó kenyérét 's leg több eledelét Ukermarkból a' Burgus Tartománynak egy leg termékenyebb részéből veszi. Ugyan is a' Burgus Tartomány meddőségére tekintvén tsodálni kelletik a' lakosoknak jól állásokon; de mit nem tehet a' szükségőtl szerzett szorgalmatofság 's takarékoság. Berlint 1757-dikben Hadik András, minek utánna, a' mint mondatik, a' Tsászfárnénak Mária Terésiának meg fogadta volna, hogy neve napját Berlinben fogja tölteni, az Ó Magyar 's Horvát Vitézivel véletlen meg látogatta, 's 200 ezer tallért adatott magának a' Várustól. 1760-dikban az Oroszok 's Óstriaiak a' Várust újra meg vették, a' mellynek is az Orosz Tsászfárné számára másfél milliom tallért kellett adóul ígérni, 's a' Katonaság' részére 200 ezer tallért azonnal le tenni. Mondják, hogy az első nagy sommát maga a' Király füzette ki, a' héján, hogy a' lakosok meg tudták volna, mikor és miként.

VI. L E V É L.

Berlinben — — —

Közel Berlinhez sok szép helyek 's mulató várak találkoznak, mellyeket mulatság képen meglátogathatni. A' Thiergartent említettem immár, mellyen által az út Sarlottenburgba megyen. Ez a' Spré' partján épült egy Város egy fényes Királyi várral, és kerttel. Egy kis mértföldnyire távozik Berlintől, 's egészen mezei képen néz ki, de nyárban igen kedves hely, sok kerteket 's kerti házokat foglalván magában. A' Város Berlin 's Spandáu közt fekszik, 's a' Berlinből való út rész szerént a' Thiergartenen által, 's rész szerént az ültetett allékon által vífzen oda. A' Város egy Lützen nevű szomszéd faluval öfve kaptsolatott, melly sokkal régiebb vala nálánál, mert maga csak akkor kezdődött, midőn az I. Fridrik Királynak második hitvese Sarlotta *Charlotte* 1696-dik körül Lützen mellett egy várat sok apróbb házakkal együtt fel építtetett, 's Lützenburgnak neveztetett. A' Királynénak halála után a' Király a' helységet meg nagyobbította, Várossá tette, 's a' meg halt hitvese után Sarlottenburgnak neveztetete. A' vár az ő szép és nagy kertjével a' Város és Spré' vize mellett fekszik. A' meg hólt II. Fridrik az épületet

nem csak meg nagyobbította, hanem belől is ki ékesítette, 's a' mit 1760-dikban a' Horvátok és Szászok el rontottak, azt ismét helyre hozatta, de az öfzve ragasztott darabokon meg látszik még is a' pufztításnak nyoma. Főképen a' szobrok sokat szenvedtek, azoknak kezek, lábok, fejek, de leg inkább, ha mefztelenen valának, a' férjfi veszfzejek el üttetett, mert ezek a' Horvátok szerént botránkoztató szobrok valának. Valóban a' Törökök, midőn Konstantzinápolyt meg vették, a' faragott képeken nem állhattak nagyobb boszfzút, mint ezen tudatlan Keresztyének. Az előtt az egész régiségek' Kabinetjek, mellyet II. Fridrik a' Polinyák Kárdinál után 90 ezer Frantz fonton vett meg, itt tartatott. Az említett Horvátok és Szászok igen meg tsonkították a' szobrokat 's melyképeket valamint a' kertben úgy a' szobákban is, de minek utánna a' darabok ismét öfzve ragasztattak, ezen Kabinétnek egy része az ide való szobákban és szálákban állított fel, a' másik része pedig Szanszuzsiba vittetett által. A' vár' kápolnája jó izzel vagyon ki ékesítve. A' portzellán szálában sok Jáponi portzellán vagyon fel állítva. Az új épületnek 2-dik szegése sok szobrokat, melyképeket, firedényeket, 's asztal táblákat mutat a' Polinyák Kárdinál' Gyűjteményéből. Az ebédlő, tántz,

és kontzert fízálák fok szép márvány képpel és afztallal bővelkednek. A' Várasnak mint egy 400 háza 's 3 ezer lakosa vagyón. Sarlottenburg után le irom azonnal Potzdámot is Szánzfufzi-
val együtt, a' honnan tegnap előtt érkeztem meg, Potzdám Hável' vizének jobb partján fekszik, melly a' Várasnak a' hajózásra nagy alkalmatofságúl szolgál, de egyfzer'smind, ha a' partjait meg haladja, fok kárt hozó áradást is okoz, melly, a' mint értettem, főképen Szánzfufzi kertjének 's az újvárnak felettébb káros szokott lenni. Ezen Váras hasonlóképen mint Berlin tsak ezen Században kezdett virágozni, 's azt leg inkább II. Fridriknek köszönheti. Mert ámbár az Atyja immár fok jót tselekedett vele, de a' Fia az Ő jó akaratit még tovább vitte. Ő a' Várust még inkább ki-építette, azt valamint Berlinit maga lakó helyének válaftotta, jó rendet és fok manufaktúrárt vezetett bele, az ide való várat meg újíttotta, 's az egész szomszéd környéket szép új nyári épületekkel Európai leg szebb környéknek tette. Azonban a' Váras' táplálásáról is gondoskodott. Az nem a' föld mivelésből érkezik, mellyből nem is kellenék tápláltatni a' Várasoknak, hanem tsak a' faluknak 's helységeknek. Sok féle fabrikát 's manufaktúrárt állított fel a' Várasban, mellyekben még

most is mindenféle posztó, tázg, kattun, barkán, plus, manzsefzter, kalap, kefztyü, harisnya, gyólts, váfzony, bőr, ezüst és arany tsipke, drót, paszomány, fegyver, gomb, galand, és varró tü készítettik. Azon kívül az Udvarnak fok embere hasonlóképen fegíti a' Várust költésével; de még hafznosabb ebben neki a' katonaság, melly a' Gyenerál Stábbal 's a' katonák feleségeikkel 's magzatjaikkal tsak nem 8 ezerre megyen. Az ide való Katona gyermekek 's leánykák számokra való árvaház igen derék fzeremény. Abban szüntelen 2 ezer 's 3 száz gyermek találkozik. A' Várasnak szép kapui vagynak, kiváltképen a' Brandenburi kapu, melly által Szánfuzfiba kell az embernek menni, új és szép kapu, melly is Korinti oszlopokkal kiékesítettett gyözedelmi bólthajtást, *Triumfbogen*, Római módra állt elő. A' Templomi, ki vévén egy Katolikus Templomát, rész fzerént Evangyélikusokhoz, 's rész fzerént Reformátusokhoz tartoznak. A' Várasnak vagyon egy *Nowa was* nevű Tsch Hóstatja, melly mint egy 257 házból áll. Azt II. Fridrik a' hazájokból a' Vállás miatt ki költözött Tseheknek építteté fel. Már a' Brandenburi kapun túl való út, melly a' Képes Galeriahoz vífzen, valami Királyit íger, főkép hol jobb felől a' Királyi szőlőhegy fekszik, 's bal felől

felől egy Obelisk emelkedik. Ha ki a' gyönyörű Szánszufzit, 's annak minden részeit vóltaképen akarja esmérni 's meg tartani elméjében, az annak *plánumát* fekvése' rajzolatját szerezze meg magának. Többi közt a' Szaltzman plánja, melly 1772-dikben készíttetett, leg jobbnak tartatik. *Plan des Palais de Sans fousci par Saltzman.* A' Szánszufzi vára egy kis hegyen fekszik, honnan a' ki látás felettébb gyönyörű. Az épület ugyan csak egy szegésű, de még is kívől és belől igen fényes. Az elejét 36 teher hordó leányok természet felett való nagyságban ékesítik, mellyek az épület' párkányát, *Gesimse*, tartják. Ezen tsendes 's gyönyörű épület belől még fokkal szebb. A' Könyves szoba nem nagy ugyan, de tzedros fával egéfzen ki vagyon rakva, 's a' könyvek szép üveg rá mákkal vagynak bé tsukva. Négy márvány fő, úgy mint Homérnak, Szokrátnak, Apollónak, 's még egy esméretlen Böltsnek a' feje a' szép szobának nagy bétset szaporítják. Mellette vagyon a' Királynak szobája egy *alkófennel*, böltsos üreggel, mellyben az ágya áll. Azután két szép szobán által, mellyekben fok drága írott képek fügnek, egy ovál tojás formájú szálába érkezik az ember, mellyben a' fehér Karári márvánnyal valóban tékozlóképen bántak, 's 16 korinti ofzlop találkozik. A' szá-

la két szeglete két márvány szobrot mutat, melyek Apollót és Vénust adják elő. A' többi szobáit el hallgatom, külömben ezen levelemnek nem érném ma végét. Ezen jeles épületet II. Fridrik Király 1747 - dikben Báró Knobelsdorf derék Építő mester által állíttatta fel. Nem meszfe fenyő, akátz, 's egyéb élő fákból egy kis erdő vagon, mellyben egynehány apró szála találkozik, mellyekben mind egyikben egynehány Római melyképek 's portzellánból való edények *Wasen* látszatnak. De ezen kívül itt még fok egyéb épület is méltó látásra, úgy mint 's főképen az Ujvár, mellynek egész Európában mása alig vagon, azután a' Képes *Galleria*, *Narantsház*, *Sinai Palé*, *Sinai Torony*, *Düledékek hegye*, *Belvedür*, *Régiségek Temploma*, 's *Barátság Temploma*, *Bildergallerie*, *Orangerie baus*, *Chinesischer Palast*, *Chinesischer Thurn*, *Ruinenberg*, *Belvedere*, *Antiquitäten Tempel*, und *der Tempel der Freundschaft*. Az Ujvár az Európai leg szebb mulató várak közé méltán számláltathatik. Ezen épület ha egy dombon fekünnék, még inkább szembe tünnék. Az oszlopai sárga színűek, 's a' falai vörös téglá színűek. Az egész épület a' földi lakással együtt három szegésű. Egy nagy kuput 's látható garáditsot itt ne keress, mert az egész épületnek tsak ablak ajtai vagnak, mellyek a' többi

többi ablakkal egyféle képen néznek ki, 's a' garádits el vagon dugva. Ezen várban' annyi a' mindenféle értz, márvány 's portzellán szobor, melykép, 's edény, nem külömbben drága köves asztal és lufzter 's nagy áru írott kép, hogy akár hol is olly számosan Olasz országon kívül, azokat fel nem találhatni. A' Képes Galleria tsak egy szegésből álló, mindazonáltal még is gyönyörű épület. Abban a' drága írott képek' száma 200ra megyen, de azon kívül fok szobrokkal, melyképekkel, 's edényekkel, bővelkedik. A' Narantsháznak is fok jutott belőlök, de leg inkább a' márvány szálái felettébb szépek. A' Sinai Palé kívöl és belől meg vagon aranyozva. A' Düledékek hegye onnan neveztetik, mivel rajta külömbféle düledékek egy ugró kút körül szántszándékkal állttattak fel. A' Régiségek Temploma bé vagon zárva, 's tsak annak nyitódik fel, a' kinek a' Király meg engedi. Tele vagon a' leg drágább régiségekkel, az az régi szobrokkal, melyképekkel, sír edényekkel, pénzekkel, 's metzfett kövekkel. A' kapuja felett áll a' Traján Tsáfzár lóháton szép régi fel emelt munkában. A' Barátság Templomát a' Második vagy is, a' mint most kezdik nevezni, az Egyetlen egy Fridrik Király a' meg holt Nénjének Bajrajti Márkgrófnének emlékezetére rakatta, a' ki is itt

is itt egy márvány szoborban egy könyvvel 's egy kis kutyával vagyon elő adva. Végre Szánfuzziról még az is jegyzésre méltó, hogy egy Magyarinak köszönheti, hogy a' hét esztendő's háborúban 1760-dikban oda nem lett. Mert hogy az említett esztendőben az Őszriaiak és Oroszok Berlint 's annak vidékét el foglalták, Potzdám is Szánfuzzival együtt kezekbe került, de szerentsére a' Fejedelem Eszterházi Miklósnak keze alá jutott, a' ki is egyebet belőle el nem vett, egy jól el talált Királynak képén 's furuglyáján kívül, úgy hogy a' Király itten semmiben sem vallott kárt.

VII. L E V É L.

Berlinben — — —

Berlin a' forgásban való pénzére 's az élet drágásáára nézve Bétstől igen el üt. Ezen második Városban tsodálkozni kelletik, hogy ama' fok pénz mellett, melly szüntelen forog benne, minden olly ótsó lehet; 's az elsőben alig foghatni meg, kevés pénze mellett miként lehet minden olly drága. Gondold, egy légely Burgónyi (*Burgunder*) itten két forintba telik, 's annak is többnyire tsupán tsak a' meve Burgónyiból való. Az egyéb Frantz borok (*Franz Weine*) légelyen-

légelyenéknt többnyire egy tallérral füzettetnek. A' Király a' Borifzákokkal valóban kegyetlenül bánik. Az idevaló konyhák még a' Drefzdai, sőt Olafz konyháknál is foványabbak, 's nem hízem, hogy egy született Bétsi vagy Müniki azokat két hétig el tűrhesse. — Egész Európában, Koitántzinápolyon kívül, egy Váras fints, mellyben oíly nagy garnizon legyen, miné ebben. Ugyan is az idevaló garnizon mostan 26 ezer emberből áll. Itt mindenre egy közkatonát tsekélységért kaphatni. Ők itt tzipót és fírut tisztítanak, mosnak, fóltoznak, kerítnek, 's mindent tesznek, a' mit egyébüt a' vén-afzszonyok 's házi-inasok tselekefznek. Egy kis borra - valóval is meg elégefznek, a' mellyen mindazáltal többnyire enni-valót szereznek magoknak, mert a' szomjúságok óltására a' Spré folyónak elég vize vagyon. Berlin a' nyilván való halottas-lajstromok szerént egész Európában az az egyetlen egy nagy Váras, hol esztendőnként a' születetteknek számok a' meg hóltaknak a' számokat fellyül mülja. Ezen kételkedésen kívül való faktum az okosság serpenyőjén többet nyom, mint minden deklamátziói a' Papi Rendnek 's Törvénynek a' házasoknak Elválások *Divortium* ellen; mert ez itt igen közönséges. Ezen Váras, melly 150 ezer emberből áll

a' gar-

a' garnizonnal együtt, nem elégséges még is egy jó Néző-játéknak el tartására. Valóban ezen pontban az egyetlen ez. Az embernek azt kellene hinni, hogy ama' 8 vagy 9 száz Katona Tisztek, kik itt fekszenek, tsupán magok vólnának elegendők, hogy egy Játékos Társaság el tápláltathassék, de ez itt mind másként vagon mint Bétsben. A' Tisztek itten szint olly takarékokak, valamint a' többi, mert Ó nekik fints elvetni valójok, valamint a' többinek. Sehott még a' világon tsúnyább 's tiszttálanabb folyóvizet nem láttam mint a' Spré' vize. Inkább álló víznek mint folyónak neveztetethnék. A' posadt vize tsak nem egészen zöld, 's a' mi még dohosabnak teszi az nem egyéb, hanem hogy a' Váras minden tsúnyasága bele hordatatik. Ugyan is tudnod kell, hogy itt a' házakban sehott más árnyékszék nintsen, hanem tsak ollyan, mellyet minden nap ki kell üresíteni. Azt korán reggel minden házból a' szolgálok a' Spré' vizéhez vízik 's bele öntik. A' leg első házoknak is itt ritkán vagon kő garaditsok, hanem tsak fából, mert a' vágni való kő itten felettébb ritka 's drága. Ez itt leg inkább a' tüztámadáskor igen veszedelmes lehet. Azon tsodálatos szokás, fővényel a' szobát, midőn ki fevertetett, meg hinteni, itt is, va-

lamint fok egyéb Német Országi Városban, divatjában vagyon, a' mi is a' tzipókben járókra nézve főképen alkalmatlan, mivel az egyik láb-bal a' másikat fővényel gyakran meg vetik, 's végre a' tzipót tele hordják vele. A' bújálkodás leg nagyobb szemre vetés, melly a' Berlinieknek téttethetik. Azonban, ha igazat akarunk szólni, mellyik Fő Város ment ertől a' világon? Vagy talán Londonnak, Párisnak, Madridnak, Lizabonnak, Velentzének, Nápolynak, főt Rómának is nintsenek tulajdon bordélyai? A' többi Monopóliumok között vagynak itt is a' féle nyilván való házak, mellyeknek szabadságok vagyon a' Publikumot az árúikkal egyedül provideálni. A' Politzáj minden más hétben ezen leánykákat a' Borbélyokkal meg látogattatja, hogy általok a' búja-dög (*Lues Venerea*) a' Városba el ne hatalmazzék, 's ha valamiként gyanúban esnek, tehát leg ottan *Querantént* kellett tartaniok. Ezen nyilván való magazinomok közül leg hiresebbek mostan a' Madám Súbitz, 's Pózen, Legens, és Simon, Urak, kikhez igen gyakran oly emberek is bétérnek, kik nem a' köznéphez tartoznak. Oda nem annyira rendezten kívánságból mennek bétérnek, hanem csak hogy egy légely bort vagy egy tséffe kávét ihassanak ezen déltzeg leánykákkal.

Ezen

Ezen dolog itt épen nem olly rútának tartatik mint egyébűtt, 's gyakorta Stabális Tifzteket 's más előbb kelő embereket is fel találhatni ezen házakban. Mondják, hogy ezen leánykák itt nem olly fzemtelenek 's minden erzékenység nélkül valók, mint egyébként szoktak lenni, 's mint-hogy a' dolog nyilván 's a' Politzáj fzei alatt történik, tsak ugyan meg lehet, hogy ezen rendtelenségek is nem olly baromféliek 's frtóztatóak, mint azok, mellyek másutt a' fetétségben kergettetnek. Az említett leánykák kétség kívül még valami magok érzését meg tartják, mivel a' Politzájtól védelmeztetnek, 's magokat a' Publikumnak leg nagyobb részétől ha nem betsültetni, de még is nem annyira meg vetetni látják mint másutt. De ideje immár, hogy Burgus Tartományról is elő hozakodjunk. Ezen Tartománynak külső látzatja valóban nem igen víg, mert rész szerént a' temérdek fok fővény a' földjét egészen el lepi, 's rész szerént a' fok és sűrű fenyves erdei még inkább szomorítják. valamennyi Német Tartományok között, mellyeket eddig láthattam, (Krajnát ki vévén) nekem úgy tetszik, hogy a' természet a' Burgus Tartományhoz leg mostohább vala. De a' lakosok a' természetnek ezen fősvénységét rész szerént az ő szorgalmatosságokkal pótolják ki.

Valahol a' föld a' mivelést valamiképen csak meg engedi, azt tettek belőle, a' mi lehetett, 's a' faluknak 's azok' lakosaiknak az ő külső látzat-jok nem épen olly szegény. Midőn valaki Tsch Országból a' Száfsz Tartományba érkezik, az élet drágaságán felettébb meg ütközik; de még fokkal inkább meg kell ütköznie, ha ide érkezik, 's az idevaló étel ital árát a' Száfsz Tartományival egyben veti. A' Porofz Hatalom fokkal hatalmasabb lenne, ha a' Tartományinak határai kerékesebben esnének. A' Királynak jövedelme 34 milliom forintra betsültetik. Az ő Tisztviselőinek felettébb 's csak nem hihetetlen tsekély a' fizetések, 's még is jobban és hivebben szolgáztatik, vagy leg alább a' meg holt Fridrik jobban és hivebben szolgáztatott, mint akár melly egyéb Fejedelem. Többnyire a' Porofz Kormányozás a' kül földön olyannak tartatik, mellyben a' Király mindennel szabad, 's kedve kényének mindent bizvást meg engedhet, *despotisch*. Ez mindazonáltal rész szerént nem úgy vagyon. A' leg erősebb meg mutatása ennek a' Finántznak kezeltetése. Az adó a' despotismusnak az ő tulajdon képen való mezeje, mert a' despotismusnak minden egyéb erőszak tételei csak némely embereket érnek, de az adó az egész népet illeti. A' Porofz paraszt

nak

nak csak azzal is jobb a' dolga, hogy az ő adája soha nem nagyobbíttatik. Ez az egyetlen igazság elégséges lehet, melly ama' hitván festségéft a' Porofz Kormányának despotismusáról meg szégyenítse. A' Porofz adó változhatatlan. Ugyan is még az utolsó Sléziai háború' szorultságában is, midőn az egész Európa azt hitte, hogy a' Király kaszfája 's a' Porofz Ország egészen ki vólnának sziva, egy fillérrel sem szaporított. Főkép a' meg hól Fridrik fok Idegentől, kik őtet nem esmerték, valóságos Despotnak kiáltatott ki. Még is mindazonáltal ő a' Királyi méltóságról fokkal külfömben ítelt, mint uralkodó Pajtáfi közül akár mellyik. Ő semmit sem tsinált abból, hogy a' Királyok az ő szemeiben épen nem helyheztek az Istennek egyenes rendelése által a' földnek népei felett 's a' Mindenhatónak Helytartói legyenek. Ő a' királyi méltóságot olly méltóságnak nézte 's tartotta, melly az emberektől találtatott fel, 's bevezettetett, 's a' melly többnyire csak szűletéssel nyeretetik. Másutt ha ki ezt vitatta volna, az minden bizonynal tömlöztöt vagy legalább szánkivetéft szerzett volna magának. Ő a' Vallásnak soha nem vette azon hafznát, hogy azzal a' népét vakítsa, 's maga tekéntetét támogassa. Az igaz türedelem *Toleranz* a' Keresz-

tyén Fejedelmek között Ő néki köszönheti kezdetét, 's ezen Királyt még is Despótnak merik fokban nevezni! De hagyjuk ezen Királynak dicséretét boldogabb Író - tollaknak 's az utóbbi világnak, mert a' mostani ezen Király tselekedeteire nézve még igen frigy 's részre - hajló. Sokan azt tartják, hogy Gyúla *Julius* Tsáfzártól fogva femmi féle Országnek fem vólt hozzá fogható Fejedelme. A' Porofz vámot is fokban minden egyébnél nagyobbnak tartják, még is mindazonáltal az Ángoly 's Holland vám az étel ital dolgában fokkal kegyetlenebb. Ugyan is közmondásból tudjuk, hogy Hollandiában egy tál halat ötfzör kell a' Közönségnek 's egyfzer a' halásznak meg füzetni. Egy Európai Ország fem duplázhatta meg 50 ezrtendőök alatt a' maga népe számát mint Porofz Ország, ki rekefztvén egéfzen az el foglalt Tartományait. Ez az egyetlen faktum a' Porofz Uralkodásnak despotismusát elegendőképen tzáfolja, mert egy emberek-től gyűlőlt Uralkodás alatt az emberek olly rend kívül való módra soha nem szoktak szaporodni. A' Király a' Nemesség Szabadságait nem hogy röviditené, sőt azon vagyon inkább, miként tarthassa meg tekintetben a' Nemességet. Semmi féle Váras, femmi féle Szerzemény nints itt veszedelemben, hogy a' szabadságait, tsak hogy
nyil-

nyilván valóképen a' Köz-Jónak ellent ne álljanak, el veszejtse. Sőt még a' Sléziai gazdag Kalastromoknak fints mitől tartaniok. Piláti, egy Olafz Író, minekutánna a' természet tékozló jóságát Szitziliára 's annak mostoha fösvenységét a' Burgus Tartományra nézve egybe vetette vólna, végre meg vallja, hogy a' Burgus Parafztok fokkal gazdagabbak még is, a' Szitziliabélieknél. Millyen boldóg Kormány lehet az tehát, melly a' meddő homokos földnek mivelőit azon föld' lakosinál szerentséesebbökké teszi, mellyet a' régiek 's a' mostaniak a' termékenység' tsodájának tartanak! Szitziliának szántó földje az el vetett magot szászor adja viszfza, 's Burgus Tartományban már igen fok, ha a' gazda a' gabonáját tizenkétfzer meg nyeri. A' Sitziliabélinek a' gabonán kívül vagyon még olaja, felyme, gyapotja, bora, narantsa, fűgéje, 's egyéb fok derék gyümöltse; a' Burgus ellenben a' kevés gabonájan, gyapján, 's dohányán kívül alig bír mással, mint répával, földi-almával, 's vad és fenyő gyümöltstsel *Erdäpfel, Holzäpfel, und Tannenzapfen*, 's még is gazdagabb amannál!

VIII. L E V É L.

Borofzlóban — — —

A' Száfsz és Burgus Tartományban, leg alább a' merre én jártam, a' jól tsinált út igen ritka, 's azon kívül a' fok homok miatt az útazás felet-
több lassú és terhes. Az út az erdőken kerefsz-
tül gyakorta olly keskeny, hogy az embernek a'
kotsiban alunni nem tanátsos, külömben az
ortzáját a' fenyves ágak meg legyeznek. A' Pósta
legények, valahol nekik tetfszik, meg állnak,
's égett bort, *Schnaps* egymás után herpegetnek.
A' Pósta pénz is fokkal nagyobb mint mi nálunk,
's azt előre a' Pósta Meester' kezébe le kell ten-
ni, külömben lovakat sem ád. Egy szóval az út
nem igen jó 's a' Posta legények keveset érnek.
A' Posta Meesterek itt mindenütt katona unifor-
misban járnak. Hogy Frankfurtnál az Óder vi-
zéhez értem, a' Pósta legényem meg mutatta
nékem azt a' tájt, a' hol az ember tarsait szere-
tő Lipót Braunsvájgi Fejedelem egynehány esz-
tendő előtt el merült, akarván a' nagy áradás-
kor némelly ügyefogyottakon segíteni. Szívem
fájdalmával szemléltém a' helyet, 's egynehány
könyveimmal tiszteltem emlékezetét. Frankfurt
az Óder partján szépen fekszik, 's más felől a'
szőlőhegyek veszik körül. A' nép' száma mint
egy

egy tíz ezer a' Deákokon 's Katonákon kívül. Magában a' Város igen szomorúnak 's pufztának látfzik. Az ide való Universitás hajdan sokkal hiresebb vala, mint szinte az ide való vásárok is, mellyek miatt Fridrik szint úgy rágalmaztattott, valamint II. József a' Bótzeni vásárok' meg rontása miatt. A' való, hogy mind a' két nevezett Város a' vásáraik' meg romlásával fokát vesztettek, de nem a' Köz jó vagy Fejedelem. *Crossen* hasonlóképen az Óder partján épült egy Város. A' Városnak vagyon egy vára, 's egynehány posztó manufaktúrái. Azon kívül a' Város körül jó bor terem, 's a' fehér ser, melly a' Városban főzöttetik, meszíze hordatik. *Grünberg* már Sléziában vagyon, 's szőlőhegyekkel körül véttetett egy Város. Vagyon egy oskolája, 's egy Római és egy Ágostai vallású Temploma. A' Városban fok posztó készül. *Wartenberg* egy kis Város bizonyos kis folyónál, melly hat egyéb falukkal az ide való Jészovitákhoz tartozott. *Neustadtel* hasonló kis Város, mellyet az említett Vartenbergi Jészoviták szint úgy birtak. *Polkwitz*, *Lüben*, *Prachwitz*, *Neumarkt* négy apró Városok, mellyekben a' Katolikusok immár számosabbok, 's igen fok posztó készül. Ezen Városok a' Porosz háborukban felettebb fokát szenvedtek, de Fridrik fok derék új házat építtetett

bennek, 's a' lakosait mindenképen meg segité. Borofzló, *Breslau*, *Wratislavia*, Sleziának fő Várasa az Úder 's Ólav vizek' partjaikon fekszik. A' Váras árkokkal 's bástyákkal vagyon meg erősítve, 's a' külső Várossal együtt egy igen nagy Váras. Az épületei többnyire régi módiak, 's a'hoz képest kívölről igen főtősek, de fokkal erősebbek még is, mint az új módi Berlini házak. A' Várasnak külömbféle nagy és rendes piatzi, széles útszái, 's magas és szép épületei vagynak, mellyek közt leg nevezetesebb a' Fejedelem Hatzfeld' Palotája. Az öreg Püspöki Templom a' Váras kerítésén kívül vagyon a' *Dom Insel* nevű külső Várasban, melly mindazáltal szint úgy bástyákkal vagyon körül véve. Ezen Sz. János' Öreg Temploma 1659-dikben fokot szenvedett a' tüztől, de az ólta ismét helyre hozatott. Abban a' fok oltár mind hamu színű márványból való, mellyel Slézia főképen bővelkedik. A' Templomhoz Sz. Erzsébetnek egy Kápolnája vagyon ragasztva, melly felettébb tsinos 's gyönyörű. Ott az Óltáron ezen született Magyar Sz. Afzszonynak a' szobra a' leg tisztább 's fehérőbb alabástromból áll, úgy hogy a' nap épen reá szolgálván, hogy ott voltam, egészen a' kövön által lehetett látni. Többi ritkaságok közt láttam ott egy szalmával ki rakott Püspöki

ki süveget (Inflát) melly olly mesterséggel készült, hogy valaki még meg látta, ki ki azt tartotta, hogy a' szalma merő arany. A' Templom mellett áll a' nagy Püspöki Palota, a' Püspöki Könyvesház, a' Kanonokok' házaik, mellyeknek többnyire kertjeik vagynak, 's egy mind a' két nemű árva gyermekek' számokra való Ispotály. Azon kívül a' Várasnak fok egyéb Templomai 's Klastromai vagynak, mellyek közt a' vólt Jésoviták szép Temploma 's Kollégyioma leg inkább nevezetes. Egy Kollégyiom a' le rontott régi vár helyén áll, mellyben hajdan a' Sléziai Hertzegek laktak, 's Leopold Tsáfzártól a' Jésovitáknak ajándékozott. A' Várasban mindenféle Szerzetesek találkoznak, úgy mint Szürke, Tsuklyás, Tséri, 's Irgalmas Barátok, *Franciscaner, Kapuziner, Minoriten, und Babymberziger.* Azon kívül Sz. Norbert, Ágoston, 's Domonkos Szerzetesei, Vörös Tsillagú Keresztes Urak, 's több féle Apátság. A' Domonkosiaknak Sz. Albert Templománál egy Kápolna vagyon, mellyben Sz. Tzefzló teste fekszik, *Sancti Ceslai.* Egy szóval, Borofzló Templomokra 's Klastromokra nézve körül belől egy Katolikus Várasnak sem enged. Az Evangyélikusok Templomaik között a' Sz. Erzsébet Temploma leg első. A' Reformátusoknak is egy szép új Templomok vagyon

ftt.

itt. A' Katolikus Universitásnak, mellyett Leopold Császár az ide való Jésovítáknak által adott, egy nagy és szép Akadémikus épülete vagyon. Az Évangyelikusoknak pedig két virágzó Gimnáziumok vagyon. A' Váras' háza jó nagy, de felettébb régi módí. A' Várasban, a' fok féle Dikasztériomon kívül, találkozik még egy Börze, 2 fegyverház, 1 nádmezfőzőház, 's külömbb fele manufaktura. II. Fridrik Fő Várasai között Borofzlónak harmadik helyet engedett, úgy mint Berlin 's Königsberg után; azon kívül két nagy vásárt is, mellyek leg inkább a' Lengyel 's Orosz országi kereskedők által kerestetnek fel. A' Váras' Tanátsa Évangyelikus. Ezen Váras 1741-dikben jött a' Porofz Királynak hatalmába. 1757-dikben az Óstriaiak a' Váraszt meg vették ugyan, de csak egy hónapig bírták, mert az említett Király azt ismét visszavette, 's azon fellyül 18 ezer Óstriait benne hadi rabrá tett. Ezen ostromlással egynehány Templom fokat szenvedett, de leg főképen a' külső váras. 1760-dikban a' Váraszt újra az Óstriaiak körül vették, fokáig tüzeltek bele, mi által az épületeiknek fok kárt okoztak, de meg nem vették. A' Váras fiastroma olly' rofz, hogy már rofzabb nem lehet. A' Várasnak mostani népe' száma 57 ezret teszen. Itt újra a' vendégfogadóban a' *kelnerek* helyett leá-

leányok találkoznak, kiknek a' nevek itten *Schleus-ferinnen*. A' serházokat *serházobákat* itt egy pózna jelenti, mellyen egy Sz. Írásból való Német tekfztus szokott fügni. Az itt való *Neu Berlin* nevű vendégfogadó egy kiváltképen való derék hely, mellyben szüntelen a' leg jobb társaságot fel találhatni, 's mindent meg határozott ára szerént nyerhetni. Ezen Városban a' Lengyel Zsidókat szüntelen nagy számmal láthatni, a' kik is a' Város kereskedését leg inkább tartják virágzásban. A' Városon kívül többféle nyilván való kert vagyon, mellyekben multság' kedvéért sok ember gyülekezik öfzve, úgy mint *Fibich* kertje, 's több egyéb. Tegnap itt a' Sz. Magdolna Templomában bizonyos Balassa Jánosnak márványból való firkövére akadtam, a' ki is itt 1602-dikben el temettetett. Slézia egy azon Tartományok közül való, mellyek tsak nem mindönnel bővelkednek, 's leg jobbak közé számlálatnak Európában. A' Porofz Királynak a' leg termékenyebb 's leg jövedelmesebb orfzága. A' Tartományban mindenféle gabona bőven terem, 's azonkívül a' lakosok sok lent termesztenek, mellyből ama' finom Sléziai gyóltts készül. Többi közt bora 's dohányja is vagyon, tsak hogy az első igen gyakran, ha a' szőlő jól meg nem érik, tsupán etzetnek fajtoltatik. A' Sléziaiak Magyar orfzágból

efztendőnként fok bort vífznek ki 's haza hordanak, főképen Rufztról és Sopronból. Gyakorta Rufzton egész pintzéket vefznek meg, 's a' meg vett bort a' szörnyű nagy szekereiken Nagy szombaton 's Vágújhelyen által vífzik haza? A' Sléziai hegyek a' márványon kívül fok drága követ is nyújtanak, úgy mint topáfzt, krizopáfzt, jáspist, 's t. a' f. Vagynak a' Tartománynak ezüst, réz, 's fekete ón bányai is. A' barom húst többnyire Lengyel ökrökből vefzi. Az ide való lovak felettébb nagyok 's erősek 's ez okból a' terhes szekér húzásra leg inkább alkalmasok, de elegendő számmal nintsenek, mire nézve Lengyel országból ide fok ló hozattatik. A' hegyek' lakosaik fok ketskét tartanak, a' mellyek mindazáltal az erdőknek nagy károkra vagynak. A' Juh tenyészés is a' Tartománynak fok gyapjat nyújt, mellyből felettébb fok posztó készül. Borofzlóban a' két rend szerént való nagy vásáron kívül még két gyapjas vásárok tartatnak, mellyek igen hiresek. A' juhokat itten nem fejik, melly okból a' húsok fokkal jobb. Az Óder vizének fok jó hala vagyon, úgy mint lafzosa, *Lachs*, 's ketsegéje, *Stör*, 's több egyéb. A' Tartományt két Nemzet lakja, úgy mint Német 's Lengyel, 's a' másik főkép a' Felső Sléziában amannál fokkal hatalmasabb. A'

Slé-

Sléziaiak többféle Vallásúak. II. Fridrik 1742-dikben a' békeség szerzésekör meg ígérte, hogy Ő a' Római Katolikus Vállást azon állapotban meg hagyja, mellyben fel találta, a' héján még is hogy a' Prótestáns lakosoknak lelki esméretek szabadsága vagy pedig az Ő Fejedelmi Fő Jussa meg sértefsék. Ezt bé is töltötte, mert alatta minden Vallásbéli az Ő lelki esméretével tökéletesen szabad vala. Slézia, a' mint mondám, Porosz országgal leg jobb Tartománya a' Királynak. Ezen Tartomány tsak felében olly nagy mint az említett Ország, még is mindazáltal tsak nem olly népes, 's tsak nem annyit hoz bé. A' Sléziai gyólts egész Európában hires, 's az ide való posztók is meszsze ki vittetnek.

IX. L É V É L.

Brünben — — —

Slézia, mondhatom, egy bódog és szép Tartomány. A' népe is többnyire jól termett és szép, fő kép az afzszonyi nemben. Ide való útamban következő Városokon mentem által, úgymint Olávon, Grotkávon, Nájszon, Najstádon, Jágerndorfon, Troppávon, Sternbergen, Olmútzon, Profztnitzon, 's Vissávon által. *Ob-lan* hasonló nevű víz mellett fekszik. Vagyon
egy

egy vára 's egy rézverője (Hámorja, *Kupferhammer.*) A' Váraft Prótestáns 's Katolikus lakja. A' tüzek 's háborúk által fokát szenvedett, 's körülötte fők dohány termesztenek. *Grotkau* egy tsak nem hasonló Váras. *Nelkse*, Nájsz derék egy Váras 's egyetemben jó erősség. Hasonló nevű víz partján fekszik, 's bír 1 Püspöki Várral, 1 Prépostsággal, 1 vólt Jésovíták Kollégyiomával, több féle Barát és Apatza Monostorral. A' Váras 1741-dikben II. Fridrik hatalmába került, a' ki is a' folyón által azon a' hegyen, hol az első batériája állott, egy fortot vagy is tztadellát állttatott fel, mellynek a' neve *Preussen*. Ezen fort 's a' Nájsz vize között legottan egy új Váras épült fel, melly *Friedrichsstadt*nek neveztetett. Ugyan ezen új Váras, nem tudom mi okból, színte most egészen le rontatik, 's a' házai le döntetnek. 1758-dikban az Óstriaiak a' Váraft meg szállották 's ostromlani kezdék, de a' Király a' Váraft a' szorongatótól fel szabadítá. *Neustadt*, Újhely, egy kerített kis Váras a' Porosz Sléziának határán. Hogy *Middelburg*ba jöttem, melly már az Óstria Sléziában vagy, 's a' vámnak 's vizitátzióinak a' helye, a' ládam ismét fel keresttetett. Többi közt a' vámos Úr, tsak hogy bajomat szaporit-hassa, mivel más egyébre nem akadt, Berlin',
Pocz-

Potzdám', Szánzfufzi', és Sarlottenburg' prospékta-
sait, látatrazzolatjait, mellyekre akad't a' ládámban,
plumbirozta, meg ónoztá, 's azzal azt szerezte, hogy
azokat fok helyen kellettett jelentenem, 's Brün-
ben egynehányszor utánnok járnok, míg vízf-
fza kaphattam. *Jägendorf*, Vadászfalva, hegyek
közt 's az Oppa vize mellett fekszik. A' Vá-
ras magában meg lehetős 's körül vagyon ke-
ritve. Vagyon egy Vára, egy Tséri Barátok
Kalastroma, 's a' közel való B. Afzszonynak tsó-
daktól híres Temploma. A' Váras *Lichtenstein* Fa-
miliának Majorát Urához tartozik. *Troppau*, Deák-
kül *Oppavia*, az Óstria'i vagy is Felső Sléziának
Fő-Várasa, termékeny környékben az Oppa' vize
mellett fekszik. A' Váras bé vagyon kéri'tve, va-
gyon egy Vára, egynehány Kalastromai, egy
vólt Jésovíták Kollégyioma, 's egy Sz. János
Rendjének Kommentúrája. A' tűzektől gyakorta
fokat szenvedett, de mindég ismét helyre ho-
zattatott, 's noha magában nem igen nagy, de
rendes 's víg Váras még is. A' nép' száma min-
deneftül mintegy 9 ezret tehet. Az Óstria'i Slé-
ziát illető Dikasztériomoknak székes helyök
Hogy itt a' Vendég fogadóban le szállottam,
azt tele találtam Burgus és Tsáfzár Hufzáraival,
kik nagy barátságban együtt ettek, ittak, 's tán-
tzoltak. Mert minthogy a' Porofz határ nints

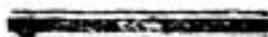
meszfe, onnan szabadsággal feregefen jönnek ide borozni a' Porosz Hufzárok, 's itt a' Hadik' Hufzáraival barátkoznak. Hajdan a' Troppávi Hertzegség *Lichtenstein* Házhoz tartozott, 's a' Majorát *Ura Dux Opaviensis*nek neveztetett, 's ezen név alatt pénzt is veretett. Ezen Óstriai Slézia felettebb kis darabját teszi a' többi Tartománynak, 's tsupán a' Sléziához való Iz fel tartásra szolgálhat, mindazonáltal meg nem vetendő még is. Sokan Hazánkfiak közül azt se tudják, hogy az Országunk ezen Tartománnyal is határos. A' Treñtsin Vármegyei Tzatza helységet a' Sléziai Jablunka helységtől tsak a' nagy erdők és hegyek választják. Ugyan ezen pafust valahányszor a' Porosz Királlyal háborunk vala, a' földünk' népének kellett órizni 's egészen bé vágni. Nem is ok nélkül. Mert valamint Fridrik a' hátra hagyott Írásiban meg valotta, az utolsó Bábor Tartomány miatt kezdett háborúban az a' szándéka vala, hogy ezen pafuson az Országunkba bé üt, 's minek utánna meg próbálta volna, a' Magyarokkal mire mehet, egyenesen Posonnak 's Bétsnek megy. Sléziát Morvától egy jó nagy hegy választja, a' mellynek tövénél *Sternberg* fekszik. Ez ismét *Lichtenstein* Házhoz tartozó középszerű Váraska. *Olmütz*, *Olomütz*, a' Morva Tartománynak Fő Várása

egy motsáros lapáton fekszik. Jól épült 's jól meg erősítettett egy Város. Vagyon egy Püspöke, Káptolanja, 's több féle Barát és Apátza Templomai 's Monostorai. Azon kívül vagyon egy Universitása, egy árva 's fenyítékháza, külömbféle Ispotályai 's egy tudós Társasága, mellynek Tagjai így nevezik magokat: *Incogniti*. A' Város fok ostromlást szenvedett, 's gyakran a' tüztől pufztított. A' mostani nép' száma mint egy 11 ezer ember. 1741-dikben a' Porozok egy ideig birták, 's 1758-dikban noha általok keményen ostromoltatott, de meg nem vétetett. A' Város' Tanácsát 's előbbkelő Polgárait ezen ostromlás alatt ki mutatott hívségéért 's vitézségéért mind Nemesekké tette a' Tsászárné Mária Trésia. Nem messze a' Várostól egy hegyen a' Sz. Hegyi volt gazdag Kálastrom, *der heilige Berg*, *Sweti Kopetschek*, fekszik a' B. Afzfonynak egy szép és hires bútsút adó Templomával. *Prosnitz* egy kis Város, a' melly is a' *Lichtenstein* Házhöz tartozik. A' Várost fok Zsidó lakja. *Wischau* az Olomutzi Püspökhöz tartozó csak nem hasonló Város. *Briinn*, Bernó, a' Morva Tartománynak második Fő Városa a' Svartsava és Szvitava vizek' öszve folyásánál fekszik. Ezen Város még jobban épült 's jobban lakott Olomútnál, 's a' Tartománynak legjobb

kereskedő Várasa. Az egész nép' száma mint egy 17 ezer ember. Egynehány Dikasztériomnak széket ad. A' leg nevezetesebb épületei a' Püspök' Udvara, a' 'Tartomány' háza, a' Péter hegyén fekvő Kollegyiomos Temploma, a' volt Jézsovíták szép Temploma, 's hat vagy hét Kalastroma. A' Sz. Tamás' Temploma, melly Agoston Szerzeteseihez tartozik, híres egy B. Afzfony képétől, melly Sz. Lukástól mendatik íratottnak lenni. A' Váras bástyákkal jól meg vagyon erősítve. Immár egynehányszor ostromoltatott, de soha még meg nem véttethetett. A' Váras mellett éjzrak felé fekszik egy hegyen a' *Spielberg* vára, 's alatta a' külső Váras Ó Bernó *Alt Brunn*, mellyben két Apátza Kalastrom 's egy János Rendjének Ispotálya találkozik. Ezen Várban fők nagy nemből való foglyok ültek régtől fogva 's most is ülnek, kik között Hazánk fiai is gyakran találkoztak. Itt ült fogva Baró Trenk is, ama' Pandúrok híres Vezérök, 's ugyan itt is halt meg. Mondják, hogy hajdan azon a' hegyen hol most *Spielberg* fekszik, a' pogány Morvaiak az Ó Iftencik' tiszteletére Áldozatokat (*) 's játéko-

A' bela Királynak nevetlen Nótátlusa a' Magyaroknál is szokásban volt Áldozatot Áltomásnak nevezl. *Et fecerunt magnum Aldunae.*

tékokat szoktak vólt tartani, honnan azután a' hegy és a' vár nevet kapott. Kétség kívül Ók is elly formán tífztelték akkor az Istent avagy Isteneiket, valamint a' leg több pogány népek, az az, eleinten az Isteneik tífzteleiekre számos barmot vágtak le, azután meg sütvén azokat, vendégeskedtek, vigadoztak, ettek, ittak, 's játszóttak az Ó szokások szerént. De a' játékjok nem esett kártyával, mert ez utóbbi találmány, hanem pallyafutással, nyargalással, birkozással, 's nyíl lövöldözéssel. A' Morva Tartományról elég bőven szóllottam a' Prágából írott levelemben, kihezképest itt többé nints mit említenem, hanem hogy a' Tsehek, Morvaiak 's a' mi Magyar országi Tótjaink hajdan tsak egy Nemzetséget tettek, 's valamint ezek az Uraiktól a' Magyaroktól a' ruhával együtt fok Magyar szokást is felvettek, úgy amazok is a' Német Uriaktól az öltözettel együtt fok Német módit költsönöztek. Légy egéfzséggel.

NEGYEDIK ÚTAZÁS.

A' negyedik útam vala Bétsból Lintzen által. Műnikbe; onnan Augsburgon 's Ulmon által Safnauzenbe; azután Tzürükbe; innen Ajnszidlen 's Altorfon által Sz. Gothárd, hegyére; ismét Altorfon által 's négy Katonok Taván Lutzernbe, azután Bérnbe; 's onnan Szolotúrnon által Bazelbe; ofztán Saf. auzenen által Kostántzba; azután Memmingen 's Augsburgon által Műnikbe; végre Lintzen által ismét vízfza Bétsbe. Történt pedig ezen útam 1791-dikben.

A' POSTÁKNAK FEL JEGYZÉSE,
mellyeken által mentem.

	<i>Posták</i>	
Burkersdorf - - - - -	1	} Útira.
Sighartskirchen - - - - -	1	
Perschling - - - - -	1	
	----- 3	St.

						előbbi 3	
St. Pölten	-	-	-	-	-	1	} Ófria.
Mölk	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Kemmelbach	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Amstäden	-	-	-	-	-	1	
Strenberg	-	-	-	-	-	1	
Enns	-	-	-	-	-	1	
Lintz	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Neubach	-	-	-	-	-	1	
Wels	-	-	-	-	-	1	
Lambach	-	-	-	-	-	1	
Haag	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	} In Fert.
Ried	-	-	-	-	-	1	
Altheim	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Braunau	-	-	-	-	-	1	
Markel	-	-	-	-	-	1	} Bátor Ország.
Alt Ötting	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Ainping	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Haag	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Hohenlinden	-	-	-	-	-	1	
Parschdorf	-	-	-	-	-	1	
München	-	-	-	-	-	1	
Schwabhausen	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Ebensperg	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	

31

elébbi 31

Augsburg	-	-	-	-	-	1	$\frac{1}{2}$
Sommershausen	-	-	-	-	-	1	$\frac{1}{2}$
Günzburg	-	-	-	-	-	1	$\frac{1}{2}$
Ulm	-	-	-	-	-	1	$\frac{1}{2}$
Echingen	-	-	-	-	-	1	$\frac{1}{2}$
Riedlingen	-	-	-	-	-	1	$\frac{1}{2}$
Mengen	-	-	-	-	-	1	
Möskirch	-	-	-	-	-	1	
Stockach	-	-	-	-	-	1	
Engen	-	-	-	-	-	1	
Schaffhausen	-	-	-	-	-	1	$\frac{1}{2}$
						<hr/>	
						45	$\frac{1}{2}$

Sváb föld.

Órák

Zürich	-	-	-	-	-	9	
Brunnen	-	-	-	-	-	14	
Tón által Fluelenig	-	-	-	-	-	2	
Altorf	-	-	-	-	-		$\frac{1}{2}$
St. Gothard	-	-	-	-	-	12	
Altorf	-	-	-	-	-	12	
Fluelen	-	-	-	-	-		$\frac{1}{2}$
Tón által Lutzérnig	-	-	-	-	-	8	
						<hr/>	
						58	

Svájtz.

Tón

					előbbi	58		
Bern	-	-	-	-	-	-	18	} Svájcz.
Basel	-	-	-	-	-	-	18	
Schaffhausen	-	-	-	-	-	-	18	
Constantz	-	-	-	-	-	-	10.	

122

Posták

Tón által Mörsburgig	-	-	-	-	-	-	1	} Sváb föld. } Bajor Orfz.
Stadel	-	-	-	-	-	-	1	
Ravensberg	-	-	-	-	-	-	1	
Wolfegg	-	-	-	-	-	-	1	
Wurzach	-	-	-	-	-	-	1	
Memmingen	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Mindelheim	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Schwabmünchen	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Augsburg	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Ebensperg	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Schwabhaufen	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
München	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Parschdorf	-	-	-	-	-	-	1	
Hohenlinden	-	-	-	-	-	-	1	
Haag	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{2}{3}$	
Ampfing	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Alt Ötting	-	-	-	-	-	-	1 $\frac{1}{2}$	
Markel	-	-	-	-	-	-	1	

						előbbi 23	
Braunau	-	-	-	-	-	I	In Fert.
Altheim	-	-	-	-	-	I	
Ried	-	-	-	-	-	I $\frac{1}{2}$	
Haag	-	-	-	-	-	I	Ófria.
Lambach	-	-	-	-	-	I $\frac{1}{2}$	
Wels	-	-	-	-	-	I	
Neuback	-	-	-	-	-	I	
Lintz	-	-	-	-	-	I	
Enns	-	-	-	-	-	I $\frac{1}{2}$	
Strengberg	-	-	-	-	-	I	
Amstädten	-	-	-	-	-	I	
Kemmelbach	-	-	-	-	-	I $\frac{1}{2}$	
Mölck	-	-	-	-	-	I $\frac{1}{2}$	
St. Pölten	-	-	-	-	-	I	
Perschling	-	-	-	-	-	I	
Sighartskirchen	-	-	-	-	-	I	
Burkersdorf	-	-	-	-	-	I	
Béts	-	-	-	-	-	I	
						43 $\frac{1}{2}$	

I. L E V É L.

Safhausen — — —

Ezen Útazásom egész Augsburgig, színt olyan vala, a' mint immár olvastad elébbeni leveleimben, kihezképest egy étket kétfzer találni nem akarok. De mint hogy némelly dolgokat most jobban meg tekintettem, azokat ihol rövideden elődbe terjesztem. *St. Pölten* Óstria Váras hová tovább mind jobban épül, úgy hogy *Lintzen* kívül egyéb Óstria Várasnak nem igen enged. *Mölk* magában ugyan nem derék Váras, hanem a' felette való *Benedek Szerzetesinek* roppant, gazdag, 's gyönyörű *Monostorjok* 's *Templomjok* meg érdemli, hogy minden által utazó idegen meg látogassa. A' *Kalastrom*' bémenetefén aranyos betűkkel ki vagyon téve: *Absit gloriari, nisi in cruce*, 's a' mint emlékezem 1718-dik éfztendőöt is olvashatni, mellyben ezen épület egészen meg újfttatott. A' *Könyves ház* mellett való *Galleriából* a' le folyó *Dunára* 's körül való környékre a' ki látás ki mondhatatlan gyönyörű. A' *Tsáfzár* 's vendégek fogadására való szobák is igen szépek, de mindenek felett való a' *Kalastrom*' *Temploma*. Ez belől tele vagyon szép vörös márvánnyal, 's az *Oltárai* igen derék iz szerént készültek. A' *Kalastrom folyosóiban* minden .

den Óstriai Hertzegeknek 's Tsáfzároknak képeiket szemlélhetni, mellyeken egyszer'smind az Ő életek 's tselekedeteik is rövideden le vagy-
nak írva. Most a' Barátok' száma felettébb le
szállott, mert hogy József Tsáfzár az új Barátok'
fel vételét meg tiltotta, 's azolta fokban közülök
ki haltak, a' Barátok' száma egész tizen ötre jött
le, azonban nagy a' reménység, hogy a' kalas-
trom újra meg fog népesíttetni, mert a' mostani
Tsáfzár a' Prélátnek a' fel vételt ismét meg en-
gedé. Ezen felettébb örülnek Mölknak mind a'
két nemű lakosai. Lintznek szép fekvése min-
den le irásomat fellyül múlja, A' Váras' árka
felett való sétáló hely igen gyönyörű, honnan
a' Kazinóba bé térhetni, holott minden Vasár-
nap tántz is tartatik. Egyébként a' hidon is, melly
a' Dunán fekszik, sétálhatni, melly sétálás, leg
inkább most nyarban, igen kellemetes. *Lintz*,
Wels, és *Lambach* Felső Óstriának három Várasai
a' szép fehér népről hiresek, de mint hogy er-
ről immár szót tettem, a'hoz képest most inkább
hallgatok. *Alt Ötting* a' Báborok' Mária Tzel-
jek. A' B. Afzfzonymnak a' szobra gazdagon fel
vayon öltöztetve, 's tele brilliántokkal. Kü-
lőmben is nem tsak a' kintsház, hanem a'
Templom is annyira meg vayon rakva arany
ból 's ezüstből vert és öntött képekkel, hogy

az embernek ezeken a' hafzon nélkül heverő drá-
gaságokon álmélnodni kell. Kivülről körös kö-
rül a' Templom körül a' leg régiebb tsodákat
írott képeken meg láthatni, mellyeken a' le iri-
faik is olvastathatnak. Többi közt főképen egy
tökös férfinak a' képe tellyességgel nem illik oda,
mert a' nadrágja ezen a' képen annyira meg va-
gyon terhelve, hogy a' gyenge ártatlan leánykák
meg ütközhetnek rajta. A' Váras többnyire bü-
tsújárárból él. Hogy Múnikbe értem, szin-
te Protzeffió tartatott a' szárazság miatt, mellyen
mindenféle Szenteknek ereklyéik hordatnak a'
Várasban. Dél után a' Választó Fejedelem' kert-
jébe ki fordúltam, 's azt úgy találtam mint annak
előtte. De a' kert mellett egy új kertet készít-
nek mostan, melly Angoly kertnek fog neveztet-
ni. Az temérdek nagy helyet fog bé foglalni,
mellyben rétek, berkek, tavak, 's egyebek fog-
nak találkozni. A' berekben egy fából való Si-
nai nyáriháza (Lufzthauzra) találtam, mellynek
tetejéről a' Múniki szép nagy térséget jóformán
meg láthattam. A' Bábor katonaságot a' ruhára
nézve, most egéfzen meg változva találtam, mert
holott az előtt kék ruhát viseltek, most több-
nyire fehér 's hamú színű ruhájok vagyon. A-
zon kívül tsizmát 's Magyar nadrágot kaptak,
's egy fisak formakaskétát. A' Dachávi hegyen

most

most a' Fejedelem egy alkalmasabb új utat készített, valamint színte a' Fridbergi hegyen is, miért a' népe 's az utazó méltán fogja áldani. Fridberget többnyire merő Órás lakja, kik az egész Bátor Tartomány' számára órákat készítenek. Augsburg még most is derék egy Város, noha régi szerentséjével immár nem bir többé. Az Idegen fok látni méltót talál benne, tsak hogy itten ne igen keresse multságát. A' Tanáts a' Teátromot 's a' Tántzházakat, úgy mint erkölts vesztegető helyeket, még eddig a' Városban meg nem engedé, mellyekhez ha kinek kedve legyen, *Geckingen* 's *Lechhausen* nevű közel való helységekbe kell ki fordulni, melly két helységek az Augsburgi Püspökhöz tartoznak. A' Kávéházak itten inkább ferházaknak neveztetethének, mert azokban kávé helyett az ide valók többnyire tsak fert ifznak, 's a' mellett mindennütt Törökök módjára dohányoznak. Augsburg a' Svábföld Fő Városának tartatik, noha épen a' szélén fekszik, de mások sokkal méltábban Ulmot tartják annak lenni. *Günzburg* egy Óstria Város a' Güntz vize mellett. Vagyon egy Vára, egy Tsuklyások' Klaftruma, 's egy Piaristák Kollégyioma. *Ulm* egy régi szabad Birodalmi Város a' Duna partján, mellyen itt egy kő hid vagyon. A' lakosi többnyire Evangyélikusok,

kik

kik is itt az Öreg Templomot birják, melly egy régi gothus munkájú nagy épület. A' Duna Ulm felett, hol az Izer' vize bele folyik, már hajózható. *Ecbingen*, *Riedlingen*, és *Stockach* három apró Sváb Óstria Várasok. A' helységek itten hol egy hol más Fejedelemhez tartoznak, 's az Óstria Birtokot a' Fürstenbergi Birtok nem egyszer szakasztja közbe. A' Svábföld, vagy is Sváb Kerület, *Schwaben*, *schwäbischer Kreis*, felettebb fok Uraságok közt vagyon felosztva. Ugyan is számlál magában 4 Papi 's 13 Világi Hertzegségeket, 19 Prélátságokat 's Apárurságokat, 26 Gróf s, egyéb Uraságokat, 's 31 Szabad Birodalmi Várasokat. A' föld lakosi többnyire Római Vallásúak, de vagynak fő képen a' Várasokban számos Prótestánsok is. Ulmot, Memmingent, 's Ravensberget csak nem egészen Prótestánsok lakják. A' föld itt fokkal szorgalmasabban műveltetik, mint Bábor Országban. Többi közt a' Vürtembergi, Óstria, 's Bádeni Birtok leg jobban műveltetik, 's leg gazdagabb lakosokkal kérkedhetik. A' Sváb közember nagy tisztelettel viseltetik a' Papokhoz, 's fő képen a' Barátokhoz. Munkájában szorgalmas, de egyszer 's mind a' korhelységben és a' bújaságban is ki tefz magáért. Itt az útfélen egy helyett egy Kápolnát láttam, melly

kivül-

kivülről ló-patkókkal vala egéfzen ki tzifrázva. Midőn tehát ezen tsodálkoznám, a' Kotsifom, kit Augsburból Safhauzenig fogadtam fel, bizonyossá tett, hogy ezt a' fűrmányok tselekszük, kik az által Sz. Lénárdnak kedvét keresik, hogy reájok 's a' lovaikra gondot viseljen. Az Útból a' Vürtembergi Hertzeghez tartozó hires *Hobentwiel* Várat is meg láttam, melly egy jó magas hegyen fekszik, 's igen erős Várnak mondatik lenni. A' felső Várba, mellyben a' foglyok tartatnak, a' Hertzegnek engedelmé nélkül senki se botsáttatik bé. Ezen Várból a' Pódeni Tóra *Bodensee* 's a' Tiroli és Svájtzi havasokra, mondják, hogy igen szép kilátás vagon. Safhauzen *Schafhausen* a' Rajna partján fekszik, mellyen itt egy derék 's mesterül készült fa hid vagon. Ezt egy Appentzeli közönséges Áts tsinálta, 's tsupán egy bálthajtásra akarta készíteni, de a' Váras Tanátsa meg nem engedte, 's kénfzeritette, hogy az új hidat az élébbeni kő hidnak egyik lábára fektesse. A' hid tehát most rajta nyugszik, vagy leg alább nyugodni látszik, mert fokban azt állitják, hogy valóban tsak látszik. A' folyó itt rend kívül sebes, mint egy 300 lábnyomnyi széles, 's már egynehány kő hidat le rontott. A' hid bé vagon fedve 's vörösre festve, 's midőn az ember rajta jár,

jár, inog a' lába alatt, azonban még is úgy ké-
 fízttetett, hogy le szakadásától nints mit félni.
 Ha az ember tsónakon alólról vizsgálja meg, tso-
 dalkozni kelletik *Architectúrájának* szép égyügyü-
 ségén. A' hid mind a' két partról függni talál-
 tatik, 's egy fel húzott pórázhoz hasonlónak lát-
 szatik, 's mellyet ha meg üt valaki, refzket ugyan,
 mindazáltal meg marad még is az ő elöbbeni ép
 állapotjában. A' Váras magában épen nem nagy,
 de még is jól épült 's elég népes. Annak sző-
 lős hegye igen derék vörös bort termefzt. E-
 zen Váras a' hasonló nevű Kantonnak (Várme-
 gyének) Fő Várasa, 's azt egyedül a' hajózásnak
 a' Rajna hullása által való félbenzakafztása szer-
 zette. Ugyan is itt elejentén, hogy az árúk a'
 hajókból illendőképen le tettethessenek, tsak egy-
 nehány gunyhó kelt fel, 's ezen gunyhókból idő
 jártával lassanként Váras kerekedett. A' Kan-
 tonja minden Svajtz Kantonok közül a' leg ki-
 sebbik, mert a' hofzfszasága tsak három 's a' szé-
 lefsége tsak két Német mértföldet teszzen. A'
 nép' száma harmintz ezernek mondatik lenni,
 mellyből a' Várasra mint egy hat ezer esik. A'
 Váras Reformált Vallású, 's 1501-dikben vétte-
 tett fel az örökös Svajtzi szövetségbe. A' Re-
 formátzió benne kezdődött 1521-dikben, 's vég-
 ződött 1529-dikben. Még az nap, hogy ide ér-

tem, a' többi Svájtzot meg látni kívánó 's ide gyült jövevényekkel, kik azon egy Korona nevű vendégfogadóban velem itt vagynak, a' *Lauffen* vára alatt való Rajna hullását *Rbeinfäll* mentem meg látni. Mi oda gyalog el sétálánk a' Rajna' partján, mellynek itt igen gyönyörű tengeri színe vagyon. A' folyó immár a' Váras felett hajózhatatlan, mert a' közepét számos kősziklák allják el, mellyekkel a' víz szüntelen vízfűza verődik. Hogy tehát a' Rajna hullásának által ellenébe jöttünk, leg ottan füleinkbe a' nagy zúgás, szeminkbe a' tajtékká lett víz ötlődött, 's láttuk egyszer'smind, melly nagy sebességgel rohan a' Rajna a' ki tsüggő kősziklákról. De hogy ezen látományt még annál jobban meg tekénthessük, által vittettük magunkat tsónakon a' túlsó part-ra, 's a' fa galleriába bé mentünk, melly tsak nem a' hullásba bé építettett. Itt Ötsém olly dolgot láttam, mellyet le írni lehetetlen, 's mellyet még eddig soha életemben nem szemléltem. Mert valamint a' Rajna a' ki álló nagy kősziklákra sebesen érkezik, leg ottan azon sebességgel és zuhanással le is omlik, 's a' vizet egészen fehér tajtékká változtatja. Egy szóval, az egész Rajna, mihent ezen kősziklákat éri, tajtékká válik. Egyebet az ember nem lát a' leg tisztább téjből való tengernél, 's úgy tetszik, mint ha egy szüntelen

telen forró tejes katlanba tekéntene. Szerentsénkre épen a' nap ezen habokból álló tengerbe ragyogott, 's ez azt okozta, hogy a' hullás felett fok gyönyörű szivárvány látszott, mellyeknek külömbféle szép színét femmi emberi nyelv ki nem írhatja. Szint akkor a' hullás felett egy nagy Svájtzer ölyv is fokáig mozdulatlan lebegett, mintha a' természet' munkáját benne velünk együtt tsodálta vólna, míg végre lassan lassan a' magasság felé emelkedett. A' fa gallériába úgy zajog, zuhog, 's dörög szüntelen, hogy az ember egyik a' másiknak a' szavát nem értheti. A' természetnek ezen nagyságos munkáját nem győztük eleget szemlélni, 's látásával meg nem telhettünk, noha minden szempillantásban, leg inkább ha a' szél a' víz gőzét felénk hozta, apró esővel egészen bé borítottunk. Mi foká szó nélkül 's bámulva néztük ezt a' tsodát, még végre ezen apró esőben úgy meg áztunk, hogy már az ingünk is nedvesedni kezdett. A' Rajnán le jövő hajók, a' mint mondám, a' Váras felett le pakoltatnak, 's a' Rajna hullása alatt ismét meg terheltetnek. Ez az árúk le szállítókra 's kereskedőkre nézve igen bajos 's költséges, azonban fok ember még is hafznát vefzi 's abból él.

II. L E V É L.

Tzürrikben — — —

Safhauzent tegnap el hagyván, *Eglisan* nevű kis Városban ebédeltem, melly Safhauzenből Tzürriknek mint egy fele útja. A' Város a' Rajna mellett fekszik, mellyen itt egy fedeles fa hid vagon. A' vendégfogadót itten olyannak találtam, a' millyenre sok utazásimban igen kevésre akadtam. Mert ugyan is kevés idő alatt olly tisztá 's jól készült ebéddel meg vendégeltettem, hogy hasonlóról ezen a' helyen elejntén nem is gyanakodtam. A' Szobák ágyai 's egyéb mobiliái ezen vendégfogadóban olly tiszták valának, hogy akármelley Fő Városban a' leg első vendégfogadókban is tisztábbakat fél nem találhatni. A' vendégfogadónak hátulsó szobáiból az ablakok alatt mélyen le folyó Rajnára, 's az által ellenben való erdős hegyre igen szép ki látás vagon. Tzürrikben, a' mint gondolhatod, Pallosban, *beym Schwerdte*, ama' nevezetes vendégfogadóban szeltem, hol a' szobámból igen gyönyörű ki látásom vagon Limátra, melly itt a' tóból sebesen lövi ki magát, nem különben a' Tzüriki tóra, 's a' Svájtzi hóval bé lepett havasokra. Maga a' vendégfogadó is egy részből vízben építettett. Tzürrik hajdan *Tburicum*, 's nem *Tigurum*, a' maga nevű tava mellett fekszik; melly itt magából,

a' mint

a' mint említém, egy folyót botsát ki, mellyet Limátnak neveznek. A' Váras ugyan meg nagyon erősítve, 's bir 5 fegyverházzal, de a' bástyái az ostromlást nem igen soká állhatnák meg, mivel jó magas hegyek veszik körül. Azonkívül bir 3 nevezetes Temploimmal, úgy mint nagy *Münster*, *Frau Münster*. és Sz. Péter Templo-mával, Akadémikus Gimnáziummal, egynehány derék Könyvestárral 's Gyűjteménnyel, 1400 házzal, 's mint egy 12 ezer emberrel. Az úgy nevezetett *Schützenplatz*, melly öreg hársfákkal nagyon bé ültetve, 's a' magasán fekvő *Lindenbof* szép és igen kedves sétáló helyek. A' Várasnak sok tudós Férjfiak vagynak, kik rész szerént tanítanak, rész szerént nyugfszanak, 's rész szerént prédikálnak. Tegnap Lavátart, ama' híres Fiziognomistát hallottam prédikállani. Ő a' Tzüríkieknek Órákulumjok, kik is mindenben tanátsért ő hozzá szoktak folyamodni. A' mi az ékesen szellást illeti, abban valóban ötet tsodálni lehet, de a' mi Fiziognomikus állítáfsait illeti, azokban szánakodásra méltó. Ő a' többi közt azt állítja, hogy a' rút testben lehetetlen hogy szép lélek lakhas-sék, nem külömbben hogy kit kit az ő ábrázat-jából meg esmérhetni, millyen légyen belől, sőt nem tsak ábrázatjából, hanem kézírásából is; melly mind a' két állítás mennyire hiteles, azt ki

ki könnyen által láthatja. A' Váras két részre
 vagon fel osztva. A' nagyobb részben az út-
 szák többnyire szűkek, görbék, 's olly merede-
 kesek, hogy fok helyre kotsival épen nem jut-
 hatni. Azonban a' nyilván való épületek még is
 többnyire mind szépek. Mind egyik háznak,
 valamint másutt a' vendégfogadóknban, az Ö jelé
 vagy is tzimere 's tulajdon neve vagon, úgy
 mint fzarvas, fogoly, nyúl, fas, zöldfa, 's t. a' f.
 's ezt immár Safrauzenben is tapasztaltam. A'
 Váras' tanátsa nem tsak a' Teátromot, hanem a'
 kává házaka_t sem türheti, kihezképest egy ide-
 gen, ki itt magános házakba nintsen ajánlva,
 a' vendégfogadón kívül kevés mulatságot találhat.
 Tzüriknek a' kereskedésre nézve derék fekvése
 vagon, mert Limát, melly itt a' tóból ki sza-
 kad, a' Várust ketté hasítja, 's az Ár vizébe bé
 folyik, 's végre a' tavat és a' Várust a' Rajná-
 val egyben kaptsolja. Ennek vefzi is a' Váras
 hafznát, mert a' kereskedése jó tova terjed. A'
 lakosok' szorgalmatofsága tsodálkozásra méltó.
 Ugyan is a' Várasban többféle derék manufak-
 turák vagnak, úgy mint posztó, patyolat (mus-
 selin) selyem, tzajg, kezfkenyő, harisnya, ta-
 fota, bársony, manzsefzter, fátyol, pafzomány,
 's egyebek' számbára. A' Váras kereskedése mé-
 gyen leg inkább Frantz, Olafz, Orofz, 's Hol-
 land

land Országba. Tzürük egészen Reformált Vallású, 's a' Római hitű Kantonokkal fokát, és gyakran tzivódott. 1351-dikben a' Lutzérn, Uri, Svájtz, és Untervalden Kantonokkal szövetségbe lépett, 's annak tagjává tettetett. A' Város hajdan Birodalmi Város vala, 's birt fok szabadsággal. Tzürük Svájtzban az első Város vala, melly Tzvingli Apostolkodása által a' Római Szentegyháztól el vált. A' Reformátziót itten ő kezdete, 's azt 1524-dikben véghez is vitte. Minek utánna a' Vállás' dolga Tzürükben foká mind a' két részről meg hányattatott 's vettetett volna, végre a' Fő Tanács a' Reformátziót a' szavak' többsége által ki végezte, 's a' köznép örömmel 's engedelmesen a' Tanácsa végezésének szót fogadott. Bérn, Safhausen, Bázél, 's Glárusz és Appentzelnek egy része Tzürük' példáját azonnal követték, a' többi Kantonok pedig az Eleiknek Vallásokat tovább is meg tartották. Ezen időtől fogva Svájtz két Vallásra osztódott. Az egyefség az óltától fogva fel bontatott. Valóban az el válás által okoztatott meg nem egyezés 's öszve nem férés leg ottan 1531-dikben olly dühösséggel ki ütött, hogy az által a' Kantonok közt az első Polgár háború szereztetett, mellyben a' Reformátusok meg győzettek, 's Tzvingli az életét a' Kappeli ütközetben hagyta. Azóltától Sváj-

tzot még két Vallás béli háború bántotta, az első 1656-dikban, mellyben a' Katolikusok ismét győzedelmeskedtek, a' másik pedig 1712-dikben, mellyben a' Reformatusok lettek hatalmafabbakká. Ekkor a' Katolika vallás Svájtzban veszedelemben vala, ha a' Frantz Király 's egyéb Katolikus Fejedelmek magokat közbe nem vetették volna. Az Aravi békeség szerzés, melly ezen utolsó háborúnak véget vetett, minden Vallás gyűlölést, a' mint reménylhetni, ki írtott. Abban el vagyon végezve, hogy azon Katonokban mellyek két féle Vallásúak, mind a' két hitnek egy tökéletes hasonlósága legyen, 's mind a' két fél egyenlő szabadsággal birjon, 's keményen meg tiltatott, hogy egy rész se vessen meg, se ki ne nevesse, akár mi módon is, a' más résznek az ő Isteni szolgálatját. A' Tzurik kormányozása arisztokratizai. Tzurikben az eredeti Svájtz szabadság' lelke fokkal inkább uralkodik, mint akár melly más Svájtzi Városban. Az ide való Tanátsbéliek a' külső Udvaroktól még meg nem vesztégettek, 's tsupán a' Hazájok' hazfőit és javát keresik. Ezen Kantonnak az Ország' Gyűlésében nagy az influxusa, nem annyira hatalmas által, mint a' többieknek az ő emberségében való bizodalnok által, mert azt a' többiek független 's mindenekben egyenes úton jár)

járó Kantonnak tekintik. Tzürikben tartózkodik a' Svájtz Kantzellária, 's még most is a' külső Hatalmoknak minden leveleik (Depeseik) mellyek Svájtzot illetik, Tzürikbe utasíttatnak (addressiroztatnak) valamint szinte minden kerülő Levelek (Tzirkulárék) mellyek által Svájtzban az Ország Gyülési ki hirdettetnek, innen küldetnek. Mint hogy Lutzérn, melly már Tzürik előtt tette magát Kantonnak, Római Valláson meg marad, a hoz képest Tzürik nyerte el az első rangot. Mert tudni való, hogy Bérn még akkor az ő mostani hatalmával nem birt. De egy szó mint száz, itt is a' pénz mutatta az ő hatalmát. Tzürik már akkor gazdag vala, 's az által tett szert a' felsőbbbségre: A' Holland község követje is itt tartózkodik, valamint a' Frantz követ Szoloturnban, az Ángoly Bérnben, 's a' Spanyol és Sz. Szék követje Lutzérnben. A' gabonával való bánás itt igen hasznos rendtartás. A' Kormányozó Tanátsnak mindég jó nagy takarmánya vagyon, mellyel, ha felettébb kezd drágúlni, a' Szegénység otsóbb áron meg segítettetik. Az életnek utolsó drágaságában ezen rendtartásnak itt nagy haszna tapasztaltatott. A' Váras' fegyver háza álgyukkal 's fegyverrel jól meg vagyon rakva, 's mint egy 30 ezer embernek puskát adhat. Többi közt láthatni

benne a' régi Svájtzereknek az ő nehéz 's ifzonyú fegyvereiket, nem különben ama' hires tegzet és nyilat, mellyel Tel Vilhelm, a' mint mondatik, az Úftriai Tifztartónak *Landvogt* parantsolatjára a' fia sejeről az almát le lötte. Sokan az utazók közül (kik közé tartozandó Coxe Úr is, a' ki a' Svájtzai utazásá: le írá) a' Tzüriki leányok 's menyetskéek tífztefségeket, vagy is tífzta életjeket felettébb magafztalják, 's távúl légyen tölem is, hogy én az ő ártatlanságoknak ezen képét meg motkoljam. De valaki jobban esmeri Tzürik' Várasát, ezen épen nem fog tsodálkozni. Ugyan is a' jó erkőltsöt a' Nemzetek' 's Várasok szokáfaikban 's kormányoztatáfokban kell tsupán keresnünk. Itt ki ki korán házások, mert az Ország 's a' Váras az emberét magáévvá akarja tenni, ki egykor Tanátsbélije vagy Ország Tifztartója (*Landvogtja*) legyen. 'S vallyon mi módon kaptstathatik valaki szodosabban hazájához, mint feleség 's gyermekek által? Maga a' házafság is nagyobb betsületre kap, midön az előmenetelre útat nyit, és fokkal kedvesebb az által is, mert itt az élet' virágjában kellnek egybe, midön a' szépség még mind a' két nemen virít. Erre nézve bízást el lehet hinni, hogy valamelly Országban vagy Várasban kevés nótelen ember találkozik, ott a' ház-

ság törés is igen ritka. Nálunk 's egyébütt a' fok házafság törés tsupán a' katonák 's azoknak Tifztjeik által, nem külömben egyéb Tifztviselők, Író deákok, Inasok, 's a' gazdag Úrfiak által történik, kik többnyire mindnyájan nötelenségben élnek. Tzürikben sem Teátrom sem Tántzházak meg nem engedtetnek, 's tudjuk azt mindnyájan (mi tagadás benne?) hogy ezek szoktak nem annyira a' törvényes 's jó véggel járó, mint a' tilos és fajtalan szerelemnek oskolái lenni. Svájtzban a' hazafság törésre nagy büntetés vagyon ki szabva, de itt is egy időtől fogva immár meg enyhítettett. Mert ámbár halállal való büntetést kívánjon a' törvény, a' vétkes még is többnyire tsak pénzben szokott büntetnetni, ki vévén ha ki azon egy vétkét háromszor újíttja meg. A' Tzüriki Kanton gabona, bor, és barom dolgában igen áldott föld. A' Kanton mint egy 50 négy szegletű mértföldből áll, 's valóban népes. Mint egy 175 ezer ember találkozik benne, kik közül 12 ezeren annak Fő Várasát lakják. Ezen Kantonnak vagyon egy regimentje a' Hollandi Közönségnek szolgálatjában, valamint egy más a' Frantz szolgálatban.

III. L E V É L.

Ajnszidlenben — — —

Tzürikből az útam többnyire a' hegyek' oldalán 's a' Tzüriki tó felett esett, az honnan igen szép látásom vala (noha nem egyszer'smind) az egész tónak szélére 's hofzfára. Az út mellett mind a' két felől a' Tzürikieknek szép mezei lakások vagyon, melly is többnyire rendes kis épületekből 's mellettük való gyümölcsös és szőlős kertekből állott. A' Tzüriki tónak mind a' két partja igen jól ki vagyon mivelve 's meg népesítve, ámbátor tsak nem minden felől hegyekkel véttetik körül. Mihent az ember a' Švájtz *Schwiz* Kantont el éri, leg ottan mint egy Tündér Országba érkezik, hol a' magas hegyek 's a' mély völgyek szüntelenül váltják egymást. Itt immár mesterséges kertekre, ugró kútakra, fényes kastélyokra, vagy erős várakra sehatt sem akadni, hanem hol juhászra az ő nyájával a' hegy oldalán, hol széllyel épült fa kalyibákra a' völgyben, mellyekben az emberek 's a' barok szoktak telelni. A' szép 's tiszta patakoknak tsergésök, az erdei madaraknak éneklésök, a' juhok és ketskéknak mekegésök, 's a' juhász' sípjának zengése tölti mindenfelől az ember' fülét. Gyakran a' társamat el hagyván, egy darab kő-

szik-

sziklára le dültem, mellynek háta megett hol pufzta gunyhó áll vala, 's a' lábaimat a' mélységnek le függesztvén, az alkonyodó naptól meg aranyozott fáknak tetejüket tsendesen szemlélgettem. Az út közben a' bútsújáróknak hol nagyobb hol kisebb csoportokra akadtam szüntelen, kik többnyire hangosan imádkoztak az olvasójokon. A' Katolikus Svájtzban a' paraszt el múlhatatlan kötelefségének nézi, ha nem minden esztendőben, leg alább egynehányszor életében az Ajnfszidleni B. Afzszonyhoz való bútsújárását. Hogy Ajnfszidlen kis Várasban értem, tsak alig kaphattam szállást, noha tsak nem az egész Váras merő vendégfogadókból áll. Mert mint hogy más nap az Úr napja vala, minden felől megtelt bútsújárókkal a' Váras. A' bútsújárók közt valának a' három féle nyelvű, úgy mint Német, Frantz, és Olafz Svájtzeréken kívül fok Svábok is. Ajnfszidlen *Einszidlen* a' tsodákra 's kintsekre nézve Svájtznak Lórétoma, vagy is, ha régi időkre akarunk tekinteni, Svájtznak Efészusi gazdag Dianája. A' Kalastrom' Apátura Német Birodalmi Fejedelem, *Reichsfürst*, 's a' Barátok, kik a' Kalastromot lakják, Sz. Benedek Szerzetesei. Ezen Kalastromnak történetei azt bizonyítják, hogy bizonyos Benno vagy is Benedek 906-dikban jöve ide, ki is itt a' mostani

Kalafstromnak az első szeglet követ veté. A' B. Afzfzony kevés idő múlva az ide való Kápolnát annyira meg szerette, hogy azt 928-dikban önön maga fel szentelte, melly tsoda leg ottan Konrádnak a' Kostántzi Püspöknek egy Angyalnak meg jelenése által tudtára lett. Más nap maga az Idvezítő meg jelent volna, 's a' jobb kezének öt újjait a' bémenetel felett való kőbe bé nyomta volna. Egy más könyv ezen tsodát azon külömbbséggel adja elő, hogy midőn 948 dikban a' Kostántzi Püspök épen útban vala, hogy a' Kápolnát fel szentelje, véletlen szózatot halla az égből, melly őtet bizonyofsá tevé, hogy azt immár maga az Isten fel szentelte volna. Ahoz képest nem kell tsodálkoznod, hogy ezen helynek olly nagy a' hira. *Einsiddeu*, valamint szinte *Alt Otting 's Maria Zelb*, bir szentséges drágaságokból való igen nagy gyűjteménnyel. A' Kalafstrom, a' mint most újra vagon fel építve, roppant és fényes épület. A' mint hozzá közelít az ember, először egy szép kútra akad, melly a' B. Afzfzonymnak szobrával vagon kiékesítve, 's a' mellynek a' vize igen jó ízű. Ezen kút 14 tsóvel bir, mellyek közül az egyikből, a' mint mondják, maga az Idvezítő ivott volna. Valamint valaki érkezik, egyenesen a' kútnak megy, háromszor meg kerüli, 's mindenkor egyet

egyed ifzik belőle, azután az ortzáját meg mosfa annak vizével, 's ismét tovább megy. Az iváskor mind a' 14 tsőből kell valamit innia, ne talán épen azt mülaffa el, a' mellyből az Idvezítő ivott. Nem meszfe a' kúttól kerékben két for bóltok találkoznak, mellyekben mindenféle olvasók, kerefztek, izentségek, tsengetyűk, Mária képek, Imádságos könyvek, 's egyéb bútsúhelyi portékek árútatnak. Maga a' Kalastrom magasabb helyen áll, melly fekvés még inkább szépéti. Közepét a' templom az ő két jó magas tornyával 's több szép hangú haranggal foglalja. Valamint bélép az ember a' Templomba, leg ottan a' Kápolna tűnik szemébe, melly az el. múlt Századnak elején egy Szaltzburgi Érsek által kívülről fekete márvánnyal egészen meg ruháztatott. Belől a' B. Afzfzonymnak tsodatékony szobra szemléltetik homályos világosságban. Az óltáron 16 viafz gyertyák állanak, mellyeknek mind egyike 80 fontot nyom 's mellyek a' Svájtzsi, Frajburgi, Lutzérni, Tzúgi, Glárufzi, Appentzeli, Szoloturni, Uri, és Untervaldi Katolikus Kantonok' Tzimereikkel ékeskednek. A' többit egynehány azon vallású Vidék és Váras ajánlá ide. Ezen Ajnfzidteni B. Afzfzony, fok útazóknak bizonyosságok szerént a' Lórétomi B. Afzfzonyhoz leg hasonlóbb, 's azt hi-

hifzik fokban felöle, hogy a' Lórétominál fokkal tovább fogja magát fen tartani, vagy is a' kútsét fokkal tovább meg őrzy. A' Sz. Kápolnába tsak fok tolakodás után lehetett bé jutnom, mert a' bé menetelnél szüntelen temérdek fok ember tartózkodik, kik az Ő markokat a' Kristus öt újjai által szerzett lyukakba bé tenni kívánják, úgy hogy mindég egy kéz a' másikán fekszik. Gyakran egyik a' másiknak kezét, tsak hogy onnan hamarább el vegye, körmöli 's vérig kartzolja, de egy fem húzza vízfíza olly könnyen. A' Templom mellett egy kis bólt vagyon, mellyben egy 'Barát a' kálmár, a' ki is mindenféle meg aranyozott viafz kis gyertyákat 's egyéb már említett bútsú helyi árúkat árul. Már a' nap fel költe előtt a' Templom előtt való piatz egészen tele vagyon betegekkel és kóldusokkal, úgy nem külömben bútsújárókkal is, kik közül mindenik egy olvasóval tér ismét vízfíza, melly a' B. Afzfzonynak ruháját meg érintette. Azon kívül minden bútsújáró a' Kápolna ajtajából egy kis forgátsot veszen magával, melly mire való légyen, azt meg nem tudhattam. Ez az ajtó, a' mint értettem, minden esztendőben leg alább tizen kétszer fel metéltetik, 's tizenkétszer ismét az Afztales által bé helyheztetik. Többi bútsújárók között láttam itt egynehány Svájzert,

kik

kik igen magas izmos emberek valának, 's merő drót gyűrűkből kézfűlt pántzélt viseltek magokon. A' B. Afzfony minden héten újra fel szokott öltöztetni, 's egynéhány öltözete olly drágának mondatik lenni, hogy ebben fömmi féle földi Királyné sem tehet fel a' Mennyei Királynéval. Valamint az ájtatos, úgy a' hamis Szarándokok is vas rostély által gátoltatnak, hogy a' Szoborhoz 's annak drágaságaihoz közel ne férhessenek. A' Templomban az Oltárok jobbra mind márványból valók, a' képfaragó munka igen is finom, 's a' képrás és aranyozás felettébb tékozolva vagyon. Az ide való B. Afzfony' kintsháza olly gazdag, hogy a' Lóretomi kintsháznak nem igen enged. Vagyon ott a' B. Afzfonynek egy ruhája, mellyen két ezer jóféle gyöngyöt számlálhatni; egy 10 fontos arany Monítrantzia, melly 1737 gyönggyel és drága kővel meg rakatott; egyetlen egy gyöngy akkora rajta mint egy olasz dió, el hallgatván a' fok aranyból 's ezüstből való Szenteket, Gyermekeket, Sziveket, 's egyéb tagokat, mellyekből talám Európában egy Templom kintsházának fints annyi. Azon kívül bir a' kintsház mint egy 200 Sz. Testtel vagy is inkább tsonttal, mellyek pántlikákkal 's pillangókkal igen szépen ki vagynak tzifrázva. Többi közt mutatódik itten azon gyü-

rü is, mellyet a' B. Afzfzony az ő mennyegzőjén Sz. Jó'sef ujára fűzött, nem külömben a' Krifztus ruhájából egy darab, 's t. a' f. Minek előtte itt a' Klastrom fel épült volna, ezen helynek rettenetes vadon erdőnek kellett lenni, most mindazáltal az erdőnek nagyobb része immár ki irtatott, mellyből derék rétek, és zsiros legelők tétettek. Itt ki ki tsupán a' Klastromból 's a' bútsújárókból él, 's az egész Ajnszidlent csak vendégfogadók teszik, mellyeknek ki függő tzégereik az útazóban, ki még merő vendégfogadókból álló helységet seha nem látott, rend kívül való tsodálkozást okoznak. Az Apatur régtől fogva Prétensiót tart a' Várasra, melly okból a' Svájtz Kantonnal szüntelen vetekedik. A' Klastrom' gazdagságát csak abból is vehetni észre, hogy naponként 230 Személy ül benne az afztalhoz. A' Klastrom' Könyvestárja elég számos lenne, tsak jobb féle 's hasznosabb könyvekkel bővelkednék, mert az többnyire mind régi *Scholasticus*, *Philosophus*, 's *Theologus*. Azonban a' mi leg többet ér benne, egynehány derék kézírás az. Tzvingli, minek utánna a' Glárufzi Plébániáját, hol a' Reformátziót kezdette prédikálni, abba hagyta volna, ide jött. Itt leg ottan azon vala, hogy a' bútsú 's annak árulása ellen ki támadt, s a' dolgot annyira vitte,

te, hogy végre magát az akkori Apáturt arra birta, hogy míg élt többé misét nem mondott, 's a' Barátoknak is meg engedte, hogy a' kinek tetszenék, a' Klaftromot el hagyhassa. 1531-dikben már egy Barát sem találkozott, úgy hogy az új Apátur kéntelen vala a' Parasztok fiait fel öltöztetni. Azonban lassan lassan a' Klaftrom ismét idővel magához jött. Itt Ajnszidlenben született 1493-dikban ama' hires *Theopbraftus Paracelsus*, kihez a' mi időnkben Gróf *Cagliostro* olly igen hasonlított. Orvos és Kimikus vala, 's maga felől azt hirdette, hogy az Isten ki nyilatkoztatta néki azt a' titkot, miként tsinálhasson aranyat az alább való értzekből, 's kedve szerént meg hosszabíthassa életét. Ugyan ezt mondta magáról *Cagliostro* is, 's el akará velünk hitetni, hogy ő immár egynehány száz éftendőt hátra hagyott. Sőt azt is hallani, hogy többi közt azt mondta vólna, hogy ha Krisztus az ő tanátsát követte vólna, nem olly véget vetett vólna életének. *Paracelsus*nak halála után az ő Baráti azt hirdették felőle, hogy ő meg nem halt, hanem tsak a' halálának hírét botsátotta, ezt, meg lásd, ma hólnap *Cagliostróról* is fogják majd hirdetni az ő Baráti. 'S innen ki tetszik hogy minden mái rend kívül való embereink tsak a' régiebbeknek mászaik. *Copie.*

IV. L E V É L.

Altorfen — — —

El hagyván a' tsodák' helyét, onnan *Rotber Thurn* és *Sattel* hegyen által egy kis Várasba értem, melly *Steinnak* neveztetik. Itt egy kis Kápolnát látogattam meg, melly *Stauffachernek* emlékezetére emeltetett fel, ki a' három öfzve esküdtek közül egyik vala, kik az Óstriaiak ellen a' Grütli hegyen egybe szövetkeztek. A' Kápolnának által ellenébe látzatnak az ő kis házának már alig esmérhető dűledékei, mellyben lakott éltében Hazájának ezen halhatatlan szabadtója. Innen kevés idő múlva Svájtz Várasába jöttem, melly három Kantonnak, úgy mint Svájtz, Uri, és Untervaldnak a' fő helye. Ezen Svájtz Kantonnak közfönhetik a' Svájtzerék az ő szabadságokat, 's a' lakosinak az ő velek született bátorságok 's vitézségek szerzé, hogy az egész Közönség az ő nevét tőle költsönözé. Ugyan is ők valának mindég az elsők, kik a' legvakmerőebb el tőkelléfeket ki gondolták, 's véghez is vitték; 's mivel mind végig állhatatosak 's győzhetetlenek valának, a'hoz képest meg is érdemlették, hogy az egész Haza ő tőlök neveztesék. Svájtz Várasa két nagy hegy közt fekszik, 's jól épült fok házzal kérkedik. A' Sváj-

tzi Kantonnak fehér köznépe szalma kalapotskákat visel, mellyek vörös pántlikával vagynak kitzifrázva. Ezen kalapok valamint a' fiatal leánykákat igen szépítik, úgy a' vén afzfzouyokat felettébb nevetségessé teszik. Brunnen azon tónak a' partján egy helység, mellynek a' neve: *vier Waldstädtersee*, az az, négy Kantonnak Tava, mivel négy Kanton fekszik körülötte, úgy mint Lutzérn, Svájtz, Úri, és Untervalden. Ezen helység azon alcutól hires, mellyet itt 1315-dikben Úri, Svájtz, és Untervalden alá íranak. Innét Altorfba vizen kell menni, mert a' tavat mindenfelől az ifzonyú magas hegyek környékezik. Ezen tónak egy igen mély 's kék színű vize vagyon, 's a' mi leg inkább tefzi veszedelmésé, az a' véletlen támadó fergetegben ki szállani való helynek körülötte való ritkasága. Mert ugyan is köröskörül a' partja nem másképen néz ki, hanem mintha az egész tó magas falakkal volna körül véve. Hogy Tel Kápolnáját elérjük, melly egy erdős hegynek árnyékában a' tóból ki álló egy kősziklán épült, a' tsónakból ki szállottam, 's belől a' le festett történeteit szemlélgettem. Egyik a' révéfzeim közül Svájtzi Német nyelven 's öröm könyvekkel meg telt fizemekkel el befzélé nékem, hogy itten Tel a' tsónakból, mellyen fogva kellett volna *Küsmacht*ba

vittetnie, a' partra ki ugrott, 's a' kegyetlen Grislert kit szabadíttania kellett volna, a' szélvésznek 's a' haboknak engedte. A' Kápolna falain ezen Óstria Tisztartónak fok kegyetlenségei vagynak le festve. Mihent Fluelen helységhez értem, leg ottan a' tsónakból ki szállottam, 's egy révézfűzél, ki egyet másomat a' hátára vette, ide Altorfba gyalog útaztam, 's az Orofzlányhoz szállottam. Ezen Váraska az Úri Kantonnak leg főbb helye, meg lehetősen néz ki, 's egy magas hegy alatt fekszik, mellynek az alja fenyő fákkal vagyon bé nőve. A' Váras mellett folyik a' Rifz vize, *Rüfs*, *Reifs*, melly Fluelen mellett a' tóba folyik. A' Várasban laknak a' Kantonnak Tisztjei, 's a' gonosztévők is itt szoktak ki végeztetni. Vagyon a' Várasnak egy fegyver háza, egy gabona háza, 's 3 vagy 4 Temploma, A' Várasnak közepettén egy Szobor látszik, melly azon a' helyen mondatik állani, hol Tel kénytelenített a' fia fejről az almát nyíllal le lönni. Müller Úrnak vagyon itten egy Kristály Gyűjteménye, mellyhez hasonlót akár hol se találni. Abban a' darabok fok féle színűek, felettébb nagyok, 's mindenfélét foglalnak magokban. Ezen Kantonnak, valamint szinte a' Svájtzi és Untervaldeni Kantonnak is, *democraticus* a' Kormányozása, 's mind a' hármat tsupán

pán Katolikusok lakják. Az egész Kanton többnyire magas hegyekből 's azok közt való mély völgyekből áll. A' hegyek' teteji szüntelen hóval és jéggel vagynak bé fedve. Leg magasabbik köztök a' Sz. Gothárd' hegye, melly Stég falunál kezdődik, a' honnan egész a' tetejéig egy jól tsinált úton a' járásra 9 óra számláltatik. Ezen út több okra nézve igen nevezetes, többnyire hat lábnyomnyi szélességű, 's mindenütt kövekkel vagyon jól ki rakva. A' szélessége éppen akkora, a' mekkora szükséges két meg terhelt lovaknak vagy öszvéreknek egymásnak való ki térésére. Az egész útban a' Rísz vize el nem hagyja az embert, mert hol jobbfelől hol bal felől szüntelen a' kősziklába ütközik nagy zajjal, 's többféle kő hidakat találhatni rajta, a' mellyek alatt gyakorta 100 lábnyomnyi mélységben folyik. Az út egyébként bátorságos, 's azt lóháton is lehet tenni, tsak hogy gyakorta az utazókra 's barmokra nézve a' havak le szakadása által, *durch Lawinen*, veszedelmes. Ezen le szakadott havak már sok utazókat 's lovakat itten el temettek, mert az útnak mind a' két feléről felettébb magas és meredek hegyek vagynak, a' mellyek alatt ugyan elég erdők, de mihent a' Vázen falut hagyja el az ember, egészen kopaszok. Az úton szüntelen terhelt lovakat 's

őszvéreket láthat, mellyek hol Olafz országból Svájtzba, hol innen amoda árúkat vífznek. Mert tudni való, hogy ez az út nagy passus ezen két Ország közt, 's noha egy keveysé terhes, de még is igen járattatik. Olafz országból ris és bor hordatik ide, mert a' három apró Kantonok tsak Olafz borral élnek. Svájtzból pedig mindenféle fabrikás portéka vittetik által. Útközben itt 's amott igen szép viz hullásokat fzemlélhetni, mellyek rész fzerént a' Rifz vize által, rész fzerént pedig a' hegyekből le futó egyéb patakok által téttetnek. Mindjárt Gestinen falun fellyül az egész útnak a' leg nevezetesebb 's leg rettenetesebb része kezdődik, melly egész az ördög' hidjáig el tart, 's a' neve *Schöllenen*. Ezen az úton az ember mindég irgalmatlan kősziklák közt vagyon bé zárva. A' kősziklák' hová tovább mind inkább közelébb esnek egymáshoz, 's egynéhányszor alig hagynak elegendő helyt a' Rifznek, melly annyival dühösebb, mennyivel magasabbra fő az ember, 's a' szük útnak, melly gyakran a' Rifznek mélységéből vagyon fel építve 's támogatva. Az út, tudni illik, gyakran a' magas 's kősziklás hegy alatt bólthajtásokon vittetik, 's mély meredeken függ, úgy szólván, a' Rifz vize pedig zuhog 's tajtékzik alatta. Itt immár az élőfáknak 's nöctvényeknek hire fints,

ha-

hanem tsupán a' száraz mohot szemlélhetni imitt amott a' régi kősziklákon. Mennyivel közelébb jár az ember az ördög hidjához, 's mennyivel a' kősziklák meredekesebbek, annyival hatalmasabban tolakodik a' Rifz az ó szük 's egyenetlen árkában. Az egész útnak rettentőségei kiváltképen az ördög hidjánál öszve foglalva találtatnak. Hátul függő kősziklák szemléltetnek, mellyek minden szempillantásban le szakadással fenyegetnek, 's elől ifzonyú kőszikla darabok, mellyek a' Mindenhatónak keze által egy öszve rontatott világ dűledékinek látszatnak lenni, 's mellyek közt fok olyan vagyon, hogy semmiféle emberi erő a' helyökből való kimozdításra nem volna elégséges. Bal felől emelkednek a' kősziklás falak olly szédelgést szerző magasságig, hogy az ember nem mér fel nézni, ne talám a' lába alatt ordító Rifz vizébe esék. Jobb felől a' négy vagy öt hullás által meg bofzontatott Rifznek egy más kősziklás fal veti magát elejébe, mellynek az alján a' szüntelen ütköző habok már jó mély lyukakat ástak. Ezen nagy és rettentő környül állások között az ördög hidja nem is méltó szemlélésre. Itt a' Gothárd hegyéről vízfza jövelt a' vízhullás felett mindenféle színű szép szivárványt láttam. A' Rifz itten a' hid alatt mint egy 70 nyomnyira folyik. Az ördög hid-

ja 's az Úri lyuk, *Urney Loch*, között az út egyszerűre kezd igen meredekké 's terhesé lenni. Ezen Úri lyuk nem egyéb, hanem a' leg keményebb kősziklán által vágatott 80 lépésnyi út. A' hideg 's nedveség annyira uralkodik benne, hogy noha egyébként Júniusnak 25.-dik napján meleg és száraz idő vala, én mindazáltal a' hideget jó formán érzettem benne, 's a' minden felől tsepegő vizet a' ruhám elegendőképen mutatta. Minden utazók örömmel szólunk, midőn onnan alólról fel jönnek, 's irtózással, midőn a' hegyről le mennek, a' természetnek ama' feletébb nagy változása felől az Urfeli völgybe való érkezéskor vagy abból való kimenéskor. 'S nem is hiszem, hogy a' föld hátán valahol olly hely találkoznék, hol a' természeti dolgoknak annyi szembe tűnő ellenkezései egy olly kis helyen volnának egymástól elválasztva mint az Uri lyukkal. A' helyett, hogy az előtt az ember szük és szörnyü magas kősziklák közt volt bé zárva, Úri lyukból való ki jövéskor gyönyörű völgyben terem, melly szép falukat 's Templomokat mutat, 's a' bújdosót mint egy biztatni kezdi, hogy ismét boldog emberek közé érkezett. A' helyett, hogy az előtt csak kopasz vagy mohos kősziklákat látott, most a' szeme egy felől a' termékeny réteknek gyönyörű zöldjén legel,

más

más felől a' jégtől mindég fénylő Sz. Anna Gletszerjén 's a' havasoknak mindenfelől ki látzó tejeiken gyönyörködik. A' helyett végre, hogy a' fülei, tsak kevés szempillantás előtt, szüntelen terheltettek a' Rífnak ltköző habjaitól, ál-mélkodva veszi észre, hogy most egyenes és minden kőszikla daraboktól tiszta árokban tsendesen 's tsak nem minden tsergés nélkül folyik. Sőt maga azon kis erdőtske, melly az Urseli falu háta megett egy hegy oldalán szemléltetik, nem keveset nyújt az új helynek szépítéséhez, holott az Uri lyuk előtt egy egész órával sem élő fákat, sem egyéb növényeket nem volt látni. A' többit Gothárd' hegyéről jövő Levéllel.

V. L E V É L.

Altorfon — — —

Az Ursel helységet el érvén, leg ottan a' vendégfogadóba bé fordultam, mint hogy valóban el fáradtam. Itt többi közt pisztrángokkal, Urseli fajttal és irós vajjal, 's Olasz országi kétféle borral úgy meg vendégeltettem, hogy jobban nem lehetett. Az Urseli fajt és irós vaj kiváltképen híres, 's valóban életemben ezeknél jobbat nem kostoltam. Az Urseli fajt az ő jóságával minden egyéb Svájtzi fajtot fellyül hallad.

de egyszer'smind már ott helyben is drágább, mint egyéb leg jobb Svájti fajt Svájtzon kívül. Az Urseli irós vaj pedig egészen arany színű. Itt két féle fajtott szokás az asztalra adni, úgy mint régít és újat. Ezen Urseli völgy a' leg magasabb lakott völgynek tartatik az egész világon. Főképen a' szép rétjeit nem győztem elegendet tsodálni, mellyeken az illatos füvek egész köllökömig értek. Más nap korán reggel igen szép időben ezen völgynek másik faluján Hospitálon keresztűl mentem, melly utolsó falu a' Gothárd' hegyének teteje alatt, 's még két kis óranyit távozik tőle. Ezen faluban egy régi dűledék várat láthatni, 's egy derék vendégfogadót találhatni, mellyet Gothárd' hegyéről vízfza jövet magam is meg látogattam. Ugyan is ezen Gothárdra való úton három vendégfogadót merck kinek kinek ajánlani, úgy mint a' Stégit, az Urselit, 's a' Hospitálit, mert a' Vázeni 's Gestini keveset érnek. A' Hospitáltól való út egész a' Tsuklyás Barátok' lakásokig (Kaputzinusok' Hospitziumiáig) figyelemre leg érdemetlenebb része a' Gothárd' hegyének. A' Rifz ugyan még imitt amott szép hullásokat teszen, de itt már inkább patakhhoz hasonlónak látszatik lenni, mint sem hatalmas folyóhoz. A' hegyek immár nem olly magafak mint az előtt, 's ollyan kősziklákat,

kat, mint a' millyenek az Uri lyukon alól valónak, többé már nem látni. Sok vólna, Barátom, ha neked mindent elő kellene hoznom, a' mik ezt az útát nevezetefsé tefzik, azt mindazáltal meg kell vallanom, hogy noha több hasonló úton jártam immár, de más olly útát még sem esmírek, melly annyi nagyot és szépet, annyi kedvest és rettenettest foglaljon magában, 's ugyan ezen külömbözéffel olly tetfzó 's különös légyen. Hogy a' hegynek tetejére jöttem, olly nagy havat találtam még rajta, hogy egyszer kétfzer, a' hol el nem bírhatott, köldökig estem bele. A' tavak, a' mellyekre itt akadtam, még többnyire bé valónak fagyva. Az idő olly tífzta vala, hogy szebbet magamnak ezen a' hegyen nem kívánhattam, a' mi is itt más külömben, a' mint mondják, ritkaság, mert a' köd itten tsak nem minden napi. Azonban a' ki látás még sem olly finom, a' mint az ember gondolná, mert minden felől a' többi havasok környékezik. Mihent a' Barátok lakásához értem, azonnal bé menvén szállást kértem magamnak, 's hogy szobát kaptam számomra, leg ottan egyet nyugodtam, a' még az ebédhez hivattattam. Itt három Száfznak, egy Angolynak, 's *Lorenzó* Barátnak társaságában ettem ebédemet. Ez a' Barát ezt a' hegyet immár húfz és egynehány esztendőöl fog-

fogva lakja. Dél után mindnyájan a' Rifz és Tefin folyó vizeknek kút fejeiket meg látogattuk, mellyek egymástól egy órányira távozhatnak. Az első egy tóból ered, 's abból éjzszaknak fordítván, a' *vier Waldfütter* tavába folyik, mellyből újra ki szökven, az Ár és Rajna vizébe szakad. A' másik pedig egy jég hegyből (Gletserből) származik, azután délnek vévén útját, 's többféle patakokkal meg szaporodván, a' Lokárnai tón keresztül folyik, 's végre a' Pó vizébe omlik. Mire nézve méltán mondhatta *Bouffler Úr*, hogy a' Gothárd' hegynek tetején az ember egyszer'smind az Ótzeánba 's a' földközi tengerbe pökhet. A' másik Barát most Majlandba vala, a' honnan szoktak ő kegyelmek az Érsektől ide küldetni. A' Barátok lakásában vagyon egy kápolna, mellyben egy oldal Ótáron a' Sz. Gothárd Püspököt állva láthatni. Találkozik a' háznál többféle kis szoba, mellyekben tiszta ágyakra akadhatni. A' lakás mellett vagyon még egy ház, mellyben a' szegényebb utazók és szarándokok ingyen fel fogadtatnak, a' melly is Ispotálnak neveztetik. Innen mindjárt le felé hajlik az út 's Olasz országba viszen, 's Majland innen két napi járó föld. Az *Airola* helység, melly mindjárt a' hegynek teteje alatt vagyon Olasz ország felé, már Olaszról beszél. A' hegyen

gyen való két Barát, az Ispotályos, 's az ő minden tselédjeik mindnyájan Olafzok. A' Lorentzo Atyának, vig 's még leg jobb idejü 's egészségü Barátnak, egy könyve vala, mellybe minden idegen, ki húfz egynehány esztendőől fogva nála meg fordúlt, a' nevét bé írta. Ezen könyvben minden Európai Nemzetből találkoztak, tsupán a' mi Nemzetünkből egy sem. Az Óstriaiak közül is, a' Bétsi Fűvéfz *Jaquint* ki vévén, egyéb bé nem vólt írva. Találkoztak benne azon kívül mindenféle versek is, mellyeket ki ki forsához, állapotjához, gondolkodásához képest készített mindenféle nyelvben. Én is tehát Hazám' nyelvének terjedését óhajtván, a' következő Magyar verseket 's Frantz forokat bé íram:

Természet' tsodáit Svájtzban jövéen látni,
 Nem lehetett volna nékem meg hotsátni,
 Ha meg nem jártalak volna tégedet is,
 Sz. Gothárd, 's nem láttam volna hegyedet is.
 Természet' gyönyörü 's rettentő tsodáit,
 'S azoknak el ütő fok féle formáit,
 Valaki tsomóban meg látni kívánja,
 Az ide fiesfen, útját meg nem bánja.

Ezeket Sz. Gothárd hegyén a' Tsuklyás Barátoknál sietve és szaporán írta Juniusnak 26-dikán 1791-dikben L...ról N... Vármegyéből való Sz.... és L... S... I... mp.

E...

E... de S... Hongrois faisant son Voyages dans la Suisse est venu voir St. Gothard le 26 du Juin 1791.

Vagynak a' könyvben egynéhány Dámák is bé írva, kik a' fáradságokat ezen szörnyü magas és foká tartó hegyre fel mászni nem restellették, úgy mint többi közt bizonyos Mnisek Lengyel Grófné. Ez a' mint értettem, fehér tselédjeivel együtt lóháton jött fel. Mert tudni való, hogy szekeren tsak igen nagy bajjal lehet fel menni, a' mi is 20 ezrtendőök alatt alig történik egyfzer, kihezképest tsak gyalog vágy lóháton szokás fel járni, az idegenek mindazáltal többnyire gyalog járnak inkább ezt a' hegyet. A' Baráttól két darab kristályt nyertem ajándéktul, mellyeket Gothárd hegyének em'ékezetére haza hozok magammal. Ezen kő kristállyal Svájtz felettébb bővelkedik, 's a' leg hiresebb kristály bányája a' *Sandbalm*, melly a' Gestinen falutól másfél órányira vagyon. Találkozik itten fehér, fekete, zöld, és sárga kristály, melly mindazáltal többnyire Majlandba adatik el, 's ott mindenféleének finittatik. A' hó, melly Gothárd hegyének a' tetején hever, 's a' jég, melly ott a' tavakat zárja; tsak Julius végén olvad el egészen, 's az első Szeptembernek elején ismét ott terem, a' másik pedig a' tavakon rend szerént nyóltz egész hónapig el tart. A' Barátok lakása szőlőszéd-

szédságában semmiféle élőfa, növény, vagy vctemény nem nő, hanem minden alólról a' völgyekből hozattatik fel. A' tavaknak itten nints semmi halok, 's a' füböl, melly itt terem, tsak egy kis nyáj vehet egy két hónapig táplálást. Ezen Sz. Gothárd' hegyét fokan a' leg magasabb hegynek tartják Svájtzban, mások mindazáltal ezen elsőseget *Schreckborn* hegynek, 's Genftől (Gyenévától) nem meszfe fekvő *Montblanc*nak tulajdonítják. Gothárd' szomszédinak vagy is Karjainak neveztetnek a' Grimzel, Furka, Krispalt, 's Lukmánier nevű hegyek. Ezen hegyeknek köszönhetik az ő eredeteket Európának leg nagyobb folyói, mellyek három Tengerbe szakadnak, úgy mint Tefin, *Ticino*, Rísz, Ár, Róna, 's Rajna. Gothárd' hegyének magafsága fokféleképen adatik elő, mert *Mayer* szerént 2750 Frantz Toaszt téfzen, *Büsching* szerént pedig 12000 nyomot. *Coxe* az ő Svájtzi útazása leírásában 7000 nyomot tulajdonít néki a' tenger' síkja felett, Gyenerál *Pfiffer* pedig 9075 nyomot; sőt *Micheli*, ki Svájtznak leg magasabb hegyeit meg mérte, ezen hegyet 17600 nyommal tartja magasabbnak a' tenger' síkjánál.

VI. L E V É L.

Lutzébenben — — —

A' vier Waldflätter see, vagy is a' négy Kantonok' tava a' leg szebb álló viz a' maga nemében. Főkép az alsó része, mindjárt Fluelen fellyül, hol a' Tel' Kápolnája fekszik, igen romantzos. Ezen tónak a' partjai sokkal vadabbak, 's a'hozképest romantzosabbak, mint akár melly egyéb Svájzi tónak, de nem olly változók, 's mulatságosak még is, mint a' Tzüriki tónak partjai. Ugyan is az ember gyakran egész Órákonként rettenetes hegyek 's kősziklák közt hajózik, holott ha egy véletlen fergeteg támadna, lehetlenség volna ki szállni. Ezen meztelen kősziklák először ugyan tetszők 's kedvesek, de végre még is ijesztők 's únalmasok. Csak ritkán láthatni egy el tévedett ketskét, melly a' tónaknak közelítéfekor leg ottan panaszlóképen a' part felé futamodik, mintha az ő szomorú helyéből ki ragadtatni kívánkoznék; 's még ritkábban házakat, falukat, vagy leg alább a' nyájtól el lepett hegyeket. Nem mesélze a' Tel' kápolnájától vagyon Grütli, hol az első három öfve szövettek 1307-dikben a' Haza' Fel szabadtására magokat esküvéffel kötelezték. Ez a' Grütli a' hegy' oldalán most rét, akkor mindazáltal erdő vala.

vala. A' fzfomszfédtsága még most is olly vadon erdő, hogy fehatt az egész tó körül vadabb környéket nem szemlélnhetni. Itt tehát ki szállottam, 's a' Svájtzsi szabadságnak ezen fzfületése helyéröl egy fzarvas nyelvű fű levelet fzakafzfítottam le, mellyet mind addig meg tartok, méglen a' bogarak 's a' rothadás ellen meg Őrizhetem. Ugyan itt Rajnal Apátur a' szabadság Isten afzfzfonyának egy emlékeztetöt akart emelni, mellyre 100 új lujdort fzfánt el; mivel azonban a' fugar köbe (Piramisba) nem a' Svájtzsi szabadság fzerzfői-neveiket, vagy leg alább nem tsak azokat, hanem a' magáét is bé akarta vésetni, 's illyenképen inkább a' maga hivságának, mint sem a' régi Svájtzerek' nagy tetteinek kivánt emlékeztetöt tenni, engedelmet nem kapott reá. Az Úri Kantonbélieknek az Ő néki adatott meg tagadó Válafzfok fokkal nevezetesebb, hogy sem azt el mulathatnám néked meg írni. Az így vala: „Valameddig a' Svájtzerek úgy fognak gondolkodni valamint eddig, hogy valamikor valaki előfzför el evez Grütli mellett, tsónakjából ki száll, 's azon helyet tífzftelettel meg nézi, hol a' fzfövetség téttetett, melly a' Svájtzsi szabadságnak fzeglet köve vala, 's azután is mindenkör, valahányfzor el megy mellette, az Őfzeit áldja, az Istennek hálát ad, szabadságának örül,

's magát szabadnak érzi, mind addig az emlékeztető köre nem lesz szükségek. És ha, a' mit nem reménylenek, az Ő fiaik vagy unokáik ezen érzékenységet egyszer oda vesztenék, az ilyen emlékeztető a' Közönségnek szint olly keveset használna, valamint az iga alá nyakat nyújtani kezdő Római közönségnek az Ő olly számos Monumentomi. „ Grütli-t el hagyván 's tovább hajózáván, bal felől a' tóból egy magasan ki álló kőszikla mellett el menénk, melly *Rothschinn* neveztetik. Ezen kőszikla mint egy 100 lábnyomnyi magasságú, 's épen úgy néz ki, mint az emberi kezek által fel építettett Várnak Dűledékei. Innen jobbfelől a' tónak partján *Gersau* nevű helység akadt szemünkbe, melly a' leg kifőbb Közönség *Respublica* Európában. Az Ő lakosi mindeneitől mint egy ezeren lehetnek. Ezen kis Közönség a' négy Kantonnak Lutzén, Uri, Svájtz, és Untervaldnak Védelme alatt vagyon, 's háborus időben Ő is állít katonákat. Mondják, hogy az egész Közönségben, mellynek határa egy órányi hofzfú 's fél órányi széles, egyetlen egy ló sem találkozik Erre leg ottan a' tónak felső részébe vagy is a' Lutzérni tóba jutánk, melly kereszt formára néz ki. Itt a' tó Lutzern előtt, melly Váras a' tónak egy szegletében igen derekasan tűnik szembe, szépen ki

szivelt dombokkal körül vétetik, mellyek a' viz felé garáditsonként le hajúlnak, 's az elébbeni meztelen és magas kősziklaktól felettébb el ütnek. Minck előtte a' Várasba jutottam, az *Altstätt* nevű kis szigeten Rajnaltól fel emelt emlékeztetőt meg néztem. Mint hogy ő kegyelmének az Úri Kantonbéliek azt Grütlin meg nem engedték, a' Lutzérniek itt tsak ugyan meg engedték. Az emlékeztető egy obeliskből áll, 's a' Fen írása az első részén következő:

Optimis Civibus

Garnerio Stauffach Swiziensi,

Gualtero Fürst Uraniensi,

Arnoldo Melchtal Subsylvaniensi.

A' másik részén:

Quod

Eorum Consilio, virtute, et Costantia

exacti Austriacorum Præfecti,

victi Duces, Exercitus profligati.

A' harmadik részén,

Quod

Antiquam trium foederatarum Provinciarum

Libertatem pene ereptam

pari Fide, Animo, Fortuna

recuperarunt, vindicarunt, asseruerunt.

A' negyedik részén:

Ad Rerum tam bene, fortiter, feliciterq. gestarum.

Memoriam sempiternam

Obeliscum hunc

Guillielmus Thomas Raynal.

Natione Gallus

proprio sumptu erigi curavit

Anno Chr. M.DCC.LXXXIII.

Lutzérn a' Katolikus Svájtznak a' leg főbb Várasa, fekszik a' Rifz vízének a' négy Kantonok tavából való ki folyásánál, mellynek az ide való kebele Lutzérni tónak neveztetik. Rifz által két részre osztatik, mellyek ismét négy hidak által öfzve foglaltatnak. Az úgy neveztetett *Hofkirche*, vagy is az öreg Templom az épületére nézve nevezetes Templom, egy magasabb helyen áll, 's belől felettébb tzifra. Abban egy szépen hangzó 's igen nagy orgona vagyon, úgy hogy a' nagyságában hozzá hasonlót még nem láttam. A' várasnak vagyon egynehány Klastroma, 's egy Jézsovíták vólt Kollegioma, a' melly is egy igen nagy épület. Ezen várasban tétetődnek le mind azok az árúk, mellyek Got-hárd' hegyén által Olasz országból Svájtzba, vagy innen amoda vittetődnek. A' Svájtzban való Pápa követje *Nuntius* szokás szerént itt lakik.

kik. A' Váras' népe száma alig tesz öt ezernél többet. Az Ő mostani kereskedése 's manufaktúrái nem igen fokot érnek, noha, hogy ha a' szorgalmatosság itt nagyobb divatban volna, felettébb fokot érhetnének. Maga a' Kanton a' gabona' dolgában igen termékeny, 's a' Iakosai többnyire tsupán a' földmivelésben foglalatoskodnak. A' Kantonnak főkép éjfszaki része gabonával igen bővelkedik, úgy hogy nem tsak a' Kanton' szükségére elegendő gabonát termesz, hanem fokot is ki küld belőle. A' Váras vásári a' demokratikus Kantonbéliektől, úgy mint Uriak Svájtziai, 's Untervalldiaktól igen meg szoktak látogattatni, 's a' gabonát és egyebet, valamire szükségek vagyon többnyire itt szerzik magoknak. Ezen kereskedés 's a' Svájzti áruknak Olasz országba való által vitélek a' Várust főképen táplálja, de ha a' Váras az Ő derék fekvésének jobb hasznát akarná venni, még jóval meg nagyobbíthatná kereskedését, mert a' Rísz itt folyik ki a' tóból, a' melly is azután az Ár' vizével meg egyezik, 's végre a' Rajnába szakad. A' Váras' malom hidján a' halál tántza szépen ki vagyon festve, 's a' többi hidakon is az Ő Testamentomból 's a' Svájzti történetekből vett mindenféle képeket szemlélhetni. Ezen fedeles hidak az Ő hofzfaságokkal meszfzéről szép lát-

szatot adnak a' Várasnak, 's a' Várasiaknak. Nyárban sétálásra szolgálnak. Az ide való fehér népnél még szebbet Svájtzban nem láttam, külömbben a' Béni leg hiresebb, melly ha igaz-e nem e, azt rövid idő mulva fogom tapasztalni. A' Lutzérni kormányozás a' leg főbb garádsban Arisztokratikus, 's a'hozképest a' közember is itten a' felsőbbségével épen meg nem elégszik. A' Váras magában jól épült 's az útfák elég szélesek, 's érkezéskor leg ottan észre veheti az ember, hogy nints már többé sem parafztok sem kereskedők között, mert mind az útfák' ürefségök, mind pedig a' házak' tzipraságaik más lakosokat jelentenek. A' fegyverház jó rendben vagyon, 's a' leg több ágyuk új öntésből valók. Többi közt láthatni ott még azon Istrángokat, mellyeket Leopold az Óstria Hercege magával hozott, hogy velek a' pártosokat 1386-dikban a' Szempaki ütközetben meg köthesse. Azonban ő nem tsak meg verettetett, hanem az életét is ott veszté. Lutzérn a' Katolikus Kantonokra nézve szint az, a' mi a' Prótestáns Kantonokra nézve Tzürik, 's a' Svájtzi Pápistaságnak Kantzelláriája itt vagyon. Nem meszsze a' Várastól áll a' *Pilatusberg*, melly annak előtte *pileus* Deák szótól *Mons pileatus*nak neveztetett, mivel a' teteje rend szerént felyhővel, mint egy

kalappal fedeztetik bé. Ezen fzó mostan Pilátusfá változott, 's ezer nevetséges meséket fzerze; többi közt, hogy Pontzius Pilátus, minek utánna a' Kriftus Urat halálra ítélte, a' bánattól fzorongattatván, egy kis ugrást tett vólna Svájtzba, 's magát azon tóba, melly a' hegy tetején vagyon, bé vetette vólna. Lutzérnben látásra leg méltóbb Gyenerál *Pfiffer* munkája, mellynek az ő nemében mássa sehott fints. Ez Svájtz' egy részének topografikus elő adása. A' kövek, mellyekből a' hegyek állanak, fzingt azonféle kövek, mellyekből áll mindenik valóságos hegy különöfen. Ezt ő nagysága az ő példa nélkül való fzorgalmatofságával kézfíté el, 's ha hol még most is kétsége támad, azonnal a' leg terhesebb útazását elő vefzi, 's mind addig meg nem nyugfzik, még nem jár egészen végére. Ő az ő mostani éltes de még is fris korában a' magas Titli hegyet, melly Engelberg mellett vagyon, már négyfzer meg járta, 's azon fellyebb jutott, mint a' vadketskék' vadáfzik fzohtak jární. A' Gyenerál Úr Frantz fzogálatban vala és fzületett Lutzérni. A' munkája emelt munkában való modell, 's a' mi már kéfz, mintegy 60 négyfzegletű mértföldet foglal magában Svájtznak hegyes tájából, úgy mint Lutzérn, Tzúg, és Bérn Kantonoknak egy részét, 's az Úri, Svájtz, és

Untervalden Kantonokat egéfczen. A' leg több darab rajta viafzból kézfült, a' hegyek köveből, 's mindennek meg vagyon az ő természeti fzine. Még a' bük, fenyő, 's egyéb erdők is meg vagynak különböztetve. Maga a' Gyenerál Úr az idegenekhez igen nyájas 's mindent a' munkáján meg mutat, valamit érdemesebbnek gondol lenni. Az idegneknek kérdéseikre, ha mit Svájtz iránt tudni kívánnak kézf leg ottan meg felelni, 's a' leg rövidebb útat, a' hová fzándékoznak, nékik fel fedezni, sőt a' látásra leg méltóbb dolgokra is őket meg tanítani. Bútsúvételkor ki ki az idegenek közül a' maga nevét nála egy könyvbe bé írja.

VII. L E V É L.

Bérnben — — —

Ha ki Lutzérnból Bérnbe kotsin útat, annak egy jókora kerületet kell tenni. Mert holott *Wolbansen* vagy *Wilisau* által Bérnbe leg rövidebb útja vólna, azt a' hegyek 's az út' rofszása miatt nem járhatja, hanem *Sursee* 's *Zofingen* által kelletik mennie. Midőn a' *Sempach* tó mellett el mentem, azon erdőt és dombot jól láthattam, mellyről a' Svájtzerék le botsátkoztak, midőn az Óstriaiak közé rohantak 's Leopold Her-

Hertzeget az ő hadi seregének nagyobb részével agyon ölték. *Rieden*ben, a' Lutzérni Kantonnak a' szélén egy jó vendégfogadóra találtam, hol többi közt a' Najfateli vörös bort is meg kóstoltam, melly valóban derék egy bor. Ez ilyen jó 's tiszta falusi vendégfogadók Svájtzban bőven vagynak, mert Svájtzot szüntelen fok pénzes 's jó nemből való utazók járják. Tudnod kell pedig, hogy Posta lovakat itt sehol se kapni, a' béres kotsisok pedig *Landkutscher* gyakorta meg állanak 's etetnek. Ezen kotsisok itt igen drágák, 's Ők mindég a' vízfzfa járást is meg fizettetik, ha bár többnyire új utazókat is kapnak. Ez ilyen kotsiskodásból itten fok polgár élődik, mire nézve a' Posta lovaknak bé hozatások lábra nem jöhetett. Ugyan is ha Posta lovakat lehetne nyerni, napjában kétfzer is annyit lehetne utazni, ez mindazáltal a' vendégfogadósoknak is káros volna, mert úgy kevesebb vendéget kapnának; kihezképest, mint hogy az utazók többnyire idegenek, a' Tartományra való nézve, az az, a' Vendégfogadófokra 's kotsisokra nézve fokkal hasznosabb, ha a' Posta lovak ezután is bé nem hozattatnak. Egy ilyen még a' *Riedeninél* tisztabb vendégfogadót *Morgentbalban* is találtam, hová a' rettenetes égi háború előtt nagy szerentsémre juthattam.

Itt

Itt a' szobámnak ablakából a' villámnak egy szomszéd faluba való beütését láttam, a' melly is a' szegény embereknek nagy károkkal (mivel az idei termés már bé volt takarva) egészen eléggett. A' tűz egész éjjel tartott. Ezen vendégfogadónak a' szobái igen jó izüen vagynak ki pallérozva 's mobiliázva. Más nap *Hindelbankon* által utazván, annak Templomában *Langhausné*-nak *Nabl* által készítettett sírkövét (koporsókövét) meg néztem. Ezen meg holt aszfzony az előbbeni Papnak felesége vala, 's az egész Béрни környékben leg szebb menyetskének tartatott, de az első gyermek ágyában meg halt. A' sírkövének ki gondolása nekem igen meg tetfzett, de a' véghez vittetése nem annyira. A' kő egy két lábnyira vagyon a' földbe bé vetve, 's minek előtte valaki meg láthassa egynehány deszkát kell félre venni. Ez által a' nyílás által ezen sírkő inkább kriptához hasonlít, hol a' rothadó testek szoktak fekünni, hogy sem emlékeztető sírkőhez. Aazon kívül a' sírkő nem márványból való, hanem fővenyes lágy kőből, melly igen kevés állandóságot ígér. Ezt a' meg hólnak meg sértett orra már most is mutatja. Valóban nagy kár, hogy ezen szép 's nemes munka márványból nem készült, mert azt mindenképen meg érdemlette volna. A' koporsókö úgy látszik, mint

ha valamely föld indulás által vagy is inkább a' világ Itélő Birájának szava által három darabra vólna repesztve. Ezen darabok egy más hegyébe látszatnak emelkedni, mint ha a' fel ébredetnek, kit eddig fedeztek, útat akarnának engedni. A' Repedések olly természetesen ki vagy-
nak tsinálva, hogy önnön maga a' természet természetesebb nem lehet. A' nyíláson által látszik az anya, egy igen ékes afzfzonyi állat, tsendes de észre vehető igyekezetben, miként kelhesen fel, 's az ölében egy szép magzat, melly a' jobb kezével az el repedett kőhez rapafzkodik, mint ha tulajdon erejével akarna fel kelni. Az anyának 's magzatnak ezen helyheztetése felettébb érzékeny. A' sírkövön a' hólnak nevén 's halottas esztendején kívül Hallernek még egynehány versei olvastatnak, 's végre ama' szép szavak: Itt vagyok Uram, 's azon magzat is, a' mellyel meg áldál engem. Mondják, hogy ezen sírkövet is a' szerentsétlen szerelem szerzé. Hogy *Nabl Langhans*nét szerette vólna, 's mestersége által kívánta vólna halhatatlanná tenni. Vagyon a' Templomban még más pompásabb márvány sírkő is, melly bizonyos *Erlach Schultheiss*nak réttetett. Azt is hasonlóképen *Nabl* készíté, de ki ki tsak az első kedvéért lép a' Templomba. Mennyivel inkább küzeltt az ember Bérnhez,
annyi-

annyival tisztább minden 's uriásabb. A' portzellán tseng a' szolgálok' kezeikbe 's az inasoknak damask afztal kendők adatnak. Egy szóval minden a' lukfzust, fényűzést, és bővelkedést kezdi árulni. A' Váras az Ár vize partján fekszik, 's bástyákkal körül véttetett. A' házai többnyire merő vagott kőből vagynak szépen építve, 's alattok az útfza felé boltozott folyosók *Schwibbogen*, találkoznak, mellyekben a' leg rútább időben szárazon járhatni. Az útfzak jó szélesek, 's közepett egy patak folyik rajtok, melly nem tsak a' tűz támadásban, hanem a' Váras tisztításában is igen hafznos. A' Bérn kormányozása tellyefséggel arisztokráziai. A' Közönségnél való Angoly követ itt tartja lakását. Az ide való Történetírók szerént a' Váras V. Bertóldtól Záringi Hertzegtől építtetett fel, 's elejentén Birodalmi Váras vala, 1352-dikben a' Svájtzsi szövetségbe lépett, 's már akkor olly hatalmas vala, hogy az öfzve szövetkezett Rendek, Tzürik után néki engedték az első helyet. A' Frantz Svájtznak vagy is Vátlandnak *Waatland Pays de Vand*, el foglalásától fogva a' Bérni Kanton az egész Svájtznak harmad részét teszi, 's az egész népe' számának mint egy negyed részét. Számlál magában közel 350 ezer embert, melly számban Fő Várasának 14 ezer lakosi nintsenek bé foglalva

talva. A' Váras, a' mint mondám, 1528-dikban fok vetekedés után a' Reformátziót el fogadta. Ámbátor Bérn tellyeséggel Református Váras, még is mindazáltal a' lukszus, fényüzés, 's az élet módja itten fokkal szabadabb, mint akár melly egyéb Svájtzsi Várasban, Genfet ki vévén talán. Az ide való leányok, főképen az úgy neveztetet *Kameristinen*, az ő szépségekről körül belől hiresek. Ezek nem mások, hanem szoba vagy is házi leányok, kik mint Dámák fejkötősen (bubosan) járnak, 's finom tiztot és mu felint viselnek magokon. Többnyire az asztalnál szoktak szolgálni, 's a' bor töltéffel egyfzer 'smind szerezmet töltenek a' vendégekbe. Minden valamire való Dáma tart illyen egy leányt, ki az egész háznak gondját viseli, sőt többnyire a' nőtelen férjfiak is tartanak egy illyet az ő házaikban. A' Béрни fegyverházban az ajtótól nem meszfze függ a' Hohér' számára egy rettenetes pallos, melly gyakran ezen szép nemnek vérével szokott festetni. Ennek szokás szerezént az oka a' gyönyörködés 's a' szégyentől való félelem; az illy leányka tudni illik, az éjnek tiltott örömet nap fényre nem akarja hozni, 's hogy jó nevét tovább is meg tartsa, gyermek gyilkossá válik. Ekkor a' rettenetes pallos a' fegyverházból ki vittetik, az arra rendelt kezek által fel
emel-

emeltetik, 's a' leg szebb fő végre a' hóhér lábaihoz esik. A' Bérni sétáló helyek igen szépek. Azokból a' havasokra, kivált alkonyodáskor igen gyönyörű ki látás vagyon. Azok akkor úgy látszatnak, mintha merő tűzben úfnának. Többi közt az úgy neveztetett *Platteform*, vagy is az öreg Templom mellett való sétálóhely nékem leg inkább meg tetszett. Egynehány vad gesztenye forral vagyon bé ültetve, mellyek az embert a' sütő nap ellen védelmezik. Alatta mint egy négy fáz nyomnyira az Ár vize nagy zúgással folyik. Tsodálkozni kell, ha ki a' mélységbe le tekint, 's meg gondolja, hogy azon magas lapátz, mellyen az ember sétál emberi kéz által öfzve hordatott 's meg erősítetett. Az Ár felé mind a' két szegletben kőből szépen épített egy egy *Pavillon* áll, mellyek a' sétálók-nak, a' véletlen való esőben igen jól szolgálnak. A' bástyákon való sétálóhely is elég szép, de a' Várason kívül való sétálóhely *Engi* fokkal külömbb. Ezen *Engi* egy erdővel határos, a' mellybe többféle utak vagynak bé vágva, 's mellyben egyfzer'smind minden Várasai lármától szabad az ember. A' többi látni való portéka itten az Öreg Templom, *Münster*, a' fegyverház, a' gabonaház, 's az alatta való nagy és tele pintze, 's az Ispotály nem külömbben a' könyves-

tár is 's egynehány természetiek' gyűjteménnye. Az ide való oskolák nem igen híresek, 's a' Béni Ifjúság többnyire Lozánban, *Lausanne*, szokott tanulni, az hol a' Frantz nyelvet is fel kapja, mert még Bérnben a' köznép németül beszéll. A' tudományok itten koránt sem miveltetnek olly szerentsésen, 's koránt sem betsültetnek annyira, mint Tzürikben. Vagyon itt egy portzellán fabrika is, mellynek a' tserepe mindazáltal a' Százfzal, vagy Bétsivel semmiképen fel nem tehet, 's a' Frantz portzellántól (Szévitől) olly mészze vagyon, mint Makó Jérusálemtől. Az itt vastag, nehéz, 's nem igen fehér, 's a' festékeknek rajta nints elég fényök. A' Váras' kereskedése nem igen nagy, mert ki vévén némelly gyólts és felyem manufaktúrákat, egyebet itt ne keress. Nem mészze Bérntől *Heimberg* faluban valamennyi lakos mind fazekas és kvakker. Ezek nem régen telepedtek itt le, 's felettébb tsendes, dolgos 's együgyű emberek. Ő nékik, valamint egyéb Kvakkereknek, semmi Papok sints. Mivel azonban katonák sem akarnak lenni, tehát bizonyos adót fizetnek a' katonáknak el tartására. Nem tsak hogy senkinek sem ártanak, de még a' szenvedett rövidségekről sem panaszkodnak, tsupán hogy leg kisebb közök se légyen a' Biróval. A' Béni kormányozás gyakorta tanáts-

kodott immár, ha el kellefsék e őket a' Tartományból kergetni? azonban mind eddig ezen kemény végezéstől meg tartózkodott. „Ők igen jó 's tsendes emberek,, ezt ki ki egy szájjal kiáltja, 's mivel a' többiek nem tudják őket követni, alkalmasint meg hagyattatnak. Kivánni lehetne, hogy az ilyen embereknek számok nagyobb volna, mert a' világ valóban nyerne velek. Ezek színt a'féle Vallású és szertartású embereknek látfszatnak, mint mi nálunk Lévárdon, Sz. Jánoson, és Sobotifon (Poson és Nyitra Vármegyében) az úgy neveztetett új Keresztyének vagy is Habányok, kik hajdan hozzánk Morvából érkeztek. Ezeknek sem vólt annak e'ötte semmi Papjok, hanem a' Tselédes gazda vagy a' háznak a' leg öregbike az embereit a' jó erköltsre szokta inteni. Azonban Mária Terésia alatt a' Római Vallásra kényszeríttettek térni, 's most is jobbára fazekasok, kés és más atzél portéka tsinálók.

VIII. L E V É L.

Bázelben — — —

Az ide felé való útamon *Solothurn* Várasában meg szállottam, 's két napot töltöttem benne. Ezen Váras az *Ár* vize mellett 's a' *Júra* hegy alatt

alatt fekszik egy szép és termékeny környékben. Az Ár a Várost két részre osztja. A' bástyái bizonyos kőből valók, melly a' Város' szomszédságában fejtetik, 's igen szép simítást veszen; mire nézve egy Angoly azt hirdette, hogy *Solothurn*nak márvány bástyái vólnának. Egynehány Templomán 's Kalastromán kívül találkozik benne még egy fegyverház is. Az öreg Temploma, melly nem régen újonnan építettett fel, 's melly egy milliom forintba került, a' mint mondatik, igen fényes épület. A' Templom az Ő homlokával a' nagy útfa felé vagyon fordítva, 's olly igen fel emelve, hogy a' bé menetelkor 40 léptsön kelletik fel hágni. Ezen pompás garádits, melly mind a' két felől szobrokkal 's úgró kutakkal vagyon ki ékesítve, leg inkább szerzi azon nagyságos érzékenységet, melly külömben ezen szép Templomnak tulajdonítottatik. A' *Fatsádjának*, Homlokának, az alsó része 14 Korinti oszlopokon fekszik, a' mellyek bizonyos fehér igen kemény kőből valók. Belől a' képirások igen szépek, de leg inkább az Öreg Óltár 's a' prédikáló szék, mellyek márványból felettébb gyönyörűen vagynak tsinálva, a' héján hogy fok tzipraságokkal meg terheltettek vólna. A' Templom körül szabad hely vagyon, melly nagy négy szegletű kövekkel ki

vagyon rakva. Ezen kövek merő kriptákat fedeznek, a' melly is szint annyi számmal vagyon, valahány Polgár Fámília találkozik. A' kövek meg vagynak számolva, 's egy helyen által lyukasztva, tsak hogy az által a' rothadó testek ártalmas gőze lassanként el ofzlódjék. A' mi egyébként a' Váras' szépségét illeti, abban Bérn fokkal külömbb, mert nem tsak hogy *Solothurn*nak az útfzái felettébb görbék, szűkek, 's tisztátalanok, hanem a' házai is jobbára régiek, füstösök, 's alacsonyok. A' Váras' bástyáin való sétálóhely, az úgy nevezetett *Wall*, elég szép volna, ha a' kilátás jobb volna. Ezen Várasban tartja a' Svájtzban lévő Frantz követ az Ő rend fzerent való lakását. A' Váras régisége onnan tesszik ki, mert itt már a' Rómaiaknak egy Várafok vala, mellynek *Castrum Solodurense* volt a' neve. Ugy is itt fok régi pénzek, bálványok, fegyverek, 's írott kövek találkoznak, mellyek mind a' Rómaiak idejeből valók. A' Várastól mint egy fél órányira fekszik a' Sz. Verénának Kápolnája 's Remete lakása, melly mint egy száz esztendő előtt bizonyos Arzénius nevű Remete által készítettett, 's mellyben még most is egy Tsuklyás Barát lakik. Ezen Remete lakás egy szűk, és mély völgyben fekszik, melly magas kősziklával záratik bé. A' Kápolna az említett öreg

ájta-

ajtatos Remetétől ki mondhatatlan fárafztó munkával egy igen kemény kősziklában vágatott ki, 's három részből áll. A' középsőben az Idvezítő koporsóban fekszik. Azon kívül itt mindenféle felírások olvastatnak, mellyek tsupán egy ilyen helyhez' illenek. Által ellenben egy igen nagy 's meredek kőszikla mellett áll a' Remete lakás, melly előtt a' Remetének egy kis kertje vagyon. Ezen tsendes és magános hely nékem is meg tetfzett, valamint fok egyéb Jövevényeknek, a' kik azt immár előttem meg látogatták. Valóban a' búbanat, 's mostoha szerentsének el felejtésére ennél alkalmasabb helyet lakásra nem igen tudnék. A' kősziklára fel mászván 's arra le dűlvén az író ónomhoz nyúltam, 's a' zsebkönyvemet következő Versekkel meg raktam.

Te ki el vesztetted a' te kedvesedet!

Vagy minden ok nélkül a' te tífztségedet,

Avagy ki Udvarnál meg égetted szádat,

Mert talám felettébb szeretted Hazádat.

Ki oda vesztetted a' te értékedet,

Várasí életben az egéfzségedet,

'S a' világot immár untig meg próbáltad,

De kedvedet benne végre nem találtad.

Rugd farba és hagyd el a' lármis világot,

Mert az nem ád néked többé bóldogságot,

Jöjj ide, 's töltsd itten további éltedet,
 Meg lássd bé gyógyítod ma holnap febedet!

De térjünk visszfa ismét a' Szoloturni Vá-
 rashoz 's Kantonhoz. A' Váras 1481-dikben vét-
 tetett fel a. Svájtzsi örökös szövetségbe. Az ő
 népe' száma némellyek szerént téfzen 20 ezer
 embert. de mások szerént fokkal kevesebbet, 's
 az egész Kantonnak népe' száma 45 ezret. A'
 Kanton egészen Római vallású, 's tart egy dra-
 gonyos 's hat gyalog regimentet a' Frantz szol-
 gálatban. Valamennyi Kantonok közül a' Szo-
 lotúrni 's Lutzérni Kanton ditsekedhetik egyedül
 azzal, hogy több gabonát termeszten mint szüksé-
 ge volna reá. A' Kanton arisztokratikus módra
 kormányoztatik. Rang szerént a' hetedik Kan-
 ton, 's hofzfaságában 18 órát, szélefségében pe-
 dig mint egy nyóltzat mondatik foglalni. Az út
 Szoloturnból ide a' Júra' hegyének közepén me-
 gyen. A' környék igen romantzos 's kősziklás,
 de fok helyett még is jól mivelten 's termékeny.
 Útamban a' *Falkenstein* vár alatt el mentem, melly
 egy magános nagy kősziklán építetett. Az er-
 deiben fok vörös 's fekete vad mondatik lenni.
 Minap, hogy ide értem épen délben, a' zseb-
 óráim szinte 12 úrat mutatott, én mindazáltal el
 bámúltam, midőn valamennyi Várasai órák el a-
 karák hitetni velem, hogy tsalatkozsnám, 's va-
 lóban

lóban egyet ütöttek. A' dolog abban vögyon , hogy az ide való órák egy órával mindég korábban járnak , mint egyéb órák Európában. Ezen dolgoknak külömbféle okát beszélik. Némmeljek azt mondják , hogy az órák itten a' bázeli Kontziliumon előfzör úgy igazítottak , tsak hogy a' Kardinálok és a' Püspökök hamarább gyűljenek öfzve. Mások azt állítják , hogy itt egykor egy öfzve esküvés adatozt , éjfélkor a Várasba való bé rohanásra 's a' Tanátsbéliek' meg ölésére. A' Polgár Mester , ki a' dolgot meg tudta , a' Várasbéli órát egy órával előre igazította , mi által az öfzve esküdtek meg tartóztattak , mivel azt gondolták , hogy a' ki fza- bot időt el mulatták , 's hogy ezen fzerentsés fza- badításnak örök emlékezetére az órák mái napig is eképen meg hagyattatnak. Vagynak ismét mások , kik más okát beszélik ezen rend kívül való fza- kásnak. Azonban akár mi lett légyen annak valóságos oka , a' Bázeliék ezen fza- káshoz olly igen hozzá ragafzkodtak , hogy még mindég , valahányfzor a' nagy Tanáts a' Várasí órákat meg akarta igazítani a' Polgárság fziintelen ellent állott. A' Váras' népe valóban azt vélte , hogy a' fza- badsága veszedelemben légyen , ha az órái egyéb világon való órákkal meg egyeznének. Bázél igen szépen fekfzik a' Rajna

vizének mind a' két partjain. Tulajdonképen két Várasból áll, mellyek egy hiddal öszve kaptsoltarnak. A' nagyobb Váras a' folyónak Svájtzi partján fekszik, a' kisebb pedig annak Német partján. Az Ő fekvése a' kereskedésre nézve igen derék, 's a' lakosok hafznát is veszik valóban, mert Ők mindenféle manufakturákat állítottak fel, 's az előbb kelő kereskedők igen mezfze terjedő 's hafznos kereskedést űznek. Ezen Váras Svajtznak ugyan leg nagyobb, de nem leg népesebb Várasa. Genfnél jóval nagyobb, de a' népe' száma 15 ezret alig teszi. A' Münszter, vagy is az Öreg Templom, melly annak előtte Püspöki Templom vala, egy szép *gotbus* épület, melly mindazáltal nem régen bizonyos rózsza színű festékekkel egészen el motskoltatott. Ez illyen régi gyönyörű Templomokat semmi sem rut(t)ja inkább, mint a' mezfzelés vagy más akár mi bé festés, mert az által a' szép 's tífzteletre méltó régi képeket egészen el vesztik, 's kortsosokká lesznek, az az sem új sem régi képet igazán nem mutathatnak. Ez leg inkább Hazánkban igen gyakran történik, a' mi is rofz izt 's értetlenséget szokott jelenteni. A' Bétsiek nagyobb balgatagságot nem tehetnének, mintha a' Sz. István templomát kívül és belől meg fehéríténék. De térjünk a' Bázeli Münsz-

terhez. Ezen Templomban ama' híres Rotterdामी Rézmánnak a' tetemei egy márvány sírban fekszenek. Ez a' rend kívül való ember igen mély tudománnyal birt, 's az elmés, de leg inkább a' gúnyoló irashoz igen értett, mellyel főképen a' Barátokat 's a' Római székét meg nem kémélte. Valóban Ő való a' bútsú árulás ellen való ki támadásával a' Luther' Előljárója, *Præcursor*, de minekutánna a' vetekedés nagy lármát ütött 's nagy tüzet gyújtott, 's a' Római Széktől az el szakadás el kerülhetetlennek látzatott, Luthernek tselekedetét kárhoztatta, 's a' Római Székhez való engedelmetség mellett igen buzgott, noha annak előtte az Ő romlottságáról eleget szólott. Intette a' Prótestánsokat, hogy inkább tsendes úton igyekezzenek azt meg nyerni, mint sem hebehurgyáskodással 's erőszakkal. Azonban Luther ezen mértékletes tanátsát meg veté, 's Rézmán, a' ki közben járó lenni, 's mind a' két részről tüzet akart óltani, mind a' két résznél gyűlötségbe esett. Ezek azt veték szemére, hogy fokát, amazok pedig azt, hogy igen is keveset tselekedett. Egy Író tehát igen jól élt reá Virgyilnek ama' versével: *Terras inter Cælumque volabat.* Ennek fokféle okait bezzéllik, mért nem hagyta el Rézmán a' Római Székét, 's irtózott végre a' Reformátziótól. Hogy

tudniillik természetfeletti fzerént igen félénk vala, hogy a' vesződéshez nem vala kedve, 's hogy attól tartott, ne talán el veszejtse Penzióit. De a' dolog akár mint lett légyen, a' való még is, hogy ő igen tudós és elmés egy ember vala, ki az akkori Litterátúrát az iskolai portól első kezdetre tisztogatni. Mihent Bázélben gyökeret vert a' Reformátzió, leg ottan Rézmán, egészen kedve ellen 's tsupa félelemből, Frajburgba szaladt, 's bútsúját ezen versekkel ki nyilatkoztatta:

*Jam Basilea vale, qua non Urbs altera multis
Annis exhibuit gratius hospitium.*

*Hic precor omnia lata tibi, simul illud, Erasmo
Hospes uti ne unquam tristior adveniat.*

Ő végre még is 1535-dikben, minekutánna Frajburgból visszajött, itt halt meg. A' korporsóján a' *Symbolum*át olvashatni: *Nemini cedo.*

IX. L E V É L.

Bázélben — — —

Az ide való Könyvesházban az említett Rézmánnak külömbféle levelei találatnak, valamint színté a' testamentoma, hirsfengerje, 's petsényomója. Ezen Könyvesháznak vagyon egy Természettiek', régiségek', 's Müntz' Kabinétja. Azon kívül

vül bir fok metszett réz 's Grótképekkel. Ezek között *Holbein'* Irott képei leg nevezetesebbek, ki is itt Bázelen született. A' leg szebb darabnak tartatik köztök a' Krisztusnak kinszenvedése, mellyen ezen tsodálásra méltó Képiró a' szín adásnak (Koloritpak) különös vóltát, melly minden munkáin ki tetfzik, leg tökéletesebben mutatta ki. A' halál' tántzát melly *auf dem Predigenkirchof* Sz. János Hóstátjában mutatódik az Idegeneknek, hasonlóképen *Holbein'* Etsetjétől származtatják némellyek, de mások azt tellyeséggel tagadják 's régiebbnek állítják. Olajjal feftetett a' falra, 's egy vas rostély által őriztetik, de mint hogy már gyakorta meg újított most ezen Mester kezének femmi nyomát sem találhatni fel többé rajta. *Mechel* Úr, egy ide való derék rézmetfző, igen szép darabokat bortsátott most mesterségéből, úgy mint Hollár 's egyéb fok nagy mestereknek képeiket 's Rajzolatjaikat; Svájtzi havasoknak, Váraknak, Városoknak, 's vidékeknek látatjaikat, *Prospektusaikat*; nem külömbben a' Svájtzot lakó mind a' két nemü közembereknek Kanton 's környék fzerént való képeiket az ő külömbféle öltözetjeikben, foglalatoságaikban, 's mulatságaikban. Az ő metfzetréz képek magazinoma, mellyekkel nevezetes kereskedést üz, talán egész Európában a' ma-

a' maga nemében leg nagyobb. Ő néki itt egy igen szép és tiszta háza vagyon, 's magában igen emberséges egy ember, ki az idegennek mindenben kész szolgálni. De térjünk ismét oda, a' honnét el fordúltunk. A' Várust hajdan az Ő Püspökei birták, de az Ő hatalmok lassanként még a' Reformátzió előtt el enyészett. A' Váras' a' megyével együtt 1501-dikben Svájtzhoz ragafzkodott, 's azonnal a' Kantonok között a' kilentzedik rangót nyéré el. Arra leg ottan a' Várust a' Püspökök el hagyák, a' lakásokat Bruntrutban vevék, 's még azon parányi hatalmat is el vefzték, mellyel mind addig birának. Az ide való mostani kormányozást inkább demokrátikusnak mint arisztokratikusnak nevezhetni. Bázelnek a' lukfzus ellen igen kemény törvényei vagynak, azok mindazáltal itt is szint úgy valamint másutt fogamatlanokká tettetnek. Példának okáért, mivel az egészen való felyem ruhák meg vagynak tiltva, tehát a' felyem tzajgba egynehány len fonál bé szövetik. A' kotsikkal való élés nints ugyan meg tiltva, mint Tzurikben, de akár kinek is, ki itt ekipásit tart, keményen meg vagyon tiltva, hogy az inasa hatúl a' kotsira fel ne álljon. Ezen kotsikon vagy is hintókon a' meg aranyozást 's drága feltést ugyan nem látni, de azokba gyakorta, a' leg drágább

lovak fogattatnak bé, 's az inasok noha hátúl fel nem állnak, de a' háznál még is számosan vannak. A' nagyobb Váras az Óvárasból 's öt Hóstatból áll, 's bástyákkal, tornyokkal, és árkokkal körül vagyon véve. A' Sz. Péter' Piatzán, melly hárs és szilfákkal vagyon bé ültetve, áll a' Fäsch Úrnak a' régi Pénzek', Ritkaságok', 's Remek munkák' Kabinétja. A' Bäden Durlaki Márkgrófnak az új Hóstatban egy szép Palotája vagyon, külömben a' szép és új módi házakat 's a' széles útszákat tsak a' Várasnak magasabb részén találhatai. A' Münszter mellett való magas hely, honnan a' Rajnára 's az egész vidékre igen gyönyörű ki látás esik, élőfákkal hasonlóképen bé vagyon ültetve, hogy a' verőfény ellen a' sétálókat védelmezzék. Hogy a' három Királyok nevű vendégfogadóban laktam, azt könnyen gondolhatod. Ezen vendégház, a' mi afztalát, szobáit, 's a' szolgálatot illeti, Svájtzban az elsők közé méltán számláltathatik. A' nyitott szalából 's annak a' galleriájából a' Rajnára való ki látás, melly épen alatta folyik, igen szép, nékem mindazáltal a' Tzüriki Pallos vendégfogadóból való ki látás még szebbnek tetfzik. Az ide való pántlika fábrikák valamint a' Polgároknak, úgy a' Váras körül való Parafztoknak leg több pénzt hoznak bé. Ugyan is tsodálni

lehet, hogy Bazel ezen pántlika fabrikáknak, úgy szólván, monopoliumát birja, 's hogy semmi egyéb Város, ha bár fokkal drágább manufaktúrái vagynak is, 's a' felymet fokkal ótsóbban veheti is, a' Bázeli kereskedőkkel ezen pontban még e'ddig fel nem tehetett, sőt inkább kénytelen vala azokat abba hagyni. Az ide való Univerzitéson fok Magyar Református meg fordúlt immár, kikre itt, a' mint értettem, bizonyos szerzemény is találkozik. A' Református Magyar Biblia 's Dávidnak Magyar Zoltárai itt nyomtatattak Imhoff által. A' Történet írók szerint 450-dikben 's 917 - dikben Bazel Városát a' pogány Magyarok egészen el pufztíták. 1501-dikben, a' mint immár említém, Svájtznak örökös szövetségbe lépett. 1529 - dikben, minekutánna a' Város a' Reformátziót fel vette, a' Püspökétől oda hagyattatott. Benne egynehány Kontziliom vagy is Egyházi Gyűlés tartatott immár. Az élet itt épen nem drága, 's azt tartják fokban, hogy egy Svájtz Városban sem élhet az ember ótsóbban mint itten. A' Város kereskedésének fok ága vagyon, úgy mint Pofztó, szőnyeg, keftyű, gyólts, bőr, vas áru, gypott és felyem tzájj, de leg főképen az említett felyem pántlika. A' könyvnyomtatás is itt igen virágzik, mert többnyire a' Frantz könyvek,

vek, mellyeknek keletek kezd lenni, itt azonnal újra nyomtattatnak, 's innen Német országba küldetnek. A' Váras és a' Kanton egészen Reformált Vallású. Nem meszfe a' Várastól feködt hajdan *Augusta Rauracorum* egy régi Római Váras, mellynek egy kevés dűledéke még most is láfztatik. Az mindazáltal, a' mint hallottam, meg nem érdemli, hogy az ember utánna fáradjon, 's a' Rómaiak alkalmafint ingyen fem gondolták, hogy egy illy tsekélységet valaha tsodálni fogunk. A' Várastól egy órányira feközik ama' híres Sz. Jakab' ütközet helye, hol a' Svájtzerek az Ő vitézségeket annyira ki mutatták, de végre a' Frantzok' fokaságától el nyomattattak. XI Lajos, azon időben Dófen, ki a' Frantzokat vezette, azt fzkta mondani ezen ütközetről: Ha még egyfzer így győzedelmeskedem, tellyeséggel meg győzztetem. Ezen hartttzal a' Svájtzerek még most is kérkednek. A' Bázeliék gyakran egy vendégfogadót, melly itt találkozik, meg látogatnak, tsak hogy egy pohár vörös bor mellett, melly az ütközet helyén terem, az Ő földjeinek vitézségökről meg emlékezheffenek, kik ezen alkalmatossággal olly ditsőségesen áldozták fel életjeket. Ezen bor, melly Svájtzervérnek neveztetik, tőlök igen nagyra betsültefik, ámbátor, fakó színére nézve, a' Svájtzervér-

vérnek kevés dítséretére lehet. Bázelnak az ő nagysága olyan, hogy könnyen 100 ezer lakost is bé fogadhatna, noha most alig bir 15 ezerrel. Külömbféle okok adhatták magokat elő, melyek szerezhették ezt a néptelenséget, én azonban csak azt hozom elő, melly nékem leg hitelesebbnek látszik. Kétséget nem szenvedő 's hitelre méltó számolásokból ki tetfzik, hogy minden nagy Városokban a' holtaknak száma sokkal nagyobb, mint a' születetteknek; ha tehát ezen fogyatkozás az új lakosoknak szüntelen való érkezése által ki nem pótolatik, mind egyik nagy Város szükségképen idővel pufztán marad. Már pedig a' Bázeli Polgárok az ő Polgári jussokat olly igen féltik, 's azt másoknak annyira irigylik, hogy igen ritkán betsülnek meg azzal valakit. Ha pedig az Idegeneknek a' szabad kereskedés 's a' határozatlan mesterség üzés meg nem engedtetik, azok az ollyan Városba gyülekezni, 's benne magoknak állhatatos lakást soha sem fognak szerezni. Egynehány esztendő előtt némelly tanátsbéliek 's jó hazafiak ezen szokásnak káros következését észre vették, 's nagy munkával egy végezést nyertek ki, melly által az idegeneknek a' polgárságba való fel vételek meg engedtetett; azonban ezen fel vétel olly fok határozásokkal terheltet meg, hogy a' tárgyat

gyot, mellyre szolgálni kellett volna néki, tellyefséggel el nem érte. Mindnyájan a' magok hafznát keresők egybe kaptsolák magokat, miként tehetség semmivé az új végezésnek fogantját, De hogy is lehetne különben, holott olly kevés ember találkozik, ki az ő jelenvaló különös hafznát a' Hazája jövőendő boldogságának fel áldozni kész volna.

X. L E V É L.

Bázelben — — —

Eddig Svájtzsi Útazásomat írtam meg néked, a' mint ki telt tőlem, most még egy két szót ejtek hozzád az egész Svájtzról, 's leg ottan le tefzem íróttollamat. Svájtz, ha nem leg magasabb tsak ugyan még is a' leg magasabb Európai Országok közül való. Leg nagyobb része merő hegyekből 's völgyekből áll. Itt a' hegyek többnyire egymáson fekfzenek, 's gyakorta az ég felé 15 ezer lábnyomnyira nyúlnak. A' leg alsóbb része ezen hegyeknek, sűrű erdőkből 's rétekből áll, mellyeken hofzfű 's kövér fű terem. A' középső részek harasztokból 's legelőkből, mellyeken kurta 's jó szagú fű nyöl, 's mellyeken laknak nyáron által a' páfztorok az ő gulyáikkal 's nyájaikkal, 's holott minden feiől a'

fok és derék forrás buggyanik ki. A' harmadik része ezen hegyeknek hegyes, meredek, 's felmászhatatlan kősziklákból áll, mellyek vagy egészen kopaszok 's föld és fű nélkül szükölködnek, vagy pedig szüntelen jéggel és hóval vagynak bé fedve. Találkoznak itten fok olyan hegyek is, mellyek merő jégből állanak, 's ezeknek az ide való nevek: *Gletscher*. Az elolvadott hóból származnak, 's az a' hasznok vagyon, hogy a' leg több folyó belőlök ered. A' leg magasabb hegyeknek tartatnak Svájtzban: *Schreckhorn*, *Montblanc*, *Furka*, *St. Gothard*, *Grimzel*, *Gemmi*, *Wetterborn*, *Breitborn*, *Fischerhorn*, *Jungbavenborn*, *Mittaghorn*, *Spithorn*, *Weisborn*, *St. Bernhard*, 's több egynehány. Fent a' tetejeken ezen magas hegyeknek csak nem mindég hideg, szél, és köd uralkodik, ellenben a' völgyekben nyárban gyakorta el tűrhetetlen hévség tapasztaltatik, melly a' lakosokat a' hegyekre kergeti. Télben ezen völgyekben való faluknak a' házaik egészen eltemettetnek a' hóban. Sok helyett egy kis környékben az esztendőnek mind a' négy idejét egyszerre szemlélhetni, 's gyakorta nyár és tél közé olly módon jöhetni, hogy egy kezzel havat 's másikkal virágokat szedhetni egyszer'smind a' földről. Sok felyhők az esztendőnek leg nagyobb részén által a' hegyek tetejét el nem érik, ha-

nem azoknál fokkal alább maradnak, 's hogy ha akkor az ember általok a' hegyre fel mász, 's azokat maga alatt látja, úgy tetszik, mintha tengert látna, mellyből a' hegyek teteji mint szigetek állanak ki. A' Gyönyörködés, mellyet ezen látás szerez, még nagyobb, ha valahol a' felyhők meg nyílnak, 's le lehet a' föltre tekinteni. A' hegyek' lakosi a' felyhőknek hegyekről való le szállásokból 's azokra való fel emelkedésekből igen jól tudják az időt meg jövendőlni. A' hegyekben számtalan a' fok szép víz hullás. Mint hogy a' szem a' víz hullás kezdetét nem mindég láthatja, úgy tetszik, mintha a' víz a' kősziklák által az égből érkeznék. A' víz egy kőszikláról a' másikra esik, zúg, 's mint egy porzik, 's ha a' nap szolgál reá, a' látás igen gyönyörű, mert az ember a' víz felett még egy szivárványt is lát, 's magát benne mint egy tükörben szemlélheti. Hajdan ezek a' havasok, mellyek Svájtztot jobbára Olafz országtól választják, a' Rómaiaktól így nevezettek: *summa Alpes*, *Alpes Penninae*. A' Svájtznak másik kisebb része, melly nem olly felettebb hegyes, úgy mint Turgáv, 's Tzuriki, Bérni, Bázeli, Szolotürni, 's Frajburgi kantonoknak egy része fokkal külömben néz ki. Annak hegyei alól többnyire szőlőt, gabonát, füvet és fát termesztenek, sőt ezek

gyakran a' hegyek felső részét is bé lepik. A' rétek tsak nem mindenütt szép és termékeny gyümölsős fákkal vagynak bé ültetve. A' Svájtznak ezen laposabb részét noha fokkal kevesebb folyó mossa, de az jobbára mind nagyobb. Svájtban sok olly fü és fa találkozik, melly tsak a' leg szélsőbb éjzaki Tartományokban vagy Spanyol 's Déli Frantz országban szokot nyólni, amaz a' havasokon 's a' jéghegyek körül terem, melly gyakran 12 ezer nyommal magasabb a' tengernél, eme' pedig azon völgyekben, mellyeknek az ő nyílások dél felé vagyon. A' Tartománynak fok mindenféle bányája lehetne, ha a' lakosok a' hegyek' gyomrát vájkálni, 's a' bizonyost a' bizonytalanért ki szálni akarnak. A' téren 's völgyekben, sőt fok hegyeken is terem ugyan itt a' gabona, de koránt sem annyi, hogy a' lakosoknak elegendő volna. Többnyire az ide valók meg elégefznek vele, ha a' ki vetett magot a' föld ötför vagy hatfzor téríti vízfza. Mint hogy Svájtban, ha az othoni 's a' Sváb-földi termés is egyszer'smind hibázik, többnyire nagy szükség következik, a'hoz képest széllyel fok gabonához építettett, mellyek szüntelen meg vagynak gabonával töltve, 's ezen történetben a' szegénységet meg segíthetik. Még is mindazáltal a' jó rétek itt fokkal többre betsültetnek a' fzan-

szántóföldeknél. Ennek pedig az az oka, mivel itt igen sok barom tartatik, mint hogy egyébként, a' hegyeknek hafznát nem vehetnék, mely okból a' széna is itt szüntelen drága, 's következképen a' parafzt kevesebb költsége 's fáradsága miatt inkább rétet bir, mint szántóföldet. A' hegyi száraz szénától itten a' barom igen sok tejet szokott adni. A' parafztok jobbára tejes étkekkel táplálják magokat. Mindjárt a' nyár kezdetén a' barom a' hegyekre hajtatik, 's ott bizonyos emberektől, kiknek *Sennen* a' nevek, hafználtatik, kik is tejet, vaját, túrót, és fajtót gyűjtenek, 's a' barom Urának vagy számot adnak róla, vagy pedig alku szerént való bizonyos pénzt fizetnek érte. Az útzó nálok tejet és tejes étkeket ingyen kaphat. A' Svájzi fajtnak a' külföldön is az-ő betse meg vagon. A' leg jobb az Urseli völgyből, Griersből, 's Frajburgi és Béni Kantonból érkezik. A' Svájzi juh tartás nem igen derék, mint hogy a' téli takarmány az öreg marhától meg eméztetik; de a' Svájzi lovak a' Frantz lovafság' számára igen ke-restetnek. A' vadakból bir Svájtz nyulakkal, ró-kákkal, őzekkel, mormolókkal, 's vadketskékkel. A' mormolókat, *murmeltbier*, a' parafztok itten jó izüen efzik, noha a' husok felettébb édes 's igen kövér. Azon kívül vagon sok tsáfár madara

és süketfajtja. Svájtzban egynehány igen jó bor terem, úgy mint a' Safhauzeni, Najsateli, 's Vát, Bérn, és Vallis Tartománybéli. A' folyó vizei közül leg nevezetesebbek: Rajna, Rifz, Ár, Róna, Tefin, Tziel, Szil, Limát, Emát. A' tavai közül pedig Genfi, Najsateli, Bieli, Tzüriki, négy Kantonbéli, Thúni, 's Brientzi. A' Pódeni tónak is azon része, mellyel Sz. Gál és Turgáv határos, Svájtzhoz tartozik. Az egész Svájtznak az ő népe' száma közel két milliomot. tefz. A' Prótestáns Kantonok fokkal népesebbek 's gazdagabbak a' Katolikusoknál, a' minek az oka rész fzerént a' Római Vallást követő Kantonoknak hegyesebb vóltok 's terméktelenebbségök, rész fzerént a' fok Klafstromok, de leg főképen a' kereskedésnek nálók felettébb kitsin vólta. A' Svájtznak leg nagyobb része Németül beszéll ugyan, de fok környéke még is tsupán a' Frantzot szólja, 's az Olafz országhoz hajló része Olafzúl beszéll. A' lakosok rész fzerént Reformátusok, 's rész fzerént Katolikusok. Az ide helyezettett lajstromból a' Kantonok' Rangját, Vallását, a' szövetségbe való fel vételét, 's Katonák' állítását meg tudhatod.

A' 8 régi Kant.	}	Tzürik	Ref. 1350 - dikben	1400	embert.
		Bérr	Ref. 1352	—	2000 —
		Lutzérr	Kat. 1332	—	1200 —
		Úri	Kat. 1315	—	400 —
		Svájtz	Kat. 1315	—	600 —
		Untervaldd	Kat. 1315	—	400 —
		Tzúg	Kat. 1352	—	400 —
		Glárufz	Elegy. 1351	—	400 —
Az 5 új Kant.	}	Bázél	Ref. 1501	—	400 —
		Frajburg	Kat. 1481	—	800 —
		Szolutórr	Kat. 1481	—	600 —
		Safpauzen	Ref. 1501	—	400 —
		Appentzel	Elegy. 1513	—	600 —
9600					

Ezen katona állítás még 1668-dikban rendeltetett, úgy mindazáltal, hogy ha szükség' idején több katona kívántatnék, ezen fel állítandó katonák' száma meg kettőztethetik, vagy is épen meg hármoztathatik.

X I. L E V É L.

Köftántzban — — —

Immár Svájtzon kívül vagyok, de mint hogy a' Svájtzerekről való beszédemet még el nem végeztem, a'hoz képest azt ezen levéllel fejezem bé. A' Svájtzerek a' Tudományokra színt olly

alkalmatosok, valamint akár melly más nemzetiség, 's Ók a' hazájok' fiai közül színt úgy nagy Tudósakat mutathatnak elő, úgy mint Bernullit, Hallert, Gefznert, Izelint, Tissótot, Laváttert, 's több másokat. A' tanuló Ifjúságnak számára főképen a' Reformátusoknál, fok jó rendelések vagynak, kiknek is Safhauzen, Sz. Gál, Kúr, és Najsatel Városiban Gyimnáziumik, Tzürik, Bérn, Lozán, és Genf Városiban Akadémiáik, 's Bázelen egy Universitások vagyon. A' Katolikusoknak Rosah, Szitten, 's Lutzérn Városiban oskoláik vagynak. Azonban meg kell még is vallani, hogy a' Litteratúra itten koránt fints olly virágzó állapotban mint Frantz, Ángoly, Holland, vagy Német országban. De hogy is lehetne? A' Litteratúra nagyobb 's gazdagabb Városokat kíván, mint az ide valók szoktak lenni. Ugyan is el lehet mondani, hogy a' Litteratura a' lukfushoz tartozik, 's tsak olly Országban virágozhatik, hol a' lukfusz uralkodik. A' Könyves szobák, Gyűjtemények, Kollégyiomok, Akadémiák, Tanítók, 's Könyvnyomtató Műhelyek fok pénzben kerülnek, a' mi is a' kis Kantonoktól ki nem telik. 'S noha Svájtznak a' Litteratúrában való rangját vólta képen ki nem tehetem, de *des Fontaines* Abbének gorombaságát sem hagyhatom helyben, ki Muralt' leveleinek

nek meg jelenésekor így kiáltott fel: én nagyon örvendek, hogy egyfzer egy Svájtzert elmélkedni látok. Ezen illetlenség színt olyan feleletet érdemlett, a' millyent *Boubours*, Frantz Jézsovita, egy Némettől kapott, midőn ezen kérdését tévé ki feleletre: ha lehet e a' Németnek efze? A' Német felelet' helyébe új kérdést vete elejébe: ha a' Jézsovita betsületes ember lehet e? Áz éhhel hólt Defonténnak meg lehet ugyan engedni, mert azt tsak a' gyomra iratta vele, a' ki is, a' mint tudva vagon, tsak kenyérért írta zszurnálját. Egykor fok garázdálkodásinak az okát maga meg vallotta e'képen: Alzsir, úgy mond, kevés idő alatt éhhel halna meg, ha az egész világgal békefésben élne. Svájtz fok jó kép író't 's rézmetfzöt adott immár, melly utól-sók közül valamint ez előtt *Merian* vala, úgy most *Mechel* Úr méltán említethetik. A' való, hogy Bázal, Tzürík, Genf, és Safhauzen Várasin kívül a' kereskedésnek itten kevés dolga vagon, mindazáltal még is a' manufakturákban 's fabrikákban Svájtznak nints fogyatkozása. Ugyan is Sz. Gálon, Emmentálban, és Szoloturni Kantonban fok szép gyóltf készíttetik. Nem külömben itt amott fok tsipke, kefsztyü, pántlika, harisnya, kefszkenyő, Kattun, fátyol, damask, muselin, atlarz, manzsefszter, és bársony. Va-

lamint szinte mindenféle tsat, gomb, fzelentze, zsebóra, 's egyéb galanteriás áru. A' Svájzi Közönségnek már XI. Lajos idejétől fogva szüntelen Frantz ország a' védelmezője, 's noha úgy látszik, mint ha Svájtz ezen védelmezés által könnyen igát is szerezhetne magának, de ha vóltaképen a' dolog meg vizsgálatik, ennek a' látszatja is el tűnik. Az Országokat nyerni kívánó Fejedelmeknek többnyire tsak az arany 's azt fzerző termékeny föld tetszik, már pedig Svájtzban tsak nem lehetetlen, hogy valaha olly adó hozattafsék bé, melly hódításának a' költségét 's a' szükséges garnizonoknak esztendőbéli el tartását helyre hozhafla. Svájtznak az Ő olly annyira híres szabadságát tsupán az apró, vagy is az úgy neveztetett demokrátikus Kantonokban találhatni fel. A' nagyokban, úgy mint a' Bérniben, Lutzérniben, 's Tzurikiben, egyedül a' Patritzius Familiák birnak mindennel 's a' köznép színt olly igáját érzi, mint akár melly kedve fzerént uralkodó Fejedelem alatt. Ezen Nemes Fámiliák igen vigyáznak a' köznépre, hogy az öfzve ne adja magát, 's ha egyben gyülekezik, azonnal széllyel öfzlátják. A' falukon a' Tisztartó, *Amtmann*, szüntelen azon vagyon 's mindent el követ, hogy a' parasztok nagy barátságban együtt ne élhessenek. Azon kívül valamint

a' Re-

a' Reformátusok' Prédikátori, úgy 's még annál inkább a' Katolikusok' Szürke és Tsuklyás Baráti szüntelen tsak az alávetést 's engedelmeiséget javalják 's prédikálják a' Parafztoknak. Végre a' Tifztségeken lévő 's azokat kereső emberek valamennyien mind a' Nemesség' részén vagynak, 's így a' szegény parafzt itt is valamint másutt, érezni kéntelenítettik, hogy ő Svájrzban is nem más, hanem a' hatalmasabbnak jobbágya. Bázelnél további útam Safhauzenig az úgy neveztetett fekete erdőn *Schwarz wald* által vala, melly Német országnak szép és valóban termékeny tája. Nagyobb részént az Óstria-i házhoz tartozik, 's Elő Óstrianak neve alatt kormányoztatik. Többi közt által mentem *Rheinfelden*, *Lauffenburg* és *Walshutt* Várasin, 's azután még egyszer Svájtzba bé tsaptam, 's két napot töltöttem Safhauzenben. Onnan *Stein* által, melly a' Rajna mellett fekszik, ide érkeztem, hogy itt egy kevesé ki pihenjek. Kostantz Óstria-i Házhoz tartozó Váras a' Pódeni tó mellett. A' Váras épen ott fekszik, hol a' Rajna a' tóból ki folyik, kihez képest annak a' kereskedésre nézve igen derék fekvése vagyon, mellynek azonban felettébb kevés hafznát veszí. Semmit az ember szebbet nem szemlélhet, ezen tsendes kévellő tónál, melly fok Íróktól Német tengernek

nek neveztetik. A' Várasnak vagyon egy Püspöke 's káptalanja, az első mindazáltal nem itt, hanem Mersburgban a' tónak túlsó felén Kostántznak által ellenében tartja lakását. Az Öreg Templom régi *gotbus* épület, mellynek tsonka tornyaitól a' tóra igen szép ki látás vagyon A' Templom előtt még most is mutatódik az a' kő, mellyen Hufz János a' Papságából le tétett, 's azon ofzlop, melly alatt halálra kárhoztatott. A' szobra, melly a' Templomban a' prédikáló székek alatt vagyon, a' deákoktól 's egyéb buzgó Katolikusoktól a' pökés, rúgás, 's ütés által egészen el rontatott. Ezt látván eszembe jutott, hogy hajdan Posonban is a' Jézsoviták' Templomában a' Luther' szobra találkozott, mellyet deák koromban gyakorta magam is meg pöktem. A' Templomnak egy szegletében a' B. Afzszonynak halála le vagyon festve, melly szomorú alkalmatofsággal egynehány Apostol Barát ruhában látszatik ott le írva. Tegnap itt azon házat, hol hajdan ama' híres Kontziliom tartatott, meg látogattam. Most a' Palotában, mellyből a' tóra szép ki látás vagyon, az áruk tétetnek le vásári alkalmatofsággal. Még most is láthatni benne azon két széket, mellyeken a' Tsáfzár 's a' Pápa ültek akkor. Ezen kontziliom, melly 1414-diktől 1418-dikig tartott, leg inkább arról ne-

vezetes, hogy a' három Pápa helyett, kik egymással azon Fő Papi méltóság felett vetekedtek, egy újat rendelt; az említett Hufz Jánost 's Prágai Jeronimot meg égettette. Kostántz Német országnak leg pufztább Várasí közé tartozik, 's ez annál tsodálatosabb, mivel a' fekvésére nézve ama' gazdag 's kereskedő szomszéd Várasokat Sz. Gált, Safhauzent, és Tzüriket sokkal fellyül múlja. Ugyan is köröskörül igen termékeny földje vagyon, 's a' Pódeni tó a' kereskedésre felettebb alkalmas. A' Váras pufztúlása leg ottan a' Kontziliom után kezdődött, melly fokoknak ítélete szerént a' Várasí inkább virágzásba hozhatta volna. Mondják, hogy az idegeneknek 's Papi Méltóságoknak temérdek fokasága által, kik a' Kontziliomra érkeztek az élet dolgai olly szerfelett való drágaságra jöttek, hogy a' szegényebb Polgárok 's mester emberek feregenként hagyák el a' Várasí, 's a' szabadságtól vonattatván, mindnyájan a' szomszéd Svájtzi Várasokban telepedének le. A' Várasnak mostani népe' száma mint egy öt ezer ember. Többi közt a' Rajna hidján való nagy malom is itten látásra méltó. Abban a' gabona örlésén kívül fok más munka is vittetik véghez. Ezen Rajna hidja onnan nevezetik így, mivel épen a' Rajnának a' tóból való ki folyása felett építtetett. Mert tudni való,

hogy

hogy a' Rajna *Rbeineck* mellett a' tóba bé folyik, 's itt a' Kostántzi hid alatt ismét ki folyik, 's úgy ofztán *Schaffhausen* felé vittetik, *Lauffen* mellett a' hullását teszi, 's tovább Német országba tolakodik. Tsodálkoznom kellett, hogy az ide való két napi mulatásom alatt femmi féle halat az asztalra nem kaptam, holott az előtt úgy véltem, hogy a' Váras a' tó miatt halakkal igen is bővelkedik. De a' mint értettem, valaminint olykor a' hal itt felettébb bőven vagyon, úgy olykor ismét annak nagy a' szűki. Közel a' Várashoz két sziget esik *Meinau* és *Reichenau*. Az első igen szép kis sziget, bir egy szép Kastéllyal, 's a' Német Rendhez tartozik. Az egész kis sziget egy szép kerthez hasonlít, mellyben szép rétek, földek, szőlők, és lugasok találkoznak. Az Uraság Pintzéiben, mellyek a' köfsziclába bé vagynak vágva, itt annyi a' bor, hogy egy rakásban a' Béni gabonaház alatt való pintzén kívül annyi bort még eddig sehott sem láttam. Az ó tavi borok között, *Seeweinen* (úgy neveztetnek azon borok, mellyek a' szigeteken 's a' Pódeni tónak partjain teremnek) találkoznak olyanok, mellyek a' leg régiebb Rajnai borokkal fel tehetnek. *Reichenau* a' kis Pódeni tóban fekszik, az elébbeninél jóval nagyobb, 's benne a' leg jobb tavi bor terem. Éljen egészség.

A' LEVELEIMNEK
RENDJÖK ÉS SZÁMAIK.

ELSŐ ÚTAZÁSOMBAN.

	<i>Lapon</i>
Első Levelem Grétzből találkozik - - -	16
2-dik Tergyezdéből - - -	24
3-dik Velentzéből - - -	33
4-dik szint onnan - - -	41
5-dik szint onnan - - -	51
6-dik szint onnan - - -	60
7-dik szint onnan - - -	70
8-dik szint onnan - - -	77
9-dik Pádvából - - -	84
10-dik Bresiából - - -	91
11-dik Majlandból - - -	99
12-dik szint onnan - - -	108
13-dik Mantuából - - -	117
14-dik Piatsentzából - - -	124
15-dik Gyénuából - - -	133
16-dik szint onnan - - -	142
17-dik Turinból - - -	152
18-dik szint onnan - - -	159
19-dik Majlandból - - -	166
20-dik Mantuából - - -	173
21-dik Klágenfurtból - - -	179
22-dik Bétsből - - -	185
23-dik szint onnan - - -	191
24-dik szint onnan - - -	199

MÁSODIK ÚTAZÁSOMBAN.

Első Levelem Pafzfzávból - - -	219
2-dik Régenzburgól - - -	224
3-dik Nirembergből - - -	230
4-dik Trankfurtból - - -	237
5-dik szint onnan - - -	243
6-dik Kölönből - - -	250
7-dik Akkenből - - -	157
8-dik Brüfzszelből - - -	265
	9-dik

	<i>Lapon</i>
9-dik Kaléből - - - -	272
10-dik Londonból - - - -	281
11-dik szint onnan - - - -	288
12-dik szint onnan - - - -	295
13-dik szint onnan - - - -	302
14-dik szint onnan - - - -	309
15-dik Párisból - - - -	317
16-dik szint onnan - - - -	324
17-dik szint onnan - - - -	331
18-dik szint onnan - - - -	338
19-dik szint onnan - - - -	347
20-dik szint onnan - - - -	352
21-dik Strafszburgból - - - -	361
22-dik Stutgárdból - - - -	371
23-dik Augsburgból - - - -	377
24-dik Műnikből - - - -	384
25-dik Lintzből - - - -	390

HARMADIK ÚTAZÁSOMBAN.

Első Levelem Prágából - - - -	402
2-dik szint onnan - - - -	411
3-dik Drefzdából - - - -	419
4-dik szint onnan - - - -	425
5-dik Berlinből - - - -	431
6-dik szint onnan - - - -	440
7-dik szint onnan - - - -	447
8-dik Barafzlóból - - - -	456
9-dik Brűnből - - - -	463

NEGYEDIK ÚTAZÁSOMBAN.

Első Levelem Safhauzenből - - - -	475
2-dik Tzűrikből - - - -	484
3-dik Ajnszidlenből - - - -	492
4-dik Altdorfból - - - -	500
5-dik szint onnan - - - -	507
6-dik Lutzérnből - - - -	514
7-dik Bėrnből - - - -	522
8-dik Bázelnél - - - -	530
9-dik szint onnan - - - -	538
10-dik szint onnan - - - -	545
11-dik Kostántzből - - - -	551